శ్రీరస్తు.

శ్రీగణేశాయ నమః.

పఞ్చతన్త్రమ్.

కథాముఖమ్.

బ్రహ్మా రుద్రః కుమారో హరి వరుణ యమా వహ్ని రిన్ద్రః కుబేర
శ్చన్ద్రాదిత్యౌ స్వరస్వ త్యుదధికులనగా వాయు రుర్వీ భుజఙ్గాః
సిద్ధా నద్యోఽశ్వినౌ శ్రీ ర్ధృతి రదితిసుతా మాతర శ్చణ్డికాద్యాః
వేదా స్తీర్థాని యజ్ఞా గణ వసు మునయః పాన్తు నిత్యం గ్రహాశ్చ. 1.

మనవే వాచస్పతయే శుక్రాయ పరాశరాయ ససుతాయ
చాణక్యాయ చ విదుషే నమోఽస్తు నయశాస్త్రకర్తృభ్యః. 2.

సకలార్థశాస్త్రసారం జగతి సమాలోక్య విష్ణుశర్మేదమ్
తన్త్రైః పఞ్చభి రేత చ్చకార సుమనోహరం శాస్త్రమ్. 3.

త ద్యథాఽనుశ్రూయతే. అస్తి దాక్షిణాత్యే జనపదే మహిలారోప్యం నామ నగరమ్. తత్ర సకలార్థి కల్పద్రుమః ప్రవర నృప ముకుట మణిమరీచి మఞ్జరీచయ చర్చిత చరణయుగలః సకలకలాపారఙ్గతోఽమరశక్తి ర్నామ రాజా బభూవ. తస్య త్రయః పుత్త్రాః పరమదుర్మేధసో బహుశక్తి రుగ్రశక్తి రనన్తశక్తి శ్చేతి బభూవుః. అథ రాజా తాఞ్ శాస్త్రవిముఖా నాలోక్య సచివా నాహూయ ప్రోవాచ:—"భో జ్ఞాత మేత ద్భవద్భి ర్య న్మమైతే పుత్త్రాః శాస్త్రవిముఖా వివేక రహితా శ్చ, త దేతా న్పశ్యతో మే మహదపి రాజ్యం న సౌఖ్య మావహతి. అథవా సాధ్విద ముచ్యతే.—

అజాత మృత మూర్ఖాణాం మృతాజాతౌ సుతౌ వరమ్.
యత స్తౌ స్వల్పదుఃఖాయ, యావజ్జీవం జడో దహేత్. 4.

వరం గర్భస్రావో, వర మృతుషు నైవాభిగమనమ్,
వరం జాతః ప్రేతో, వర మపి చ కన్యైవ జనితా,

పఞ్చతన్త్రమ్.

వరం వన్ధ్యా భార్యా, వర మపిచ గర్భేషు వసతి,
ర్న చావిద్వాన్ రూప ద్రవిణ గుణ యుక్తో ఽపి తనయః. 5.

కిం తయా క్రియతే ధేన్వా యా న సూతే న దుగ్ధదా,
కో ఽర్థః పుత్త్రేణ జాతేన యో న విద్వాన్ న భక్తిమాన్. 6.

వర మిహవా నను మరణం మా మూర్ఖత్వం కులప్రసూతస్య;
యేన విబుధజనమధ్యే జారజ ఇవ లజ్జతే మనుజః. 7.

గుణిగణగణనారమ్భే న పతతి కఠినీ ససమ్భ్రమా యస్య,
తే నామ్బా యది సుతినీ, వద వన్ధ్యా కీదృశీ భవతి. 8.

తదేతేషాం యథా బుద్ధిప్రకాశో భవతి తథా కోఽప్యుపాయో ఽనుష్ఠీయతామ్. అత్ర చ మద్దత్తాం వృత్తిం భుఞ్జానానాం పణ్డితానాం పఞ్చశతీ తిష్ఠతి. తతో యథా మమ మనోరథాః సిద్ధిం యాన్తి తథానుష్ఠీయతా మి"తి. తత్రైకః ప్రోవాచ:—"దేవ, ద్వాదశభి ర్వర్షై ర్వ్యాకరణం శ్రూయతే, తతో ధర్మశాస్త్రాణి మన్వాదీని, అర్థశాస్త్రాణి చాణక్యాదీని, కామశాస్త్రాణి వాత్స్యాయనాదీని; ఏవం చ తతో ధర్మార్థ కామశాస్త్రాణి జ్ఞాయన్తే, తతః ప్రతిబోధనం భవతి." అథ తన్మధ్యతో సుమతి ర్నామ సచివః ప్రాహ:—"అశాశ్వతో ఽయం జీవితవ్యవిషయః, ప్రభూతకాలజ్ఞేయాని శబ్దాదిశాస్త్రాణి, తత్సంక్షేపమాత్రం శాస్త్రం కిఞ్చిదేతేషాం ప్రబోధనార్థం చిన్త్యతామ్. ఉక్తఞ్చ;

అనన్తపారం కిల శాస్త్రజాలం, స్వల్పం తథాయు, ర్బహవ శ్చ విఘ్నాః,
సారం తతో గ్రాహ్య మపాస్య ఫల్గు, హంసై ర్యథా క్షీర మివామ్బుమధ్యాత్. 9.

తదత్రాస్తి విష్ణుశర్మా నామ బ్రాహ్మణః సకలశాస్త్రపారఙ్గతః ఛాత్త్రసంసది లబ్ధకీర్తిః. తస్మై సమర్పయైతాన్, స నూనం ద్రాక్ప్రబుద్ధాన్ కరిష్యతీ"తి. స రాజా తదాకర్ణ్య విష్ణుశర్మాణ మాహూయ ప్రోవాచ, "భో భగవన్! మదనుగ్రహార్థ మేతా నర్థశాస్త్రం ప్రతి ద్రాగ్యథా అనన్యసదృశాన్ విదధాసి, తథా కురు. తదహం త్వాం శాసనశతేన యోజయిష్యామి." అథ విష్ణుశర్మా తం రాజాన మూచే, "దేవ! శ్రూయతాం మే తథ్యవచనమ్, నాహం విద్యావిక్రయం శాసనశతే నాపి కరోమి; పున రేతాం స్తవ పుత్త్రా న్మాసషట్కేన యది నీతిశాస్త్రజ్ఞాన్ న కరోమి తతః స్వనామత్యాగం కరోమి. కిం బహునా, శ్రూయతాం మమైష సింహనాదః. నాహ మర్థలిప్సు ర్బ్రవీమి. మ మాశీతివర్షస్య వ్యావృత్తసర్వేన్ద్రియార్థస్య న కిఞ్చి దర్థేన ప్రయోజనం, కిన్తు త్వత్ప్రార్థనాసిద్ధ్యర్థం స్వరస్వతీవినోదం కరిష్యామి. త   మద్యత-
సః, యద్యహం షణ్మాసాభ్యన్తరే తవ పుత్త్రాన్ నయశాస్త్రం ప్రతి అనన

న కరిష్యామి, తతో నార్హతి దేవో దేవమార్గం సన్దర్శయితుం." అథాఽసౌ రాజా తాం బ్రాహ్మణ స్యాసమ్భావ్యాం ప్రతిజ్ఞాం శ్రుత్వా ససచివః ప్రహృష్టో విస్మయాన్విత స్తస్మై సాదరం తా న్కుమారా న్సమర్ప్య పరాం నిర్వృతి మాజగామ. విష్ణుశర్మణాఽపి తా నాదాయ తదర్థం మిత్రభేద మిత్రప్రాప్తి కాకోలూకీయ లబ్ధప్రణాశా ఽపరీక్షితకారకాణీచేతి పఞ్చ తన్త్రాణి రచయిత్వా పాఠితా స్తే రాజపుత్రాః. తేఽపి తా న్యధీత్య మాసషట్కేన యథోక్తాః సంవృత్తాః. తతః ప్రభృ త్యేతత్ పఞ్చతన్త్రకం నామ నీతిశాస్త్రం బాలావబోధనార్థం భూతలే ప్రవృత్తమ్. కిం బహునా?

అధీతే య ఇదం నిత్యం నీతిశాస్త్రం, శృణోతి చ,
న పరాభవ మాప్నోతి శక్రాదపి కదాచన. 10.

ఇతి కథాముఖమ్.

శ్రీః

మిత్రభేదతన్త్రమ్.

అథాఽతః ప్రారభ్యతే మిత్రభేదం నామ ప్రథమం తన్త్రం యస్యాఽయ మాదిమః శ్లోకః.

వర్ధమానో మహాన్ స్నేహః సింహగోవృషయో ర్వనే
పిశునే నాతిలుబ్ధేన జమ్బుకేన వినాశితః. 1.

తద్యథానుశ్రూయతే, అస్తి దాక్షిణాత్యే జనపదే మహిలారోప్యం నామ నగరమ్. తత్ర ధర్మోపార్జితభూరివిభవో వర్ధమానకో నామ వణిక్పుత్రో బభూవ. తస్య కదాచి ద్రాత్రౌ శయ్యారూఢస్య చిన్తా సముత్పన్నా; యత్ప్రభూతేఽపి విత్తే అర్థోపాయా శ్చిన్తనీయాః కర్తవ్యా శ్చేతి. యత ఉక్తఞ్చ—

న హి తద్విద్యతే కిఞ్చి ద్యదర్థేన న సిద్ధ్యతి
యత్నేన మతిమాం స్తస్మా దర్థ మేకం ప్రసాధయేత్. 2.
యస్యార్థా స్తస్య మిత్రాణి, యస్యార్థా స్తస్య బాన్ధవాః,
యస్యార్థాః స పుమాన్ లోకే యస్యార్థాః స చ పణ్డితః. 3.
న సా విద్యా న తద్దానం న తచ్ఛిల్పం న సా కలా
అర్థార్థిభి ర్న తచ్ఛౌర్యం ధనినాం యన్న గీయతే. 4.
ఇహ లోకే హి ధనినాం పరోఽపి స్వజనాయతే
స్వజనోఽపి దరిద్రాణాం సర్వదా దుర్జనాయతే. 5.
అర్థేభ్యోఽపి హి వృద్ధేభ్యః సంవృత్తేభ్య స్తత స్తతః
ప్రవర్తన్తే క్రియాః సర్వాః పర్వతేభ్య ఇవాపగాః. 6.
పూజ్యతే యద పూజ్యోఽపి, యదగమ్యోఽపి గమ్యతే,
వన్ద్యతే య దవన్ద్యోఽపి, స ప్రభావో ధనస్య చ. 7.
అశనా దిన్ద్రియాణీవ స్యుః కార్యా ణ్యఖిలా న్యపి,
ఏతస్మా త్కారణా ద్విత్తం సర్వసాధన ముచ్యతే. 8.
అర్థార్థీ జీవలోకోఽయం శ్మశాన మపి సేవతే,
త్యక్త్వా జనయితారం స్వం నిఃస్వం గచ్ఛతి దూరతః. 9.
గతవయసా మపి పుంసాం యేషా మర్థా భవన్తి తే తరుణాః,
అర్థేన తు యే హీనా వృద్ధా స్తే యౌవనేఽపి స్యుః. 10.

స చార్థః పురుషాణాం షడ్భి రుపాయై ర్భవతి;—భిక్షయా, నృపసేవయా, కృషికర్మణా, విద్యోపార్జనేన, వ్యవహారేణ చ, వణిక్కర్మణా వా. సర్వేషా మపి తేషాం వాణిజ్యే నాతిరస్కృతోఽర్థలాభః స్యాత్. ఉక్తఞ్చ యతః:—

కృతా భిక్షా రేకై, ర్వితరతి నృపో నోచిత, మహో!
కృషిః క్లిష్టా, విద్యా గురువినయవృత్త్యాతివిషమా,
కుసీదా ద్దారిద్ర్యం పరకరగతగ్రన్థిశమనా,
న్న మన్యే వాణిజ్యా త్కిమపి పరమం వర్తన మిహ. 11.

ఉపాయానాఞ్చ సర్వేషా ముపాయః పణ్యసంగ్రహః
ధనార్థం శస్యతే హ్యేక; స్తదన్యః సంశయాత్మకః. 12.

తచ్చ వాణిజ్యం సప్తవిధ మర్థాగమాయ స్యాత్. తద్యథా:—గాన్ధిక వ్యవహారో, నిక్షేపప్రవేశో, గోష్ఠికకర్మ, పరిచితగ్రాహకాగమో, మిథ్యాక్రయకథనం, దేశాన్తరా ద్భాణ్డానయనం చేతి.

ఉక్తఞ్చ.—పణ్యానాం గాన్ధికం పణ్యం కి మన్యైః కాఞ్చనాదిభిః
యత్రైకేన చ యత్క్రీతం తచ్ఛతేన ప్రదీయతే. 13.
నిక్షేపే పతితే హర్మ్యే శ్రేష్ఠీ స్తౌతి స్వదేవతామ్
నిక్షేపీ మ్రియతే తుభ్యం ప్రదాస్యా మ్యుపయాచితమ్. 14.
గోష్ఠికకర్మనియుక్తః శ్రేష్ఠీ చిన్తయతి చేతసా హృష్టః
వసుధా వసుసంపూర్ణా మ యాద్య లబ్ధా కి మన్యేన. 15.
పరిచిత మాగచ్ఛన్తం గ్రాహక ముత్కణ్ఠయా విలోక్యాఽసౌ
హృష్యతి తద్ధనలుబ్ధో యద్వత్పుత్రేణ జాతేన. 16.
అన్యచ్చ,—పూర్ణాపూర్ణే మానే, పరిచితజనవఞ్చనం, తథా నిత్యమ్
మిథ్యాక్రయస్య కథనం, ప్రకృతి రియం స్యాత్ కిరాటానామ్. 17.
అన్యచ్చ,—ద్విగుణం త్రిగుణం విత్తం భాణ్డక్రయవిచక్షణాః
ప్రాప్నువ న్త్యుద్యమా ల్లోకా దూరదేశాన్తరం గతాః. 18.

ఇ త్యేవం సమ్ప్రధార్య మథురాగామీని భాణ్డా న్యాదాయ శుభాయాం తిథౌ గురుజనానుజ్ఞాతః సురథాధిరూఢః ప్రస్థితః. తస్య చ మఙ్గలవృషభౌ సఞ్జీవక నన్దక నామానౌ గృహోత్పన్నౌ ధూర్వోఢారౌ స్థితౌ. తయో రేకః సఞ్జీవకాభిధానో యమునాకచ్ఛ మవతీర్ణః సన్ పఙ్కపూర మాసాద్య స్ఖలితచరణో యుగభఙ్గం విధాయ నిషసాద. అథ తం తదవస్థ మాలోక్య వర్ధమానః పరం విషాద మగమత్. తదర్థం చ స్నేహార్ద్రహృదయ స్త్రిరాత్రం ప్రయాణభఙ్గ మకరోత్. అథ తం విషణ్ణమాలోక్య సార్థికై రభిహి

తమ్: “భోః శ్రేష్ఠిన్! కిమేవం వృషభస్య కృతే సింహవ్యాఘ్రసమాకులే బహ్వపాయేఽస్మిన్వనే సమస్తః సార్థ స్త్వయా సన్దేహే నియోజితః? ఉక్తఞ్చ:—

న స్వల్పస్య కృతే భూరి నాశయే న్మతిమా న్నరః;
ఏత దేవాత్ర పాణ్డిత్యం యత్స్వల్పా ద్భూరిరక్షణమ్.” 19.

అథాసౌ త దవధార్య సంజీవకస్య రక్షాపురుషా న్నిరూప్య శేషసార్థం నీత్వా ప్రస్థితః. అథ రక్షాపురుషా అపి బహ్వపాయం తద్వనం విదిత్వా సంజీవకం పరిత్యజ్య పృష్ఠతో గత్వా అన్యేద్యు స్తం సార్థవాహం మిథ్యాహుః,— “స్వామిన్! మృతోఽసౌ సంజీవకోఽస్మాభి స్తు సార్థవాహ స్యాభీష్ట ఇతి మత్వా వహ్నినా సంస్కృతః” ఇతి. త చ్ఛ్రుత్వా సార్థవాహః కృతజ్ఞతయా స్నేహార్ద్రహృదయ స్త స్యౌర్ధ్వదైహికక్రియాః వృషోత్సర్గాదికాః సర్వా శ్చకార. సంజీవకోఽప్యాయుః శేషతయా యమునా సలిల మిశ్రైః శిశిరతరవాతై రాప్యాయితశరీరః కథఞ్చిద ప్యుత్థాయ యమునాతట ముపపేదే. తత్ర మరకతసదృశాని బాలతృణాగ్రాణి భక్షయమాణః కతిపయై రహోభి ర్హరవృషభ ఇవ పీనః కకుద్మా న్బలవాం శ్చ సంవృత్తః. ప్రత్యహం వల్మీక శిఖరాగ్రాణి శృఙ్గాభ్యాం విదారయన్ గర్జ న్నాస్తే, సాధు చేదముచ్యతే:—

అరక్షితం తిష్ఠతి దైవరక్షితమ్, సురక్షితం దైవహతం వినశ్యతి,
జీవత్యనాథోఽపి వనే విసర్జితః, కృతప్రయత్నోఽపి గృహే వినశ్యతి 20.

అథ కదాచిత్ పిఙ్గలకో నామ సింహః సర్వమృగపరివృతః పిపాసాకుల ఉదకపానార్థం యమునాతట మవతీర్ణః సంజీవకస్య గమ్భీరతర రావం దూరాదే వాశృణోత్, తచ్ఛ్రుత్వాఽతీవ వ్యాకులహృదయః ససాధ్వస మాకారం ప్రచ్ఛాద్యవటతలే చతుర్మణ్డలావస్థానే నావస్థితః. చతుర్మణ్డలావస్థానం త్విదమ్:—సింహః, సింహానుయాయినః, కాకరవాః, కింవృత్తా ఇతి. అథ తస్య కరటకదమనకనామానౌ ద్వౌ సృగాలౌ మన్త్రిపుత్రౌ భ్రష్టాధికారౌ సదానుయాయినా వాస్తామ్. తౌ చ పరస్పరం మన్త్రయేతే. తత్ర దమనకోఽబ్రవీత్, “భద్ర కరటక, అయం తావ దస్మత్ స్వామీ పిఙ్గలక ఉదకగ్రహణార్థం యమునాకచ్ఛ మవతీర్య స్థితః. స కిం నిమిత్తం పిపాసాకులోఽపి నివృత్య వ్యూహరచనాం విధాయ దౌర్మనస్యే నాభిభూతోఽత్ర వటతలే స్థితః?” కరటక ఆహ, “భద్ర, కి మావయో రనేన వ్యాపారేణ? ఉక్తం చ యతః,—

అవ్యాపారేషు వ్యాపారం యో నరః కర్తు మిచ్ఛతి
స ఏవ నిధనం యాతి కీలోత్పాటీవ వానరః.— 21.

దమనక ఆహ, కథ మే తత్? సోఽబ్రవీత్.

కథా ౧.

అస్తి కస్మింశ్చిన్నగరాభ్యాశే కేనాపి వణిక్పుత్త్రేణ తరుషణ్డమధ్యే దేవతాయతనం కర్తుమారబ్ధమ్. తత్ర చ యే కర్మకరాః స్థపత్యాదయస్తే మధ్యాహ్నవేలాయామాహారార్థం నగరమధ్యే గచ్ఛన్తి. అథ కదాచిత్తత్రానుషఙ్గికం వానరయూథమితశ్చేతశ్చ పరిభ్రమదాగతమ్. తత్రైకస్య కస్యచిచ్ఛిల్పినోఽర్ధస్ఫాటితోఽఞ్జనవృక్షదారుమయః స్తమ్భః ఖదిరకీలకేన మధ్యనిహితేన తిష్ఠతి. ఏతస్మిన్నన్తరే తే వానరాస్తరుశిఖరప్రాసాదశృఙ్గదారుపర్యన్తేషు యథేచ్ఛం క్రీడితుమారబ్ధాః. ఏకశ్చ తేషాం ప్రత్యాసన్నమృత్యుశ్చాపల్యాత్తస్మిన్నర్ధస్ఫాటితస్తమ్భ ఉపవిశ్య పాణిభ్యాం కీలకం సంగృహ్య యావదుత్పాటయితుమారేభే తావత్తస్య స్తమ్భమధ్యగతవృషణస్య స్వస్థానాచ్చలితకీలకేన యద్వృత్తం తత్ప్రాగేవ నివేదితమ్. అతోఽహం బ్రవీమి,'అవ్యాపారేష్వి' తి. ఆవయోర్భక్షితశేష ఆహారోఽస్త్యేవ. తత్కిమనేన వ్యాపారేణ?"

దమనక ఆహ:—తత్ కిం భవానాహారార్థీ కేవలమ్? తన్న యుక్తమ్. ఉక్తం చ;

సుహృదాముపకారకారణాత్ ద్విషతామప్యపకారకారణాత్
నృపసంశ్రయ ఇష్యతే బుధైర్జఠరం కో న బిభర్తి కేవలమ్. 22.

కిఞ్చ,— యస్మిన్జీవతి జీవన్తి బహవః సోఽత్ర జీవతి,
వయాంసి కిం న కుర్వన్తి చఞ్చ్వా స్వోదరపూరణమ్? 23.

తథా చ,— యజ్జీవ్యతే క్షణమపి ప్రథితం మనుష్యై
ర్విజ్ఞానశౌర్యవిభవాదిగుణైః సమేతమ్
తన్నామ మిహ ప్రవదన్తి తజ్జ్ఞాః,
కాకోఽపి చిరం చ బలిం చ భుఙ్క్తే. 24.

యో నాత్మనా న చ పరేణ చ బన్ధువర్గే
దీనే దయాం న కురుతే న చ మర్త్యవర్గే
కిం తస్య జీవితఫలం హి మనుష్యలోకే
కాకోఽపి జీవతి చిరం చ బలిం చ భుఙ్క్తే. 25.

సుపూరా స్యాత్కునదికా సుపూరో మూషికాఞ్జలిః
సుసన్తుష్టః కుపురుషః స్వల్పకేనాపి తుష్యతి. 26.

కిఞ్చ,— కిం తేన జాతు జాతేన మాతుర్యౌవనహారిణా
ఆరోహతి న యః స్వస్య వంశస్యాగ్రే ధ్వజో యథా. 27.

పరివర్తిని సంసారే మృతః కో వా న జాయతే?
జాతస్తు గణ్యతే సోఽత్ర యః స్ఫురేచ్చ శ్రియాధికః. 28

కిఞ్చ,— సంజాతస్య నదీతీరే త స్యాపి తృణస్య జన్మసాఫల్యమ్,
య త్సలిల మజ్జనాకుల జన హస్తాలమ్బనం భవతి. 29.

తథాచ,— స్తిమితోన్నతసఞ్చారా జనసన్తాపహారిణః
జాయన్తే విరలా లోకే జలదా ఇవ సజ్జనాః. 30.

నిరతిశయం గరిమాణం తేన జనన్యాః స్మరన్తి విద్వాంసః
య త్కమపి వహతి గర్భం మహతా మపి యో గురు ర్భవతి 31.

అప్రకటీకృతశక్తిః శక్తోఽపి జన స్తిరస్క్రియాం లభతే,
నివస న్నన్తర్దారుణి లఙ్ఘ్యో వహ్ని ర్నతు జ్వలితః.— 32.

కరటక ఆహ:—ఆవాం తావ దప్రధానౌ; త త్కి మావయో రనేన వ్యాపారేణ?

ఉక్తఞ్చ,—
అపృష్టోఽత్రాప్రధానో యో బ్రూతే రాజ్ఞః పురః కుధీః
న కేవల మసమ్మానం లభతే చ విడమ్బనమ్. 33.

తథాచ,— వచ స్తత్ర ప్రయోక్తవ్యం యత్రోక్తం లభతే ఫలమ్,
స్థాయీ భవతి చాత్యన్తం రాగః శుక్లపటే యథా. 34.

దమనక ఆహ, మా మైవం వద.

అప్రధానః ప్రధానః స్యా త్సేవతే యది పార్థివమ్,
ప్రధానోఽప్యప్రధానః స్యా ద్యది సేవావివర్జితః. 35.

ఉక్తఞ్చ.— ఆసన్న మేవ నృపతి ర్భజతే మనుష్యం
విద్యావిహీన మకులీన మ సంస్కృతం వా;
ప్రాయేణ భూమిపతయః ప్రమదా లతా శ్చ
యః పార్శ్వతో భవతి తం పరివేష్టయన్తి. 36.

తథాచ,— కోపప్రసాద వస్తూని యే విచిన్వన్తి సేవకాః
ఆరోహన్తి శనైః పశ్చా ద్ధున్వన్త మపి పార్థివమ్. 37.

విద్యావతాం మహేచ్ఛానాం శిల్పవిక్రమశాలినామ్
సేవావృత్తివిదాం చైవ నాశ్రయః పార్థివం వినా. 38.

యే జాత్యాదిమహోత్సాహా న్నరేన్ద్రాన్నోపయాన్తి చ
తేషా మామరణం భిక్షా ప్రాయశ్చిత్తం వినిర్మితమ్. 39.

యే చ ప్రాహు ర్దురాత్మానో దురారాధ్యా మహీభుజః
ప్రమాదాలస్యజాడ్యాని ఖ్యాపితాని నిజాని తైః. 40.

సర్పా న్వ్యాఘ్రా న్గజా న్సింహా న్దృష్ట్వోపాయై ర్వశీకృతాన్
రాజేతి కియతీ మాత్రా ధీమతా మప్రమాదినామ్. 41.

రాజాన మేవ సంశ్రిత్య విద్వా న్యాతి పరాం గతిమ్,
వినా మలయ మన్యత్ర చన్దనం న ప్రరోహతి. 42.
ధవలా న్యాతపత్రాణి వాజిన శ్చ మనోరమాః
సదా మత్తా శ్చ మాతఙ్గాః ప్రసన్నే సతి భూపతౌ. 43.

కరటక ఆహ:— 'అథ భవా న్కిం కర్తుమనాః?' సోఽబ్రవీత్— "అద్యాస్మ త్స్వామీ పిఙ్గలకో భీతో భీతపరివార శ్చ వర్తతే. త దేనం గత్వా భయకారణం విజ్ఞాయ సన్ధివిగ్రహ యానాసన సంశ్రయ ద్వైధీభావానా మేకతమేన సంవిధాస్యే." కరటక ఆహ:— "కథం వేత్తి భవా నస్య ద్భయావిష్టోఽయం స్వామీతి?" సోఽబ్రవీత్— "జ్ఞేయం కి మత్ర? యతః ఉక్తం చ—

ఉదీరితోఽర్థః పశునాపి గృహ్యతే; హయా శ్చ నాగా శ్చ వహన్తి చోదితాః;
అనుక్త మప్యూహతి పణ్డితో జనః పరేఙ్గితజ్ఞానఫలా హి బుద్ధయః. 44.

తథా చ మనుః,—

ఆకారై రిఙ్గితై ర్గత్యా చేష్టయా భాషణేన చ
నేత్రవక్త్రవికారై శ్చ లక్ష్యతేఽన్తర్గతం మనః. 45.

త దద్యైనం భయాకులం ప్రాప్య స్వబుద్ధిప్రభావేణ నిర్భయం కృత్వా చ నిజాం సాచివ్యపదవీం సమాసాదయిష్యామి." కరటక ఆహ:— 'అనభిజ్ఞో భవా న్సేవాధర్మస్య. త త్కథ మేనం వశీకరిష్యసి?'

సోఽబ్రవీత్— "కథ మహం సేవానభిజ్ఞః! మయా హి తాతోత్సఙ్గే క్రీడతాఽభ్యాగతసాధూనాం నీతిశాస్త్రం పఠతాం యచ్ఛ్రుతం సేవాధర్మస్య సారభూతం హృది స్థాపితం శ్రూయతామ్. తచ్చేదమ్—

సువర్ణపుష్పితాం పృథ్వీం విచిన్వన్తి నరా స్త్రయః
శూర శ్చ కృతవిద్య శ్చ య శ్చ జానాతి సేవితుమ్. 46.
సా సేవా యా ప్రభుహితా గ్రాహ్యా వాక్యవిశేషతః,
ఆశ్రయే త్పార్థివం విద్వాం స్తద్ద్వారే ణైవ నాన్యథా. 47.
యో న వేత్తి గుణా నస్య న తం సేవేత పణ్డితః,
న హి తస్మా త్ఫలం కిఞ్చి త్సుకృష్టా దూషరా దివ. 48.
ద్రవ్యప్రకృతిహీనోఽపి సేవ్యః సేవ్యగుణాన్వితః;
భవ త్యాజీవనం తస్మా త్ఫలం కాలాన్తరా దపి. 49.
అపి స్థాణువ దాసీనః శుష్య న్పరిగతః క్షుధా,
న త్వేవానాత్మసమ్పన్నా ద్వృత్తి మీహే డ 50.

సేవకః స్వామినం ద్వేష్టి కృపణం పరుషాక్షరమ్,
ఆత్మానం కిం స న ద్వేష్టి సేవ్యాసేవ్యం న వేత్తి యః. 51.
య మాశ్రిత్య న విశ్రామం క్షుధార్తా యాన్తి సేవకాః
సోఽర్క వన్నృపతి స్త్యాజ్యః సదాపుష్పఫలోఽపి సన్. 52.
రాజమాతరి దేవ్యాం చ కుమారే ముఖ్యమన్త్రిణి
పురోహితే ప్రతీహారే సదా వర్తేత రాజవత్. 53.
జీ వేతి ప్రబ్రువన్, ప్రోక్తః కృత్యాకృత్య విచక్షణః
కరోతి నిర్వికల్పం యః, స భవే ద్రాజవల్లభః. 54.
ప్రభుప్రసాదజం విత్తం సుపాత్రే యో నివేదయేత్
వస్త్రాద్య శ్చ దధా త్యఙ్గే స భవే ద్రాజవల్లభః. 55.
అన్తఃపురచరైః సార్ధం యో న మన్త్రం సమాచరేత్,
న కలత్రై ర్నరేన్ద్రస్య, స భవే ద్రాజవల్లభః. 56.
ద్యూతం యో యమదూతాభం, హాలాం హాలాహలోపమామ్,
పశ్యే ద్దారాన్ వృథాకారాన్, స భవే ద్రాజవల్లభః. 57.
యుద్ధకాలేఽగ్రగో యః స్యాత్ సదా పృష్ఠానుగః పురే
ప్రభో ర్ద్వారాశ్రితో హర్మ్యే స భవే ద్రాజవల్లభః. 58.
సమ్మతోఽహం విభో ర్నిత్య మితి మత్వా వ్యతిక్రమేత్
కృచ్ఛ్రే ష్వపి న మర్యాదాం స భవే ద్రాజవల్లభః. 59.
ద్వేషిద్వేషపరో నిత్య, మిష్టానా మిష్టకర్మకృత్,
యో నరో నరనాథస్య స భవే ద్రాజవల్లభః. 60.
ప్రోక్తః ప్రత్యుత్తరం నాహ విరుద్ధం ప్రభుణా చ యః,
న సమీపే హస త్యుచ్చైః, స భవే ద్రాజవల్లభః. 61.
యో రణం శరణం తద్వ న్మన్యతే భయవర్జితః,
ప్రవాసం స్వపురావాసం, స భవే ద్రాజవల్లభః. 62.
న కుర్యా న్నరనాథస్య యోషిద్భిః సహ సఙ్గతిమ్,
న నిన్దాం న వివాదం చ, స భవే ద్రాజవల్లభః.” 63.

కరటక ఆహః—‘అథ భవాం స్తత్ర గత్వా కిం తావత్ ప్రథమం వక్ష్యతి, తత్ తావ దుచ్యతామ్.’ దమనక ఆహః—

ఉత్తరా దుత్తరం వాక్యం వదతాం సమ్ప్రజాయతే,
సువృష్టిగుణసంపన్నా ద్బీజా ద్బీజ మి వాపరమ్.

అపాయసన్దర్శనజాం విపత్తి, ముపాయ సన్దర్శనజాం చ సిద్ధిమ్,
మేధావినో నీతిగుణప్రయుక్తాం, పురఃస్ఫురన్తీ మివ వర్ణయన్తి. 65.
ఏకేషాం వాచి శుకవ, దన్యేషాం హృది మూకవత్,
హృది వాచి తథాఽన్యేషాం, వల్గు వల్గన్తి సూక్తయః. 66.

న చాహ మప్రాప్తకాలం వక్ష్యే. ఆకర్ణితం మయా నీతిసారం పితుః పూర్వముత్సఙ్గం హి నిషేవతా.

అప్రాప్తకాలం వచనం బృహస్పతి రపి బ్రువన్
లభతే బుద్ధ్యవజ్ఞాన మపమాన ఇచ్చ పుష్కలమ్.— 67.

కరటక ఆహ:—

దురారాధ్యా హి రాజానః పర్వతా ఇవ సర్వదా
వ్యాలాకీర్ణాః సువిషమాః కఠినా దుష్టసేవితాః. 68.

తథా చ,— భోగినః కఞ్చుకావిష్టాః కుటిలాః క్రూరచేష్టితాః
సుదుష్టా మన్త్రిసాధ్యా శ్చ రాజానః పన్నగా ఇవ. 69.
ద్విజిహ్వాః క్రూరకర్మాణోఽనిష్టా శ్ఛిద్రానుసారిణః
దూరతోఽపి హి పశ్యన్తి రాజానో భుజగా ఇవ. 70.
స్వల్ప మ ప్యవకుర్వన్తి యేఽభీష్టా హి మహీపతేః
తే వహ్నౌ ఇవ దహ్యన్తే పతఙ్గాః పాపచేతసః. 71.
దురారోహం పదం రాజ్ఞాం సర్వలోకనమస్కృతమ్
స్వల్పే నా ప్యపకారేణ బ్రాహ్మణ్య మివ దుష్యతి. 72.
దురారాధ్యాః శ్రియో రాజ్ఞాం దురాపా దుష్పరిగ్రహాః
తిష్ఠ న్త్యాప ఇ వాధారే చిర మాత్మని సంస్థితాః.— 73.

దమనక ఆహ:— సత్యమే తత్ పరమ్; కి న్తు,

యస్య యస్య హి యో భావ స్తేన తేన సమాచరేత్,
అనుప్రవిశ్య మేధావీ క్షిప్ర మాత్మవశం నయేత్. 74.
భర్తు శ్చిత్తానువర్తిత్వం సువృత్తం చానుజీవినామ్
రాక్షసా శ్చాపి గృహ్యన్తే నిత్యం ఛన్దానువర్తిభిః. 75.
సరుషి నృపే స్తుతివచనం, తదభిమతే ప్రేమ, తద్ద్విషి ద్వేషః,
తద్దానస్య చ శంసా, అమన్త్రతన్త్రం వశీకరణమ్. 76.

కరటక ఆహ:—'య ద్యేవ మభిమతం, తర్హి శివా స్తే పన్థానః సన్తు; యథాభిలషిత మనుష్ఠీయతామ్.' సోఽపి ప్రణమ్య పిఙ్గలకాభిముఖం ప్రతస్థే. అథ ఆగచ్ఛన్తం

దమనక మాలోక్య పిఙ్గలకో ద్వార్స్థ మబ్రవీత్— "అపసార్యతాం వేత్రలతా. అయ మస్మాకం చిరన్తనో మన్త్రిపుత్త్రో దమనకోఽవ్యాహతప్రవేశః. తత్ ప్రవేశ్యతాం ద్వితీయమణ్డలభాగీ" ఇతి. స ఆహ— 'యథాఽఽవాదీత్ భవాన్' ఇతి. అథోపసృత్య దమనకో నిర్దిష్ట ఆసనే పిఙ్గలకం ప్రణమ్య ప్రాప్తానుజ్ఞ ఉపవిష్టః. స తు తస్య నఖకులిశాలఙ్కృతం దక్షిణపాణి ముపరి దత్త్వా మానపురఃసర మువాచ— 'అపి శివం భవతః? కస్మా చ్చిరా ద్దృష్టోఽసి?'

దమనక ఆహ— న కిఞ్చి ద్దేవపాదానా మస్మాభిః ప్రయోజనమ్. పరం భవతాం ప్రాప్తకాలం వక్తవ్యమ్. యత ఉత్తమమధ్యమాధమైః సర్వై రపి రాజ్ఞాం ప్రయోజనమ్. ఉక్తఞ్చ—

దన్తస్య నిష్కోషణకేన నిత్యం, కర్ణస్య కణ్డూయనకేన వాపి,
తృణేన కార్యం భవ తీశ్వరాణాం; కిమఙ్గ, వాగ్ఘస్తవతా నరేణ! 77.

తథా వయం దేవపాదానా మన్వయాగతా భృత్యా ఆపత్స్వపి పృష్ఠగామినో యద్యపి స్వ మధికారం న లభామహే తథాఽపి దేవపాదానా మేత ద్యుక్తం న భవతి. ఉక్తఞ్చ—

స్థానే ష్వేవ నియోక్తవ్యా భృత్యా శ్చాభరణాని చ,
న హి చూడామణిః పాదే ప్రభవా మీతి బధ్యతే. 78.

యతః,— అనభిజ్ఞో గుణానాం యో న భృత్యై రనుగమ్యతే
ధనాఢ్యోఽపి కులీనోఽపి క్రమాయాతోఽపి భూపతిః. 79.

ఉక్తఞ్చ— అసమైః సమీయమానః సమై శ్చ పరిహీయమాణసత్కారః
ధురి యో న యుజ్యమాన స్త్రిభి రర్థపతిం త్యజతి భృత్యః. 80.

య చ్చావివేకితయా రాజా భృత్యా నుత్తమపదయోగ్యాన్ హీనాధమస్థానే నియోజయతి న తే తత్త్రైవ తిష్ఠన్తి స భూపతే ర్దోషో న తేషామ్. ఉక్తఞ్చ—

కనకభూషణసఙ్గ్రహణోచితో యది మణి స్త్రపుణి ప్రతిబధ్యతే,
న స విరౌతి, న చాపి న శోభతే, భవతి యోజయితు ర్వచనీయతా. 81.

య చ్చ స్వా మ్యేవం వదతి 'చిరా ద్దృశ్యసే' ఇతి. త దపి శ్రూయతామ్.

సవ్యదక్షిణయో ర్యత్ర విశేషో నాస్తి హస్తయోః
క స్తత్ర క్షణ మప్యార్యో విద్యమానగతి ర్వసేత్. 82.
కాచే మణిం మణౌ కాచం యేషాం బుద్ధి ర్వికల్పతే
న తేషాం సన్నిధౌ భృత్యో నామమాత్రోఽపి తిష్ఠతి. 83.
పరీక్షకా యత్ర న సన్తి దేశే, నార్ఘన్తి రత్నాని సముద్రజాని,
ఆభీరదేశే కిల చన్ద్రకాన్తం త్రిభి ర్వరాటై ర్విపణన్తి గోపాః. 84.

లోహితాఖ్యస్య చ మణేః పద్మరాగస్య చాన్తరమ్
యత్ర నాస్తి కథం తత్ర క్రియతే రత్నవిక్రయః? 85.

నిర్విశేషం యదా స్వామీ సమం భృత్యేషు వర్తతే
తత్రోద్యమసమర్థానా ముత్సాహః పరిహీయతే. 86.

న వినా పార్థివో భృత్యై, ర్న భృత్యాః పార్థివం వినా,
తేషాం చ వ్యవహారోఽయం పరస్పరనిబన్ధనః. 87.

భృత్యై ర్వినా స్వయం రాజా లోకానుగ్రహకారిభిః
మయూఖై రివ దీప్తాంశు స్తేజస్వ్యపి న శోభతే. 88.

అరైః సన్ధార్యతే నాభి, ర్నాభౌ చారాః ప్రతిష్ఠితాః,
స్వామిసేవకయో రేవం వృత్తిచక్రం ప్రవర్తతే. 89.

శిరసా విధృతా నిత్యం, స్నేహేన పరిపాలితాః,
కేశా అపి విరజ్యన్తే నిఃస్నేహాః, కిం న సేవకాః? 90.

రాజా తుష్టో హి భృత్యానా మర్థమాత్రం ప్రయచ్ఛతి,
తే తు సమ్మానమాత్రేణ ప్రాణై రప్యుపకుర్వతే. 91.

ఏవం జ్ఞాత్వా నరేన్ద్రేణ భృత్యాః కార్యా విచక్షణాః
కులీనాః శౌర్యసంయుక్తాః శక్తా భక్తాః క్రమాగతాః. 92.

యః కృత్వా సుకృతం రాజ్ఞో దుష్కరం హిత ముత్తమమ్
లజ్జయా వక్తి నో కించి త్తేన రాజా సహాయవాన్. 93.

యస్మి న్కృత్యం సమావేశ్య నిర్విశఙ్కేన చేతసా
ఆస్యతే సేవకః స స్యా త్కలత్ర మివ చాపరమ్. 94.

యోఽనాహూతః సమభ్యేతి ద్వారి తిష్ఠతి సర్వదా
పృష్టః సత్యం మితం బ్రూతే స భృత్యోఽర్హో మహీభుజామ్. 95.

అనాదిష్టోఽపి భూపస్య దృష్ట్వా హానికరం చ యః
యతతే తస్య నాశాయ స భృత్యోఽర్హో మహీభుజామ్. 96.

తాడితోఽపి దురుక్తోఽపి దణ్డితోఽపి మహీభుజా
యో న చిన్తయతే పాపం స భృత్యోఽర్హో మహీభుజామ్. 97.

న గర్వం కురుతే మానే నాపమానే చ తప్యతే
స్వాకారం రక్షయే ద్యస్తు స భృత్యోఽర్హో మహీభుజామ్. 98.

న క్షుధా పీడ్యతే యస్తు నిద్రయా న కదాచన
న చ శీతాతపాద్యైశ్చ స భృత్యోఽర్హో మహీభుజామ్. 99.

శ్రుత్వా సాంగ్రామికీం వార్తాం భవిష్యాం స్వామినం ప్రతి
ప్రసన్నాస్యో భవే ద్యస్తు స భృత్యోఽర్హో మహీభుజామ్. 100.
సీమా వృద్ధిం సమాయాతి శుక్లపక్ష ఇవోడురాట్
నియోగసంస్థితే యస్మిన్స భృత్యోఽర్హో మహీభుజామ్. 101.
సీమా సంకోచ మాయాతి వహ్నౌ చర్మ ఇవాహితమ్
స్థితే యస్మిన్స తు త్యాజ్యో భృత్యో రాజ్యం సమీహతా. 102.

తథా సృగాలోఽయ మితి మన్యమానేన మమోపరి స్వామినా య ద్యవజ్ఞా క్రియతే, త దప్యయుక్తమ్. ఉక్తం చ యతః.—

కౌశేయం క్రిమిజం, సువర్ణ ముపలా, ద్దూర్వాఽపి గోరోమతః,
పఙ్కా త్తామరసం, శశాఙ్క ఉదధే, రిన్దీవరం గోమయాత్,
కాష్ఠా దగ్ని, రహేః ఫణా దపి మణి, ర్గోపిత్తతో రోచనా,
ప్రాకాశ్యం స్వగుణోదయేన గుణినో గచ్ఛన్తి, కిం జన్మనా? 103.
మూషికా గృహజాతాఽపి హన్తవ్యా స్వాపకారిణీ,
భక్ష్యప్రదానై ర్మార్జారో హితకృ త్ప్రార్థ్యతే జనైః. 104.
ఏరణ్డభిణ్డార్కనలైః ప్రభూతై రపి సంచితైః
దారుకృత్యం యథా నాస్తి తథైవాఽజ్ఞైః ప్రయోజనమ్. 105.
కిం భక్తే నాసమర్థేన కిం శక్తే నాపకారిణా
భక్తం శక్తం చ మాం రాజ న్నావజ్ఞాతుం త్వ మర్హసి.— 106.

పిఙ్గలక ఆహ:—'భవ త్వేవం తావత్. అసమర్థః సమర్థో వా చిరన్తన స్త్వ మస్మాకం మన్త్రిపుత్త్రః. త ద్విస్రబ్ధం బ్రూహి యత్కించి ద్వక్తుకామః.' దమనక ఆహ:—'దేవ, విజ్ఞాప్యం కించి దస్తి.' పిఙ్గలక ఆహ:—'త న్నివేద యాభిప్రేతమ్.' సోఽబ్రవీత్—

అపి స్వల్పతరం కార్యం య ద్భవే త్పృథివీపతేః
త న్న వాచ్యం సభామధ్యే, ప్రోవా చేదం బృహస్పతిః. 107.

త దైకాన్తికే మద్విజ్ఞాప్య మాకర్ణయన్తు దేవపాదాః. యతః,—

షట్కర్ణో భిద్యతే మన్త్ర, శ్చతుష్కర్ణః స్థిరో భవేత్,
తస్మా త్సర్వప్రయత్నేన షట్కర్ణం వర్జయే త్సుధీః.— 108.

అథ పిఙ్గలకాభిప్రాయజ్ఞా వ్యాఘ్రవృకపురఃసరాః సర్వే తద్వచః సమాకర్ణ్య సంసది తత్క్షణా దేవ దూరీభూతాః. తత శ్చ దమనక ఆహ:— ఉదకగ్రహణార్థం ప్రవృత్తస్య స్వామినః కి మిహ నివృత్త్యావస్థానమ్?' పిఙ్గలక ఆహ సవిలక్షస్మితమ్.—

న కించి దపి' సోఽబ్రవీత్.—'దేవ, య ద్యనాఖ్యేయం త త్తిష్ఠతు. ఉక్తం చ—

దారేషు కించి త్స్వజనేషు కించి ద్గోప్యం వయస్యేషు సుతేషు కించిత్
యుక్తం న వా యుక్త మిదం విచిన్త్య వదే ద్విపశ్చి న్మహతోఽనురోధాత్.'

త చ్ఛ్రుత్వా పిఙ్గలకః 'యోగ్యోఽయం దృశ్యతే. త త్కథయామ్యేత స్యాగ్ర ఆత్మనోఽభిప్రాయమ్. ఉక్తం చ—

సుహృది నిరన్తరచిత్తే, గుణవతి భృత్యేఽనువర్తిని కలత్రే,
స్వామిని సౌహృదయుక్తే, నివేద్య దుఃఖం సుఖీ భవతి.' 110.

ఇతి నిశ్చిత్యాహ—'భో దమనక, శృణోషి శబ్దం దూరా న్మహాన్తమ్?' సోఽబ్రవీత్:—'స్వామిన్, శృణోమి. తతః కిమ్?' పిఙ్గలక ఆహ:—'భద్ర, అహ మస్మా ద్వనా ద్గన్తు మిచ్ఛామి.' దమనక ఆహ:—'కస్మాత్?' పిఙ్గలక ఆహ:—'యతోఽద్యాస్మ ద్వనే కి మ ప్యపూర్వం సత్త్వం ప్రవిష్టం య స్యాయం మహాశబ్దః శ్రూయతే. తస్య చ శబ్దానురూపేణ పరాక్రమేణ భావ్యమ్' ఇతి.

దమనక ఆహ:—"య చ్ఛబ్దమాత్రా దపి భయ ముపగతః స్వామీ, త ద ప్యయుక్తమ్. ఉక్తం చ—

అమ్భసా భిద్యతే సేతు, స్తథా మన్త్రోఽప్యరక్షితః,
పైశున్యా ద్భిద్యతే స్నేహో, భిద్యతే వాగ్భి రాతురః. 111.

త న్న యుక్తం స్వామినః పూర్వోపార్జితం వనం త్యక్తుమ్. యతో భేరీ వేణు వీణా మృదఙ్గ తాల పటహ శఙ్ఖ కాహలాదిభేదేన శబ్దా అనేకవిధా భవన్తి. త న్న కేవలా చ్ఛబ్దమాత్రా దపి భేతవ్యమ్. ఉక్తం చ—

అత్యుత్కటే చ రౌద్రే చ శత్రౌ ప్రాప్తే న హీయతే
ధైర్యం యస్య మహీనాథో న స యాతి పరాభవమ్. 112.

దర్శితభయేఽపి ధాతరి ధైర్యధ్వంసో భవే న్న ధీరాణామ్,
శోషితసరసి నిదాఘే నితరా మే వోద్ధతః సిన్ధుః. 113.

తథా చ,— యస్య న విపది విషాదః సంపది హర్షో రణే న భీరుత్వమ్
తం భువనత్రయతిలకం జనయతి జననీ సుతం విరలమ్. 114.

తథా చ,— శక్తివైకల్యనమ్రస్య నిఃసారత్వా ల్లఘీయసః
జన్మినో మానహీనస్య తృణస్య చ సమా గతిః. 115.

అపి చ,— అన్యప్రతాప మాసాద్య యో దృఢత్వం న గచ్ఛతి
జతుజాభరణ స్యేవ రూపే ణాపి హి తస్య కిమ్? 116.

తదేవం జ్ఞాత్వా స్వామినా ధైర్యావష్టమ్భః కార్యః. న శబ్దమాత్రా ద్భేతవ్యమ్. ఉక్తం చ.—

"పూర్వ మేవ మయా జ్ఞాతం పూర్ణ మేత ద్ధి మేదసా
అను ప్రవిశ్య విజ్ఞాతం యావచ్చర్మ చ దారు చ." 117.

పిఙ్గలక ఆహ:—'కథ మే తత్.' సో ఽబ్రవీత్.—

కథా. ౨.

కశ్చిద్గోమాయు ర్నామ సృగాలః క్షుత్క్షామకణ్ఠ ఇత స్తతః పరిభ్రమ న్వనే సైన్యద్వయసంగ్రామభూమి మపశ్యత్. తస్యాం చ దున్దుభేః పతితస్య వాయువశా ద్వల్లీశాఖాగ్రైర్హన్యమానస్య శబ్ద మశృణోత్. అథ క్షుభితహృదయ శ్చిన్తయామాస.—'అహో, వినష్టో ఽస్మి. త ద్యావ న్నాస్య ప్రోచ్చారిత శబ్దస్య దృష్టిగోచరే గచ్ఛామి, తావ దన్యతో వ్రజామి. అథవా నైత ద్యుజ్యతే సహ సైవ పితృపైతామహమ్ వనం త్యక్తుమ్. ఉక్తం చ—

భయే వా యది వా హర్షే సంప్రాప్తే యో విమర్శయేత్
కృత్యం న కురుతే వేగా న్న స సంతాప మాప్నుయాత్. 118.

త త్తావ జ్జానామి క స్యాయం శబ్దః.' ధైర్య మాలమ్బ్య విమర్శయ న్యావ న్మన్దం మన్దం గచ్ఛతి తావ ద్దున్దుభి మపశ్యత్. స చ తం పరిజ్ఞాయ సమీపం గత్వా స్వయ మేవ కౌతుకా దతాడయత్. భూయ శ్చ హర్షా దచిన్తయత్— 'అహో, చిరా దేత దస్మాకం మహ ద్భోజన మాపతితమ్. త న్నూనం ప్రభూత మాంసమేదో ఽసృగ్భిః పరిపూరితం భవిష్యతి.' తతః పరుషచర్మావగుణ్ఠితం త త్కథ మపి విదా ర్యైకదేశే ఛిద్రం కృత్వా సంహృష్టమనా మధ్యే ప్రవిష్టః. పరం చర్మ విదారణతో దంష్ట్రాభఙ్గః సమజని. అథ నిరాశీభూత స్తద్దారుశేష మవలోక్య శ్లోక మేన మపఠత్ 'పూర్వ మేవ మయా జ్ఞాతమ్' ఇతి. తతో న శబ్దమాత్రా ద్భేతవ్యమ్.

పిఙ్గలక ఆహ:—'భోః, పశ్యాయం మమ సర్వో ఽపి పరిగ్రహో భయవ్యాకులితమనాః పలాయితు మిచ్ఛతి. త త్కథ మహం ధైర్యావష్టమ్భం కరోమి?' సో ఽబ్రవీత్— 'స్వామిన్, నైష మేష దోషః, యతః స్వామిసదృశా ఏవ భవన్తి భృత్యాః. ఉక్తం చ—

అశ్వః శస్త్రం శాస్త్రం వీణా వాణీ నర శ్చ నారీ చ
పురుషవిశేషం ప్రాప్తా భవ న్త్యయోగ్యా శ్చ యోగ్యా శ్చ. 119.

త త్పౌరుషావష్టమ్భం కృత్వా త్వం తావ దత్రైవ ప్రతిపాలయ యావ దహ మేతచ్ఛబ్దస్వరూపం జ్ఞాత్వాగచ్ఛామి. తతః పశ్చా ద్యథోచితం కార్యమ్.' ఇతి. పిఙ్గలక ఆహ:—

‘కిం తత్ర భవా న్గన్తు ముత్సహతే?’ స ఆహ— “కిం స్వామ్యాదేశా త్సద్భృత్యస్య కృత్యాకృత్య మస్తి? ఉక్తం చ.—

స్వామ్యాదేశా త్సుభృత్యస్య న భీః సంజాయతే క్వచిత్,
ప్రవిశే న్ముఖ మాహేయం, దుస్తరం వా మహార్ణవమ్. 120.

తథా చ, స్వామ్యాదిష్ట స్తు యో భృత్యః సమం విషమ మేవ చ
మన్యతే న స సంధార్యో భూభుజా భూతి మిచ్ఛతా.’ 121.

పిఙ్గలక ఆహ:— ‘భద్ర, య ద్యేవం త ద్గచ్ఛ; శివా స్తే పన్థానః సన్తు.’ ఇతి. దమనకో౽పి తం ప్రణమ్య సంజీవకశబ్దానుసారీ ప్రతస్థే.

అథ దమనకే గతే భయవ్యాకులమనాః పిఙ్గలక శ్చిన్తయామాస— “అహో, న శోభనం కృతం మయా, య త్తస్య విశ్వాసం గత్వాత్మాభిప్రాయో నివేదితః. కదాచి ద్దమనకో౽య ముభయవేతనో భూత్వా మ మోపరి దుష్టబుద్ధిః స్యా ద్భ్రష్టాధికారత్వాత్. ఉక్తం చ.—

యే భవన్తి మహీపస్య సమ్మానితవిమానితాః
యతన్తే తస్య నాశాయ కులీనా అపి సర్వదా. 122.

త త్తావ దస్య చికీర్షితం వేత్తుం స్థానాన్తరం గత్వా ప్రతిపాలయామి. కదాచి ద్దమనక స్త మాదాయ మాం వ్యాపాదయితు మిచ్ఛతి. ఉక్తం చ.—

న వధ్యన్తే హ్యవిశ్వస్తా బలిభి ర్దుర్బలా అపి,
విశ్వస్తా స్త్వేవ వధ్యన్తే బలవన్తో౽పి దుర్బలైః. 123.
బృహస్పతే రపి ప్రాజ్ఞో న విశ్వాసే వ్రజే న్నరః,
య ఇచ్ఛే దాత్మనో వృద్ధి మాయుష్యం చ సుఖాని చ. 124.
శపథైః సంధిత స్యాపి న విశ్వాసే వ్రజే ద్రిపోః,
రాజ్యలాభోద్యతో వృత్రః శక్రేణ శపథై ర్హతః. 125.
న విశ్వాసం వినా శత్రు ర్దేవానా మపి సిద్ధ్యతి,
విశ్వాసా త్త్రిదశేన్ద్రేణ దితే ర్గర్భో విదారితః.” 126.

ఏవం సంప్రధార్య స్థానాన్తరం గత్వా దమనకమార్గ మవలోకయ న్నేకాకీ తస్థౌ.

దమనకో౽పి సంజీవకసకాశం గత్వా వృషభో౽య మితి పరిజ్ఞాయ హృష్టమనా వ్యచిన్తయత్— “అహో, శోభన మాపతితమ్. అనే నైతస్య సంధివిగ్రహద్వారేణ మమ పిఙ్గలకో వశ్యో భవిష్య తీతి. ఉక్తం చ.—

న కౌలీన్యా న్న సౌహార్దా న్నృపో వాక్యే ప్రవర్తతే
మన్త్రిణాం, యావ దభ్యేతి వ్యసనం శోక మేవ చ. 127.

సదైవాపద్గతో రాజా భోగ్యో భవతి మన్త్రిణామ్,
అత ఏవ హి వాఞ్ఛన్తి మన్త్రిణః సాపదం నృపమ్. 128.
యథా నేచ్ఛతి నీరోగః కదాచి త్సుచికిత్సకమ్,
తథాపద్రహితో రాజా సచివం నాభివాఞ్ఛతి.'' 129.

ఏవం విచిన్తయ న్పిఙ్గలకాభిముఖః ప్రతస్థే. పిఙ్గలకోఽపి త మాయాన్తం ప్రేక్ష్య స్వాకారం రక్ష న్యథాపూర్వ మవస్థితః. దమనకోఽపి పిఙ్గలకసకాశం గత్వా ప్రణమ్యోపవిష్టః. పిఙ్గలక ఆహః—'కిం దృష్టం భవతా త త్సత్త్వమ్.' దమనక ఆహః—'దృష్టం స్వామిప్రసాదాత్.' పిఙ్గలక ఆహః—'అపి సత్యమ్?' దమనక ఆహః—''కిం స్వామిపాదానా మగ్రేఽ ం విజ్ఞాప్యతే? ఉక్తం చ.—

అపి స్వల్ప మసత్యం యః పురో వదతి భూభుజామ్
దేవానాం చ వినశ్యేత స ద్రుతం సుమహా నపి. 130.

తథా చ,- సర్వదేవమయో రాజా మనునా సంప్రకీర్తితః,
తస్మా త్తం దేవవ త్పశ్యే న్న వ్యలీకేన కర్హిచిత్. 131.
సర్వదేవ మయ స్యాపి విశేషో నృపతే రయమ్
శుభాశుభఫలం సద్యో నృపా, ద్దేవా దృవాన్తరే.'' 132.

పిఙ్గలక ఆహః—''సత్యం దృష్టం భవిష్యతి భవతా. న దీనోపరి మహాన్తః కుప్య న్తీతి న త్వం తేన నిపాతితః. యతః.

తృణాని నోన్మూలయతి ప్రభఞ్జనో మృదూని నీచైః ప్రణతాని సర్వతః
స్వభావ ఏ వోన్నతచేతసా మయం మహా న్మహ త్స్వేవ కరోతి విక్రమమ్.133.

అపి చ,— గణ్డస్థలేషు మదవారిషు బద్ధరాగ
మత్తభ్రమద్భ్రమరపాదతలాహతోఽపి,
కోపం న గచ్ఛతి నితాన్తబలోఽపి నాగః;
స్తుల్యే బలే తు బలవా న్పరికోప మేతి.'' 134.

దమనక ఆహః—'అ స్త్వేవం స మహాత్మా, వయం కృపణాః, తథాఽపి స్వామీ యది కథయతి తతో భృత్యత్వే నియోజయామి.' పిఙ్గలక ఆహ సోచ్ఛ్వాసమ్—'కిం భవా న్శక్న్య త్యేవం కర్తుమ్?' దమనక ఆహః—'కి మసాధ్యం బుద్ధే రస్తి? ఉక్తం చ,—

న తచ్ఛస్త్రై ర్న నాగేన్ద్రై ర్న హయై ర్న పదాతిభిః
కార్యం సంసిద్ధి మభ్యేతి యథా బుద్ధ్యా ప్రసాధితమ్' 235.

పిఙ్గలక ఆహః—'య ద్యేవం త ర్హ్యమాత్యపదేఽధ్యారోపిత స్త్వమ్. అద్య ప్రభృతి ప్రసాదనిగ్రహాదికం త్వ య్యేవ కార్య మితి నిశ్చయః.'

అథ దమనకః సత్వరం గత్వా సాక్షేపం త మిద మాహ—‘ఏ హ్యేహి దుష్ట వృషభ, స్వామీ పిఙ్గలక స్త్వా మాకారయతి. కిం నిశ్శఙ్కో భూత్వా ముహుర్ముహు ర్నదసి వృథా?’ ఇతి. త చ్ఛ్రుత్వా సంజీవకోఽబ్రవీత్:—‘భద్ర, కోఽయం పిఙ్గలకః?’ దమనక ఆహ:—‘కిం స్వామినం పిఙ్గలక మపి న జానాసి! త త్క్షణం ప్రతిపాలయ. ఫలే నైవ జ్ఞాస్యసి. న న్వయం సర్వమృగపరివృతో వటతలే స్వామీ పిఙ్గలకనామా సింహ స్తిష్ఠతి.’ త చ్ఛ్రుత్వా గతాయుష మివాత్మానం మన్యమానః సంజీవకః పరం విషాద మగమత్. ఆహ చ—‘భద్ర, భవా న్సాధుసమాచారో వచనపటుశ్చ దృశ్యతే, త ద్యది మా మవశ్యం తత్ర నయసి తదభయప్రదానేన స్వామినః సకాశా త్ప్రసాదః కారయితవ్యః.’ దమనక ఆహ:—“భోః, సత్య మభిహితం భవతా. నీతి రేషా. యతః,

పర్యన్తో లభ్యతే భూమేః సముద్రస్య గిరే రపి,
న కథం చి న్మహీపస్య చిత్తాన్తః కేనచి త్క్వచిత్. 136.

త త్త్వ మత్రైవ తిష్ఠ యావ దహం తం సమయే దృష్ట్వా తతః పశ్చా త్త్వా మాన యామి” ఇతి.

తథాఽనుష్ఠితే దమనకః పిఙ్గలకసకాశం గ త్వేద మాహ:— ‘స్వామిన్, న త త్ప్రాకృతం సత్త్వమ్. స హి భగవతో మహేశ్వరస్య వాహనభూతో వృషభః.’ ఇతి. మయా పృష్ట ఇద మూచే:—‘మహేశ్వరేణ పరితుష్టేన కాలిన్దీపరిసరే శష్పాగ్రాణి భక్షయితుం సమాదిష్టః. కిం బహునా. మమ ప్రదత్తం భగవతా క్రీడార్థం వన మిదమ్.’ పిఙ్గలక ఆహ సభయమ్:— ‘సత్యం జ్ఞాతం మయాఽధునా. న దేవతాప్రసాదం వినా శష్పభోజినో వ్యాలాకీర్ణ ఏవంవిధే వనే నిశ్శఙ్కా నదన్తో భ్రమన్తి. తత స్త్వయా కి మభిహితమ్?’ దమనక ఆహ:— స్వామిన్, ఏత దభిహితం మయా ‘య దేత ద్వనం చణ్డికావాహనభూతస్య మత్స్వామినః పిఙ్గలకనామ్నః సింహస్య విషయీభూతమ్, త ద్భవా నభ్యాగతః ప్రియోఽతిథిః. త త్తస్య సకాశం గత్వా భ్రాతృస్నేహే నైకత్ర భక్షణపానవిహరణక్రియాభి రేకస్థానాశ్రయేణ కాలో నేయః’ ఇతి. తత స్తే నాపి సర్వ మేత త్ప్రతిపన్నమ్, ఉక్తం చ సహర్షమ్:—‘స్వామినః సకాశా దభయదక్షిణా దాపయితవ్యా’ ఇతి. త దత్ర స్వామీ ప్రమాణమ్. త చ్ఛ్రుత్వా పిఙ్గలక ఆహ:— ‘సాధు సుమతే, సాధు! మన్త్రిశ్రోత్రియ, సాధు! మమ హృదయేన సహ సంమన్త్ర్యైవ భవ తేద మభిహితమ్. త ద్దత్తా మయా త స్యాభయదక్షిణా. పరం సోఽపి మదర్థేఽభయదక్షిణాం యాచిత్వా ద్రుతతర మానీయతామ్’ ఇతి. అథ సాను చేద ముచ్యతే.

ఆన్తఃసారై రకుటిలై రచ్ఛిద్రైః సుపరీక్షితైః
మన్త్రిభి ర్ధార్యతే రాజ్యం సుస్తమ్భై రివ మన్దిరమ్. 137.

తథాచ,— మన్త్రిణాం భిన్నసంధానే, భిషజాం సాన్నిపాతికే,
కర్మణి వ్యజ్యతే ప్రజ్ఞా, స్వస్థే కో వా న పణ్డితః.' 138.

దమనకోఽపి తం ప్రణమ్య సంజీవకసకాశం ప్రస్థితః సహర్ష మచిన్తయత్— "అహో, ప్రసాద సమ్ముఖో నః స్వామీ వచనవశగ శ్చ సంవృత్తః. త న్నాస్తి ధన్యతరో మమ. ఉక్తం చ.—

అమృతం శిశిరే వహ్ని, రమృతం ప్రియదర్శనమ్,
అమృతం రాజసమ్మాన మమృతం క్షీరభోజనమ్." 139.

అథ సంజీవకసకాశ మాసాద్య సప్రశ్రయ మువాచ— "భో మిత్ర, ప్రార్థితో ఽసౌ మయా భవదర్థే స్వామ్యభయప్రదానమ్. త ద్విస్రబ్ధం గమ్యతా మితి. పరం త్వయా రాజప్రసాద మాసాద్య మయా సహ సమయధర్మేణ వర్తితవ్యమ్. న గర్వ మాసాద్య స్వప్రభుతయా విచరణీయమ్. అహ మపి తవ సంకేతేన సర్వాం రాజ్యధురా మమాత్యపదవీ మాశ్రి త్యోద్ధరిష్యామి. ఏవం కృతే ద్వయో రప్యావయో రాజ్యలక్ష్మీ ర్భోగ్యా

ఆఖేటకస్య ధర్మేణ విభవాః స్యు ర్వశే నృణామ్
నృప్రజాః ప్రేరయ త్యేకో హ న్త్య న్యోఽత్ర మృగా నివ. 140.

తథా చ,— యో న పూజయతే గర్వా దుత్తమాధమ మధ్యమాన్
భూపసమ్మానమాన్యోఽపి భ్రశ్యతే దన్తిలో యథా." 141.

సంజీవక ఆహ:—'కథ మేతత్.' సోఽబ్రవీత్.—

కథా. 3.

అ స్త్యత్ర ధరాతలే వర్ధమానం నామ నగరమ్. తత్ర దన్తిలో నామ నానా భాణ్డపతిః సకలపురనాయకః ప్రతివసతి స్మ. తేన పురకార్యం నృపకార్యం చ కుర్వతా తుష్టిం నీతా స్తత్పురవాసినో లోకా నృపతి శ్చ. కిం బహునా. న కోఽపి తాదృ క్కే- నాపి చతురో దృష్టో నాపి శ్రుతో వేతి. అథవా సాధు చేద ముచ్యతే.—

నరపతిహితకర్తా ద్వేష్యతాం యాతి లోకే,
జనపదహితకర్తా త్యజ్యతే పార్థివేన్ద్రైః,
ఇతి మహతి విరోధే వర్తమానే సమానే,
నృపతిజనపదానాం దుర్లభః కార్యకర్తా. 142.

అథైవం గచ్ఛతి కాలే దన్తిలస్య కదాచి ద్వివాహః సంప్రవృత్తః. తత్ర తేన సర్వే పురనివాసినో రాజసంబన్ధిలోకాశ్చ సమ్మానపురస్సర మామన్త్ర్య భోజితా వస్త్రాదిభిః సత్కృతాశ్చ. తతో వివాహానన్తరం రాజా సాన్తఃపురః స్వగృహ మానీయాభ్యర్చితః. అథ తస్య నృపతే ర్గృహసమ్మార్జనకర్తా గోరమ్భో నామ రాజసేవకో గృహాయాతోఽపి తే నానుచితస్థాన ఉపవిష్టోఽవజ్ఞయాఽర్ధచన్ద్రం దత్త్వా నిస్సారితః. సోఽపి తతః ప్రభృతి నిశ్వస న్నపమానా న్న రాత్రా వపి శేతే. "కథం మయా తస్య భాణ్డపతే రాజప్రసాదహానిః కర్తవ్యా? అథవా కి మనేన వృథా శరీరశోషణేన? న కించిన్మయా తస్యాపకర్తుం శక్యమ్. అథవా సాధ్విద ముచ్యతే.—

యో హ్యపకర్తు మశక్తః కుప్యతి కి మసౌ నరోఽత్ర నిర్లజ్జః,
ఉత్పతితోఽపి హి చణకః శక్తః కిం భ్రాష్ట్రికం భఙ్క్తుమ్." 143.

ఇతి చిన్తయ న్నాస్తే.—

అథ కదాచి త్ప్రత్యూషే యోగనిద్రాం గతస్య రాజ్ఞః శయ్యాన్తే మార్జనం కుర్వ న్నిద మాహ—'అహో దన్తిలస్య మహ ద్ధృష్టత్వం య ద్రాజమహిషీ మాలిఙ్గతి!' త చ్ఛ్రుత్వా రాజా ససంభ్రమ ముత్థాయ త మువాచ—'భో భో గోరమ్భ, సత్య మేతత్, య త్త్వయా జల్పితమ్? కిం దేవీ దన్తిలేన సమాలిఙ్గితా?' ఇతి. గోరమ్భః ప్రాహ—'దేవ, రాత్రిజాగరణేన ద్యూతాసక్తస్య మే బలా న్నిద్రా సమాయాతా. త న్న వేద్మి కిం మ యాభిహితమ్.' రాజా సేర్ష్యం స్వగతమ్— "ఏష తావ దస్మ ద్గృహేఽప్రతిహతగతిః. తథా దన్తిలోఽపి. త త్కదాచి దనేన దేవీ సమాలిఙ్గ్యమానా దృష్టా భవిష్యతి. తే నేద మభిహితమ్. ఉక్తం చ.—

య ద్వాఞ్ఛతి దివా మర్త్యో వీక్షతే వా కరోతి వా
త త్స్వప్నేఽపి తదభ్యాసా ద్బ్రూతే వాథ కరోతి వా. 144.

తథా చ,- శుభం వా యది వా పాపం య న్నృణాం హృది సంస్థితమ్
సుగూఢ మపి తజ్జ్ఞేయం స్వప్నవాక్యా త్తథా మదాత్. 145.

అథవా స్త్రీణాం విషయే కోఽత్ర సందేహః!

జల్పన్తి సార్ధ మన్యేన, పశ్య న్త్యన్యం సవిభ్రమాః,
హృద్గతం చిన్తయ న్త్యన్యం, ప్రియః కో నామ యోషితామ్! 146.

అన్య చ్చ,— ఏకేన స్మితపాటలాధరరుచో జల్ప న్త్యనల్పాక్షరం,
వీక్ష న్తేఽన్య మితః స్ఫుటత్కుముదినీఫుల్లోల్లసల్లోచనాః,
దూరోదారచరిత్ర చిత్రవిభవం ధ్యాయ న్తి చాన్యం ధియా,
కే నేత్థం పరమార్థతోఽర్థవదివ ప్రేమా స్తి వామభ్రువామ్! 147.

తథా చ,— నాగ్ని స్తృప్యతి కాష్ఠానాం, నాపగానాం మహోదధిః,
నాన్తకః సర్వభూతానాం, న పుంసాం వామలోచనా. 148.
రహో నాస్తి, క్షణో నాస్తి, నాస్తి ప్రార్థయితా నరః,
తేన నారద నారీణాం సతీత్వ ముపజాయతే. 149.
యో మోహా న్మన్యతే మూఢో రక్తేయం మమ కామినీ
స తస్యా వశగో నిత్యం భవే త్క్రీడాశకున్తవత్. 150.
తాసాం వాక్యా న్యకృత్యాని స్వల్పాని సుగురూ ణ్యపి,
కరోతి యః కృతై ర్లోకే లఘుత్వం యాతి సర్వతః. 151.
స్త్రియం చ యః ప్రార్థయతే, సన్నికర్షం చ గచ్ఛతి,
ఈషచ్చ కురుతే సేవాం, త మే వేచ్ఛన్తి యోషితః. 152.
అనర్థిత్వా న్మనుష్యాణాం భయా త్పరిజనస్య చ
మర్యాదాయా మమర్యాదాః స్త్రియ స్తిష్ఠన్తి సర్వదా. 153.
నాసాం కశ్చి దగమ్యోఽస్తి, నాసాం చ వయసి స్థితిః,
విరూపం రూపవన్తం వా పుమా నిత్యేవ భుఞ్జతే. 154.
రక్తో హి జాయతే భోగ్యో నారీణాం శాటకో యథా,
ఘృష్యతే యో దశాలమ్బీ నితమ్బే వినివేశితః. 155.
అలక్తకో యథా రక్తో నిష్పీడ్య పురుష స్తథా
అబలాభి ర్బలా ద్రక్తః పాదమూలే నిపాత్యతే." 156.

ఏవం స రాజా బహువిధం విలప్య తత్ప్రభృతి దన్తిలస్య ప్రసాదపరాఙ్ముఖః సంజాతః. కిం బహునా, రాజద్వారప్రవేశోఽపి తస్య నివారితః. దన్తిలోఽప్యకస్మా దేవ ప్రసాదపరాఙ్ముఖ మవనిపతి మవలోక్య చిన్తయామాస— "అహో, సాధు చేద ముచ్యతే.—

కోఽర్థా న్ప్రాప్య న గర్వితో? విషయిణః క స్యాపదోఽస్తం గతాః?
స్త్రీభిః కస్య న ఖణ్డితం భువి మనః? కో నామ రాజ్ఞాం ప్రియః?
కః కాలస్య న గోచరాన్తరగతః? కోఽర్థీ గతో గౌరవం?
కో వా దుర్జనవాగురాసు పతితః క్షేమేణ యాతః పుమాన్? 157.

తథా చ,— కాకే శౌచం, ద్యూతకారే చ సత్యం,
సర్పే క్షాన్తిః, స్త్రీషు కామోపశాన్తిః,
క్లీబే ధైర్యం, మద్యపే తత్త్వచిన్తా,
రాజా మిత్రం, కేన దృష్టం శ్రుతం వా! 158.

అపగం మ యాస్య భూపతే రథ వాహ్యస్యాపి కస్యచి ద్రాజసంబన్ధినః స్వప్నేఽపి నా
నిష్టం కృతమ్. త త్కిమే తత్, పరాఙ్ముఖో మాం ప్రతి భూపతిః" ఇతి. ఏవం తం
ద న్తిలం క దాచి ద్రాజద్వారే విష్కమ్భితం విలోక్య సమ్మార్జనకర్తా గోరమ్భో విహస్య
ద్వారపాలా నిద మూచే— 'భో భో ద్వారపాలాః, రాజప్రసాదాధిష్ఠితోఽయం
ద న్తిలః స్వయం నిగ్రహానుగ్రహకర్తా చ. త దనేన నివారితేన యథాహం తథా
యూయ మ ప్యర్ధచన్ద్రభాజినో భవిష్యథ.' త చ్ఛ్రుత్వా ద న్తిల శ్చిన్తయామాస—
"నూన మిద మస్య గోరమ్భస్య చేష్టితమ్. అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే.—

అకులీనోఽపి మూర్ఖోఽపి భూపాలం యోఽత్ర సేవతే
అపి సమ్మానహీనోఽపి స సర్వత్ర ప్రపూజ్యతే. 159.
అపి కాపురుషో భీరుః స్యా చ్చే న్నృపతి సేవకః
తథాఽపి న పరాభూతిం జనా దాప్నోతి మానవః." 160.

ఏవం స బహువిధం విలప్య విలక్షమనాః సోద్వేగో గతప్రభావః స్వగృహం గత్వా నిశాముఖే గోరమ్భ మాహూయ వస్త్రయుగలేన సమ్మా న్యేద మువాచ— 'భద్ర, మయా న తదా త్వం రాగవశా న్నిస్సారితః. యత స్త్వం బ్రాహ్మణానా మగ్రతో ఽనుచితస్థానే సముపవిష్టో దృష్ట ఇ త్యపమానితః. త త్క్షమ్యతామ్.' సోఽపి స్వర్గ రాజ్యోపమం త ద్వస్త్రయుగల మాసాద్య పరం పరితోషం గత్వా త మువాచ— 'భోః శ్రేష్ఠిన్, క్షా న్తం మయా తే తత్. త దస్య సమ్మానస్య కృతే పశ్య మే బుద్ధి ప్రభావం రాజప్రసాదం చ.' ఏవ ముక్త్వా సపరితోషం నిష్క్రాన్తః. సాధు చేద ముచ్యతే.—

స్తోకే నోన్నతి మాయాతి, స్తోకే నాయా త్యధోగతిమ్,
అహో సుసదృశీ చేష్టా తులాయష్టేః ఖలస్య చ. 161.

తత శ్చా న్యేద్యుః స గోరమ్భో రాజకులే గత్వా యోగనిద్రాం గతస్య భూపతేః సంమార్జనక్రియాం కుర్వ న్నిద మాహ:— 'అహో అవివేకోఽస్మద్భూపతేః, య త్పురీషోత్సర్గ మాచరం శ్చిర్భటీభక్షణం కరోతి.' త చ్ఛ్రుత్వా రాజా సవిస్మయం త మువాచ:— 'రే రే గోరమ్భ, కి మప్రస్తుతం లపసి. గృహకర్మకరం మత్వా త్వాం న వ్యాపాదయామి. కిం త్వయా కదాచి దహ మేవం విధం కర్మ సమాచర న్దృష్టః?' సోఽబ్రవీత్ :— 'దేవ, ద్యూతాసక్తస్య రాత్రిజాగరణేన సమ్మార్జనం కుర్వాణస్య మమ బలా న్నిద్రా సమాయాతా. తదధిష్ఠితేన మయా కించి జ్జల్పితమ్, త న్న వేద్మి. త త్ప్రసాదం కరోతు స్వామీ నిద్రాపరవశస్య.' ఇతి. ఏవం శ్రుత్వా రాజా చిన్తితవాన్:— 'య న్మయా జన్మాన్తరే పురీషోత్సర్గం కుర్వతా కదాపి చిర్భటికా న

భక్షితా, తద్యథాయం వ్యతికరోఽసంభావ్యో మమానేన మూఢేన వ్యాహృతః, తథా దన్తిల స్యాపీతి నిశ్చయః. తన్మయా న యుక్తం కృతం యత్స వరాకః సమ్మానేన వియోజితః. న తాదృక్పురుషాణా మేవంవిధం చేష్టితం సమ్భావ్యతే. తదభావేన రాజకృత్యాని పౌరకృత్యాని చ సర్వాణి శిథిలతాం వ్రజన్తి.' ఏవమనేకధా విమృశ్య దన్తిలం సమాహూయ నిజాఙ్గవస్త్రాభరణాదిభిః సంయోజ్య స్వాధికారే నియోజయామాస. అతోఽహం బ్రవీమిః— 'యో న పూజయతే గర్వాత్' ఇతి.

సంజీవక ఆహ:— 'భద్ర, ఏవ మే వైతత్. యద్భవతాఽభిహితం తదేవ మయా కర్తవ్యమ్' ఇతి. ఏవ మభిహితే దమనక స్త మాదాయ పిఙ్గలకసకాశ మగమత్. ఆహ చ:—'దేవ, ఏష మయాఽనీతః స సంజీవకః. అధునా దేవః ప్రమాణమ్.' సంజీవకోఽపి తం సాదరం ప్రణమ్యాగ్రతః సవినయం స్థితః. పిఙ్గలకోఽపి తస్య పీనాయతకకుద్మతో నఖకులిశాలంకృతం దక్షిణపాణి ముపరి దత్త్వా మానపురస్సర మువాచ:— 'అపి శివం భవతః. కుత స్త్వ మస్మిన్వనే విజనే సమాయాతోఽసి.' తేనాప్యాత్మవృత్తాన్తః కథితః. యథా వర్ధమానేన సహ వియోగః సంజాత స్తథా సర్వం నివేదితమ్. తచ్ఛ్రుత్వా పిఙ్గలకః సాదరతరం త మువాచ:— 'వయస్య, న భేతవ్యమ్. మద్భుజపఞ్జరపరిరక్షితేన యథేచ్ఛం త్వయాఽధునా వర్తితవ్యమ్. అన్యచ్చ, నిత్యం మత్సమీపవర్తినా భావ్యమ్. యతః కారణాద్బహ్వపాయం రౌద్రసత్త్వనిషేవితం వనం గురూణా మపి సత్త్వానా మసేవ్యమ్, కుతః శష్పభోజినామ్' ఏవ ముక్త్వా సకలమృగపరివృతో యమునాకచ్ఛ మవతీర్యోదకగ్రహణం కృత్వా స్వేచ్ఛయా తదేవ వనం ప్రవిష్టః. తతశ్చ కరటకదమనకనిక్షిప్తరాజ్యభారః సంజీవకేన సహ సుభాషితగోష్ఠీ మనుభవ న్నాస్తే. అథవా సాధ్విద ముచ్యతే.—

యదృచ్ఛయా ప్యుపనతం సకృత్సజ్జన సఙ్గతమ్
భవత్యజర మత్యన్తం నాభ్యాసక్రమ మీక్షతే. 162.

సంజీవకేనా ప్యనేకశాస్త్రావగాహనా దుత్పన్నబుద్ధిప్రాగల్భ్యేన స్తోకై రేవాహోభిర్మూఢమతిః పిఙ్గలకో ధీమాం స్తథా కృతో యథాఽరణ్యధర్మా ద్వియోజ్య గ్రామ్యధర్మేషు నియోజితః. కిం బహునా ప్రత్యహం పిఙ్గలకసంజీవకావేవ కేవలం రహసి మన్త్రయతః. శేషః సర్వోఽపి మృగజనో దూరీభూత స్తిష్ఠతి. కరటకదమనకావపి ప్రవేశం న లభేతే. అన్యచ్చ, సింహపరాక్రమాభావా త్సర్వోఽపి మృగజన స్తౌ చ సృగాలౌ క్షుధావ్యాధిబాధితా ఏకాం దిశ మాశ్రిత్య స్థితాః. ఉక్తం చ.—

ఫలహీనం నృపం భృత్యాః కులీన మపి చోన్నతమ్
సంత్యజ్యాఽన్యత్ర గచ్ఛన్తి శుష్కం వృక్ష మివాణ్డజాః. 163.

తథా చ,— అపి సమ్మానసంయుక్తాః కులీనా భ రాః
వృత్తిభఙ్గా న్మహీపాలం త్యజ న్త్యేవ హి సేవకాః. 164.
అన్యచ్చ,— కాలాతిక్రమణం వృత్తే ర్యో న కుర్వీత భూపతిః
కదాచి త్తం న ముఞ్చన్తి భర్త్సితా అపి సేవకాః. 165.

తథా న కేవలం సేవకా ఇత్థంభూతా యావ త్సమస్త మ ప్యేత జ్జగ త్పరస్పర భక్షణార్థం సామాదిభి రుపాయై స్తిష్ఠతి. త ద్యథా,—

దేశానా ముపరి క్ష్మాభృ, దాతురాణాం చికిత్సకాః,
వణిజో గ్రాహకాణాం చ, మూర్ఖాణా మపి పణ్డితాః. 166.
ప్రమాదినాం తథా చౌరా, భిక్షుకా గృహమేధినామ్,
గణికాః కామినాం చైవ, సర్వలోకస్య శిల్పినః. 167.
సామాదిసంజ్జితైః పాశైః ప్రతీక్షన్తే దివానిశమ్
ఉపజీవన్తి శక్త్యా హి జలజా జలజా నివ. 168.

అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే.—

సర్పాణాం చ ఖలానాం చ పరద్రవ్యాపహారిణామ్
అభిప్రాయా న సిధ్యన్తి, తే నేదం వర్తతే జగత్. 169.
అత్తుం వాఞ్ఛతి శామ్భవో గణపతే రాఖుం క్షుధార్తః ఫణీ,
తం చ క్రౌఞ్చరిపోః శిఖీ, గిరిసుతాసింహోఽపి నాగాశనమ్,
ఇత్థం యత్ర పరిగ్రహస్య ఘటనా శమ్భో రపి స్యా ద్గృహే,
తత్రాఽన్యస్య కథం న భావి? జగతో యస్మా త్స్వరూపం హి తత్. 170.

తతః స్వామిప్రసాదరహితౌ క్షుత్క్షామకణ్ఠౌ పరస్పరం కరటకదమనకౌ మన్త్రయేతే. తత్ర దమనకో బ్రూతే:— 'ఆర్య కరటక, ఆవాం తావ దప్రధానతాం గతౌ. ఏష పిఙ్గలకః సంజీవకానురక్తః స్వవ్యాపారపరాఙ్ముఖః సంజాతః. సర్వోఽపి పరిజనో గతః. తత్కిం క్రియతే?' కరటక ఆహ:—"య ద్యపి త్వదీయవచనం న కరోతి తథాఽపి స్వామీ స్వదోషనాశాయ వాచ్యః. ఉక్తం చ.—

అశృణ్వ న్నపి బోద్ధవ్యో మన్త్రిభిః పృథివీపతిః,
యథా స్వదోషనాశాయ విదురే ణామ్బికాసుతః. 171.
మదోన్మత్తస్య భూపస్య కుఞ్జరస్య చ గచ్ఛతః
ఉన్మార్గం, వాచ్యతాం యాన్తి మహామాత్రాః సమీపగాః. 172.

య త్త్వయైష శష్పభోజీ స్వామినః సకాశ మానీతః త త్స్వహస్తే నాఙ్గారాః కర్షితాః." దమనక ఆహ:— "సత్యమేతత్. మ మాయం దోషః, న స్వామినః. ఉక్తం చ,—

జమ్బుకో హుడుయుద్ధేన, వయం చాషాఢభూతినా,
దూతికా పరకార్యేణ, హతా దోషైః స్వయంకృతైః.” 173.

కరటక ఆహ:— 'కథ మేతత్.' సోఽబ్రవీత్:—

కథా. ౪.

అస్తి కస్మింశ్చి ద్వివిక్తప్రదేశే మఠాయతనమ్. తత్ర దేవశర్మా నామ పరివ్రాజకః ప్రతివసతి స్మ. త స్యానేకసాధుజనదత్తసూక్ష్మవస్త్రవిక్రయవశా త్కాలేన మహతీ విత్త మాత్రా సంజాతా. తతః స న కస్యచి ద్విశ్వసితి. న క్తందివం కక్షా న్తరా త్తాం మాత్రాం న ముఞ్చతి. అథవా సాధు చేద ముచ్యతే,—

అర్థానా మర్జనే దుఃఖ, మర్జితానాం చ రక్షణే,
ఆయే దుఃఖం, వ్యయే దుఃఖం, ధి గర్థాః కష్టసంశ్రయాః. 174.

అథాషాఢభూతి ర్నామ పరవిత్తాపహారీ ధూర్త స్తా మర్థమాత్రాం తస్య కక్షాన్తర గతాం లక్షయిత్వా వ్యచిన్తయత్:—'కథం మ యాఽస్యేయ మర్థమాత్రా హర్తవ్యా? త దత్ర మఠే తావ ద్దృఢశిలాసంచయవశా ద్భిత్తిభేదో న భవతి. ఉచ్చైస్తరత్వా చ్చ ద్వారే ప్రవేశో న స్యాత్. త దేనం మాయావచనై ర్విశ్వాస్యాహం ఛాత్త్రతాం వ్రజామి, యేన స విశ్వస్తః కదాచి ద్విశ్వాస మేతి. ఉక్తం చ,—

నిస్పృహో నాధికారీ స్యా, న్నాకామీ మణ్డనప్రియః,
నావిదగ్ధః ప్రియం బ్రూయాత్, స్ఫుటవక్తా న వఞ్చకః.” 175.

ఏవం నిశ్చిత్య త స్యాన్తిక ముపగమ్య 'ఓం నమః శివాయ' ఇతి ప్రోచ్చార్య సాష్టాఙ్గం ప్రణమ్య చ సప్రశ్రయ మువాచ:— 'భగవన్, అసారః సంసారోఽయమ్, గిరినదీవే గోపమం యౌవనమ్, తృణాగ్నిసమం జీవితమ్, శరదభ్రచ్ఛాయాసదృశా భోగాః, స్వప్నసదృశో మిత్త్రపుత్త్రకళత్రభృత్యవర్గసంబన్ధః. ఏవం మయా సమ్యక్ పరిజ్ఞాతమ్. త త్కిం కుర్వతో మే సంసారసముద్రో త్తరణం భవిష్యతి?' త చ్ఛ్రుత్వా దేవశర్మా సాదర మాహ:— "వత్స, ధన్యోఽసి యత్ప్రథమే వయ స్యేవం విరక్తిభావః. ఉక్తం చ,—

పూర్వే వయసి యః శాన్తః స శాన్త ఇతి మే మతిః,
ధాతుషు క్షీయమాణేషు శమః కస్య న జాయతే? 176.

ఆదౌ చిత్తే తతః కాయే సతాం సమ్పద్యతే జరా,
అసతాం తు పునః కాయే, నైవ చిత్తే కదాచన. 177.

య చ్చ మాం సంసారసాగరో త్తరణోపాయం పృచ్ఛసి, త చ్ఛ్రూయతామ్,

శూద్రో వా యది వాఽన్యోఽపి చణ్డాలోఽపి జటాధరః
దీక్షితః శివమన్త్రేణ స భస్మాఙ్గీ శివో భవేత్. 178.
షడక్షరేణ మన్త్రేణ పుష్ప మేక మపి స్వయమ్
లిఙ్గస్య మూర్ధ్ని యో దద్యా న్న స భూయోఽభి జాయతే." 179.

త చ్ఛ్రుత్వాషాఢభూతి స్తత్పాదౌ గృహీత్వా సప్రశ్రయ మిద మాహ:— 'భగవన్, తర్హి దీక్షయా మేఽనుగ్రహం కురు.' దేవశర్మా ఆహ:— "వత్స, అనుగ్రహం తే కరిష్యామి. పరం తు రాత్రౌ త్వయా మఠమధ్యే న ప్రవేష్టవ్యమ్; య త్కారణం నిస్సఙ్గతా యతీనాం ప్రశస్యతే, తవ చ మమాపి చ. ఉక్తం చ:—

దుర్మన్త్రా న్నృపతి ర్వినశ్యతి, యతి స్సఙ్గాత్, సుతో లాలనా,
ద్విప్రోఽనధ్యయనా, త్కులం కుతనయా, చ్ఛీలం ఖలోపాసనాత్,
మైత్రీ చాప్రణయా, త్సమృద్ధి రనయా, త్స్నేహః ప్రవాసాశ్రయాత్,
స్త్రీ గర్వా, ద్ధనవేక్షణా దపి కృషి, స్త్యాగా త్ప్రమాదా ద్ధనమ్. 180

త త్త్వయా వ్రతగ్రహణానన్తరం మఠద్వారే తృణకుటీరకే శయితవ్యమ్" ఇతి. స ఆహ:— 'భగవన్, భవదాదేశః ప్రమాణమ్. పరత్ర హి తేన మే ప్రయోజనమ్.' అథ కృతశయనసమయిం దేవశర్మాఽనుగ్రహం కృత్వా శాస్త్రోక్తవిధినా శిష్యతా మనయత్. సోఽపి హస్తపాదావమర్దనాదిపరిచర్యయా తం పరితోష మనయత్. పున స్తథాఽపి మునిః కక్షాన్తరా న్మాత్రాం న ముఞ్చతి. అ థైవం గచ్ఛతి కాల ఆషాఢభూతి శ్చిన్తయా మాస:— 'అహో, న కథంచి దేష మే విశ్వాస మాగచ్ఛతి. త త్కిం దివాఽపి శస్త్రేణ మారయామి? కిం వా విషం ప్రయచ్ఛామి? కిం వా పశుధర్మేణ వ్యాపాదయామి?' ఇతి.

ఏవం చిన్తయత స్తస్య దేవశర్మణోఽపి శిష్యపుత్రః కశ్చి ద్గ్రామా దామన్త్రణార్థం సమాయాతః. ప్రాహ చ:— 'భగవన్, పవిత్రారోపణకృతే మమ గృహ మాగమ్యతామ్' ఇతి. త చ్ఛ్రుత్వా దేవశర్మాఽఽషాఢభూతినా సహ ప్రహృష్టమనాః ప్రస్థితః. అ థైవం తస్య గచ్ఛతోఽగ్రే కాచి న్నదీ సమాయాతా. తాం దృష్ట్వా మాత్రాం కక్షాన్తరా దవతార్య, కన్థామధ్యే సుగుప్తాం నిధాయ, స్నాత్వా దేవార్చనం విధాయ తదనన్తర మాషాఢభూతి మిద మాహ:— 'భో ఆషాఢభూతే, యావ దహం పురీషోత్సర్గం కృత్వా సమాగచ్ఛామి తావ దేషా కన్థా యోగేశ్వరస్య సావధానతయా రక్షణీయా.' ఇ త్యుక్త్వా గతః. ఆషాఢభూతి రపి తస్మి న్నదర్శనీభూతే మాత్రా మాదాయ సత్వరం ప్రస్థితః. దేవశర్మాఽపి ఛాత్రగుణానురఞ్జితమనాః సువిశ్వస్తో యావ దుపవిష్ట స్తిష్ఠతి తావ త్స్వర్ణరోమదేహయూథమధ్యే హుడుయుద్ధ మపశ్యత్. అథ రోషవశా ద్ధుడుయుగ

లస్య దూర మపసరణం కృత్వా భూయోఽపి సముపేత్య లలాటపట్టాభ్యాం ప్రహతో భూరి రుధిరం పతతి. త చ్చ జమ్బుకో జిహ్వాలౌల్యేన రఙ్గభూమిం ప్రవి శ్యాస్వాదయతి. దేవశర్మాఽపి త దాలోక్య వ్యచిన్తయత్.— 'అహో, మన్దమతి రయం జమ్బుకః. యది కథ మప్యనయోః సంఘట్టే పతిష్యతి తన్నూనం మృత్యు మవాప్స్య తీతి వితర్కయామి.' క్షణాన్తరే చ త థైవ రక్తాస్వాదనలౌల్యా న్మధ్యే ప్రవిశం స్తయోః శిరః సమ్పాతే పతితో మృత శ్చ సృగాలః.

దేవశర్మాఽపి తం శోచమానో మాత్రా ముద్దిశ్య శనైః శనైః ప్రస్థితో యావ దాషాఢభూతిం న పశ్యతి, తత శ్చోత్సుక్యేన శౌచం విధాయ యావ త్కన్థా మాలోకయతి, తావ న్మాత్రాం న పశ్యతి. తత శ్చ 'హా హా ముషితోఽస్మి' ఇతి జల్ప న్పృథివీతలే మూర్ఛయా నిపపాత. తతః క్షణా చ్చేతనాం లబ్ధ్వా భూయోఽపి సముత్థాయ ఫూత్కర్తు మారబ్ధవాన్.—'భో ఆషాఢభూతే, క్వ మాం వఞ్చయిత్వా గతోఽసి. త ద్దేహి మే ప్రతి వచనమ్.' ఏవం బహు విలప్య తస్య పదపద్ధతి మన్వేషయ న్శనైః శనైః ప్రస్థితః. అ థైవం గచ్ఛ న్సాయన్తనసమయే కంచి ద్గ్రామ మాససాద. అథ తస్మా ద్గ్రామా త్కశ్చి త్కౌలికః సభార్యో మద్యపానకృతే సమీపవ ర్తిని నగరే ప్రస్థితః. దేవశర్మాఽపి త మాలోక్య ప్రోవాచ:—"భో భద్ర, వయం సూర్యోఢా అతిథయ స్తవా న్తికం ప్రాప్తాః. న క మ ప్యత్ర గ్రామే జానీమః. త ద్గృహ్యతా మతిథిధర్మః. ఉక్తం చ,—

సమ్ప్రాప్తో యోఽతిథి స్సాయం సూర్యోఢో గృహమేధినామ్
పూజయా తస్య దేవత్వం ప్రయాన్తి గృహమేధినః. 181.

తథా చ,— తృణాని భూమి రుదకం వా క్చతుర్థీ చ సూనృతా
సతా మేతాని హర్మ్యేషు నోచ్ఛిద్యన్తే కదాచన. 182.

స్వాగతే నాగ్నయ స్తృప్తా, ఆసనేన శతక్రతుః,
పాదశౌచేన పితరః, అర్ఘా చ్ఛమ్భు, స్తథాఽతిథిః." 183.

కౌలికోఽపి త చ్ఛ్రుత్వా భార్యా మాహ:— 'ప్రియే, గచ్ఛ త్వ మతిథి మాదాయ గృహం ప్రతి. పాదశౌచభోజనశయనాదిభిః సత్కృత్య తం త త్రైవ తిష్ఠ. అహం తవ కృతే ప్రభూతం మద్య మానేష్యామి.' ఏవ ముక్త్వా ప్రస్థితః. సాపి భార్యా పుంశ్చలీ త మాదాయ ప్రహసితవదనా దేవదత్తం మనసి ధ్యాయన్తీ గృహం ప్రతి ప్రతస్థే. అథవా సాధు చేద ముచ్యతే.—

దుర్దివసే ఘనతిమిరే దుస్సంచారాసు నగరవీథీషు
పత్యు ర్విదేశగమనే పరమసుఖం జఘనచపలాయాః. 184.

తథా చ,— పర్యఙ్కే ష్వాస్తరణం, పతి మనుకూలం, మనోహరం శయనమ్,
తృణ మివ లఘు మన్యన్తే కామిన్య శ్చౌర్యరతలుబ్ధాః. 185.

తథా చ,— కేలిం ప్రదహతి లజ్జా, శృఙ్గారోఽస్థీని, చాటవః కటవః,
బన్ధక్యాః పరితోషో న కేనచిత్ సంభవే త్పత్యౌ. 186.
కులపతనం జనగర్హాం బన్ధన మపి జీవితవ్యసన్దేహమ్
అఙ్గీకరోతి కులటా సతతం పరపురుషసంసక్తా. 187.

అథ కౌలికభార్యా గృహం గత్వా దేవశర్మణో గతాన్తరణాం భగ్నాం చ ఖట్వాం సమ ర్ప్యేద మాహ:—'భో భగవన్, యావ దహం స్వసఖీం గ్రామా దభ్య గతాం సంభావ్య ద్రుత మాగచ్ఛామి తావ త్త్వయా మద్గృహేఽప్రమ త్తేన భావ్యమ్.' ఏవ మభిధాయ శృఙ్గారవిధిం విధాయ యావ ద్దేవదత్త ముద్దిశ్య వ్రజతి తావ త్తద్భర్తా సమ్ముఖో మదవిహ్వలాఙ్గో ముక్తకేశః పదే పదే ప్రస్ఖల న్గృహీతమద్యభాణ్డః సమభ్యేతి. తం చ దృష్ట్వా సా ద్రుతతరం వ్యాఘుట్య స్వగృహం ప్రవిశ్య ముక్తశృఙ్గారవేషా యథా పూర్వ మభవత్. కౌలికోఽపి తాం పలాయమానాం కృతాద్భుతశృఙ్గారాం వ్యలోకయత్. ప్రాగేవ కర్ణపరంపరయా తస్యాః శ్రుతాపవాదక్షుభితహృదయః స్వాకారం నిగూహ మానః స దైవా స్తే. తత శ్చ తథావిధం చేష్టిత మవలోక్య దృష్టప్రత్యయః క్రోధవశగో గృహం ప్రవిశ్య తా మువాచ:— 'ఆః పాపే పుంశ్చలి, క్వ ప్రస్థితాఽసి?' సా ప్రోవాచ:— "అహం త్వత్సకాశా దాగతా న కుత్రచి దపి నిర్గతా. తత్కథం మద్య పానవశా దప్రస్తుతం వదసి. అథవా సాధు చేద ముచ్యతే.—

వైకల్యం ధరణీపాత మయథోచితజల్పనమ్
సన్నిపాతస్య చిహ్నాని, మద్యం సర్వాణి దర్శయేత్. 188.
కరస్పన్దోఽమ్బరత్యాగ స్తేజోహాని స్సరాగతా
వారుణీసఙ్గజావస్థా భానునాఽప్యనుభూయతే." 189.

సోఽపి త చ్ఛ్రుత్వా ప్రతికూలవచనం వేషవిపర్యయం చావలోక్య తా మాహ:— 'పుంశ్చలి, చిరకాలం శ్రుతో మయా త వాపవాదః. త దద్య స్వయం సంజాతప్రత్యయ స్తవ యథోచితం నిగ్రహం కరోమి.' ఇ త్యభిధాయ లగుడప్రహారై స్తాం జర్జరితదేహాం విధాయ స్థూణయా సహ దృఢబన్ధనేన బద్ధ్వా సోఽపి మదవిహ్వలో నిద్రావశ మగమత్.

అ త్రాన్తరే తస్యాః సఖీ నాపితీ కౌలికం నిద్రావశగతం విజ్ఞాయ తాం గ త్వేద మాహ:— 'సఖి, స దేవదత్త స్తస్మి న్స్థానే త్వాం ప్రతీక్షతే. త చ్ఛీఘ్ర మాగమ్య తామ్' ఇతి. సా చాహ:— 'పశ్య మ మావస్థామ్. త త్కథం గచ్ఛామి? త ద్గత్వా బ్రూహి తం కామినం య దస్యాం రాత్రౌ న త్వయా సహ సమాగమః.' నాపితీ ప్రాహ:—"సఖి, మా మైవం వద. నాయం కులటాధర్మః. ఉక్తం చ,—

విషమస్థస్వాదుఫలగ్రహణవ్యవసాయనిశ్చయో యేషామ్
ఉష్ట్రాణా మివ తేషాం మన్యేఽహం శంసితం జన్మ. 190.

తథాచ,— సన్దిగ్ధే పరలోకే జనాపవాదే చ జగతి బహుచిత్రే
స్వాధీనే పరరమణే ధన్యా స్తారుణ్యఫలభాజః. 191.

అన్యచ్చ,— యది భవతి దైవయోగా త్పుమా న్విరూపోఽపి బన్ధకీ రహసి
న తు కృచ్ఛ్రా దపి భద్రం నిజకాన్తం సా భజ త్యేవ." 192.

సాఽబ్రవీత్.— 'య ద్యేవం తర్హి కథయ కథం దృఢబన్ధన బద్ధా సతీ తత్ర గచ్ఛామి? సన్నిహిత శ్చాయం పాపాత్మా మత్పతిః.' నాపి త్యాహ:— 'సఖి, మదవిహ్వలోఽయం సూర్యకరస్పృష్టః ప్రబోధం యాస్యతి. త దహం త్వా మున్మోచయామి. మా మాత్మస్థానే బద్ధ్వా ద్రుతతరం దేవదత్తం సంభావ్యాగచ్ఛ.' సాఽబ్రవీత్.— 'ఏవ మస్తు' ఇతి.

తదను సా నాపితీ తాం స్వసఖీం బన్ధనా ద్విమోచ్య తస్యాః స్థానే యథా పూర్వ మాత్మానం బద్ధ్వా తాం దేవదత్తసకాశే సంకేతస్థానం ప్రేషితవతీ. తథానుష్ఠితే కౌలికః కస్మింశ్చి త్క్షణే సముత్థాయ కిఞ్చిద్గతకోపో విమద స్త మాహ:— 'హే పరుష వాదిని, య ద్యద్యప్రభృతి గృహా న్నిష్క్రమణం న కరోషి, న చ పరుషం వదసి తత స్త్వా మున్మోచయామి.' నాపి త్యపి స్వరభేదభయా ద్యావ న్న కిఞ్చి దూచే, తావ త్సోఽపి భూయో భూయ స్తాం త దేవాహ. అథ సా యావ త్ప్రత్యుత్తరం కిమపి న దదౌ, తావ త్స ప్రకుపిత స్తీక్ష్ణశస్త్ర మాదాయ నాసికా మచ్ఛినత్. ఆహ చ:— 'హే పుంశ్చలి, తి ష్ఠేదానీమ్. న త్వాం భూయ స్తోషయిష్యామి.' ఇతి జల్ప న్పున రపి నిద్రావశ మగమత్. దేవశర్మాఽపి విత్తనాశా త్క్షుత్క్షామకణ్ఠో నష్టనిద్ర స్త త్సర్వం స్త్రీచరిత్ర మపశ్యత్. సాపి కౌలికభార్యా యథేచ్ఛయా దేవదత్తేన సహ సురతసుఖ మనుభూయ కస్మింశ్చి త్క్షణే స్వగృహ మాగత్య తాం నాపితీ మిద మాహ:— అయి, 'శివం భవత్యాః? నాయం పాపాత్మా మమ గతాయా ఉత్థితః?' నాపి త్యాహ:— 'శివం నాసికయా వినా శేషస్య శరీరస్య. త ద్ద్రుతం మాం మోచయ బన్ధనా ద్యావ న్నాయం మాం పశ్యతి, యేన స్వగృహం గచ్ఛామి.'

తథాఽనుష్ఠితే భూయోఽపి కౌలిక ఉత్థాయ తా మాహ:— 'పుంశ్చలి, కి మద్యాపి న వదసి? కిం భూయోఽప్యతో దుష్టతరం నిగ్రహం కర్ణచ్ఛేదేన కరోమి?' అథ సా సకోపం సాధిక్షేప మిద మాహ:— "ధి గ్ధి ఙ్మహామూఢ, కో మాం మహాసతీం ధర్షయితుం వ్యఙ్గయితుం వా సమర్థః? త చ్ఛృణ్వన్తు సర్వేఽపి లోకపాలాః.

ఆదిత్యచన్ద్రా వనిలోఽనల శ్చ ద్యౌ ర్భూమి రాపో హృదయం యమ శ్చ
అహ శ్చ రాత్రి శ్చ ఉభే చ సన్ధ్యే ధర్మ శ్చ జానాతి నరస్య వృత్తమ్. 193.

త ద్యది మమ సతీత్వ మస్తి, మనసాఽపి పరపురుషో నాభిలషితః, తతో దేవా భూయో

ఽపి మే నాసికాం తాదృగ్రూపా మక్షతాం కుర్వన్తు. అథవా యది మమ చిత్తే పర పురుషస్య భ్రాన్తి రపి భవతి మాం భస్మసా న్నయన్తు." ఏవ ముక్త్వా భూయోఽపి త మాహ:— 'భో దురాత్మన్, పశ్య మే సతీత్వప్రభావేణ తాదృశ్యేవ నాసికా సం వృత్తా.' అ థాసౌ వుల్ముక మాదాయ యావ త్పశ్యతి తావ త్తద్రూపాం నాసికాం చ భూతలే రక్తప్రవాహం చ మహాన్త మపశ్యత్. అథ స విస్మితమనా స్తాం బన్ధనా ద్వి ముచ్య శయ్యాయా మారోప్య చ చాటుశతైః పర్యతోషయత్.

దేవశ ర్మాపి తం సర్వవృత్తాన్త మాలోక్య విస్మితమనా ఇద మాహ:—

"శమ్బరస్య చ యా మాయా, యా మాయా నముచే రపి,
బలేః కౌమ్భీనసే శ్చైవ, సర్వా స్తా యోషితో విదుః. 194.

హసన్తం ప్రహస న్త్యేతా, రుదన్తం ప్రరుద న్త్యపి,
అప్రియం ప్రియవాక్యై శ్చ గృహ్ణన్తి కాలయోగతః. 195.

ఉశనా వేద య చ్ఛాస్త్రం, య చ్చ వేద బృహస్పతిః,
స్త్రీబుద్ధ్యా న విశేష్యేత, తస్మా ద్రక్ష్యాః కథం హి తాః? 196.

అనృతం సత్య మిత్యాహుః, సత్యం చాపి తథా ఽనృతమ్,
ఇతి యా స్తాః కథం ధీరైః సంరక్ష్యాః పురుషై రిహ? 197.

అన్యత్రా ప్యుక్తమ్:—

నాతిప్రసఙ్గః ప్రమదాసు కార్యో, నేచ్ఛే ద్బలం స్త్రీషు వివర్ధమానమ్,
అతిప్రసక్తైః పురుషై ర్యత స్తాః క్రీడ న్తి కాకై రివ లూనపక్షైః. 198.

సుముఖేన వద న్తి వల్గునా, ప్రహర న్త్యేవ శితేన చేతసా,
మధు తిష్ఠతి వాచి యోషితాం హృదయే హాలహలం మహ ద్విషమ్. 199.

అతఏవ నిపీయతేఽధరో హృదయం ముష్టిభిరేవ తాడ్యతే
పురుషైః సుఖలేశవఞ్చితై ర్మధులుబ్ధైః కమలం యథాఽలిభిః. 200.

అపిచ,—

ఆవర్తః సంశయానా, మవినయభవనం, పత్తనం సాహసానాం,
దోషాణాం సన్నిధానం, కపటశతగృహం, క్షేత్ర మప్రత్యయానామ్,
దుర్గ్రాహ్యం య న్మహద్భి ర్నరవరవృషభైః, సర్వమాయాకరణ్డం,
స్త్రీయన్త్రం కేన లోకే విష మమృతయుతం ధర్మనాశాయ సృష్టమ్! 201.

కార్కశ్యం స్తనయో, ర్దృశో స్తరలతా, ఽలీకం ముఖే దృశ్యతే,
కౌటిల్యం కచసంచయే, ప్రవచనే మాన్ద్యమ్, త్రికే స్థూలతా,

భీరుత్వం హృదయే సదైవ కథితం, మాయాప్రయోగః ప్రియే,
యాసాం దోషగణో గుణా మృగదృశాం, తాః కిం నరాణాం ప్రియాః ? 202.

ఏతా హసన్తి చ రుదన్తి చ కార్యహేతో,
ర్విశ్వాసయన్తి చ నరం, న చ విశ్వసన్తి,
తస్మా న్నరేణ కులశీలవతా సదైవ
నార్యః శ్మశానఘటికా ఇవ వర్జనీయాః. 203.

వ్యాకీర్ణకేసరకరాలముఖా మృగేన్ద్రా,
నాగా శ్చ భూరిమదరాజివిరాజమానాః,
మేధావిన శ్చ పురుషాః సమరేషు శూరాః,
స్త్రీసన్నిధౌ పరమకాపురుషా భవన్తి. 204.

కుర్వన్తి తావ త్ప్రథమం ప్రియాణి
యావ న్న జానన్తి నరం ప్రసక్తమ్,
జ్ఞాత్వా చ తం మన్మథపాశబద్ధం
గ్రస్తామిషం మీన మి వోద్ధరన్తి. 205.

సముద్ర వీ చీవ చలస్వభావాః,
సన్ధ్యాభ్రరేఖేవ ముహూర్తరాగాః,
స్త్రియః కృతార్థాః పురుషం నిరర్థం
నిష్పీడితాలక్తకవ త్త్యజన్తి. 206.

అనృతం సాహసం మాయా మూర్ఖత్వ మతిలోభతా
అశౌచం నిర్దయత్వం చ స్త్రీణాం దోషాః స్వభావజాః. 207.

సమ్మోహయన్తి మదయన్తి విడమ్బయన్తి
నిర్భర్త్సయన్తి రమయన్తి విషాదయన్తి
ఏతాః ప్రవిశ్య సరలం హృదయం నరాణాం
కిం వా న వామనయనా న సమాచరన్తి! 208.

అన్తర్విషమయా హ్యేతా బహి శ్చైవ మనోరమాః
గుఞ్జాఫలసమాకారా యోషితః కేన నిర్మితాః!" 209.

ఏవం చిన్తయత స్తస్య పరివ్రాజకస్య సా నిశా మహతా కృచ్ఛ్రేణాతిచక్రామ. సా చ దూతికా ఛిన్ననాసికా స్వగృహం గత్వా చిన్తయామాస:— 'కి మిదానీం కర్తవ్యమ్? కథ మేత న్మహ చ్ఛిద్రం స్థగయితవ్యమ్?' అథ తస్యా ఏవం విచిన్తయన్త్యా భర్తా కార్యవశా ద్రాజకులే పర్యుషితః ప్రత్యూషే చ స్వగృహ మభ్యుపేత్య ద్వార

దేశస్థో వివిధపౌరకృత్యోత్సుకతయా తా మాహ:—‘భద్రే, శీఘ్ర మానీయతాం క్షురభాణ్డం, యేన క్షౌరకర్మకరణాయ గచ్ఛామి.’ సాఽపి ఛిన్ననాసికా గృహమధ్యస్థి తైవ కార్యకరణాపేక్షయా క్షురభాణ్డా త్క్షుర మేకం సమాకృష్య త స్యాభిముఖం ప్రేషయామాస. నాపితోఽప్యుత్సుకతయా త మేకం క్షుర మవలోక్య కోపావిష్టః సం స్త దభిముఖ మేవ తం క్షురం ప్రాహిణోత్. ఏతస్మి న్నన్తరే సా దు ష్టోర్ధ్వబాహూ విధాయ ఫూత్కర్తుమనా గృహా న్నిశ్చక్రామ. ‘అహో! పాపే నానేన మమ సదాచారవర్తిన్యాః పశ్యత నాసికాచ్ఛేదో విహితః! త త్పరిత్రాయతాం పరిత్రాయతామ్!’ అత్రాన్తరే రాజపురుషాః సమభ్యేత్య తం నాపితం లగుడప్రహారై ర్జర్జరీకృత్య దృఢబన్ధనై ర్బద్ధ్వా తయా ఛిన్ననాసికయా సహ ధర్మాధికరణస్థానం నీత్వా సభ్యా నూచుః.—‘శృణ్వన్తు భవన్తః సభాసదః, అనేన నాపితే నాపరాధం వినా స్త్రీరత్న మేత ద్వ్యఙ్గితమ్. తదస్య య ద్యుజ్యతే త త్క్రియతామ్.’ ఇ త్యభిహితే సభ్యా ఊచుః.—‘రే నాపిత, కిమర్థం త్వయా భార్యా వ్యఙ్గితా? కి మనయా పరపురుషోఽభిలషితః? ఉత స్వి త్ప్రాణద్రోహః కృతః? కిం వా చౌర్యక ర్మాచరితమ్? త త్కథ్యతా మస్యా అపరాధః.’ నాపితోఽపి ప్రహారపీడితతను ర్వక్తుం న శశాక. అథ తం తూష్ణీం భూతం దృష్ట్వా పునః సభ్యా ఊచుః.— “అహో, సత్య మేత ద్రాజపురుషాణాం వచః. పాపా త్మాఽయమ్. అనే నేయం నిర్దోషా వరాకీ దూషితా. ఉక్తం చ:—

భిన్నస్వరముఖవర్ణః శఙ్కితదృష్టిః సముత్పతితతేజాః
భవతి హి పాపం కృత్వా స్వకర్మసన్త్రాసితః పురుషః. 210.

తథా చ,— ఆయాతి స్ఖలితైః పాదై ర్ముఖవైవర్ణ్యసంయుతః
లలాటస్వేదభా గ్భూరి గద్గదం భాషతే వచః. 211.
అధోదృష్టి ర్భవే త్కృత్వా పాపం ప్రాప్తస్సభాం నరః,
తస్మా ద్యత్నా త్పరిజ్ఞేయ శ్చిహ్నై రేతై ర్విచక్షణైః. 212.

అన్యచ్చ,— ప్రసన్నవదనో హృష్టః స్పష్టవాక్య స్సరోషదృక్
సభాయాం వక్తి సామర్షం సావష్టమ్భో నర శ్శుచిః. 213.

యదేష దుష్టచరిత్రలక్షణో దృశ్యతే, స్త్రీధర్షణా ద్వధ్య ఇతి. త చ్ఛూలాయా మారోప్యతామ్.” ఇతి.

అథ వధ్యస్థానే నీయమానం త మవలోక్య దేవశర్మా తా న్ధర్మాధికృతా న్గత్వా ప్రోవాచ.— భో భోః, అన్యాయే నైష వరాకో వధ్యతే నాపితః. సాధుసమాచార ఏషః. త చ్ఛ్రూయతాం మే వాక్యమ్.— ‘జమ్బుకో హుడుయుద్ధేన’ ఇతి. అథ తే సభ్యా ఊచుః.— ‘భో భగవన్, కథ మేతత్?’ తతో దేవశర్మా తేషాం త్రయాణా

మపి వృత్తాన్తం విస్తరేణాకథయత్. తదాకర్ణ్య సువిస్మితమనస స్తే నాపితం విమోచ్య మిథః ప్రోచుః.— 'అహో!

అవధ్యో బ్రాహ్మణో బాలః, స్త్రీ తపస్వీ చ రోగభాక్,
విహితా వ్యఙ్గతా తేషా మపరాధే మహ త్యపి. 214.

త దస్యా నాసికాచ్ఛేదః స్వకర్మణా హి సంవృత్తః. తతో రాజనిగ్రహ స్తు కర్ణచ్ఛేదః కార్యః.' తథాఽనుష్ఠితే దేవశ ర్మాఽపి విత్తనాశ సముద్భూతశోకరహితః పున రపి స్వకీయం మఠాయతనం జగామ.

అతోఽహం బ్రవీమి:—'జమ్బుకో హుడుయుద్ధేన' ఇతి. కరటక ఆహ:— 'ఏవంవిధే వ్యతికరే కిం కర్తవ్య మావయోః?' దమనకోఽబ్రవీత్.— 'ఏవంవిధేఽపి సమయే మమ బుద్ధిస్ఫురణం భవిష్యతి, యేన సంజీవకం ప్రభో ర్విశ్లేషయిష్యామి. ఉక్తం చ యతః.—

ఏకం హన్యా న్న వా హన్యా దిషు ర్ముక్తో ధనుష్మతా,
బుద్ధి ర్బుద్ధిమత స్సృష్టా హన్తి రాష్ట్రం సనాయకమ్. 215.

త తదహం మాయాప్రపఞ్చేన గుప్త మాశ్రిత్య తం స్ఫోటయిష్యామి.' కరటక ఆహ:— 'భద్ర, యది కథ మపి తవ మాయాప్రవేశం పిఙ్గలకో జ్ఞాస్యతి, సంజీవకో వా, తదా నూనం విఘాత ఏవ.' సోఽబ్రవీత్.— "తాత, మైవం వద. గూఢబుద్ధిభి రాపత్కాలే, విధురేఽపి దైవే, బుద్ధిః ప్రయోక్తవ్యా; నోద్యమ స్త్యాజ్యః. కదాచి ద్ఘుణాక్షరన్యాయేన బుద్ధేః సామ్రాజ్యం భవతి. ఉక్తం చ,

త్యాజ్యం న ధైర్యం విధురేఽపి దైవే,
ధైర్యా త్కదాచి త్స్థితి మాప్నుయా త్సః,
జాతే సముద్రేఽపి హి పోతభఙ్గే
సాంయాత్రికో వాఞ్ఛతి కార్య మేవ. 216

తథా చ,— ఉద్యోగినం సతత మత్ర సమేతి లక్ష్మీ,
ర్దైవం హి దైవ మితి కాపురుషా వదన్తి;
దైవం నిహత్య కురు పౌరుష మాత్మశక్త్యా,
యత్నే కృతే యది న సిధ్యతి కోఽత్ర దోషః? 217.

త దేవం జ్ఞాత్వా సుగూఢబుద్ధిప్రభావేణ యథా తౌ ద్వా వపి న జ్ఞాస్యతః, తథా మిథో వియోజయిష్యామి. ఉక్తం చ.

సుగుప్త స్యాపి దమ్భస్య బ్రహ్మాఽప్యన్తం న గచ్ఛతి,
కౌలికో విష్ణురూపేణ రాజకన్యాం నిషేవతే." 218.

కరటక ఆహః—'కథ మేతత్?' సోఽబ్రవీత్.—

కథా. ౫.

కస్మింశ్చి దధిష్ఠానే కౌలికరథకారౌ మిత్రే ప్రతివసతః స్మ. తత్ర చ తౌ బాల్యా త్ప్రభృతి సహచారిణౌ పరస్పర మతీవ స్నేహపరౌ సదైకస్థానవిహారిణౌ కాలం నయతః. అథ కదాచి త్తత్రాధిష్ఠానే కస్మింశ్చి ద్దేవాయతనే యాత్రామహోత్సవః సంవృత్తః. తత్ర చ నట నర్తక చారణ సంకులే నానాదేశాగతజనావృతే తౌ సహచరౌ భ్రమన్తౌ కాంచి ద్రాజకన్యాం కరేణుకారూఢాం సర్వలక్షణసనాథాం కఞ్చుకివర్షధరపరివృతాం దేవతాదర్శనార్థం సమాయాతాం దృష్టవన్తౌ. అథాసౌ కౌలిక స్తాం దృష్ట్వా విషార్దిత ఇవ దుష్టగ్రహగృహీత ఇవ కామశరై ర్హన్యమానః సహసా భూతలే నిపపాత. అథ తం తదవస్థ మవలోక్య రథకార స్తద్దుఃఖదుఃఖిత ఆప్తపురుషై స్తం సముత్క్షిప్య స్వగృహ మానాయయత్. తత్ర చ వివిధైః శీతోపచారై శ్చికిత్సకవరై ర్మన్త్రివాదిభి శ్చోప చర్యమాణ శ్చిరా త్కథంచి త్సచేతనో బభూవ. తతో రథకారేణ పృష్టః, 'భో మిత్ర, కి మేవం త్వ మకస్మా ద్విచేతనః సంజాతః? త త్కథ్యతా మాత్మస్వరూపమ్.' ఇతి.

స ఆహః— 'వయస్య, య ద్యేవం తచ్ఛృణు మే రహస్యం, యేన సర్వా మాత్మవేదనాం తే వదామి. యది త్వం మాం సుహృదం మన్యసే, తతః కాష్ఠప్రదానేన ప్రసాదః క్రియతామ్. క్షమ్యతాం యద్వా కించి త్ప్రణయాతిరేకా దయుక్తం తవ మ యానుష్ఠితమ్.' సోఽపి త దాకర్ణ్య బాష్పపిహితనయనః సగద్గద మువాచ:— "వయస్య, య త్కించి ద్దుఃఖకారణం త ద్వద. యేన ప్రతీకారః క్రియతే, యది శక్యతే కర్తుమ్. ఉక్తం చ,—

ఔషధార్థసుమన్త్రాణాం బుద్ధే శ్చైవ మహాత్మనామ్
అసాధ్యం నాస్తి లోకేఽత్ర య ద్బ్రహ్మాణ్డస్య మధ్యగమ్. 219.

త దేషాం చతుర్ణాం యది సాధ్యం భవిష్యతి తదాఽహం సాధయిష్యామి.'' కౌలిక ఆహః— 'వయస్య, ఏతేషా మన్యేషా మపి సహస్రాణా ముపాయానా మసాధ్యం త న్మే దుఃఖమ్. తస్మా న్మమ మరణే మా కాలక్షేపం కురు.' రథకార ఆహః— 'భో మిత్ర, య ద్య ప్యసాధ్యం, తథాఽపి నివేదయ, యే నాహ మపి త దసాధ్యం మత్వా త్వయా సహ వహ్నౌ ప్రవిశామి. న క్షణ మపి త్వద్వియోగం సహిష్యే. ఏష మే నిశ్చయః.' కౌలిక ఆహః— "వయస్య, యాఽసౌ రాజకన్యా కరేణుకారూఢా త త్రోత్సవే దృష్టా, తస్యా దర్శనానన్తరం మకరధ్వజేన మ మేయ మవస్థా విహితా. త న్న శక్నోమి తద్వే దనాం సోఢుమ్. తథా చోక్తమ్.—

మత్తేభకుమ్భపరిణాహిని కుఙ్కుమార్ద్రే
తస్యాః పయోధరయుగే రతఖేదఖిన్నః
వక్షో నిధాయ భుజపఞ్జరమధ్యవర్తీ
స్వప్స్యే కదా క్షణ మవాప్య తదీయసఙ్గమ్. 220.

తథాచ,—

రాగీ బిమ్బాధరోఽసౌ, స్తనకలశయుగం యౌవనారూఢగర్వం,
నీచా నాభిః, ప్రకృత్యా కుటిలక మలకం, స్వల్పకం చాపి మధ్యమ్,
కుర్వ న్త్వేతాని నామ ప్రసభ మిహ మనశ్చిన్తితా న్యాశు ఖేదం,
య న్మాం తస్యాః కపోలౌ దహత ఇతి ముహుః స్వచ్ఛకౌ తన్న యుక్తమ్.''221.

రథకారోఽప్యేవం సకామం తద్వచన మాకర్ణ్య సస్మిత మిద మాహ:— వయస్య, య ద్యేవం తర్హి దిష్ట్యా సిద్ధం నః ప్రయోజనమ్. త దద్యైవ తయా సహ సమాగమః క్రియతామ్.' ఇతి. కౌలిక ఆహ:— 'వయస్య, యత్ర కన్యాన్తఃపురే వాయుం ముక్త్వా నాన్యస్య ప్రవేశోఽస్తి తత్ర రక్షాపురుషాధిష్ఠితే కథం మమ తయా సహ సమాగమః. త త్కిం మా మసత్యవచనేన విడమ్బయసి.' రథకార ఆహ:— 'మిత్ర, పశ్య మే బుద్ధిబలమ్.' ఏవ మభిధాయ తత్క్షణా త్కీలసంచారిణం వైనతేయం స బాహుయుగలం వాయుజవృక్షదారుణా శఙ్ఖచక్ర గదా పద్మాన్వితం సకిరీటకౌస్తుభ మఘటయత్. తత స్తస్మి న్కౌలికం సమారోప్య విష్ణుచిహ్నితం కృత్వా కీలసఞ్చరణ విజ్ఞానం చ దర్శయిత్వా ప్రోవాచ:— 'వయస్య, అనేన విష్ణురూపేణ గత్వా కన్యాన్తఃపురే నిశీథే తాం రాజకన్యా మేకాకినీం సప్తభూమికప్రాసాదప్రాన్తగతాం ముగ్ధస్వభావాం త్వాం వాసుదేవం మన్యమానాం స్వకీయ మిథ్యావక్రోక్తిభీ రఞ్జయిత్వా వాత్స్యాయనోక్తవిధినా భజ.'

కౌలికోఽపి త దాకర్ణ్య తథారూప స్తత్ర గత్వా తా మాహ:—'రాజపుత్రి, సుప్తా కిం వా జాగర్షి? అహం తవ కృతే సముద్రా త్సానురాగో లక్ష్మీం విహా యై వాగతః. త త్క్రియతాం మయా సహ సమాగమః.' ఇతి. సాఽపి గరుడారూఢం చతుర్భుజం సాయుధం కౌస్తుభోపేత మవలోక్య సవిస్మయా శయనా దుత్థాయ ప్రోవాచ:— 'భగవన్, అహం మానుషీ కీటికాఽశుచిః. భగవాం స్త్రైలోక్యపావనో వన్దనీయ శ్చ. త త్కథ మేత ద్యుజ్యతే?' కౌలిక ఆహ:— 'సుభగే, సత్య మభిహితం భవత్యా. పరం కిన్తు రాధా నామ మే భార్యా గోపకులప్రసూతా ప్రథమ మాసీత్, సా త్వ మత్రావతీర్ణా. తే నాహ మత్రాయాతః.' ఇ త్యుక్త్వా సా ప్రాహ:— 'భగవన్, య ద్యేవం త న్మే తాతం ప్రార్థయ. సోఽప్యవికల్పం మాం తుభ్యం ప్రయచ్ఛతి.'

కౌలిక ఆహః— 'సుభగే, నాహం దర్శనపథం మానుషాణాం గచ్ఛామి. కిం పున రాలాపకరణమ్. త్వం గాన్ధర్వేణ వివాహే నాత్మానం ప్రయచ్ఛ. నో చే చ్ఛాపం దత్త్వా సాన్వయం తే పితరం భస్మసాత్కరిష్యామి.' ఇతి. ఏవ మభిధాయ గరుడా దవ తీర్య సవ్యే పాణౌ గృహీత్వా తాం సభయాం సలజ్జాం వేపమానాం శయ్యాయా మన యత్. తత శ్చ రాత్రిశేషం యావ ద్వాత్స్యాయనో క్తవిధినా నిషేవ్య ప్రత్యూషే స్వగృహ మలక్షితో జగామ. ఏవం తస్య తాం నిత్యం సేవమానస్య కాలో యాతి.

అథ కదాచి త్కఞ్చుకిన స్తస్యా అధరోష్ఠప్రవాలఖణ్డనం దృష్ట్వా మిథః ప్రోచుః— 'అహో, పశ్య తా స్యా రాజకన్యాయాః పురుషోపభుక్తాయా ఇవ శరీరావయవా విభా వ్యన్తే. త త్కథ మయం సురక్షితేఽప్యస్మి న్గృహ ఏవంవిధో వ్యవహారః ! త ద్రాజ్ఞే నివేదయామః.' ఏవం నిశ్చిత్య సర్వే సమేత్య రాజానం ప్రోచుః— 'దేవ, వయం న విద్మః. పరం సురక్షితేఽపి కన్యాన్తఃపురే కశ్చి త్ప్రవిశతి. త ద్దేవః ప్రమాణమ్.' ఇతి. త చ్ఛ్రుత్వా రాజాఽతీవ వ్యాకులితచిత్తో వ్యచిన్తయత్.—

"పుత్రీతి జాతా మహతీహ చిన్తా, కస్మై ప్రదేయేతి మహా న్వితర్కః,
దత్తా సుఖం ప్రాప్స్యతి వా న వేతి, కన్యాపితృత్వం ఖలు నామ కష్టమ్. 222.
నద్య శ్చ నార్య శ్చ సదృక్ప్రభావా, స్తుల్యాని కూలాని కులాని తాసామ్,
తోయై శ్చ దోషై శ్చ నిపాతయన్తి, నద్యో హి కూలాని, కులాని నార్యః.223.

తథా చ,—

జననీమనో హరతి జాతవతీ, పరివర్ధతే సహ శుచా సుహృదామ్,
పరసాత్కృతాపి కురుతే మలినం, దురతిక్రమా దుహితరో విపదః." 224.

ఏవం బహువిధం విచిన్త్య దేవీం రహఃస్థాం ప్రోవాచః— 'దేవి, జ్ఞాయతాం కి మేతే కఞ్చుకినో వదన్తి. తస్య కృతాన్తః కుపితో యే నైత దేవం క్రియతే.' ఇతి."

దే వ్యపి త దాకర్ణ్య వ్యాకులీభూతా సత్వరం కన్యాన్తఃపురే గత్వా తాం ఖణ్డితాధరాం నఖవిలిఖితశరీరావయవాం దుహితర మపశ్యత్. ఆహ చ.— 'ఆః పాపే కులకలఙ్కకారిణి, కి మేవం శీలఖణ్డనం కృతమ్? కోఽయం కృతాన్తావలోకిత స్త్వత్స కాశ మభ్యేతి? త త్కథ్యతాం మ మాగ్రే సత్యమ్.' ఇతి కోపాటోపవిశఙ్కటం వదన్త్యాం మాతరి రాజపుత్రీ భయలజ్జానతాననం ప్రోవాచ.—'అమ్బ, సాక్షా న్నారా యణః ప్రత్యహం గరుడారూఢో నిశి సమాయాతి. చే దసత్యం మమ వాక్యమ్, త త్స్వచక్షుషా విలోకయతు నిగూఢతరా నిశీథే భగవన్తం రమాకాన్తమ్.' త చ్ఛ్రుత్వా సాఽపి ప్రహసితవదనా పులకాఙ్కితసర్వాఙ్గీ సత్వరం గత్వా రాజాన మూచే.—'దేవ, దిష్ట్యా వర్ధసే! నిత్య మేవ నిశీథే భగవా న్నారాయణః కన్యకాపార్శ్వేఽభ్యేతి. తేన

గాన్ధర్వవివాహేన సా వివాహితా. త దద్య త్వయా మయా చ రాత్రౌ వాతాయన గతాభ్యాం నిశీథే ద్రష్టవ్యః, యతో న స మానుషైః సహాలాపం కరోతి.' త చ్ఛ్రుత్వా హర్షితస్య రాజ్ఞ స్తద్దినం వర్షశతప్రాయ మివ కథంచి జ్జగామ. తతస్తు రాత్రౌ నిభృతో భూత్వా రాజ్ఞీసహితో రాజా వాతాయనస్థో గగనాస క్తదృష్టి ర్యావ త్తిష్ఠతి, తావ త్తస్మి న్సమయే గరుడారూఢం తం శఙ్ఖ చక్ర గదా పద్మ హస్తం యథో క్తచిహ్నైశ్చి హ్నితం వ్యోమ్నోఽవతర న్తం నారాయణ మపశ్యత్. తతః సుధాపూరప్లావిత మి వాత్మానం మన్యమాన స్తా మువాచ.— 'ప్రియే, నా స్త్య స్మ్యో ధన్యతరో లోకే మ త్త స్త్వ త్త శ్చ, య త్ప్రసూతిం నారాయణో భజతే. త త్సిద్ధాః సర్వేఽస్మాకం మనోరథాః. అధునా జామాతృప్రభావేణ సకలా మపి వసుమతీం వశ్యాం కరిష్యామి.' ఏవం నిశ్చిత్య సర్వైః సీమాధిపైః సహ మర్యాదావ్యతిక్రమ మకరోత్. తే చ తం మర్యాదావ్యతి క్రమేణ వర్తమాన మాలోక్య సర్వే సమేత్య తేన సహ విగ్రహం చక్రుః.

అత్రాన్తరే స రాజా దేవీముఖేన తాం దుహితర మువాచ.—'పుత్త్రి, త్వయి దుహితరి వర్తమానాయాం నారాయణే భగవతి జామాతరి స్థితే త త్కి మేవం యుజ్యతే య త్సర్వే పార్థివా మయా సహ విగ్రహం కుర్వన్తి. త త్సంబోధ్యోఽద్య త్వయా నిజభర్తా, యథా మమ శత్రూ న్వ్యాపాదయతి.' తత స్తయా స కౌలికో రాత్రౌ సవి నయ మభిహితః.—'భగవన్, త్వయి జామాతరి స్థితే మమ తాతో య చ్ఛత్రుభిః పరి భూయతే త న్న యుక్తమ్. త త్ప్రసాదం కృత్వా సర్వాం స్తా ఞ్ఛత్రూ న్వ్యాపా దయ.' కౌలిక ఆహ:—'సుభగే, కియన్మాత్రా స్త్వేతే తవ పితుః శత్రవః! త ద్విశ్వస్తా భవ. క్షణే నాపి సుదర్శనచక్రేణ సర్వాం స్తిలశః ఖణ్డయిష్యామి.'

అథ గచ్ఛతా కాలేన సర్వదేశం శత్రుభి రుద్వాస్య స రాజా ప్రాకారశేషః కృతః. తథాఽపి వాసుదేవరూపధరం కౌలిక మజాన న్రాజా నిత్య మేవ విశేషతః కర్పూరాగురుకస్తూరికాది పరిమళవిశేషా న్నానాప్రకార వస్త్ర పుష్ప భక్ష్య పేయాం శ్చ ప్రేషయ న్దుహితృముఖేన త మూచే.—'భగవన్, ప్రభాతే నూనం స్థానభఙ్గో భవిష్యతి. యతో యవసేన్ధనక్షయః సంజాత, స్తథా సర్వోఽపి జనః ప్రహారై ర్జర్జరిత దేహః సంవృత్తో యోద్ధు మక్షమః, ప్రచురో మృత శ్చ. త దేవం జ్ఞాత్వాఽత్ర కాలే య దుచితం భవతి త ద్విధేయమ్.' ఇతి. త చ్ఛ్రుత్వా కౌలికోఽప్యచిన్తయత్.— "స్థానభఙ్గే జాతే మ మానయా సహ వియోగో భవిష్యతి. తస్మా ద్గరుడ మారుహ్య సాయుధ మాత్మాన మాకాశే దర్శయామి. కదాచి న్మాం వాసుదేవం మన్యమానా స్తే సాశఙ్కా రాజ్ఞో యోద్ధృభి ర్హన్యన్తే. ఉక్తం చ,—

నిర్విషే ణాపి సర్పేణ కర్తవ్యా మహతీ స్ఫటా,
విషం భవతు మా భూయాత్, స్ఫటాటోపో భయఙ్కరః. 225.

అథ యది మమ స్థానార్థ ముద్యతస్య మృత్యు ర్భవిష్యతి త దపి సున్దరతరమ్.

ఉక్తం చ,— గవా మర్థే బ్రాహ్మణార్థే స్వామ్యర్థే స్త్రీకృతేఽథవా
స్థానార్థే య స్త్యజే త్ప్రాణాం స్తస్య లోకా స్సనాతనాః. 226.
చన్ద్రే మణ్డలసంస్థే విగృహ్యతే రాహుణా దినాధీశః,
శరణాగతేన సార్ధం విప దపి తేజస్వినాం శ్లాఘ్యా.” 227.

ఏవం నిశ్చిత్య ప్రత్యూషే దన్తధావనం కృత్వా తాం ప్రోవాచ.—“సుభగే, సమస్తైః శత్రుభి ర్హతై రన్నం పానం చాస్వాదయిష్యామి. కిం బహునా త్వయాపి సహ సఙ్గమం తతః కరిష్యామి. పరం వాచ్య స్త్వ యాఽఽత్మపితా య త్ప్రభాతే ప్రభూతేన సైన్యేన సహ నగరా న్నిష్క్రమ్య యోద్ధవ్యమ్. అహం చాకాశస్థిత ఏవ సర్వాం స్తా న్నిస్తేజసః కరిష్యామి. పశ్చా త్సుఖేన భవతా హన్తవ్యాః. యది పున రహం తా న్స్వయ మేవ సూదయామి త త్తేషాం పాపాత్మనాం వైకుణ్ఠీయా గతిః స్యాత్. తస్మా త్తే తథా కర్తవ్యా యథా పలాయన్తే హన్యమానాః, స్వర్గం న గచ్ఛన్తి.”

సాఽపి త దాకర్ణ్య పితుః సమీపం గత్వా సర్వం వృత్తాన్తం న్యవేదయత్. రాజాపి తస్యా వాక్యం శ్రద్దధానః ప్రత్యూషే సముత్థాయ సుసంనద్ధసైన్యో యుద్ధార్థం నిశ్చక్రామ. కౌలికోఽపి మరణే కృతనిశ్చయ శ్చాపపాణి ర్గగనగతి ర్గరుడారూఢో యుద్ధాయ ప్రస్థితః. అత్రాన్తరే భగవతా నారాయణే నాతీతానాగతవర్తమానవేదినా స్మృతమాత్రో వైనతేయః సంప్రాప్తో విహస్య ప్రోక్తః.— ‘భో గరుత్మన్, జానాసి త్వం యన్మమ రూపేణ కౌలికో దారుమయగరుడే సమారూఢో రాజకన్యాం కామయతే.’ సోఽబ్రవీత్.— ‘దేవ, సర్వం జ్ఞాయతే తచ్చేష్టితమ్. త త్కిం కుర్మః సాంప్రతమ్?’ శ్రీభగవా నాహ:— ‘అద్య కౌలికో మరణే కృతనిశ్చయో విహితనియమో యుద్ధార్థే వినిర్గతః. స నూనం ప్రధానక్షత్రియశరాహతో నిధన మేష్యతి. తస్మి న్హతే సర్వో జనో వదిష్యతి య త్ప్రభూతక్షత్రియై ర్మిలిత్వా వాసుదేవో గరుడ శ్చ నిపాతితః. తతః పరం లోకోఽయ మావయోః పూజాం న కరిష్యతి. తత స్త్వం ద్రుతతరం తత్ర దారుమయగరుడే సంక్రమణం కురు. అహ మపి కౌలికశరీరే ప్రవేశం కరిష్యామి. యేన స శత్రూ న్వ్యాపాదయతి. తత శ్చ శత్రువధా దావయో ర్మాహాత్మ్యవృద్ధిః స్యాత్.’

అథ గరుడే త థేతి ప్రతిపన్నే శ్రీభగవా న్నారాయణ స్తచ్ఛరీరే సంక్రమణ మకరోత్. తతో భగవన్మాహాత్మ్యేన గగనస్థః స కౌలికః శఙ్ఖచక్రగదాచాపచిహ్నితః క్షణా దేవ లీల యేవ సమస్తా నపి ప్రధానక్షత్రియా న్నిస్తేజస శ్చకార. తత స్తేన రాజ్ఞా స్వసైన్యపరివృతేన సంగ్రామే జితా నిహతా శ్చ తే సర్వేఽపి శత్రవః. జాత

శ్చ లోకమధ్యే ప్రవాదో, యథాఽనేన విష్ణుజామాతృప్రభావేణ సర్వే శత్రవో నిహతా, ఇతి. కౌలికోఽపి తాం స్నాతాం దృష్ట్వా ప్రముదితమనా గగనా దవతీర్ణో యావత్, రాజా మాత్యపౌరలోకా స్తం నగరవాస్తవ్యం కౌలికం పశ్యన్తి. తతః పృష్టః 'కి మేతత్?' ఇతి. తతః సోఽపి మూలా దారభ్య సర్వం ప్రాగ్వృత్తాన్తం న్యవేదయత్. తత శ్చ కౌలికసాహసానురఞ్జితమనసా శత్రువధా దవాప్త తేజసా రాజ్ఞా సా రాజకన్యా సకల జనప్రత్యక్షం వివాహవిధినా తస్మై సమర్పితా దేశ శ్చ ప్రదత్తః. కౌలికోఽపి తయా సార్ధం పఞ్చప్రకారం జీవలోకసారం విషయసుఖ మనుభవ న్కాలం నినాయ. అత స్తూచ్యతే.— 'సుప్రయుక్తస్య దమ్భస్య' ఇతి.

త చ్ఛ్రుత్వా కరటక ఆహ:—'భద్ర, అ స్త్యేవమ్. పరం తథాఽపి మహా న్మే భయమ్. యతో బుద్ధిమా న్సంజీవకో రౌద్ర శ్చ సింహః. య ద్యపి తే బుద్ధిప్రాగల్భ్యం తథాఽపి త్వం పిఙ్గలకా త్తం వియోజయితు మసమర్థ ఏవ. దమనక ఆహ:— భ్రాతః, అసమర్థోఽపి సమర్థ ఏవ. ఉక్తం చ,—

'ఉపాయేన హి య చ్ఛక్యం న తచ్ఛక్యం పరాక్రమైః,
కాక్యా కనకసూత్రేణ కృష్ణసర్పో నిపాతితః.' 228.

కరటక ఆహ:— 'కథ మేతత్?' సోఽబ్రవీత్.—

కథా. ౬.

అస్తి కస్మింశ్చి త్ప్రదేశే మహా న్న్యగ్రోధపాదపః. తత్ర వాయసదమ్పతీ ప్రతివసతః స్మ. అథ తయోః ప్రసవకాలే వృక్షవివరా న్నిష్క్రమ్య కృష్ణసర్పః స దైవ తదపత్యాని భక్షయతి. తత స్తౌ నిర్వేదా దన్యవృక్షమూలనివాసినం ప్రియసుహృదం సృగాలం గ త్వోచతుః.—"భద్ర, కి మేవంవిధే సంజాతే, ఆవయోః కర్తవ్యం భవతి? ఏవం తావ ద్దుష్టాత్మా కృష్ణసర్పో వృక్షవివరా న్నిర్గ త్యావయో ర్బాలకా న్భక్షయతి. త త్కథ్యతాం తద్రక్షార్థం కశ్చి దుపాయః,

యస్య క్షేత్రం నదీతీరే, భార్యా చ పరసఙ్గతా,
ససర్పే చ గృహే వాసః, కథం స్యా త్తస్య నిర్వృతిః? 229.

అన్య చ్చ,— సర్పయుక్తే గృహే వాసో మృత్యు రేవ న సంశయః,
య ద్గ్రామాన్తే వసే త్సర్ప స్తస్య స్యా త్ప్రాణ సంశయః. 230.

అస్మాక మపి తత్ర స్థితానాం ప్రతిదినం ప్రాణ సంశయ." స ఆహ:— "నాత్రవిషయే స్వల్పోఽపి విషాదః కార్యః. నూనం స లుబ్ధో నోపాయ మన్తరేణ వధ్యః స్యాత్.

ఉపాయేన జయో యాదృ గ్రిపో స్తాదృ గ్న హేతిభిః,
ఉపాయజ్ఞోఽల్ప కాయోఽపి న శూరైః పరిభూయతే. 231.

తథా చ,— భక్షయిత్వా బహూ న్మత్స్యా నుత్తమాఽధమమధ్యమాన్
అతిలౌల్యా ద్బకః కశ్చి న్మృతః కర్కటకగ్రహాత్." 232.

తా వూచతుః.— 'కథ మేతత్?' సోఽబ్రవీత్.—

కథా. ౭.

అస్తి కస్మింశ్చి ద్వనప్రదేశే నానాజలచరసనాథం మహ త్సరః. తత్ర చ కృతాశ్రయో బక ఏకో వృద్ధభావ ముపాగతో మత్స్యా న్వ్యాపాదయితు మసమర్థః. తతశ్చ క్షుత్క్షామకణ్ఠః సరస్తీర ఉపవిష్టో ముక్తాఫలప్రకర సదృశై రశ్రుప్రవాహై ర్ధరాతల మభిషిఞ్చ న్రురోద. ఏకః కులీరకో నానాజలచరసమేతః సమేత్య తస్య దుఃఖేన దుఃఖితః సాదర మిద మూచే.—'మామ, కి మద్య త్వయా నాహారవృత్తి రనుష్ఠీయతే? కేవల మశ్రుపూర్ణనేత్రాభ్యాం సనిశ్వాసేన స్థీయతే?' స ఆహ:— 'వత్స, సత్య ముపలక్షితం భవతా. మయా హి మత్స్యాదనం ప్రతి పరమవైరాగ్యతయా సాంప్రతం ప్రాయోపవేశనం కృతమ్; తే నాహం సమీపగతా నపి మత్స్యా న్న భక్షయామి.' కులీరక స్త చ్ఛ్రుత్వా ప్రాహ:—'మామ, కిం త ద్వైరాగ్యకారణమ్?' స ప్రాహ:— 'వత్స, అహ మస్మి న్సరసి జాతో వృద్ధిం గత శ్చ. త న్మయైత చ్ఛ్రుతం, య ద్ద్వాదశవార్షి క్యనావృష్టిః సంపద్యత, ఇతి.' కులీరక ఆహ:— 'కస్మా త్త చ్ఛ్రుతమ్?' బక ఆహ:— "దైవజ్ఞముఖాత్. ఏష శనైశ్చరో హి రోహిణీశకటం భిత్త్వా భౌమం శుక్రం చ ప్రయాస్యతి. ఉక్తం చ వరాహమిహిరేణ.—

యది భిన్తే సూర్యసుతో రోహిణ్యాః శకట మిహ లోకే
ద్వాదశ వర్షాణి తదా న హి వర్షతి వాసవో భూమౌ. 233.

తథా చ,— ప్రాజాపత్యే శకటే భిన్నే ఽకృత్వైవ పాతకం వసుధా
భస్మాస్థిశకలకీర్ణా కాపాలిక మివ వ్రతం ధత్తే. 234.

తథా చ,— రోహిణీశకట మర్కనన్దన శ్చే ద్భినత్తి రుధిరోఽథవా శశీ
కిం వదామి తదనిష్టసాగరే సర్వలోక ముపయాతి సంక్షయః. 235.

రోహిణీశకటమధ్యసంస్థితే చన్ద్రమ స్యశరణీకృతా జనాః
క్వాఽపి యాన్తి శిశుపాచితాశనాః సూర్యతప్తభిదురామ్బుపాయినః.

త దేత త్సరః స్వల్పతోయం వర్తతే, శీఘ్రం శోషం యాస్యతి; అస్మి న్శుష్కే యైః స హాహం వృద్ధిం గతః, స హైవ క్రీడిత శ్చ, తే సర్వే తోయాభావా న్నాశం యాస్యన్తి. త త్తేషాం వియోగం ద్రష్టు మహ మసమర్థః. తే నైత త్ప్రాయోపవేశనం కృతమ్. సాంప్రతం సర్వేషాం స్వల్పజలాశయానాం జలచరా గురుజలాశయేషు స్వస్వ

జనై ర్నీయన్తే. కేచి చ్చ మకర గోధా శింశుమార జలహస్తి ప్రభృతయః స్వయ మేవ గచ్ఛన్తి. అత్ర పునః సరసి యే జలచరా స్తే నిశ్చిన్తాః సన్తి; తే నాహం విశేషా ద్రోదిమి య ద్బీజశేషమాత్రమ ప్యత్ర నోద్ధరిష్యతి.

తతః స త దాకర్ణ్యాన్యేషా మపి జలచరాణాం త త్తస్య వచనం నివేదయామాస. అథ తే సర్వే భయత్రస్తమనసో మత్స్య కచ్ఛప ప్రభృతయ స్త మభ్యుపేత్య పప్రచ్ఛుః.—'మామ, అస్తి కశ్చి ద్రుపాయో యే నాస్మాకం రక్షా భవతి?' బక ఆహ:— 'అ స్త్యస్య జలాశయస్య నాతిదూరే ప్రభూతజలసనాథం సరః పద్మినీ షణ్డ మణ్డితం, య చ్చతుర్వింశ త్యాపి వర్షాణా మవృష్ట్యా న శోష మేష్యతి. త ద్యది మమ పృష్ఠం కశ్చి దారోహతి త దహం తం తత్ర నయామి.' అథ తే తత్ర విశ్వాస మాపన్నాః 'తాత, మాతుల, భ్రాతః,' ఇతి బ్రువాణాః 'అహం పూర్వ మహం పూర్వమ్' ఇతి సమన్తా త్పరితస్థుః. సోఽపి దుష్టాశయః క్రమేణ తా న్పృష్ఠ ఆరోప్య జలాశయస్య నాతిదూరే శిలాం సమాసాద్య తస్యా మాక్షిప్య స్వేచ్ఛయా భక్షయిత్వా భూయో ఽపి జలాశయం సమాసాద్య జలచరాణాం మిథ్యావార్తాసందేశై ర్మనాంసి రఞ్జయ న్నిత్య మే వాహారవృత్తి మకరోత్.

అన్యస్మి న్దినే చ కులీరకే ణోక్తః— 'మామ, మయా సహ తే ప్రథమం స్నేహసంభాషా సంజాతా. త త్కిం మాం పరిత్యజ్యాన్యా న్నయసి? తస్మా దద్య మే ప్రాణత్రాణం కురు.' త దాకర్ణ్య సోఽపి దుష్టాశయ శ్చిన్తితవాన్.—'నిర్విణ్ణోఽహం మత్స్యమాంసాదనేన. త దద్యైనం కులీరకం వ్యఞ్జనస్థానే కరోమి.' ఇతి విచిన్త్య తం పృష్ఠే సమారోప్య తాం వధ్యశిలా ముద్దిశ్య ప్రస్థితః. కులీరకోఽపి దూరా దేవాస్థిపర్వతం శిలాశ్రయ మవలోక్య మత్స్యాస్థీని పరిజ్ఞాయ త మపృచ్ఛత్.— 'మామ, కియద్దూరే స జలాశయః? మదీయభారే ణాతిశ్రాన్త స్త్వమ్. త త్కథయ.' సోఽపి మన్దధీ ర్జలచరోఽయ మితి మత్వా స్థలే న ప్రభవ తీతి సస్మిత మిద మాహ:—'కులీరక, కుతోఽన్యో జలాశయః. మమ ప్రాణయాత్రేయమ్. తస్మాత్ స్మర్యతా మాత్మనో ఽభీష్టదేవతా. త్వా మ ప్యస్యాం శిలాయాం నిక్షిప్య భక్షయిష్యామి.' ఇ త్యుక్తవతి తస్మి న్స కులీరక స్తం బకం స్వవదనదంశద్వయేన మృణాలనాలధవలాయాం మృదుగ్రీవాయాం గృహీత్వా మారయామాస. అథ స తాం బకగ్రీవాం సమాదాయ శనైః శనై స్తజ్జలాశయ మాససాద. తతః సర్వై రేవ జలచరైః పృష్టః.— 'భోః కులీరక, కిం నివృత్త స్త్వమ్? స మాతులో ఽపి నాయాతః. త త్కిం చిరయతి? వయం సర్వే సోత్సుకాః కృతక్షణా స్తిష్ఠామః.' ఏవం తై రభిహితే కులీరకోఽపి విహ స్యోవాచ.— "మూర్ఖాః, సర్వే జలచరా స్తేన మిథ్యావాదినా వఞ్చయిత్వా నాతిదూరే

శిలాతలే ప్రక్షిప్య భక్షితాః. తన్మమాయుఃశేషతయా తస్య విశ్వాసఘాతకస్యాభిప్రాయం జ్ఞాత్వా గ్రీవేయమానీతా. తదలం సంభ్రమేణ. అధునా సర్వజలచరాణాం క్షేమం భవిష్యతి."

అతోఽహం బ్రవీమి.— 'భక్షయిత్వా బహూన్మత్స్యాన్' ఇతి. వాయస ఆహ:—'భద్ర, తత్కథయ కథం స దుష్టసర్పో వధముపైష్యతి.' సృగాల ఆహ:— 'గచ్ఛతు భవాన్కఞ్చిన్నగరం రాజాధిష్ఠానమ్. తత్ర కస్యాపి ధనినో రాజామాత్యాదేః ప్రమాదినః కనకసూత్రం హారం వా గృహీత్వా తత్కోటరే ప్రక్షిప, యేన సర్పస్తద్గ్రహణేన వధ్యతే.'

అథ తత్క్షణాత్కాకః కాకీ చ తదాకర్ణ్యాత్మేచ్ఛయోత్పతితౌ. తతశ్చ కాకీ కిఞ్చిత్సరః ప్రాప్య యావత్పశ్యతి, తావత్తన్మధ్యే కస్యచిద్రాజ్ఞోఽన్తఃపురం జలాసన్నన్యస్తకనకసూత్రం ముక్తముక్తాహారవస్త్రాభరణం జలక్రీడాం కురుతే. అథ సా వాయసీ కనకసూత్రమేకమాదాయ స్వగృహాభిముఖం ప్రతస్థే. తతశ్చ కఞ్చుకినో వర్షధరాశ్చ తన్నీయమానముపలక్ష్య గృహీతలగుడాః సత్వరమనుయయుః. కాక్యపి సర్పకోటరే తత్కనకసూత్రం ప్రక్షిప్య సుదూరమవస్థితా. అథ యావద్రాజపురుషాస్తం వృక్షమారుహ్య తత్కోటరమవలోకయన్తి, తావత్కృష్ణసర్పః ప్రసారితభోగస్తిష్ఠతి. తతస్తం లగుడప్రహారేణ హత్వా కనకసూత్రమాదాయ యథాభిలషితం స్థానం గతాః. వాయసదమ్పతీ అపి తతః పరం సుఖేన వసతః. అతోఽహం బ్రవీమి.— 'ఉపాయేన హి యత్కుర్యాత్' ఇతి. తన్న కిఞ్చిదిహ బుద్ధిమతామసాధ్యమస్తి. ఉక్తం చ:—

'యస్య బుద్ధిర్బలం తస్య, నిర్బుద్ధేస్తు కుతో బలమ్?
వనే సింహో మదోన్మత్తః శశకేన నిపాతితః.' 237.

కరటక ఆహ:—'కథమేతత్.' స ఆహ:—

కథా. ౮.

కస్మింశ్చిద్వనే భాసురకో నామ సింహః ప్రతివసతి స్మ. అథాసౌ వీర్యాతిరేకాన్నిత్యమేవానేకాన్మృగశశకాదీన్వ్యాపాదయన్నోపరరామ. అథాన్యేద్యుస్తద్వనజాః సర్వే సారఙ్గవరాహమహిషశశకాదయో మిలిత్వా తమభ్యుపేత్య ప్రోచుః.— 'స్వామిన్, కిమనేన సకలమృగవధేన నిత్యమేవ, యతస్తవైకేనాపి మృగేణ తృప్తిర్భవతి. తత్క్రియతామస్మాభిః సహ సమయధర్మః. అద్యప్రభృతి తవాత్రోపవిష్టస్య జాతిక్రమేణ ప్రతిదినమేకో మృగో భక్షణార్థం సమే

ష్యతి. ఏవం కృతే తవ తావ త్ప్రాణయాత్రా క్లేశం వినాపి భవిష్యతి, అస్మాకం చ పునః సర్వోచ్ఛేదనం న స్యాత్. త దేష రాజధర్మో ఽనుష్ఠీయతామ్. ఉక్తం చ:—

శనైః శనై శ్చ యో రాజ్య ముపభుఙ్క్తే యథాబలమ్
రసాయన మివ ప్రాజ్ఞః స పుష్టిం పరమాం వ్రజేత్. 238.
విధినా మన్త్రయుక్తేన రూక్షా ఽపి మథితా ఽపి చ
ప్రయచ్ఛతి ఫలం భూమి రరణీవ హుతాశనమ్. 239.
ప్రజానాం పాలనం శస్యం స్వర్గకోశస్య వర్ధనమ్,
పీడనం ధర్మనాశాయ పాపా యాయశసే స్థితమ్. 240.
గోపాలేన ప్రజాధేనో ర్విత్తదుగ్ధం శనై శ్శనైః
పాలనా త్పోషణా ద్గ్రాహ్యం న్యాయ్యాం వృత్తిం సమాచరేత్. 241
అజా మివ ప్రజాం మోహా ద్యో హన్యా త్పృథివీపతిః
త స్యైకా జాయతే తృప్తి, ర్న ద్వితీయా కథంచన. 242.
ఫలార్థీ నృపతి ర్లోకా న్పాలయే ద్యత్న మాస్థితః
దానమానాదితోయేన మాలాకారో ఽఙ్కురా నివ. 243.
నృపదీపో ధనస్నేహం ప్రజాభ్యః సంహర న్నపి
అన్తరస్థై ర్గుణైః శుభ్రై ర్లక్ష్యతే నైవ కేనచిత్. 244.
యథా గౌ ర్దుహ్యతే కాలే పాల్యతే చ తథా ప్రజా,
సిచ్యతే చీయతే చైవ లతా పుష్పఫలప్రదా. 245.
యథా బీజాఙ్కురః సూక్ష్మః ప్రయత్నే నాభిరక్షితః
ఫలప్రదో భవే త్కాలే తద్వల్లోకః సురక్షితః. 246.
హిరణ్యధాన్యరత్నాని యానాని వివిధాని చ
తథా ఽన్య దపి య త్కిఞ్చి త్ప్రజాభ్యః స్యా న్మహీపతేః 247.
లోకానుగ్రహకర్తారః ప్రవర్ధన్తే నరేశ్వరాః,
లోకానాం సంక్షయా చ్చైవ క్షయం యాన్తి న సంశయః.' 248.

అథ తేషాం తద్వచన మాకర్ణ్య భాసురక ఆహ:—'అహో, సత్య మభిహితం భవద్భిః. పరం యది మ మోపవిష్ట స్యాత్ర నిత్య మేవ నైకః శ్వాపదః సమాగమిష్యతి, త న్నూనం సర్వా నపి భక్షయిష్యామి.' అథ తే తథైవ ప్రతిజ్ఞాయ నిర్వృతిభాజ స్తత్రైవ వనే నిర్భయాః పర్యటన్తి. ఏక శ్చ ప్రతిదినం క్రమేణ యాతి. వృద్ధో వా, వైరాగ్యయుక్తో వా, శోకగ్రస్తో వా, పుత్త్రకళత్రనాశభీతో వా, తేషాం మధ్యా త్తస్య భోజనార్థం మధ్యాహ్నసమయ ఉపతిష్ఠతే.

అథ కదాచి జ్జాతిక్రమా చ్ఛశకస్యావసరః సమాయాతః. స సమస్త మృగైః ప్రేరితో ఽనిచ్ఛ న్నపి మన్దం మన్దం గత్వా తస్య వధోపాయం చిన్తయ న్వేలాతిక్రమం కృత్వా వ్యాకులితహృదయో యావ ద్గచ్ఛతి తావ న్మార్గే గచ్ఛతా కూపః సందృష్టః. యావ త్కూపోపరి యాతి తావ త్కూపమధ్య ఆత్మనః ప్రతిబిమ్బం దదర్శ. దృష్ట్వా చ తేన హృదయే చిన్తితమ్.— 'య ద్భవ్య ఉపాయో ఽస్తి. అహం భాసురకం ప్రకోప్య స్వబుద్ధ్యాఽస్మి న్కూపే పాతయిష్యామి.' అథాసౌ దినశేషే భాసురకసమీపం ప్రాప్తః. సింహోఽపి వేలాతిక్రమేణ క్షుత్క్షామకణ్ఠః కోపావిష్టః సృక్విణీ పరిలేలిహ న్వ్యచిన్తయత్.— 'అహో, ప్రాతరాహారాయ నిస్సత్త్వం వనం మయా కర్తవ్యమ్.' ఏవం చిన్తయత స్తస్య శశకో మన్దం మన్దం గత్వా ప్రణమ్య త స్యాగ్రే స్థితః. అథ తం ప్రజ్వలితాత్మా భాసురకో భర్త్సయ న్నాహ:— 'రే శశకాధమ, ఏకత స్తావ త్త్వం లఘుః ప్రాప్తో, ఽపరతో వేలాతిక్రమేణ. త దస్మా దపరాధా త్త్వాం నిపాత్య, ప్రాతః సకలా న్యపి మృగకులా న్యుచ్ఛేదయిష్యామి.' అథ శశకః సవినయం ప్రోవాచ.— 'స్వామిన్, నాపరాధో మమ, న చ సత్త్వానామ్. త చ్ఛ్రూయతాం కారణమ్.' సింహ ఆహ:— 'సత్వరం నివేదయ యావ న్మమ దంష్ట్రాన్త ర్గతో న భవా న్భవిష్యతి' ఇతి. శశక ఆహ:— "స్వామిన్, సమస్తమృగై రద్య జాతిక్రమేణ మమ లఘుతరస్య ప్రస్తావం విజ్ఞాయ తతో ఽహం చతుర్భిః శశకైః సమం ప్రేషితః. తత శ్చాహ మాగచ్ఛ న్నన్తరాలే మహతా కేనచి దపరేణ సింహేన వివరా న్నిర్గ త్యాభిహితః.— 'రే, క్వ ప్రస్థితా యూయమ్. అభీష్టదేవతాం స్మరత.' తతో మ యాభిహితమ్.— 'వయం స్వామినో భాసురకసింహస్య సకాశ ఆహారార్థం సమయధర్మేణ గచ్ఛామః.' తత స్తే నాభిహితమ్.— 'య ద్యేవం తర్హి మదీయ మేత ద్వనమ్; మయా సహ సమయధర్మేణ సమస్తై రపి శ్వాపదై ర్వర్తితవ్యమ్. చౌరరూపీ స భాసురకః. అథ యది సో ఽత్ర రాజా, తతో విశ్వాసస్థానే చతురః శశకా నత్ర ధృత్వా త మాహూయ ద్రుతతర మాగచ్ఛ. యేన యః కశ్చి దావయో ర్మధ్యా త్పరాక్రమేణ రాజా భవిష్యతి, స సర్వా నేతా న్భక్షయిష్యతి.' ఇతి. తతో ఽహం తే నాదిష్టః స్వామిసకాశ మభ్యాగతః. ఏత ద్వేలావ్యతిక్రమకారణమ్. త దత్ర స్వామీ ప్రమాణమ్."

త చ్ఛ్రుత్వా భాసురక ఆహ:— "భద్ర, య ద్యేవం త త్సత్వరం దర్శయ మే తం చౌరసింహం, యేనాహం మృగకోపం త స్యోపరి క్షిప్త్వా స్వస్థో భవామి. ఉక్తం చ:

భూమి ర్మిత్త్రం హిరణ్యం చ విగ్రహస్య ఫలత్రయమ్,
నాస్త్యేక మపి య ద్యేషాం న తం కుర్యా త్కథంచన. 249.

యత్ర న స్యా త్ఫలం భూరి యత్ర చ స్యా త్పరాభవః
న తత్ర మతిమా న్యుద్ధం సముత్పాద్య సమాచరేత్." 250.

శశక ఆహ:—“స్వామిన్, సత్య మిదమ్. స్వభూమిహేతోః పరిభవా చ్చ యుధ్యన్తే క్షత్త్రియాః. పరం స దుర్గాశ్రయః. దుర్గా న్నిష్క్రమ్య వయం తేన విష్కమ్భితాః. తతో దుర్గస్థో దుస్సాధ్యో భవతి రిపుః. ఉక్తం చ:—

న గజానాం సహస్రేణ న చ లక్షేణ వాజినామ్
య త్కృత్యం సాధ్యతే రాజ్ఞాం దుర్గే ణైకేన సి 251.
శత మేకో ఽపి సన్ధత్తే ప్రాకారస్థో ధనుర్ధరః,
తస్మా ద్దుర్గం ప్రశంసన్తి నీతిశాస్త్రవిచక్షణాః. 252.
పురా గురోః సమాదేశా ద్ధిరణ్యకశిపో ర్భయాత్
శక్రేణ విహితం దుర్గం ప్రభావా ద్విశ్వకర్మణః. 253.
తే నాపి చ వరో దత్తో ‘యస్య దుర్గం స భూపతిః
విజయీ స్యాత్.’ తతో భూమౌ దుర్గాణి స్యుః సహస్రశః. 254.
దంష్ట్రావిరహితో నాగో, మదహీనో యథా గజః,
సర్వేషాం జాయతే వశ్యో దుర్గహీన స్తథా నృపః.” 255.

త చ్ఛ్రుత్వా భాసురక ఆహ:—“భద్ర, దుర్గస్థ మపి దర్శయ తం చౌరసింహం యేన వ్యాపాదయామి. ఉక్తం చ:—

జాతమాత్రం న యః శత్రుం రోగం చ ప్రశమం నయేత్
మహాబలోఽపి తే నైవ వృద్ధిం ప్రాప్య స హన్యతే. 256.

తథా చ,— ఉత్తిష్ఠమాన స్తు పరో నోపేక్ష్యః పథ్య మిచ్ఛతా
సమౌ హి శిష్టై రామ్నాతౌ వర్త్స్యన్తా వామయః స చ. 257.

అపి చ,—

ఉపేక్షితః క్షీణబలోఽపి శత్రుః ప్రమాదదోషా త్పురుషై ర్మదాన్ధైః
సాధ్యోఽపి భూత్వా ప్రథమం తతోఽసా వసాధ్యతాం వ్యాధి రివ ప్రయాతి.

తథా చ,— ఆత్మనః శక్తి ముద్వీక్ష్య మానోత్సాహం చ యో వ్రజేత్
బహూఞ్ హన్తి స ఏకోఽపి, క్షత్త్రియా న్భార్గవో యథా.” 259.

శశక ఆహ:—“అ స్త్యేతత్. తథాఽపి బలవా న్స మయా దృష్టః. త న్న యుజ్యతే స్వామిన స్తస్య సామర్థ్య మవిదిత్వా గన్తుమ్. ఉక్తం చ:—

అవిది త్వాత్మనః శక్తిం పరస్య చ సముత్సుకః
గచ్ఛ న్నభిముఖో నాశం యాతి వహ్నౌ పతఙ్గవత్. 260.
యో బలా త్ప్రోన్నతం యాతి నిహన్తుం సబలోఽప్యరిమ్
విమదః స నివర్తేత శీర్ణదన్తో గజో యథా.” 261.

భాసురక ఆహః— 'భోః, కిం త వానేన వ్యాపారేణ. దర్శయ మే తం దుర్గస్థ మపి.' అథ శశక ఆహః— 'య ద్యేవం త ర్హ్యాగచ్ఛతు స్వామీ.' ఏవ ముక్త్వాఽగ్రే ప్రస్థితః. తత శ్చ తేనాగచ్ఛతా యః కూపో దృష్టోఽభూ త్త మేవ కూప మాసాద్య భాసురక మాహః— 'స్వామిన్, క స్తే ప్రతాపం సోఢుం సమర్థః? త్వాం దృష్ట్వా దూరతోఽపి చౌరసింహః ప్రవిష్టః స్వం దుర్గమ్. త దాగచ్ఛ యేన దర్శయామి.' ఇతి. భాసురక ఆహః — 'దర్శయ మే దుర్గమ్.' త దను దర్శిత స్తేన కూపః. తతః సోఽపి మూర్ఖః సింహః కూపమధ్య ఆత్మప్రతిబిమ్బం జలమధ్యగతం దృష్ట్వా సింహనాదం ముమోచ. తతః ప్రతిశబ్దేన కూపమధ్యా ద్ద్విగుణతరో నాదః సముత్థితః. అథ తేన తం శత్రుం మ త్వాత్మానం త స్యోపరి ప్రక్షిప్య ప్రాణాః పరిత్యక్తాః. శశకోఽపి హృష్ట మనాః సర్వమృగా నానన్ద్య తైః సహ ప్రశస్యమానో యథాసుఖం తత్ర వనే నివసతి స్మ.

అతో ఽహం బ్రవీమి.—'యస్య బుద్ధి ర్బలం తస్య' ఇతి. త ద్యది భవా న్కథ యతి, త త్త త్రైవ గత్వా తయోః స్వబుద్ధిప్రభావేణ మైత్రీభేదం కరోమి.— కరటక ఆహః— 'భద్ర, య ద్యేవం తర్హి గచ్ఛ. శివా స్తే పన్థానః సన్తు. యథాభి ప్రేత మనుష్ఠీయతామ్.'

అథ దమనకః సంజీవక వియుక్తం పిఙ్గలక మవలోక్య త త్రాన్తరే ప్రణ మ్యాగ్రే సముపవిష్టః. పిఙ్గలకోఽపి త మాహః— 'భద్ర, కిం చిరా ద్దృష్టః?' దమనక ఆహః— 'న కిఞ్చి ద్దేవపాదానా మస్మాభిః ప్రయోజనమ్, తే నాహం నాగచ్ఛామి. తథా ఽపి రాజప్రయోజనవినాశ మవలోక్య సందహ్యమానహృదయో వ్యాకులతయా స్వయ మే వాభ్యాగతో వక్తుమ్. ఉక్తం చ.—

ప్రియం వా యది వా ద్వేష్యం శుభం వా యది వాశుభమ్
అపృష్టోఽపి హితం బ్రూయా ద్యస్య నేచ్ఛే త్పరాభవమ్.' 262.

అథ తస్య సాభిప్రాయం వచన మాకర్ణ్య పిఙ్గలక ఆహః— 'కిం వక్తుమనా భవాన్. త త్కథ్యతాం య త్కథనీయ మస్తి.' స ప్రాహః—"దేవ, సంజీవకో యుష్మ త్పాదానా ముపరి ద్రోహబుద్ధి రితి. విశ్వాసగతస్య మమ విజన ఇద మాహః— 'భో దమనక, దృష్టా మయా స్య పిఙ్గలకస్య సారాసారతా. త దహ మేనం హత్వా సకలమృగాధి పత్యం త్వత్సాచివ్య పదవీ సమన్వితం కరిష్యామి.'" పిఙ్గలకోఽపి తద్వజ్రసారప్రహార సదృశం దారుణం వచః సమాకర్ణ్య మోహ ముపగతో న కిఞ్చి దప్యుక్తవాన్. దమనకో ఽపి తస్య త మాకార మాలోక్య చిన్తితవాన్.—"అయం తావ త్సంజీవకనిబద్ధరాగః త న్నూన మనేన మన్త్రిణా రాజా వినాశ మవాప్స్యతి. ఉక్తం చః—

ఏకం భూమిపతిః కరోతి సచివం రాజ్యే ప్రమాణం యదా,
తం మోహాచ్ఛ్రయతే మదః, స చ మదా ద్దాస్యేన నిర్విద్యతే,
నిర్విణ్ణస్య పదం కరోతి హృదయే తస్య స్వతన్త్రస్పృహా,
స్వాతన్త్ర్యస్పృహయా తతః స నృపతేః ప్రాణే ష్వభిద్రుహ్యతి. 263.

తత్కి మత్ర యుక్తమ్?" ఇతి. పిఙ్గలకో ఽపి చేతనాం సమాసాద్య కథమపి త మాహః— 'సంజీవక స్తావ త్ప్రాణసమో భృత్యః. స కథం మ మోపరి ద్రోహబుద్ధిం కరోతి?' దమనక ఆహః— 'దేవ, భృత్యో ఽభృత్య ఇ త్యనైకాన్తిక మేతత్. ఉక్తం చః—

న సో ఽస్తి పురుషో రాజ్ఞాం యో న కామయతే శ్రియమ్,
అశక్తా ఏవ సర్వత్ర నరేన్ద్రం పర్యుపాసతే.' 264.

పిఙ్గలక ఆహః— 'భద్ర, తథా ఽపి మమ త స్యోపరి చిత్తవృత్తి ర్న వికృతిం యాతి. అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే.—

అనేకదోషదుష్టో ఽపి కాయః కస్య న వల్లభః?
కుర్వ న్నపి వ్యలీకాని యః ప్రియః ప్రియ ఏవ సః.' 265.

దమనక ఆహః— "అత ఏ వాయం దోషః. ఉక్తం చః—

యస్మి న్నే వాధికం చక్షు రారోపయతి పార్థివః
అకులీనః కులీనో వా స శ్రియో భాజనం నరః. 266.

అపరం కేన గుణవిశేషేణ స్వామీ సంజీవకం నిర్గుణక మపి నికటే ధారయతి. అథ దేవ, య ద్యేవం చిన్తయసి 'మహాకాయో ఽయమ్. అనేన రిపూ న్వ్యాపాదయిష్యామి.' త దస్మా న్న సిధ్యతి, యతో ఽయం శష్పభోజీ. దేవపాదానాం పునః శత్రవో మాంసాశినః. త ద్రిపుసాధన మస్య సాహాయ్యేన న భవతి. తస్మా దేష దూషయిత్వా హన్యతామ్." ఇతి. పిఙ్గలక ఆహః—

"ఉక్తో భవతి యః పూర్వం గుణవా నితి సంసది
తస్య దోషో న వక్తవ్యః ప్రతిజ్ఞాభఙ్గభీరుణా. 267.

అన్య చ్చ. మ యాస్య తవ వచనే నాభయప్రదానం దత్తమ్. త త్కథం స్వయ మేవ వ్యాపాదయామి? సర్వథా సంజీవకో ఽయం సుహృ ద్దస్మాకమ్. న తం ప్రతి కశ్చి న్మన్యు రితి. ఉక్తం చః—

ఇతః స దైత్యః ప్రాప్తశ్రీ, ర్నేత ఏ వార్హతి క్షయమ్,
విషవృక్షో ఽపి సంవర్ధ్య స్వయం ఛేత్తు మసాంప్రతమ్. 268.

ఆదౌ న వా ప్రణయినాం ప్రణయో విధేయో,
దత్తో ఽథవా ప్రతిదినం పరిపోషణీయః,

ఉత్క్షిప్య య త్క్షిపతి త త్ప్రకరోతి లజ్జాం,
భూమౌ స్థితస్య పతనా ద్భయ మేవ నాస్తి. 269.

ఉపకారిషు యః సాధుః సాధుత్వే తస్య కో గుణః ?
అపకారిషు యః సాధుః స సాధుః సద్భి రుచ్యతే. 270.

తద్ద్రోహబుద్ధే రపి మయాఽస్య న విరుద్ధ మాచరణీయమ్." దమనక ఆహః— "స్వామిన్, నైష రాజధర్మో, య ద్ద్రోహబుద్ధే రపి క్షమ్యతే. ఉక్తం చః—

తుల్యార్థం తుల్యసామర్థ్యం మర్మజ్ఞం వ్యవసాయినమ్
అర్ధరాజ్యహరం భృత్యం యో న హన్యా త్స హన్యతే. 271.

అపరం త్వయాఽస్య సఖిత్వా త్సర్వో ఽపి రాజధర్మః పరిత్యక్తః. రాజధర్మాభావా త్సర్వోఽపి పరిజనో విరక్తిం గతః. యతః సంజీవకః శష్పభోజీ, భవాన్ మాంసాదః, తవ ప్రకృతయ శ్చ. య త్తవ వధ్యవ్యవసాయబాహ్యాః కుత స్తాసాం మాంసాశనమ్.? య(ద్రహితా స్తా స్త్వాం త్యక్త్వా యాస్యన్తి. తతోఽపి త్వం వినష్ట ఏవ. అస్య సఙ్గత్యా పున స్తే న కదాచి దాఖేటకే మతి ర్భవిష్యతి. ఉక్తం చః—

యాదృశైః సేవ్యతే భృత్యై, ర్యాదృశాం శ్చోపసేవతే,
కదాచి న్నాత్ర సన్దేహ, స్తాదృక్ భవతి పూరుషః. 272.

తథా చ,— సన్తప్తాయసి సంస్థితస్య పయసో నామాపి న జ్ఞాయతే,
ముక్తాకారతయా త దేవ నలినీపత్త్రస్థితం రాజతే,
స్వాతౌ సాగరశుక్తికుక్షిపతితం త జ్జాయతే మౌక్తికం,
ప్రాయే ణాధమ మధ్య మోత్తమగుణః సంవాసతో జాయతే. 273.

తథా చ,— అసతాం సఙ్గదోషేణ సాధవో యాన్తి విక్రియామ్,
దుర్యోధనప్రసఙ్గేన భీష్మో గోహరణే గతః. 274.

అత ఏవ సన్తో నీచసఙ్గం వర్జయన్తి. ఉక్తం చః—

న హ్యవిజ్ఞాతశీలస్య ప్రదాతవ్యః ప్రతిశ్రయః,
మత్కుణస్య చ దోషేణ హతా మన్దవిసర్పిణీ." 275.

పిఙ్గలక ఆహః— 'కథ మేతత్ ?' సోఽబ్రవీత్.—

కథా. ౯.

అస్తి కస్యచి న్మహీపతేః కస్మింశ్చి త్స్థానే మనోరమం శయనస్థానమ్. తత్ర శుక్లతరపటయుగలమధ్యసంస్థితా మన్దవిసర్పిణీ నామ శ్వేతా యూకా ప్రతివసతి స్మ. సా చ తస్య మహీపతే రక్త మాస్వాదయన్తీ సుఖేన కాలం నయమానా తిష్ఠతి. అన్యేద్యు

శ్చ తత్ర శయనే క్వచి ద్భ్రామ్య న్నగ్నిముఖో నామ మత్కుణః సమాయాతః. అథ తం దృష్ట్వా సా విషణ్ణవదనా ప్రోవాచః— 'భో అగ్నిముఖ, కుత స్త్వ మత్రానుచిత స్థానే సమాగతః? త ద్యావ న్న కశ్చి ద్వేత్తి, తావ చ్ఛీఘ్రం గమ్యతామ్.' ఇతి.

స ఆహః— "భగవతి, గృహాగత స్యాసాధో రపి నైత ద్యుజ్యతే వక్తుమ్. ఉక్తం చః—

'ఏహ్యాగచ్ఛ, సమాశ్వస,ాసనమిదం, కస్మా చ్చిరా ద్దృశ్యసే ?
కా వార్తా ? అతిదుర్బలోఽసి, కుశలం ? ప్రీతోఽస్మి తే దర్శనాత్.'
ఏవం నీచజనేఽపి యుజ్యతి గృహం ప్రాప్తే సతాం సర్వదా,
ధర్మోఽయం గృహమేధినాం నిగదితః స్మార్తై ర్లఘుః స్వర్గదః. 276.

అపరం మ యానేకమానుషాణా మనేకవిధాని రుధిరా ణ్యాస్వాదితా న్యాహారదోషా త్కటు తిక్త కషా యామ్ల రసాస్వాదాని, న చ మయా కదాచి న్మధురరక్తం సమాస్వాదితమ్. త ద్యది త్వం ప్రసాదం కరోషి, త దస్య నృపతే ర్వివిధవ్యఞ్జనాన్నపాన చోష్య లేహ్య స్వాద్వాహారవశా దస్య శరీరే య న్మిష్టం రక్తం సంజాతమ్, తదా స్వాదనేన సౌఖ్యం సమ్పాదయామి జిహ్వాయాః. ఉక్తం చః—

రఙ్కస్య నృపతే ర్వాపి జిహ్వాసౌఖ్యం సమం స్మృతమ్;
తన్మాత్రం చ స్మృతం సారం యదర్థం యతతే జనః. 277.
య ద్యేవ న భవే ల్లోకే కర్మ జిహ్వాప్రతుష్టిదమ్,
త న్న భృత్యో భవే త్కశ్చి త్కస్యచి ద్వశగోఽథవా. 278.
య దసత్యం వదే న్మర్త్యో, య ద్వాఽసేవ్యం చ సేవతే,
య ద్గచ్ఛతి విదేశం చ, త త్సర్వ ముదరార్థతః. 279.

త న్మయా గృహాగతేన బుభుక్షయా పీడ్యమానేన త్వత్సకాశా ద్భోజన మర్థనీయమ్, త న్న త్వ యైకాకిన్యాఽస్య భూపతే రక్తభోజనం కర్తుం యుజ్యతే."

త చ్ఛ్రుత్వా మన్దవిసర్పి ణ్యాహః— 'భో మత్కుణ, అహ మస్య నృపతే ర్నిద్రావశం గతస్య రక్త మాస్వాదయామి. పున స్త్వ మగ్నిముఖ శ్చపల శ్చ. త ద్యది మయా సహ రక్తపానం కరోషి, త త్తిష్ఠ. అభీష్టతరం రక్త మాస్వాదయ.' సోఽబ్రవీత్.— 'భగవతి, ఏవం కరిష్యామి. యావ త్త్వం నాస్వాదయసి ప్రథమం నృప రక్తమ్, తావ న్మమ దేవగురుకృతః శపథః స్యాత్, యది త దాస్వాదయామి.' ఏవం తయోః పరస్పరం వదతోః స రాజా తచ్ఛయన మాసాద్య ప్రసుప్తః. అ థాసౌ మత్కుణో జిహ్వాలౌల్యప్రకృష్టౌత్సుక్యా జ్జాగ్రత మపి తం మహీపతి మదశత్. అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే.—

స్వభావో నోపదేశేన శక్యతే కర్తు మన్యథా,
సుతప్త మపి పానీయం పున ర్గచ్ఛతి శీతతామ్. 280.
యది స్యా చ్ఛీతలో వహ్నిః, శీతాంశు ర్దహనాత్మకః,
న స్వభావోఽత్ర మర్త్యానాం శక్యతే కర్తు మన్యథా. 281.

అథాసౌ మహీపతిః సూచ్యగ్రవిద్ధ ఇవ తచ్ఛయనం త్యక్త్వా తత్క్షణా దేవోత్థితః.— 'అహో! జ్ఞాయతా మత్ర ప్రచ్ఛాదనపటే మత్కుణో యూకా వా నూనం తిష్ఠతి, యేనాహం దష్టః.' ఇతి. అథ యే కఞ్చుకిన స్తత్ర స్థితా స్తే సత్వరం ప్రచ్ఛాదపటం గృహీత్వా సూక్ష్మదృష్ట్యా వీక్షాం చక్రుః. అత్రాన్తరే స మత్కుణ శ్చాపల్యా త్ఖట్వాన్తం ప్రవిష్టః. సా మన్దవిసర్పిణ్యపి వస్త్రసన్ధ్యన్తర్గతా తై ర్దృష్టా, వ్యాపాదితా చ. అతోఽహం బ్రవీమి.— 'న హ్యవిజ్ఞాతశీలస్య' ఇతి. ఏవం జ్ఞాత్వా త్వయైష వధ్యః. నో చే త్త్వాం వ్యాపాదయిష్యతి. ఉక్తం చ:—

త్యక్తా శ్చాభ్యన్తరా యేన, బాహ్యా శ్చాభ్యన్తరీకృతాః,
స ఏవ మృత్యు మాప్నోతి, యథా రాజా కకుద్రుమః.' 282.

పిఙ్గలక ఆహ:— 'కథ మేతత్?' సోఽబ్రవీత్.—

కథా. ౧౦.

కస్మింశ్చి ద్వనప్రదేశే చణ్డరవో నామ సృగాలః ప్రతివసతి స్మ. కదాచి త్క్షుధావిష్టో జిహ్వాలౌల్యా న్నగరాన్తరే ప్రవిష్టః. అథ తం నగరవాసినః సారమేయా అవలోక్య సర్వతః శబ్దాయమానాః పరిధావ్య తీక్ష్ణదంష్ట్రాగ్రై ర్భక్షితు మారబ్ధాః. సోఽపి తై ర్భక్ష్యమాణః ప్రాణభయా త్ప్రత్యాసన్నరజకగృహం ప్రవిష్టః. తత్ర చ నీలీరసపరిపూర్ణం మహాభాణ్డం సజ్జీకృత మాసీత్. తత్ర సారమేయై రాక్రాన్తో భాణ్డమధ్యే పతితః. అథ యావన్నిష్క్రాన్త స్తావ న్నీలీవర్ణః సంజాతః. తత్రాపరే సారమేయా స్తం సృగాల మజానన్తో యథాభీష్టదిశం జగ్ముః. చణ్డరవోఽపి దూరతరం ప్రదేశ మాసాద్య కాననాభిముఖం ప్రతస్థే. న చ నీలవర్ణేన కదాచి న్నిజాఙ్గం త్యజ్యతే. ఉక్తం చ:—

వజ్రలేపస్య మూర్ఖస్య నారీణాం కర్కటస్య చ
ఏకో గ్రహ స్తు మీనానాం నీలీమద్యపయో స్తథా. 283.

అథ తం హరగలగరల తమాల సమప్రభ మపూర్వం సత్త్వ మవలోక్య సర్వే సింహ వ్యాఘ్ర ద్వీపి వృక ప్రభృతయోఽరణ్యనివాసినో భయవ్యాకులచిత్తాః సమన్తా త్పలాయనక్రియాం కుర్వన్తి. కథయన్తి చ:— 'న జ్ఞాయతేఽస్య కీదృ గ్విచేష్టితం పౌరుషం చ. త ద్దూరతరం గచ్ఛామః. ఉక్తం చ:-

న యస్య చేష్టితం విద్యా న్న కులం న పరాక్రమమ్
న తస్య విశ్వసే త్ప్రాజ్ఞో య దీచ్ఛే చ్ఛ్రియ మాత్మనః.' 284.

చణ్డరవో ఽపి తా న్భయవ్యాకులితా న్విజ్ఞా యేద మాహ:—"భో భోః శ్వాపదాః, కిం యూయం మాం దృష్ట్వైవ సంత్రస్తా వ్రజథ? త న్న భేతవ్యమ్. అహం బ్రహ్మ ణాద్య స్వయ మేవ సృష్ట్వాఽభిహితః.— 'య చ్ఛ్వాపదానాం మధ్యే కశ్చి ద్రాజా నాస్తి. త త్త్వం మ యాద్య సర్వశ్వాపదప్రభుత్వేఽభిషిక్తః కకుద్రుమాభిధః. తతో గత్వా క్షితితలే తా న్సర్వా న్పరిపాలయ.' ఇతి. తతో ఽహ మ త్రాగతః. త న్మమ ఛత్త్రచ్ఛాయాయాం సర్వై రేవ శ్వాపదై ర్వర్తితవ్యమ్. అహం కకుద్రుమో నామ రాజా త్రైలోక్యేఽపి సంజాతః." త చ్ఛ్రుత్వా సింహ వ్యాఘ్ర పురస్సరాః శ్వాపదాః 'స్వామిన్, ప్రభో, సమాదిశ' ఇతి వద న్త స్తం పరివవ్రుః. అథ తేన సింహ స్యామాత్య పదవీ ప్రదత్తా, వ్యాఘ్రస్య శయ్యాపాలత్వమ్, ద్వీపిన స్తామ్బూలాధికారః, వృకస్య ద్వారపాలకత్వమ్. యే చాత్మీయాః సృగాలా స్తైః స హాలాపమాత్ర మపి న కరోతి. సృగాలాః సర్వేఽప్యర్ధచన్ద్రం దత్త్వా నిస్సారితాః. ఏవం తస్య రాజ్యక్రియాయాం వర్త మానస్య తే సింహాదయో మృగా న్వ్యాపాద్య తత్ పురతః ప్రక్షిప న్తి. సోఽపి ప్రభు ధర్మేణ సర్వేషాం తాన్ ప్రవిభజ్య ప్రయచ్ఛతి. ఏవం గచ్ఛతి కాలే కదాచి త్తేన సభాగతేన దూరదేశే శబ్దాయమానస్య సృగాలబృన్దస్య కోలాహలోఽశ్రావి. తం శబ్దం శ్రుత్వా పులకితతను రానన్దాశ్రుపరిపూర్ణనయన ఉత్థాయ తారస్వరేణ విరోతు మార బ్ధవాన్. అథ తే సింహాదయ స్తం తారస్వర మాకర్ణ్య సృగాలోఽయ మితి మత్వా సలజ్జ మధోముఖాః క్షణ మేకం స్థిత్వా మిథః ప్రోచుః.— 'భోః, వాహితా వయ మనేన క్షుద్రసృగాలేన! త ద్వధ్యతామ్.' ఇతి. సో ఽపి త దాకర్ణ్య పలాయితు మిచ్ఛం స్తత్ర స్థాన ఏవ సింహాదిభిః ఖణ్డశః కృతో మృత శ్చ. అతోఽహం బ్రవీమి.— 'త్యక్తా శ్చాభ్యన్తరా యేన' ఇతి.

త దాకర్ణ్య పిఙ్గలక ఆహ:—'భో దమనక, కః ప్రత్యయోఽత్ర విషయే యత్ స మ మోపరి దుష్టబుద్ధిః?' స ఆహ:— 'య దద్య మ మాగ్రే తేన నిశ్చయః కృతో యత్ ప్రభాతే పిఙ్గలకం వధిష్యామి, త ద త్రైవ ప్రత్యయః. ప్రభాతేఽవసరవేలాయా మారక్తముఖనయనః స్ఫురితాధరో దిశో ఽవలోకయ న్ననుచితస్థానోపవిష్ట స్త్వాం క్రూరదృష్ట్యా విలోకయిష్యతి. ఏవం జ్ఞాత్వా య దుచితం తత్ కర్తవ్యమ్.' ఇతి కథ యిత్వా సంజీవకసకాశం గతః. తం ప్రణ మ్యోపవిష్టః. సంజీవకోఽపి సోద్వేగాకారం మన్దగత్యా సమాయాతం త ముద్వీక్ష్య సాదరతర మువాచ:—"భో మిత్త్ర, స్వాగతమ్, చిరా ద్దృష్టోఽసి. అపి శివం భవతః? తత్ కథయ యే నాదేయ మపి తుభ్యం గృహా గతాయ ప్రయచ్ఛామి. ఉక్తం చ:—

తే ధన్యా స్తే వివేకజ్ఞా స్తే సభ్యా ఇహ భూతలే
ఆగచ్ఛన్తి గృహే యేషాం కార్యార్థం సుహృదో జనాః.' 285.

దమనక ఆహ:— "భోః కథం శివం సేవకజనస్య?

సంపత్తయః పరాయత్తాః, సదా చిత్త మనిర్వృతమ్,
స్వజీవితేఽప్యవిశ్వాస, స్తేషాం యే రాజసేవకాః. 286.

తథా చ:— సేవయా ధన మిచ్ఛద్భిః సేవకైః పశ్య యత్ కృతమ్!
స్వాతన్త్ర్యం య చ్ఛరీరస్య మూఢై స్త దపి హారితమ్. 287.

తావ జ్జన్మాతిదుఃఖాయ, తతో దుర్గతతా సదా,
త త్రాఽపి సేవయా వృత్తి, రహో దుఃఖ పరమ్పరా! 288.

జీవన్తోఽపి మృతాః పఞ్చ శ్రూయన్తే కిల భారతే,
దరిద్రో వ్యాధితో మూర్ఖః ప్రవాసీ నిత్యసేవకః. 289.

నాశ్నాతి స్వేచ్ఛ యాఽత్సుక్యా, ద్వినిద్రో న ప్రబుధ్యతే,
న నిశ్శఙ్కం వచో బ్రూతే, సేవకోఽప్యత్ర జీవతి! 290.

సేవా శ్వవృత్తి రాఖ్యాతా యై స్తై ర్మిథ్యా ప్రజల్పితమ్,
స్వచ్ఛన్దం చరతి శ్వాఽత్ర, సేవకః పరశాసనాత్. 291.

భూశయ్యా బ్రహ్మచర్యం చ కృశత్వం లఘుభోజనమ్
సేవకస్య యతే ర్యద్వ, ద్విశేషః పాపధర్మజః. 292.

శీతాతపాదికష్టాని సహతే యాని సేవకః
ధనాయ, తాని చాల్పాని, యది ధర్మా న్న ముచ్యతే. 293.

మృదునాఽపి సువృత్తేన సుమిష్టే నాపి హారిణా
మోదకే నాపి కిం తేన నిష్పత్తి ర్యస్య సేవయా?" 294.

సంజీవక ఆహ,— 'అథ భవాన్ కిం వక్తుమనాః?' సోఽబ్రవీత్.— "మిత్ర, సచివానాం మన్త్రిభేదం కర్తుం న యుజ్యతే. ఉక్తం చ:—

యో మన్త్రం స్వామినో భిన్ద్యాత్ సాచివ్యే సంనియోజితః
స హత్వా నృపకార్యం తత్ స్వయం చ నరకం వ్రజేత్. 295.

యేన యస్య కృతో భేదః సచివేన మహీపతేః,
తే నాశస్త్రవధ స్తస్య కృత ఇ త్యాహ నారదః. 296.

తథాఽపి మయా తవ స్నేహపాశబద్ధేన మన్త్రిభేదః కృతః యత స్త్వం మమ వచనే నాత్ర రాజకులే విశ్వస్తః ప్రవిష్ట శ్చ. ఉక్తం చ:—

విస్రమ్భాద్యస్య యో మృత్యుమవాప్నోతి కథంచన,
తస్య హత్యా తదుత్థా సా; ప్రాహేదం వచనం మనుః. 297.

తత్త్వోపరి పిఙ్గలకోఽయం దుష్టబుద్ధిః. కథితం చాద్యానేన మత్పురత శ్చతుష్కర్ణతయా.— 'యత్ ప్రభాతే సంజీవకం హత్వా సమస్తమృగపరివారం చిరాత్తృప్తిం నేష్యామి.' తతః స మయోక్తః.—'స్వామిన్, న యుక్తమిదం యన్మిత్రద్రోహేణ జీవనం క్రియతే. ఉక్తం చ:—

అపి బ్రహ్మవధం కృత్వా ప్రాయశ్చిత్తేన శుధ్యతి
తదర్హేణ విచీర్ణేన న కథంచిత్ సుహృద్ద్రుహః.' 298.

తత స్తేనాహం సామర్షేణోక్తః.— 'భో దుష్టబుద్ధే, సంజీవక స్తావచ్ఛష్పభోజీ, వయం మాంసాశినః, తదస్మాకం స్వాభావికం వైరమ్. ఇతి కథం రిపు రుపేక్ష్యతే. తస్మాత్ సామాదిభి రుపాయైర్హన్యతే. న చ హతే తస్మిన్ దోషః స్యాత్. ఉక్తం చ:—

దత్త్వాఽపి కన్యకాం వైరీ నిహన్తవ్యో విపశ్చితా,
అన్యోపాయై రశక్యో యో; హతే దోషో న విద్యతే. 299.
కృత్యాకృత్యం న మన్యేత క్షత్రియో యుధి సఙ్గతః,
ప్రసుప్తో ద్రోణపుత్రేణ ధృష్టద్యుమ్నః పురా హతః.' 300.

తదహం తస్య నిశ్చయం జ్ఞాత్వా త్వత్సకాశమిహాగతః. సాంప్రతం మే నాస్తి విశ్వాసఘాతకదోషః. మయా సుగుప్తమన్త్ర స్తవ నివేదితః. అథ యత్తే ప్రతిభాతి తత్ కురుష్వ." ఇతి.

అథ సంజీవక స్తస్య తద్వజ్రపాతదారుణం వచనం శ్రుత్వా మోహ ముపాగతః. అథ చేతనాం లబ్ధ్వా సవైరాగ్య మిద మాహ:—"భోః, సాధ్విద ముచ్యతే.—

దుర్జనగమ్యా నార్యః, ప్రాయేణాస్నేహవాన్ భవతి రాజా,
కృపణానుసారి చ ధనం, మేఘో గిరిదుర్గవర్షీ చ. 301.
అహం హి సమ్మతో రాజ్ఞో, య ఏవం మన్యతే కుధీః
బలీవర్దః స విజ్ఞేయో విషాణపరివర్జితః. 302.
వరం వనం, వరం భైక్ష్యం, వరం భారోపజీవనమ్,
వరం వ్యాధి, ర్మనుష్యాణాం నాధికారేణ సమ్పదః. 303.

తదయుక్తం మయా కృతం యదనేన సహ మైత్రీ విహితా. ఉక్తం చ,—

యయోరేవ సమం విత్తం, యయోరేవ సమం కులమ్,
తయోర్మైత్రీ వివాహశ్చ, న తు పుష్టవిపుష్టయోః. 304.

తథా చ,—

మృగా మృగైః సఙ్గ మనువ్రజన్తి, గావ శ్చ గోభి, స్తురగా స్తురఙ్గైః,
మూర్ఖా శ్చ మూర్ఖైః, సుధియః సుధీభిః, సమానశీలవ్యసనేషు సఖ్యమ్. 305.

త ద్యది గత్వా తం ప్రసాదయామి, తథాఽపి న ప్రసాదం యాస్యతి. ఉక్తం చ,—

నిమిత్త ముద్దిశ్య హి యః ప్రకుప్యతి ధ్రువం స త స్యాపగమే ప్రశామ్యతి.
అకారణద్వేషపరో హి యో భవేత్ కథం నర స్తం పరితోషయిష్యతి? 306.

అహో! సాధు చేద ముచ్యతే.—

భక్తానా ముపకారిణాం పరహితవ్యాపారయుక్తాత్మనాం
సేవాసంవ్యవహారతత్త్వవిదుషాం ద్రోహచ్యుతానా మపి
వ్యాపత్తిః స్ఖలితా న్తరేషు నియతా, సిద్ధి ర్భవే ద్వా న వా;
తస్మా దమ్బుపతే రి వావనిపతేః సేవా సదా శఙ్కినీ. 307.

తథా చ,— భావస్నిగ్ధై రుపకృత మపి ద్వేష్యతాం యాతి లోకే,
సాక్షా దన్యై రపకృత మపి ప్రీతయే చోపయాతి,
దుర్గ్రాహ్యత్వా న్నృపతిమనసాం నైకభావాశ్రయాణాం,
సేవాధర్మః పరమగహనో యోగినా మ ప్యగమ్యః. 308.

తత్ పరిజ్ఞాతం మయా యత్ ప్రసాద మసహమానైః సమీపవర్తిభి రేష పిఙ్గలకః ప్రకోపితః. తే నాయం మ మాదోష స్యా ప్యేవం వదతి. ఉక్తం చ,—

ప్రభోః ప్రసాద మన్యస్య న సహన్తే హి సేవకాః,
సపత్న్య ఇవ సంక్రుద్ధాః సపత్న్యాః సుకృతై రపి. 309.

భవతి చైవం య ద్గుణవత్సు సమీపవర్తిషు గుణహీనానాం న ప్రసాదో భవతి. ఉక్తం చ,—

గుణవత్తరపాత్రేణ చ్ఛాద్యన్తే గుణినాం గుణాః,
రాత్రౌ దీపశిఖాకాన్తి, ర్న భానా వుదితే సతి." 310.

దమనక ఆహ:— 'భో మిత్ర, య ద్యేవం త న్నాస్తి తే భయమ్. ప్రకోపితోఽపి స దుర్జనై ర్వ వచనరచనయా ప్రసాదం యాస్యతి.' స ఆహ:— 'భోః, న యుక్త ముక్తం భవతా. లఘూనా మపి దుర్జనానాం మధ్యే వస్తుం న శక్యతే. ఉపాయా న్తరం విధాయ తే నూనం ఘ్నన్తి. ఉక్తం చ,—

బహవః పణ్డితాః క్షుద్రాః సర్వే మాయోపజీవినః
కుర్యుః కృత్య మకృత్యం వా ఉష్ట్రే కాకాదయో యథా. 311.

దమనక ఆహః— 'కథ మేతత్?' సోఽబ్రవీత్.—

కథా. ౧౧.

అస్తి కస్మింశ్చి ద్వనోద్దేశే మదోత్కటో నామ సింహః ప్రతివసతి స్మ. తస్య చానుచరా అన్యే ద్వీపి వాయస గోమాయవః సన్తి. అథ కదాచిత్ తై రిత స్తతో భ్రమద్భిః సార్థభ్రష్టః క్రథనకో నా మోష్ట్రో దృష్టః. అథ సింహ ఆహః— 'అహో, అపూర్వ మిదం సత్త్వమ్! తజ్ జ్ఞాయతాం కి మేత దారణ్యం గ్రామ్యం వా?' ఇతి. త చ్ఛ్రుత్వా వాయస ఆహః— 'భోః స్వామిన్, గ్రామ్యోఽయ ముష్ట్రనామా జీవ విశేష స్తవ భోజ్యః. త ద్వ్యాపాద్యతామ్.' సింహ ఆహః— 'నాహం గృహ మాగతం హన్మి. ఉక్తం చ,—

గృహే శత్రు మపి ప్రాప్తం విశ్వస్త మకుతోభయమ్
యో హన్యా త్తస్య పాపం స్యా చ్ఛతబ్రాహ్మణఘాతజమ్. 312.

త దభయప్రదానం దత్త్వా మత్సకాశ మానీయతాం, యే నా స్యాగమనకారణం పృచ్ఛామి.' అ థాసౌ సర్వై రపి విశ్వా స్యాభయప్రదానం దత్త్వా మదోత్కటసకాశ మానీతః, ప్రణ మ్యోపవిష్ట శ్చ. తత స్తస్య పృచ్ఛత స్తే నాత్మవృత్తాన్తః సార్థభ్రంశసము ద్భవో నివేదితః. తతః సింహే నోక్తమ్.—'భోః క్రథనక, మా త్వం గ్రామం గత్వా భూయోఽపి భారోద్వహనకష్టభాగీ భూయాః. త ద త్రై వారణ్యే నిర్విశఙ్కో మరకతసదృశాని శష్పాగ్రాణి భక్షయన్ మయా సహ స దైవ వస.' సోఽపి త థే త్యుక్త్వా తేషాం మధ్యే విచర న్న కుతోఽపి భయ మితి సుఖే నాస్తే.

తథాఽన్యేద్యు ర్మదోత్కటస్య మహాగజే నారణ్యచారిణా సహ యుద్ధ మభవత్. తత స్తస్య దన్తముసలప్రహారై ర్వ్యథా సంజాతా. వ్యథితః కథ మపి ప్రాణై ర్న వియుక్తః. అథ శరీరాసామర్థ్యా న్న కుత్రచిత్ పద మపి చలితుం శక్నోతి. తేఽపి సర్వే కాకాదయోఽప్రభుత్వేన క్షుధావిష్టాః పరం దుఃఖం భేజుః. అథ తా న్సింహః ప్రాహః—'భోః, అన్విష్యతాం కుత్రచిత్ కిఞ్చి త్సత్త్వం, యే నాహ మేతా మపి దశాం ప్రాప్త స్త ద్ధత్వా యుష్మద్భోజనం సమ్పాదయామి.' అథ తే చత్వారోఽపి భ్రమితు మారబ్ధా, యావ న్న కిఞ్చిత్ సత్త్వం పశ్యన్తి, తావ ద్వాయస సృగాలౌ పరస్పరం మన్త్రయతః. సృగాల ఆహః—'భో వాయస, కిం ప్రభూత భ్రాన్తేన. అయ మస్మాకం ప్రభోః క్రథనకో విశ్వస్త స్తిష్ఠతి. త దేనం హత్వా ప్రాణ యాత్రాం కుర్మః.' వాయస ఆహః— 'యుక్త ముక్తం భవతా. పరం స్వామినా త స్యాభయప్రదానం దత్త మాస్తే, న వధ్యోఽయ మితి.' సృగాల ఆహః— 'భో వాయస, అహం స్వామినం విజ్ఞాప్య తథా కరిష్యే యథా స్వామీ వధం కరిష్యతి.

త త్తిష్ఠన్తు భవన్తోఽత్రైవ, యావ దహం గృహం గత్వా ప్రభో రాజ్ఞాం గృహీత్వా చాగచ్ఛామి.' ఏవ మభిధాయ సత్వరం సింహ ముద్దిశ్య ప్రస్థితః. అథ సింహ మాసాద్యేద మాహ:— 'స్వామిన్, సమస్తం వనం భ్రాన్త్వా వయ మాగతాః; న కిఞ్చిత్ సత్త్వ మాసాదితమ్. తత్ కిం కుర్మో వయమ్? సంప్రతి వయం బుభుక్షయా పద మేక మపి ప్రచలితుం న శక్నుమః. దేవోఽపి పథ్యాశీ వర్తతే. త ద్యది దేవాదేశో భవతి, తత్ క్రథనకపిశితే నాద్య పథ్యక్రియా క్రియతే.'

అథ సింహ స్తస్య త ద్దారుణం వచన మాకర్ణ్య సకోప మిద మాహ:— 'ధిక్! పాపాధమ! య ద్యేవం భూయోఽపి వదసి, తత స్త్వాం తత్క్షణ మేవ వధిష్యామి. యతో మయా త స్యాభయం ప్రదత్తం, తత్ కథం వ్యాపాదయామి. ఉక్తం చ,—

న గోప్రదానం న మహీప్రదానం న చాన్నదానం హి తథా ప్రధానమ్,
యథా వద న్తీహ బుధాః ప్రధానం సర్వప్రదానే ష్వభయప్రదానమ్.' 313.

త చ్ఛ్రుత్వా సృగాల ఆహ:— స్వామిన్, య ద్యభయప్రదానం దత్త్వా వధః క్రియతే, త దైష దోషో భవతి. పున ర్యది దేవపాదానాం భక్త్యా స ఆత్మనో జీవితవ్యం ప్రయచ్ఛతి, త న్న దోషః; తతో యది స స్వయ మే వాత్మానం వధాయ నియోజయతి త ద్వధ్యః. అన్యథాఽస్మాకం మధ్యా దేకతమో వధ్య ఇతి. యతో దేవపాదాః పథ్యాశినః క్షున్నిరోధా దన్త్యాం దశాం యాస్యన్తి, తత్ కి మేతైః ప్రాణై రస్మాకం యే స్వామ్యర్థే న యాస్యన్తి. అపరం పశ్చా దప్యస్మాభి ర్వహ్నిప్రవేశః కార్యః, యది స్వామిపాదానాం కిఞ్చి దనిష్టం భవిష్యతి. ఉక్తం చ,—

యస్మిన్ కులే యః పురుషః ప్రధానః స సర్వయత్నైః పరిరక్షణీయః,
తస్మిన్ వినష్టే కుల మేవ నష్టం, న నాభిభఙ్గే హ్యరయో వహన్తి.— 314.

త దాకర్ణ్య మదోత్కట ఆహ:— 'య ద్యేవం తత్ కురుష్వ య ద్రోచతే.'

త చ్ఛ్రుత్వా స సత్వరం గత్వా తా నాహ:— 'భోః, స్వామినో మహత్యవస్థా వర్తతే. తత్ కిం పర్యటితేన? తేన వినా కోఽత్రాస్మాన్ రక్షిష్యతి? త ద్గత్వా తస్య క్షుద్రోగాత్ పరలోకం ప్రస్థిత స్యాత్మశరీరదానం కుర్మః, యేన స్వామిప్రసాద స్యానృణతాం గచ్ఛామః. ఉక్తం చ,—

ఆపదం ప్రాప్నుయాత్ స్వామీ యస్య భృత్యస్య పశ్యతః
ప్రాణేషు విద్యమానేషు స భృత్యో నరకం వ్రజేత్.' 315.

తదనన్తరం తే సర్వే బాష్పపూరితదృశో మదోత్కటం ప్రణమ్యోపవిష్టాః. తాన్ దృష్ట్వా మదోత్కట ఆహ:— 'భోః, ప్రాప్తం దృష్టం వా కిఞ్చిత్ సత్త్వమ్?' అథ తేషాం మధ్యాత్ కాకః ప్రోవాచ:—'స్వామిన్, వయం తావత్ సర్వత్ర పర్యటితాః,

పరం న కిఞ్చిత్ సత్త్వ మాసాదితం దృష్టం వా. త దద్య మాం భక్షయిత్వా ప్రాణాన్ ధారయతు స్వామీ, యేన దేవ స్యాశ్వాసనం భవతి మమ పునః స్వర్గ ప్రాప్తి రితి. ఉక్తం చ,—

స్వామ్యర్థే య స్త్యజేత్ ప్రాణాన్ భృత్యో భక్తిసమన్వితః
పరం స పద మాప్నోతి జరామరణవర్జితమ్.' 316.

త చ్ఛ్రుత్వా సృగాల ఆహ:— 'భోః, స్వల్పకాయో భవాన్. తవ భక్షణాత్ స్వామిన స్తావత్ ప్రాణయాత్రా న భవతి. అపరో దోష శ్చ తావత్ సముత్పద్యతే. ఉక్తం చ,—

కాకమాంసం శు నోచ్ఛిష్టం స్వల్పం త దపి దుర్బలమ్
భక్షితే నాపి కిం తేన తృప్తి ర్యేన న జాయతే. 317.

త ద్దర్శితా స్వామిభక్తి ర్భవతా. గతం చానృణ్యం భర్తృపిణ్డస్య. ప్రాప్త శ్చోభయలోకే సాధువాదః. త దపస రాగ్రతః. అహం స్వామినం విజ్ఞాపయామి.'

తథాఽనుష్ఠితే సృగాలః సాదరం ప్రణమ్యోపవిష్టః.—'స్వామిన్, మాం భక్షయిత్వాఽద్య ప్రాణయాత్రాం విధాయ మ మోభయలోకప్రాప్తిం కురు. ఉక్తం చ,—

స్వామ్యాయత్తాః సదా ప్రాణా భృత్యానా మర్జితా ధనైః
యత స్తతో న దోషోఽస్తి తేషాం గ్రహణసంభవః.' 318.

అథ త చ్ఛ్రుత్వా ద్వీప్యాహ:—'భోః, సా ధూక్తం భవతా. పున ర్భవా నపి స్వల్పకాయః స్వజాతి శ్చ. నఖాయుధత్వా దభక్ష్య ఏవ. ఉక్తం చ,—

నాభక్ష్యం భక్షయేత్ ప్రాజ్ఞః ప్రాణైః కణ్ఠగతై రపి,
విశేషా త్త దపి స్తోకం లోకద్వయవినాశకమ్. 319.

త ద్దర్శితం త్వయాఽఽత్మనః కౌలీన్యమ్. అథ వా సాధు చేద ముచ్యతే.—

ఏ తదర్థం కులీనానాం నృపాః కుర్వన్తి సఙ్గ్రహమ్,
ఆదిమధ్యావసానేషు న తే గచ్ఛన్తి విక్రియామ్. 320.

త దపస రాగ్రతః, యే నాహం స్వామినం విజ్ఞాపయామి.'

తథాఽనుష్ఠితే ద్వీపీ ప్రణమ్య మదోత్కట మాహ:— 'స్వామిన్, క్రియతా మద్య మమ ప్రాణైః ప్రాణయాత్రా. దీయతా మక్షయో వాసః స్వర్గే. మమ విస్తార్యతాం క్షితితలే ప్రభూతతరం యశః. త న్నాత్ర వికల్పః కార్యః. ఉక్తం చ,—

మృతానాం స్వామినః కార్యే భృత్యానా మనువర్తినామ్
భవేత్ స్వర్గేఽక్షయో వాసః కీర్తి శ్చ ధరణీతలే.' 321.

తచ్ఛ్రుత్వా క్రథనక శ్చిన్తయామాస.—‘ఏతై స్తావత్సర్వై రపి శోభనాని వాక్యాని ప్రోక్తాని. న చైకోఽపి స్వామినా వినాశితః. తదహ మపి ప్రాప్తకాలం విజ్ఞాపయామి, యేన మమ వచన మేతే త్రయోఽపి సమర్థయన్తి.’ ఇతి నిశ్చిత్య ప్రోవాచ.—‘భోః, సత్య ముక్తం భవతా. పరం భవా నపి నఖాయుధః. తత్ కథం భవన్తం స్వామీ భక్షయతి? ఉక్తం చ,—

మనసాఽపి స్వజాత్యానాం యోఽనిష్టాని ప్రచిన్తయేత్
భవన్తి తస్య తాన్యేవ ఇహలోకే పరత్ర చ. 322.

తదపస రాగ్రతః, యే నాహం స్వామినం విజ్ఞాపయామి.’

తథాఽనుష్ఠితే క్రథనకోఽగ్రే స్థిత్వా ప్రణమ్యోవాచ:—‘స్వామిన్, ఏతే తావ దభక్ష్యా భవతః. తస్మ మ ప్రాణైః ప్రాణయాత్రా విధీయతామ్, యేన మ మోభయలోకప్రాప్తి ర్భవతి. ఉక్తం చ,—

న యజ్వానోఽపి గచ్ఛన్తి తాం గతిం నైవ యోగినః
యాం యాన్తి ప్రోజ్ఝితప్రాణాః స్వామ్యర్థే సేవకోత్తమాః.’ 323.

ఏవ మభిహితే తాభ్యాం సృగాలచిత్రకాభ్యాం విదారితోభయకుక్షిః క్రథనకః ప్రాణా నత్యాక్షీత్. తత శ్చ తైః క్షుద్రపణ్డితైః సర్వై ర్భక్షితః.

అతోఽహం బ్రవీమి.—‘బహవః పణ్డితాః క్షుద్రాః’ ఇతి. తద్భద్ర, క్షుద్రపరివారోఽయం తే రాజా మయా సమ్యగ్ జ్ఞాతః. సతా మసేవ్య శ్చ. ఉక్తం చ,—

అశుద్ధప్రకృతౌ రాజ్ఞి జనతా నానురజ్యతే,
యథా గృధ్రసమాసన్నే కలహంసే సమాచరేత్. 324.

తథా చ,— గృధ్రాకారోఽపి సేవ్య స్స్యా ద్ధంసాకారైః సభాసదైః,
హంసాకారోఽపి సంత్యాజ్యో గృధ్రాకారైః స తై ర్నృపః. 325.

తన్నూన మస్మోపరి కేనచి ద్దుర్జనే నాయం ప్రకోపితః, తే నైవం వదతి. అథవా భవ త్యేతత్. ఉక్తం చ,—

మృదునా సలిలేన ఖన్యమానా న్యవఘృష్యన్తి గిరే రపి స్థలాని,
ఉపజాపవిదాం చ కర్ణజాపైః కిము చేతాంసి మృదూని మానవానామ్. 326.
కర్ణవిషేణ విభగ్నః కిం కిం న కరోతి బాలిశో లోకః?
క్షపణకతా మపి ధత్తే, పిబతి సురాం నరకపాలేన. 327.

అథవా సా ధ్వీద ముచ్యతే,—

పాదాహతోఽపి దృఢదణ్డసమాహతోఽపి
యం దంష్ట్రయా స్పృశతి తం కిల హన్తి సర్పః;

కో౽ప్యేష ఏవ పిశునో౽త్ర మనుష్యధర్మా
కర్ణే పరం స్పృశతి హన్తి పరం సమూలమ్! 328.

తథా చ,— అహో ఖలభుజఙ్గస్య విపరీతో వధక్రమః!
కర్ణే లగతి చైకస్య ప్రాణై రన్యో వియుజ్యతే! 329.

త దేవం గతే౽పి కిం కర్తవ్య మి త్యహం త్వాం సుహృద్భావాత్ పృచ్ఛామి.

దమనక ఆహ:— 'త ద్దేశాన్తరగమనం యుజ్యతే, నైవంవిధస్య కుస్వామినః సేవాం విధాతుమ్. ఉక్తం చ,—

గురో రప్యవలిప్తస్య కార్యాకార్య మజానతః
ఉత్పథం ప్రతిపన్నస్య పరిత్యాగో విధీయతే.' 330.

సంజీవక ఆహ:— అస్మాక ముపరి స్వామిని కుపితే, గన్తుం న శక్యతే; న చాన్యత్ర గతానా మపి నిర్వృతి ర్భవతి. ఉక్తం చ,—

మహతాం యో౽పరాధ్యేత, దూరస్థో౽స్మీతి నాశ్వసేత్;
దీర్ఘౌ బుద్ధిమతో బాహూ; తాభ్యాం హింసతి హింసకమ్. 331.

త ద్యుద్ధం ముక్త్వా మే నాన్య దస్తి శ్రేయస్కరమ్. ఉక్తం చ,—

న తాన్హి తీర్థై స్తపసా చ లోకాన్
స్వర్గైషిణో దానశతైః సువృత్తైః,
క్షణేన యాన్ యాన్తి రణేషు ధీరాః
ప్రాణాన్ సముజ్ఝన్తి హి యే సుశీలాః. 332.

మృతైః సంప్రాప్యతే స్వర్గో, జీవద్భిః కీర్తి రుత్తమా,
త దుభా వపి శూరాణాం గుణా వేతౌ సుదుర్లభౌ. 333.

లలాటదేశే రుధిరం స్రవత్తు శూరస్య యస్య ప్రవిశేచ్చ వక్త్రే,
తత్ సోమపానేన సమం భవేచ్చ సంగ్రామయజ్ఞే విధివత్ ప్రదిష్టమ్.

తథా చ.— హోమార్థై ర్విధివత్ ప్రదానవిధినా సద్విప్రబృన్దార్చితై
ర్యజ్ఞై ర్భూరిసుదక్షిణైః సువిహితైః సంప్రాప్యతే యత్ఫలమ్,
సత్తీర్థాశ్రమవాసహోమనియమై శ్చాన్ద్రాయణాద్యైః కృతైః
పుంభి స్తత్ఫల మాహవే వినిహతైః సంప్రాప్యతే తత్క్షణాత్. 335.

త దాకర్ణ్య దమనక శ్చిన్తయామాస:— 'యుద్ధాయ కృతనిశ్చయో౽యం దృశ్యతే దురాత్మా. త ద్యది కదాచి త్తీక్ష్ణశృఙ్గాభ్యాం స్వామినం ప్రహరిష్యతి త న్మహా ననర్థః సంపత్స్యతే. త దేవం భూయో౽పి స్వబుద్ధ్యా ప్రబోధ్య తథా కరోమి

యథా దేశాన్తరగమనం కరోతి.' ఆహ చ:—'భో మిత్త్ర, సమ్య గభిహితం భవతా. పరం కిన్తు కః స్వామిభృత్యయోః సంగ్రామః? ఉక్తం చ,—

బలవన్తం రిపుం దృష్ట్వా కిలాత్మానం ప్రగోపయేత్,
బలవద్భిశ్చ కర్తవ్యా శరచ్చన్ద్రప్రకాశతా. 336.

అన్యచ్చ,— శత్త్రో ర్విక్రమ మజ్ఞాత్వా వైర మారభతే హి యః
స పరాభవ మాప్నోతి సముద్ర ష్టిట్టిభా ద్యథా.' 337.

సంజీవక ఆహ:— 'కథ మేతత్.' సోఽబ్రవీత్.—

కథా. ౧౨.

కస్మింశ్చిత్ సముద్రతీరైకదేశే టిట్టిభదమ్పతీ ప్రతివసతః స్మ. తతో గచ్ఛతి కాల ఋతుసమయ మాసాద్య టిట్టిభీ గర్భ మాధత్త. అథాసన్నప్రసవా సతీ సా టిట్టిభ మూచే.—'భోః కాన్త, మమ ప్రసవసమయో వర్తతే. త ద్విచిన్త్యతాం కి మపి నిరుపద్రవం స్థానమ్, యేన తత్రాహ మణ్డకవిమోక్షణం కరోమి.' టిట్టిభః ప్రాహ:— 'భద్రే, రమ్యోఽయం సముద్రప్రదేశః. త దత్రైవ ప్రసవః కార్యః.' సాఽఽహ:— 'అత్ర పూర్ణిమాదినే సముద్రవేలా చరతి. సా మత్తగజేన్ద్రా నపి సమాకర్షతి. త ద్దూర మన్యత్ర కిఞ్చిత్ స్థాన మన్విష్యతామ్.' త చ్ఛ్రుత్వా విహస్య టిట్టిభః ప్రాహ:— "భద్రే, యుక్త ముక్తం భవత్యా! కా మాత్రా సముద్రస్య యా మమ దూషయిష్యతి ప్రసూతిమ్? కిం న శ్రుతం భవత్యా?

బద్ధామ్బరచరమార్గం వ్యపగతధూమం సదా మహ ద్భయదమ్
మన్దమతిః కః ప్రవిశతి హుతాశనం స్వేచ్ఛయా మనుజః! 338.
మత్తేభకుమ్భవిదలనకృతశ్రమం సుప్త మన్తకప్రతిమమ్
యమలోకదర్శనేచ్ఛుః సింహం బోధయతి కో నామ! 339.
కో గత్వా యమసదనం స్వయ మన్తక మాదిశ త్యజాతభయః
ప్రాణా నపహర మత్తో యది శక్తిః కాచి దస్తి తవ! 340.
ప్రాలేయలేశమిశ్రే మరుతి ప్రాభాతికే చ వాతి జడే
గుణదోషజ్ఞః పురుషో జలేన కః శీత మపనయతి! 341.

తస్మా ద్విస్రబ్ధాఽత్రైవ గర్భం ముఞ్చ. ఉక్తం చ,—

యః పరాభవసంత్రస్తః స్వస్థానం సంత్యజే న్నరః,
తేన చేత్ పుత్త్రిణీ మాతా, త ద్వన్ధ్యా కేన కథ్యతే?" 342.

త చ్ఛ్రుత్వా సముద్ర శ్చిన్తయామాస:— 'అహో గర్వః పక్షికీట స్యాస్య! అథవా సాధ్వి ద ముచ్యతే.—

ఉత్క్షిప్య టిట్టిభః పాదా వాస్తే భఙ్గభయా ద్దివః,
స్వచిత్తకల్పితో గర్వః కస్య నా త్రాఽపి విద్యతే. 343.

తన్మ యాస్య ప్రమాణం కుతూహలా దపి ద్రష్టవ్యమ్. కిం మ మైషోఽణ్డాపహారే కృతే కరిష్యతి?' ఇతి చిన్తయిత్వా స్థితః. అథ ప్రసవానన్తరం ప్రాణయాత్రార్థం గతాయా ష్టిట్టిభ్యాః సముద్రో వేలావ్యాజే నాణ్డా న్యపజహార. అ థాయాతా సా టిట్టిభీ ప్రసవస్థానం శూన్య మవలోక్య ప్రలపన్తీ టిట్టిభ మూచే.—'భో మూర్ఖ, కథిత మాసీ న్మయా తే, యత్ సముద్రవేలయాఽణ్డానాం వినాశో భవిష్యతి, త ద్దూరతరం వ్రజావ ఇతి; పరం మూఢతయా ఽహంకార మాశ్రిత్య మమ వచనం న కరోషి. అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే,—

సుహృదాం హితకామానాం న కరో తీహ యో వచః
స కూర్మ ఇవ దుర్బుద్ధిః కాష్ఠా ద్భ్రష్టో వినశ్యతి.' 344.

టిట్టిభ ఆహ:— 'కథ మేతత్?' సా ఽబ్రవీత్.—

కథా. ౧౩.

అస్తి కస్మింశ్చి జ్జలాశయే కమ్బుగ్రీవో నామ కచ్ఛపః. తస్య చ సంకటవికట నామ్నీ మిత్త్రే హంసజాతీయే పరమస్నేహకోటి మాశ్రితే నిత్య మేవ సరస్తీర మాసాద్య తేన స హానేకదేవర్షిమహర్షీణాం కథాః కృత్వా ఽస్తమయవేలాయాం స్వనీడసంశ్రయం కురుతః. అథ గచ్ఛతా కాలే నావృష్టివశాత్ సరః శనైః శనైః శోష మగమత్. తత స్తద్దుఃఖదుఃఖితౌ తా వూచతుః.—'భో మిత్త్ర, జమ్బాలశేష మేతత్ సరః సంజాతమ్. తత్ కథం భవాన్ భవిష్య తీతి వ్యాకులత్వం నో హృది వర్తతే.' త చ్ఛ్రుత్వా కమ్బుగ్రీవ ఆహ:— 'భోః, సాంప్రతం నా స్త్యస్మాకం జీవితవ్యం జలాభావాత్. తథాఽప్యుపాయ శ్చిన్త్యతా మితి. ఉక్తం చ,—

త్యాజ్యం న ధైర్యం విధురేఽపి కాలే,
ధైర్యాత్ కదాచి ద్గతి మాప్నుయాత్ సః,
యథా సముద్రేఽపి చ పోతభఙ్గే
సాంయాత్రికో వాఞ్ఛతి తర్తు మేవ. 345.

అపరం చ,— మిత్త్రార్థే బాన్ధవార్థే చ బుద్ధిమాన్ యతతే సదా
జాతా స్వాపత్సు యత్నేన జగా దేదం వచో మనుః. 346.

త దానీయతాం కాచి ద్దృఢరజ్జు ర్లఘు కాష్ఠం వా. అన్విష్యతాం చ ప్రభూతజలసనాథం సరః, యేన మయా మధ్యప్రదేశే దన్తై ర్గృహీతే సతి యువాం కోటిభాగయో స్తత్కాష్ఠం మయా సహితం సంగృహ్య తత్ సరో నయథః.' తా వూచతుః.

'భో మిత్త్రే, ఏవం కరిష్యావః. పరం భవతా మౌనవ్రతేన స్థాతవ్యమ్. నో చే త్తవ కాష్ఠాత్ పాతో భవిష్యతి.'

తథాఽనుష్ఠితే గచ్ఛతా కమ్బుగ్రీవే ణాధోభాగవ్యవస్థితం కిఞ్చిత్ పుర మాలోకితమ్. తత్ర యే పౌరా స్తే తథా నీయమానం విలోక్య సవిస్మయ మిద మూచుః.— 'అహో, చక్రాకారం కి మపి పక్షిభ్యాం నీయతే! పశ్యత పశ్యత!' అథ తేషాం కోలాహల మాకర్ణ్య కమ్బుగ్రీవ ఆహ:— 'భోః, కి మేష కోలాహలః?' ఇతి వక్తుమనా అర్ధోక్తే పతితః పౌరైః ఖణ్డశః కృత శ్చ. అతోఽహం బ్రవీమి.— 'సుహృదాం హితకామానామ్' ఇతి. తథా చ,—

అనాగతవిధాతా చ ప్రత్యుత్పన్నమతి స్తథా
ద్వా వేతౌ సుఖ మేధేతే, యద్భవిష్యో వినశ్యతి. 347.

టిట్టిభ ఆహ:— 'కథ మేతత్?' సాఽబ్రవీత్.—

కథా. ౧౪.

కస్మింశ్చి జ్జలాశయేఽనాగతవిధాతా ప్రత్యుత్పన్నమతి ర్యద్భవిష్య శ్చేతి త్రయో మత్స్యాః సన్తి. అథ కదాచి త్తం జలాశయం దృష్ట్వా గచ్ఛద్భి ర్మత్స్యజీవిభి రుక్తమ్.— 'య దహో, బహుమత్స్యోఽయం హ్రదః. కదాచి దపి నాస్మాభి రన్వేషితః. త దద్య తావ దాహారవృత్తిః సంజాతా. సంధ్యాసమయ శ్చ సంవృత్తః. తతః ప్రభాతేఽత్రాగన్తవ్య మితి నిశ్చయః.' అత స్తేషాం తత్ కులిశపాతోపమం వచః సమాకర్ణ్యానాగతవిధాతా సర్వా న్మత్స్యా నాహూయే ద మూచే.— "అహో, శ్రుతం భవద్భి ర్య న్మత్స్యజీవిభి రభిహితమ్? త ద్రాత్రా వపి గమ్యతాం కిఞ్చి న్నికటం సరః. ఉక్తం చ,—

అశక్తై ర్బలినః శత్రోః కర్తవ్యం ప్రపలాయనమ్,
సంశ్రితవ్యోఽథవా దుర్గో, నాన్యా తేషాం గతి ర్భవేత్. 248.

త న్నూనం ప్రభాతసమయే మత్స్యజీవినోఽత్ర సమాగమ్య మత్స్యసంక్షయం కరిష్యన్తి. ఏత న్మమ మనసి వర్తతే, త న్న యుక్తం సాంప్రతం క్షణ మప్య త్రావస్థాతుమ్. ఉక్తం చ,—

విద్యమానా గతి ర్యేషా మన్యత్రాపి సుఖావహా
తే న పశ్యన్తి విద్వాంసో దేహభఙ్గం కులక్షయమ్." 349.

త దాకర్ణ్య ప్రత్యుత్పన్నమతిః ప్రాహ:— 'అహో, సత్య మభిహితం భవతా. మ మా ప్యభీష్ట మేతత్. త దన్యత్ర గమ్యతామ్. ఉక్తంచ,—

పరదేశభయా ద్భీతా బహుమాయా నపుంసకాః
స్వదేశే నిధనం యాన్తి కాకాః కాపురుషా మృగాః. 350.

య స్యాస్తి సర్వత్ర గతిః స కస్మాత్ స్వదేశరాగేణ హి యాతి నాశమ్,
తాతస్య కూపోఽయ మితి బ్రువాణాః క్షారం జలం కే పురుషాః పిబన్తి?' 351.

అథ తత్ సమాకర్ణ్య ప్రోచ్చై ర్విహస్య యద్భవిష్యః ప్రోవాచ:— 'అహో, న భవద్భ్యాం మన్త్రితం సమ్య గేతత్, యతః కిం వాఙ్మాత్రేణాపి తేషాం పితృపైతామహిక మేతత్సర స్త్యక్తుం యుజ్యతే? య ద్యాయుఃక్షయోఽస్తి, త దన్యత్ర గతానా మపి మృత్యు ర్భవిష్య త్యేవ. ఉక్తం చ,—

అరక్షితం తిష్ఠతి దైవరక్షితం, సురక్షితం దైవహతం వినశ్యతి,
జీవ త్యనాథోఽపి వనే విసర్జితః, కృతప్రయత్నోఽపి గృహే వినశ్యతి. 352.

త దహం న యాస్యామి. భవద్భ్యాం చ యత్ ప్రతిభాతి తత్ కర్తవ్యమ్.' అథ తస్య తం నిశ్చయం జ్ఞాత్వాఽనాగతవిధాతా ప్రత్యుత్పన్నమతి శ్చ నిష్క్రాన్తౌ సహ పరిజనేన. అథ ప్రభాతే తై ర్మత్స్యజీవిభి ర్జాలై స్తజ్జలాశయ మాలోడ్య యద్భవిష్యేణ సహ తత్ సరో నిర్మత్స్యతాం నీతమ్. అతోఽహం బ్రవీమి.— 'అనాగతవిధాతా చ' ఇతి.

త చ్ఛ్రుత్వా టిట్టిభ ఆహ:— 'భద్రే, కిం మాం యద్భవిష్యసదృశం సంభావయసి? తత్ పశ్య మే బుద్ధిప్రభావం యావ దేనం దుష్టసముద్రం స్వచఞ్చ్వా శోషయామి.' టిట్టి భ్యాహ:—'అహో, క స్తే సముద్రేణ సహ విగ్రహః? త న్న యుక్త మ స్యోపరి కోపం కర్తుమ్. ఉక్తం చ,—

పుంసా మసమర్థానా ముపద్రవా యాత్మనో భవేత్ కోపః,
పిఠరం జ్వల దతిమాత్రం నిజపార్శ్వా నేవ దహతితరామ్. 353.

తథా చ,— అవిదిత్వాఽఽత్మనః శక్తిం పరస్య చ సముత్సుకః
గచ్ఛ న్నభిముఖో నాశం యాతి వహ్నౌ పతఙ్గవత్.' 354.

టిట్టిభ ఆహ:— 'ప్రియే, మా మైవం వద. యేషా ముత్సాహశక్తి ర్భవతి తే స్వల్పా అపి గురూ న్విక్రమన్తే. ఉక్తం చ,—

విశేషాత్ పరిపూర్ణస్య యాతి శత్రో రమర్షణః
ఆభిముఖ్యం శశాఙ్కస్య యథాఽద్యాపి విధున్తుదః. 355.

తథా చ,— ప్రమాణా దధిక స్యాపి గణ్డశ్యామమదచ్యుతేః
పదం మూర్ధ్ని సమాధత్తే కేసరీ మత్తదన్తినః. 356.

తథా చ,— బాలస్యాపి రవేః పాదాః పతన్త్యుపరి భూభృతామ్,
తేజసా సహ జాతానాం వయః కుత్రోపయుజ్యతే? 357.

హస్తీ స్థూలతరః స చాఙ్కుశవశః, కిం హస్తిమాత్రోఽఙ్కుశః?
దీపే ప్రజ్వలితే ప్రణశ్యతి తమః, కిం దీపమాత్రం తమః?
వజ్రేణాపి హతాః పతన్తి గిరయః, కిం వజ్రమాత్రో గిరి?
స్తేజో యస్య విరాజతే స బలవాన్, స్థూలేషు కః ప్రత్యయః? 358.

తదనయా చఞ్చ్వాఽస్య సకలం తోయం శుష్కస్థలతాం నయామి.' టిట్టిభ్యాహ:— 'భోః కాన్త, యత్ర జాహ్నవీ నవ నదీశతాని గృహీత్వా నిత్యమేవ ప్రవిశతి, తథా సిన్ధుశ్చ, తత్ కథం త్వమష్టాదశనదీశతైః పూర్యమాణం తం పృషతవాహిన్యా చఞ్చ్వా శోషయిష్యసి? తత్ కి మశ్రద్ధేయే నోక్తేన?' టిట్టిభ ఆహ:— 'ప్రియే,

అనిర్వేదః శ్రియో మూలం, చఞ్చు ర్మే లోహసన్నిభా,
అహోరాత్రాణి దీర్ఘాణి, సముద్రః కిం న శుష్యతి? 359.
దురధిగమః పరభాగో యావత్ పురుషేణ పౌరుషం న కృతమ్,
జయతి తులా మధిరూఢో భాస్వానపి జలదపటలాని.' 360.

టిట్టిభ్యాహ:— 'యది త్వయాఽవశ్యం సముద్రేణ సహ విగ్రహానుష్ఠానం కార్యమ్, తదన్యానపి విహఙ్గమా నాహూయ సుహృజ్జనసహిత ఏవం సమాచర. ఉక్తం చ,—

బహూనా మప్యసారాణాం సమవాయో హి దుర్జయః,
తృణై రావేష్ట్యతే రజ్జు ర్యేన నాగోఽపి బధ్యతే. 361.

తథా చ,— చటకా కాష్ఠకుట్టశ్చ మక్షికా దర్దుర స్తథా,
మహాజనవిరోధేన కుఞ్జరః ప్రలయం గతః.' 362.

టిట్టిభ ఆహ:— 'కథ మేతత్?' సా ప్రాహ:—

కథా. ౧౫.

కస్మింశ్చి ద్వనోద్దేశే చటకదమ్పతీ తమాలతరుకృతనిలయౌ ప్రతివసతః స్మ. అథ తయో ర్గచ్ఛతా కాలేన సంతతి రభవత్. అన్యస్మి న్నహని ప్రమత్తో వనగజః కశ్చి త్తం తమాలవృక్షం ఘర్మార్త శ్ఛాయార్థీ సమాశ్రితః. తతో మదోత్కర్షా త్తాం తస్య శాఖాం చటకాశ్రితాం పుష్కరాగ్రేణాకృష్య బభఞ్జ. తస్యా భఙ్గేన చటకాఽణ్డాని సర్వాణి విశీర్ణాని. ఆయుశ్శేషతయా చ చటకౌ కథమపి ప్రాణై ర్న వియుక్తౌ. అథ చటకా స్వాణ్డభఙ్గాభిభూతా ప్రలాపాన్ కుర్వాణా న కిఞ్చిత్ సుఖ మాససాద. అత్రాన్తరే తస్యా స్తాన్ ప్రలాపాన్ శ్రుత్వా కాష్ఠకుట్టో నామ పక్షీ తస్యాః

పరమసుహృ త్తద్దుఃఖదుఃఖితో ఽ తా మువాచ:— ‘భగవతి, కిం వృథా ప్రలాపేన? ఉక్తం చ,—

నష్టం మృత మతిక్రాన్తం నానుశోచన్తి పణ్డితాః,
పణ్డితానాం చ మూర్ఖాణాం విశేషో ఽయం యతః స్మృత 363.

తథా చ,— అశోచ్యా నీహ భూతాని, యో మూఢ స్తాని శోచతి
స దుఃఖే లభతే దుఃఖం ద్వా వనర్థౌ నిషేవతే. 364.

అన్యచ్చ,— శ్లేష్మాశ్రు బాన్ధవై ర్ముక్తం ప్రేతో భుఙ్క్తే యతో ఽవశః
తస్మా న్న రోదితవ్యం హి, క్రియాః కార్యా శ్చ శక్తితః.’ 365.

చటకా ప్రాహ:—‘అ స్త్వేతత్. పరం దుష్టగజేన మదా న్మమ సంతానక్షయః కృతః. త ద్యది మమ త్వం సుహృత్ సత్య స్త దస్య గజాపసదస్య కో ఽపి వధోపాయ శ్చిన్త్య తామ్, య స్యానుష్ఠానేన మే సంతతినాశదుఃఖ మపసరతి. ఉక్తం చ,—

ఆపది యే నాపకృతం, యేన చ హసితం దశాసు విషమాసు,
అపకృత్య తయో రుభయోః, పున రపి జాతం నరం మన్యే.’ 366.

కాష్ఠకుట్ట ఆహ:— ‘భగవతి, సత్య మభిహితం భవత్యా. ఉక్తం చ,—

స సుహృ ద్వ్యసనే యః స్యా దన్యజాత్యుద్భవో ఽపి సన్,
వృద్ధౌ సర్వో ఽపి మిత్త్రం స్యాత్ సర్వేషా మేవ దేహినామ్. 367.
స సుహృ ద్వ్యసనే యః స్యాత్, స పుత్త్రో య స్తు భక్తిమాన్,
స భృత్యో యో విధేయజ్ఞః, సా భార్యా యత్ర నిర్వృతిః. 368.

తత్ పశ్య మే బుద్ధిప్రభావమ్. పరం మ మాపి సుహృద్భూతా వీణారవా నామ మక్షికా ఽస్తి. త త్తా మాహూ యాగచ్ఛామి, యేన స దురాత్మా దుష్టగజో వధ్యతే.’ అ థాసౌ చటకయా సహ మక్షికా మాసాద్య ప్రోవాచ.—‘భద్రే, మ మే ష్టేయం చటకా, కేనచి ద్దుష్టగజేన పరాభూతా ఽణ్డస్ఫోటనేన. త త్తస్య వధోపాయ మనుతిష్ఠతో మే సాహాయ్యం కర్తు మర్హసి.’ మక్షికా ఽప్యాహ:— ‘భద్ర, కి ముచ్యతే ఽత్ర విషయే? ఉక్తం చ,—

పునః ప్రత్యుపకారాయ మిత్త్రాణాం క్రియతే ప్రియమ్,
యత్ పున ర్మిత్త్రమిత్త్రస్య కార్యం మిత్త్రై ర్న కిం కృతమ్? 369.

సత్య మేతత్. పరం మ మాపి భేకో మేఘనాదో నామ మిత్త్రం తిష్ఠతి. త మ ప్యాహూయ యథోచితం కుర్మః. ఉక్తం చ,—

హితై స్సాధుసమాచారైః శాస్త్రజ్ఞై ర్మతిశాలిభిః
కథంచి న్న వికల్పన్తే విద్వద్భి శ్చిన్తితా నయాః.’ 370.

అథ తే త్రయోఽపి గత్వా మేఘనాద స్యాగ్రే సమస్త మపి వృత్తాన్తం నివేద్య తస్థుః. అథ స ప్రోవాచ.—'కియన్మాత్రోఽసౌ వరాకో గజో మహాజనస్య కుపిత స్యాగ్రే. తన్మదీయో మన్త్రః కర్తవ్యః. మక్షికే, త్వం గత్వా మధ్యాహ్నసమయే తస్య మదోద్ధతస్య గజస్య కర్ణే వీణారవసదృశం శబ్దం కురు, యేన శ్రవణసుఖలాలసో నిమీలితనయనో భవతి. తత శ్చ కాష్ఠకుట్టచఞ్చ్వా స్ఫోటితనయనోఽన్ధీభూత స్తృషార్తో మమ గర్తతటాశ్రితస్య సపరికరస్య శబ్దం శ్రుత్వా జలాశయం మత్వా సమభ్యేతి. తతో గర్త మాసాద్య పతిష్యతి పఞ్చత్వం యాస్యతి చేతి. ఏవం సమవాయః కర్తవ్యో యథా వైరసాధనం భవతి.' అథ తథాఽనుష్ఠితే స మత్తగజో మక్షికాగేయసుఖాన్నిమీలితనేత్రః కాష్ఠకుట్టహృతచక్షు ర్మధ్యాహ్నసమయే భ్రామ్యన్ మణ్డూకశబ్దానుసారీ గచ్ఛన్ మహాన్తం గర్త మాసాద్య పతితో మృత శ్చ. అతోఽహం బ్రవీమి.— 'చటకా కాష్ఠకుట్ట శ్చ' ఇతి.

టిట్టిభ ఆహ:— 'భద్రే, ఏవం భవతు. సుహృద్వర్గసముదాయేన సముద్రం శోషయిష్యామి.' ఇతి నిశ్చిత్య బకసారసమయూరాదీన్ సమాహూయ ప్రోవాచ.— 'భోః, పరాభూతోఽహం సముద్రేణాణ్డకాపహారేణ. తచ్చిన్త్యతా మస్య శోషణోపాయః.' తే సంమన్త్ర్య ప్రోచుః.— "అశక్తా వయం సముద్రశోషణే. తత్ కిం వృథాప్రయాసేన. ఉక్తం చ,—

అబలః ప్రోన్నతం శత్రుం యో యాతి మదమోహితః
యుద్ధార్థం . నివర్తేత శీర్ణదన్తో గజో యథా. 371.

తదస్మాకం స్వామీ వైనతేయోఽస్తి. తత్ర సర్వ మేతత్ పరిభవస్థానం నివేద్యతామ్, యేన స్వజాతిపరిభవకుపితో వైరానృణ్యం గచ్ఛతి. అథవాఽత్రావలేపం కరిష్యతి తథాఽపి నాస్తి వో దుఃఖమ్. ఉక్తం చ,—

సుహృది నిరన్తరచిత్తే, గుణవతి భృత్యే, ఽనువర్తిని కళత్రే,
స్వామిని శక్తిసమేతే, నివేద్య దుఃఖం సుఖీ భవతి. 372.

తద్యామో వైనతేయసకాశం యతోఽసా వస్మాకం స్వామీ."

తథాఽనుష్ఠితే సర్వే తే పక్షిణో విషణ్ణవదనా బాష్పపూరితదృశో వైనతేయసకాశ మాసాద్య కరుణస్వరేణ ఫూత్కర్తు మారబ్ధాః.— "అహో, అబ్రహ్మణ్య మబ్రహ్మణ్యమ్. అధునా సదాచారస్య టిట్టిభస్య భవతి నాథే సతి సముద్రేణాణ్డా న్యపహృతాని; తత్ ప్రనష్ట మధునా పక్షికులమ్. అన్యేఽపి స్వేచ్ఛయా సముద్రేణ వ్యాపాదయిష. ఉక్తం చ,—

ఏకస్య కర్మ సంవీక్ష్య కరో త్యన్యోఽపి గర్హితమ్;
గతానుగతికో లోకో న లోకః పారమార్థికః. 373.

తథా చ,- చాటుతస్కరదుర్వృత్తై స్తథా సాహసికాదిభిః
పీడ్యమానాః ప్రజా రక్ష్యాః కూటచ్ఛద్మాదిభి స్తథా. 374.
ప్రజానాం ధర్మషడ్భాగో రాజ్ఞో భవతి రక్షితుః,
అధర్మా దపి షడ్భాగో జాయతే యో న రక్షతి. 375.
ప్రజాపీడనసన్తాపాత్ సముద్భూతో హుతాశనః
రాజ్ఞః శ్రియం కులం ప్రాణా న్నాదగ్ధ్వా వినివర్తతే. 376.
రాజా బన్ధు రబన్ధూనాం, రాజా చక్షు రచక్షుషామ్,
రాజా పితా చ మాతా చ సర్వేషాం న్యాయవర్తినామ్. 377.
ఫలార్థీ పార్థివో లోకాన్ పాలయే ద్యత్న మాస్థితః
దానమానాదితోయేన మాలాకారోఽఙ్కురా నివ. 378.
యథా బీజాఙ్కురః సూక్ష్మః ప్రయత్నే నాభిరక్షితః
ఫలప్రదో భవేత్ కాలే, తద్వ ల్లోకః సురక్షితః. 379.
హిరణ్యధాన్యరత్నాని యానాని వివిధాని చ
తథాఽన్య దపి యత్ కిఞ్చిత్ ప్రజాభ్యః స్యా న్నృపస్య తత్."380.

అథైవం గరుడః సమాకర్ణ్య తద్దుఃఖదుఃఖితః కోపావిష్ట శ్చ వ్యచిన్తయత్.—'అహో, సత్య ముక్త మేతైః పక్షిభిః. త దద్య గత్వా తం సముద్రం శోషయామః.'

ఏవం చిన్తయత స్తస్య విష్ణుదూతః సమాగత్యాహ:— 'భో గరుత్మన్, భగవతా నారాయణే నాహం తవ పార్శ్వే ప్రేషితః. దేవకార్యాయ భగవా నమరావత్యాం యాస్యతీతి. తత్ సత్వర మాగమ్యతామ్.' త చ్ఛ్రుత్వా గరుడః సాభిమానం ప్రాహ:— 'భో దూత, కిం మయా కుభృత్యేన భగవాన్ కరిష్యతి? త ద్గత్వా తం వద, య దన్యో భృత్యో వాహనా యాస్మత్స్థానే క్రియతామ్. మదీయో నమస్కారో వాచ్యో భగవతః. ఉక్తం చ,—

యో న వేత్తి గుణాన్ యస్య న తం సేవేత పణ్డితః,
న హి తస్మాత్ ఫలం కించిత్ సుకృష్టా దూషరా దివ.' 381.

దూత ఆహ:— 'భో వైనతేయ, కదాచి దపి భగవన్తం ప్రతి త్వయా నైత దభిహిత మీదృక్. తత్ కథయ కిం తే భగవతాఽపమానస్థానం కృతమ్?' గరుడ ఆహ:— 'భగవదాశ్రయభూతేన సముద్రే ణాస్మట్టిట్టిభాణ్డా న్యపహృతాని. త ద్యది తస్య నిగ్రహం న కరోతి, త దహం భగవతో న భృత్య, ఇ త్యేష నిశ్చయ స్త్వయా వాచ్యః. త ద్ద్రుతతరం గత్వా భవతా భగవతః సమీపే వక్తవ్యమ్.'

అథ దూతముఖేన ప్రణయకుపితం వైనతేయం విజ్ఞాయ భగవా న్ శ్రీ నయా

మాస.— 'అహో, స్థానే కోపో వైనతేయస్య. తత్ వయ మేవ గత్వా సమ్మానపురః సరం త మానయామః. ఉక్తం చ,—

భక్తం శక్తం కులీనం చ న భృత్య మపమానయేత్,
పుత్త్రవ ల్లాలయే న్నిత్యం య ఇచ్ఛే చ్ఛ్రియ మాత్మనః. 382.

అన్యచ్చ,— రాజా తుష్టోఽపి భృత్యానా మర్థమాత్రం ప్రయచ్ఛతి,
తే తు సమ్మానితా స్తస్య ప్రాణై ర ప్యుపకుర్వతే.' 383.

ఇత్యేవం సంప్రధార్య రుక్మపురే వైనతేయసకాశం సత్వర మగమత్. వైనతేయోఽపి గృహాగతం భగవన్త మవలోక్య త్రపాధోముఖః ప్రణ మ్యోవాచ.—'భగవన్, త్వదా శ్రయోన్మత్తేన సముద్రేణ మమ భృత్య స్యాణ్డా న్యపహృత్య మ మాపమానం విహితమ్. పరం భగవల్లజ్జయా మయా విలమ్బితమ్, నో చే దేన మహం స్థలాన్త మ ద్యైవ నయామి. యతః స్వామిభయా చ్ఛునోఽపి ప్రహారో న దీయతే. ఉక్తం చ,—

యేన స్యా ల్లఘుతా వాథ పీడా చిత్తే ప్రభోః క్వచిత్
ప్రాణత్యాగేఽపి తత్ కర్మ న కుర్యాత్ కులసేవకః.' 384.

తచ్ఛ్రుత్వా భగవా నాహ:—'భో వైనతేయ, సత్య మభిహితం భవతా. ఉక్తం చ,—

భృత్యాపరాధజో దణ్డః స్వామినో జాయతే యతః
తేన లజ్జాఽపి త స్యోత్థా, న భృత్యస్య తథా పునః. 385.

త దాగచ్ఛ యే నాణ్డాని సముద్రా దాదాయ టిట్టిభం సమ్భావయావః, అమరావతీం చ గచ్ఛావః.' తథాఽనుష్ఠితే సముద్రో భగవతా నిర్భర్త్స్యాగ్నేయం శరం సంధా యాభిహితః.—'భో దురాత్మన్, దీయన్తాం టిట్టిభాణ్డాని. నో చేత్ స్థలతాం త్వాం నయామి.' తతః సముద్రేణ సభయేన టిట్టిభాణ్డాని తాని ప్రదత్తాని. టిట్టిభ నాపి భార్యాయై సమర్పితాని. అతోఽహం బ్రవీమి. 'శత్రో ర్బల మవిజ్ఞాయ' ఇతి. తస్మాత్ పురుషే ణోద్యమో న త్యాజ్యః.

త దాకర్ణ్య సంజీవక స్త మేవ భూయోఽపి పప్రచ్ఛ.— 'భో మిత్త్ర, కథం జ్ఞేయో మయాఽసౌ దుష్టబుద్ధి రితి. ఇయన్తం కాలం యావ దుత్తరోత్తరస్నేహేన ప్రసాదేన చాహం దృష్టః. న కదాచి త్తద్వికృతి ర్దృష్టా. తత్ కథ్యతాం యే నాహ మాత్మరక్షార్థం తద్వధా యోద్యమం కరోమి.' దమనక ఆహ:— "భద్ర, కి మత్ర జ్ఞేయమ్. ఏష తే ప్రత్యయః. యది రక్తనేత్ర స్త్రిశిఖాం భ్రూకుటిం దధానః సృక్వ ణీ పరిలేలిహ త్త్వాం దృష్ట్వా భవతి, త ద్దుష్టబుద్ధిః. అన్యథా సుప్రసాద శ్చేతి. త దాజ్ఞాపయ మామ్, స్వాశ్రయం ప్రతి గచ్ఛామి. త్వయా చ యథాఽయం మన్త్ర భేదో న భవతి తథా కార్యమ్. యది నిశాముఖం ప్రాప్య గన్తుం శక్నోషి త ద్దేశ త్యాగః కార్యః. యతః,

త్యజే దేకం కుల స్యార్థే, గ్రామ స్యార్థే కులం త్యజేత్
గ్రామం జనపద స్యార్థే, ఆత్మార్థే పృథివీం త్యజేత్. 386.
ఆపదర్థే ధనం రక్షే, ద్దారాన్ రక్షే ద్ధనై రపి,
ఆత్మానం సతతం రక్షే, ద్దారై రపి ధనై రపి. 387.

బలవతాఽభిభూతస్య విదేశగమనం తదనుప్రవేశో వా నీతిః. త ద్దేశత్యాగః కార్యః. అథవాఽఽత్మా సామాదిభి రుపాయై రభిరక్షణీయః. ఉక్తం చ,—

అపి పుత్త్రకళత్త్రై ర్వా ప్రాణాన్ రక్షేత పణ్డితః,
విద్యమానై ర్యత స్తైః స్యాత్ సర్వం భూయోఽపి దేహినామ్. 388.

తథా చ,— యేన కే నా ప్యుపాయేన శుభే నా ప్యశుభేన వా
ఉద్ధరే ద్దీన మాత్మానం, సమర్థో ధర్మ మాచరేత్. 389.
యో మాయాం కురుతే మూఢః ప్రాణత్యాగే ధనాదిషు
తస్య ప్రాణాః ప్రణశ్య న్తి తై ర్నష్టై ర్నష్ట మేవ తత్." 390.

ఏవ మభిధాయ దమనకః కరటకసకాశ మగమత్. కరటకోఽపి త మాయా న్తం దృష్ట్వా ప్రోవాచ:— 'భద్ర, కిం కృతం తత్ర భవతా?' దమనక ఆహ:— 'మయా తావ న్నీతిబీజనిర్వాపణం కృతమ్, పరతో దైవవిహితాయ త్తమ్. ఉక్తం చ యతః.—

పరాఙ్ముఖేఽపి దైవేఽత్ర కృత్యం కార్యం విపశ్చితా
ఆత్మదోషవినాశాయ స్వచిత్తస్తమ్భనాయ చ. 391.

తథా చ. ఉద్యోగినం పురుషసింహ ముపైతి లక్ష్మీః,
దైవం హి దైవ మితి కాపురుషా వద న్తి,
దైవం నిహత్య కురు పౌరుష మాత్మశక్త్యా,
యత్నే కృతే యది న కోఽత్ర దోషః?'

కరటక ఆహ:— 'తత్ కథయ, కీదృ క్త్వయా నీతిబీజం నిర్వాపితమ్?' సోఽబ్రవీత్.— 'మ యాన్యోన్యం తాభ్యాం మిథ్యాప్రజల్పనేన భేద స్తథా విహితో, యథా భూయోఽపి మ న్త్రయన్తా వేకస్థానస్థితౌ న ద్రక్ష్యసి.' కరటక ఆహ:— 'అహో, న యుక్తం భవతా విహితం, యత్ పరస్పరం తౌ స్నేహార్ద్రహృదయౌ సుఖాశ్రయౌ కోపసాగరే ప్రక్షిప్తౌ. ఉక్తం చ.—

అవిరుద్ధం సుఖస్థం యో దుఃఖమార్గే నియోజయేత్
జన్మజన్మాన్తరం దుఃఖీ స నరః స్యా దసంశయమ్. 393.

అపరం త్వం య ద్భేదమాత్రే ణాపి తుష్ట స్త ద ప్యయుక్తమ్, యతః సర్వోఽపి జనో విరూపకరణే సమర్థో భవతి నోపకర్తుమ్. ఉక్తం చ,—

ఘాతయితు మేవ నీచః పరకార్యం వేత్తి, న ప్రసాధయితుమ్;
పాతయితు మస్తి శక్తి ర్వాయో ర్వృక్షం న చోన్నమితుమ్.' 394.

దమనక ఆహ:— "అనభిజ్ఞో భవా న్నీతిశాస్త్రస్య. తే నైత ద్బ్రవీషి. ఉక్తం చ యతః.—

జాతమాత్రం న యః శత్రుం వ్యాధిం చ ప్రశమం నయేత్
మహాబలోఽపి తే నైవ వృద్ధిం ప్రాప్య స హన్యతే. 395.

త చ్ఛత్రుభూతోఽయ మస్మాకం మన్త్రిపదాపహరణాత్. ఉక్తం చ,—

పితృపైతామహం స్థానం యో యస్యాత్ర జిహీర్షతి
స తస్య సహజః శత్రు రుచ్ఛేద్యోఽపి ప్రియే స్థితః. 396.

తన్మయా స ఉదాసీనతయా సమానీతోఽభయప్రదానేన యావ, త్తావ దహ మపి తేన సాచివ్యాత్ ప్రచ్యావితః. అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే.—

దద్యాత్ సాధు ర్యది నిజపదే దుర్జనాయ ప్రవేశం
తన్నాశాయ ప్రభవతి తతో వాఞ్ఛమానః స్వయం సః;
తస్మా ద్దేయో విపులమతిభి ర్నావకాశోఽధమానాం
జారోఽపి స్యా ద్గృహపతి రితి శ్రూయతే వాక్ యతోఽత్ర. 397.

తేన మయా త స్యోపరి వధోపాయ ఏష విరచ్యతే, దేశత్యాగాయ వా భవిష్యతి. త చ్చ త్వాం ముక్త్వాఽన్యో న జ్ఞాస్యతి త ద్యుక్త మేతత్ స్వార్థాయానుష్ఠితమ్. ఉక్తంచ యతః.—

నిస్త్రింశం హృదయం కృత్వా, వాణీ మిక్షురసోపమామ్,
వికల్పోఽత్ర న కర్తవ్యో, హన్యా త్తత్రాపకారిణమ్. 398.

అపరం మృతోఽప్యస్మాకం భోజ్యో భవిష్యతి; త దేకం తావ ద్వైరసాధనమ్. అపరం సాచివ్యం చ భవిష్యతి, తృప్తి శ్చ, ఇతి. త ద్గుణత్రయేఽస్మి న్నుపస్థితే కస్మా న్మాం దూషయసి త్వం జాడ్యభావాత్? ఉక్తం చ,—

పరస్య పీడనం కుర్వన్ స్వార్థసిద్ధిం చ పణ్డితః
అమూఢబుద్ధి ర్భక్షేత వనే చతురకో యథా." 399.

కరటక ఆహ:— 'కథ మేతత్?' స ఆహ:—

కథా. ౧౬.

అస్తి కస్మింశ్చి ద్వనోద్దేశే వజ్రదంష్ట్రో నామ సింహః. తస్య చతురక క్రవ్యముఖ నామానౌ సృగాల వృకౌ భృత్యభూతౌ స దై వానుగతౌ త త్రైవ వనే ప్రతివ

సతః. అథాన్యదినే సింహేన కదాచి దాసన్నప్రసవా ప్రసవవేదనయా స్వయూథా ద్భ్రష్టోష్ట్ర్యుపవిష్టా కస్మింశ్చి ద్వనగహనే సమాసాదితా. అథ తాం వ్యాపాద్య యావ దుదరం స్ఫోటయతి, తావ జ్జీవన్నేవ లఘు ర్దాసేరకశిశు ర్నిష్క్రాన్తః. సింహోఽపి దాసేరక్యాః పిశితేన సపరివారః పరాం తృప్తి ముపాగతః. పరం స్నేహా ద్బాలదాసేరకం త్యక్తం గృహ మానీ యేద మువాచ.— 'భద్ర, న తేఽస్తి మృత్యో ర్భయం మత్తో, నాన్యస్మా దపి; తతః స్వేచ్ఛయాఽత్ర వనే భ్రమ్యతామ్. యత స్తే శఙ్కుసదృశౌ కర్ణౌ, తతః శఙ్కుకర్ణో నామ భవిష్యతి.' ఇతి. ఏవ మనుష్ఠితే చత్వారోఽపి త ఏకస్థానే విహారిణః పరస్పర మనేకప్రకారగోష్ఠీసుఖ మనుభవన్త స్తిష్ఠన్తి. శఙ్కుకర్ణోఽపి యౌవనపదవీ మారూఢః క్షణ మపి న తం సింహం ముఞ్చతి. అథ కదాచి ద్వజ్రదంష్ట్రస్య కేనచి ద్వన్యేన మత్తగజేన సహ యుద్ధ మభవత్. తేన మదవీర్యాత్ స దన్తప్రహారై స్తథా క్షతశరీరో విహితో యథా ప్రచలితుం న శక్నోతి. తదా క్షుత్క్షామకణ్ఠ స్తాన్ ప్రోవాచ.— 'భోః, అన్విష్యతాం కిఞ్చిత్ సత్త్వం యే నాహ మేవం స్థితోఽపి తద్ వ్యాపాద్యాఽఽత్మనో యుష్మాకం చ క్షుత్ప్రణాశం కరోమి.' త చ్ఛ్రుత్వా తే త్రయోఽపి వనే సన్ధ్యాకాలం యావ ద్భ్రాన్తాః; పరం న కిఞ్చిత్ సత్త్వ మాసాదితమ్.

అథ చతురక శ్చిన్తయామాస.—'యది శఙ్కుకర్ణోఽయం వ్యాపాద్యతే తతః సర్వేషాం కతిచి ద్దినాని తృప్తి ర్భవతి. పరం నైనం స్వామీ మిత్త్రత్వా దాశ్రయసమాశ్రితత్వా చ్చ వినాశయిష్యతి. అథవా బుద్ధిప్రభావేణ స్వామినం ప్రతిబోధ్య తథా కరిష్యే యథా వ్యాపాదయిష్యతి. ఉక్తం చ,—

> అవధ్యం చాథవాఽగమ్య మకృత్యం నాస్తి కిఞ్చన
> లోకే బుద్ధిమతాం బుద్ధే స్తస్మా త్తాం వినియోజయేత్.' 400.

ఏవం విచిన్త్య శఙ్కుకర్ణ మిద మాహ:— 'భోః శఙ్కుకర్ణ, స్వామీ తావత్ పథ్యం వినా క్షుధయా పరిపీడ్యతే. స్వామ్యభావా దస్మాక మపి ధ్రువం వినాశ ఏవ. తతో వాక్యం కిఞ్చిత్ స్వామ్యర్థే వదిష్యామి. త చ్ఛ్రూయతామ్.' శఙ్కుకర్ణ ఆహ:— 'భోః, శీఘ్రం నివేద్యతాం యేన తే వచనం శీఘ్రం నిర్వికల్పం కరోమి. అపరం స్వామినో హితే కృతే మయా సుకృతశతం కృతం భవిష్యతి.' అథ చతురక ఆహ:— 'భో భద్ర, ఆత్మశరీరం ద్విగుణలాభేన స్వామినే ప్రయచ్ఛ, యేన తే ద్విగుణం శరీరం భవతి, స్వామినః పునః ప్రాణయాత్రా భవతి.' త దాకర్ణ్య శఙ్కుకర్ణః ప్రాహ:— 'భద్ర, య ద్యేవం త న్మదీయప్రయోజన మేత ధుచ్యతామ్, స్వామ్యర్థః క్రియతా మితి. పర మత్ర ధర్మః ప్రతిభూః.' ఇతి తే విచిన్త్య సర్వే సింహసకాశ మాజగ్ముః.

తత శ్చతురక ఆహ:—'దేవ, న కిఞ్చిత్ సత్త్వం ప్రాప్తమ్. భగవా నాదిత్యోఽప్యస్తం గతః. త ద్యది స్వామీ ద్విగుణం శరీరం ప్రయచ్ఛతి, తతః శఙ్కుకర్ణోఽయం ద్విగుణ వృద్ధ్యా స్వశరీరం ప్రయచ్ఛతి ధర్మేణ ప్రతిభువా.' సింహ ఆహ:—'భోః, య ద్యేవం తత్ సున్దరతరమ్. వ్యవహార స్యాస్య ధర్మః ప్రతిభూః క్రియతామ్' ఇతి. అథ సింహ వచనానన్తరం వృకసృగాలాభ్యాం విదారితోభయకుక్షిః శఙ్కుకర్ణః పఞ్చత్వ ముపాగతః. అథ వజ్రదంష్ట్ర శ్చతురక మాహ:—'భో శ్చతురక, యావ దహం నదీం గత్వా స్నానం దేవతార్చనవిధిం కృత్వాఽఽగచ్ఛామి, తావ త్త్వయాఽత్రాప్రమత్తే నభావ్యమ్' ఇ త్యుక్త్వా నద్యాం గతః.

అథ తస్మి న్గతే చతురక శ్చిన్తయామాస.—'కథం మ మైకాకినో భోజ్యోఽయ ముష్ట్రో భవిష్యతి?' ఇతి విచిన్త్య క్రవ్యముఖ మాహ:—'భోః క్రవ్యముఖ, క్షుధాలు ర్భవాన్, త ద్యావ దసౌ స్వామీ నాగచ్ఛతి, తావ త్త్వ మ స్యోష్ట్రస్య మాంసం భక్షయ. అహం త్వాం స్వామినో నిర్దోషం ప్రతిపాదయిష్యామి.' సోఽపి త చ్ఛ్రుత్వా యావత్ కిఞ్చి న్మాంస మాస్వాదయతి తావ చ్చతురకే ణోక్తమ్.—'భోః క్రవ్యముఖ, సమాగచ్ఛతి స్వామీ. త త్త్యక్త్వైనం దూరే తిష్ఠ, యే నాస్య భక్షణం న వికల్పయతి.' తథాఽనుష్ఠితే సింహః సమాయాతో యావ దుష్ట్రం పశ్యతి తావ ద్రిక్తీకృతహృదయో దాసేరకః. తతో భ్రూకుటిం కృత్వా పరుషతర మాహ:—'అహో, కే నైష ఉష్ట్ర ఉచ్ఛిష్టతాం నీతో యేన త మపి వ్యాపాదయామి?' ఏవ మభిహితే క్రవ్యముఖ శ్చతురకముఖ మవలోకయతి. 'కిల, త ద్వద కిఞ్చి ద్యేన మమ శాన్తి ర్భవతి.' అథ చతురకో విహ స్యోవాచ.—'భోః, మా మనాదృత్య పిశితం భక్షయిత్వాఽధునా మన్ముఖ మవలోకయసి. త దాస్వాద యాస్య దుర్ణయతరోః ఫలమ్' ఇతి. త దాకర్ణ్య క్రవ్యముఖో జీవనాశభయా ద్దూరదేశం గతః. ఏతస్మి న్నన్తరే తేన మార్గేణ దాసేరకసార్థో భారాక్రాన్తః సమాయాతః. త స్యాగ్రసరోష్ట్రస్య కణ్ఠే మహతీ ఘణ్టా బద్ధా. తస్యాః శబ్దం దూరతోఽప్యాకర్ణ్య సింహో జమ్బూక మాహ:—'భద్ర, జ్ఞాయతాం, కి మేష రౌద్రః శబ్దః శ్రూయతేఽశ్రుతపూర్వః?' త చ్ఛ్రుత్వా చతురకః కిఞ్చి ద్వనాన్తరం గత్వా సత్వర మభ్యుపేత్య ప్రోవాచ.—'స్వామిన్, గమ్యతాం గమ్యతాం యది శక్నోషి గన్తుమ్.' సోఽబ్రవీత్.—'భద్ర, కి మేవం మాం వ్యాకులయసి? తత్ కథయ, కి మేతత్?' ఇతి. చతురక ఆహ:—'స్వామిన్, ఏష ధర్మరాజ స్త వోపరి కుపితః, య దనే నాకాలే దాసేరకోఽయం మదీయో వ్యాపాదితః, తత్ సహస్రగుణ ముష్ట్ర మస్య సకాశా ద్గ్రహీష్యామి' ఇతి నిశ్చిత్య, బృహన్మాన మాదా యాగ్రేసర స్యోష్ట్రస్య గ్రీవాయాం ఘణ్టాం బద్ధ్వా, వధ్యదాసేరకసక్తా నపి పితృపితామహా నాదాయ వైరనిర్యాతనార్థ

మాయాత ఏవ.' సింహోఽపి తచ్ఛ్రుత్వా సర్వతో దూరాదేవావలోక్య మృత ముష్ట్రం పరిత్యజ్య ప్రాణభయాత్ ప్రనష్టః. చతురకోఽపి శనైః శనై స్తస్యోష్ట్రస్య మాంసం భక్షయామాస. అతోఽహం బ్రవీమి.— 'పరస్య పీడనం కుర్వన్' ఇతి.

అథ దమనకే గతే సంజీవక శ్చిన్తయామాస.— "అహో, కి మేత న్మయా కృతమ్, య చ్ఛష్పాదోఽపి మాంసాశిన స్తస్యానుగః సంవృత్తః. అథవా సాధ్విద

అగమ్యాన్ యః పుమాన్ యాతి, అసేవ్యాం శ్చ నిషేవతే,
స మృత్యు ముపగృహ్ణాతి, గర్భ మశ్వతరీ యథా. 401.

తత్ కిం కరోమి? క్వ గచ్ఛామి? కథం మే శాన్తి ర్భవిష్యతి? అథవా త మేవ పిఙ్గలకం గచ్ఛామి. కదాచి న్మాం శరణాగతం రక్షతి, ప్రాణై ర్న వియోజయతి. యత ఉక్తం చ,—

ధర్మార్థం యతతా మపీహ విపదో దైవా ద్యది స్యుః క్వచిత్,
త త్తాసా ముపశాన్తయే సుమతిభిః కార్యో విశేషా న్నయః.
లోకే ఖ్యాతి ముపాగతాఽత్ర సకలే లోకోక్తి రేషా యతో
దగ్ధానాం కిల వహ్నినా హితకరః సేకోఽపి త స్యోద్భవః. 402.

తథా చ,— లోకేఽథవా తనుభృతాం నిజకర్మపాకం
నిత్యం సమాశ్రితవతాం సుహితక్రియాణామ్,
పూర్వార్జితం శుభ మథా ప్యశుభం నికామం
య ద్భావి త ద్భవతి నాత్ర విచారహేతుః. 403.

అపరం చాన్యత్ర గత స్యాపి మే కస్యచి ద్దుష్టసత్త్వస్య మాంసాశినః సకాశా న్మృత్యు ర్భవిష్యతి. త ద్వరం సింహాత్. ఉక్తం చ,—

మహద్భిః స్పర్ధమానస్య విప దేవ గరీయసీ
దన్తభఙ్గోఽపి నాగానాం శ్లాఘ్యో గిరివిదారణే. 404.

తథా చ,— మహతోఽపి క్షయం లబ్ధ్వా శ్లాఘాం నీచోఽపి గచ్ఛతి,
దానార్థీ మధుపో య ద్వ ద్గజకర్ణసమాహతః." 405.

ఏవం నిశ్చిత్య స స్ఖలితగతి ర్మన్దం మన్దం గత్వా సింహాశ్రయం పశ్య న్నపఠత్.— 'అహో, సాధ్విద ముచ్యతే.—

అన్తర్లీనభుజఙ్గమం గృహ మివ, వ్యాలాకులం వా వనం,
గ్రాహాకీర్ణ మి వాభిరామకమలచ్ఛాయాసనాథం సరః,

నానాదుష్టజనై రసత్యవచనాసక్తై రనార్యై ర్వృతం
దుఃఖేన ప్రతిగమ్యతే ప్రచకితై రాజ్ఞాం గృహం వార్ధివత్." 406.

ఏవం పఠన్ దమనకోక్తాకారం పిఙ్గలకం దృష్ట్వా ప్రచకితః సంవృతశరీరో దూరతరం ప్రణామకృతిం వినాఽప్యుపవిష్టః. పిఙ్గలకోఽపి తథావిధం తం విలోక్య దమనకవాక్యం శ్రద్దధానః కోపా త్తస్యోపరి పపాత. అథ సంజీవకః ఖరనఖరవికర్తితపృష్ఠః, శృఙ్గాభ్యాం తదుదర ముల్లిఖ్య, కథ మపి తస్మా దపేతః, శృఙ్గాభ్యాం హన్తు మిచ్ఛన్ యుద్ధా యావస్థితః.

అథ ద్వా వపి తౌ పుష్పితపలాశప్రతిమౌ పరస్పరం వధకాఙ్క్షిణౌ దృష్ట్వా కరటకో దమనక మాహ:— భో మూఢమతే, అనయో ర్విరోధం వితన్వతా త్వయా సాధు న కృతమ్; న చ త్వం నీతితత్త్వం వేత్సి. నీతివిద్భి రుక్తం చ,—

కార్యా ణ్యుత్తమదణ్డసాహసఫలా న్యాయాససాధ్యాని యే
ప్రీత్యా సంశమయన్తి నీతికుశలాః సామ్నైవ తే మన్త్రిణః;
నిస్సారాల్పఫలాని యే త్వవిధినా వాఞ్ఛన్తి దణ్డోద్యమై
స్తేషాం దుర్ణయచేష్టితై ర్నరపతే రారోప్యతే శ్రీ స్తులామ్. 407.

త ద్యది స్వామ్యభిఘాతో భవిష్యతి, తత్ కిం త్వదీయమన్త్రిబుద్ధ్యా క్రియతే? అథ సంజీవకో న వధ్యతే తథాఽప్యభవ్యమ్. యతః ప్రాణసందేహా త్తస్య చ వధః. త న్మూఢ, కథం త్వం మన్త్రిపద మభిలషసి? సామసిద్ధిం న వేత్సి. త ద్వృథా మనోరథోఽయం తే దణ్డరుచేః. ఉక్తం చ,—

సామాదిదణ్డపర్యన్తో నయః ప్రోక్తః స్వయంభువా,
తేషాం దణ్డ స్తు పాపీయాం, స్తం పశ్చా ద్వినియోజయేత్. 408.

తథా చ,— సామ్నైవ యత్ర సిద్ధి ర్న తత్ర దణ్డో బుధేన వినియోజ్యః,
పిత్తం యది శర్కరయా శామ్యతి, కోఽర్థః పటోలేన? 409.

తథా చ,— ఆదౌ సామ ప్రయోక్తవ్యం పురుషేణ విజానతా,
సామసాధ్యాని కార్యాణి విక్రియాం యాన్తి న క్వచిత్. 410.
న చన్ద్రేణ న చౌషధ్యా న సూర్యేణ న వహ్నినా,
సామ్నైవ విలయం యాతి విద్వేషిప్రభవం తమః. 411.

తథా య త్త్వం మన్త్రిత్వ మభిలషసి, త ద ప్యయుక్తమ్. యత స్త్వం మన్త్రిగతిం న వేత్సి. యతః పఞ్చవిధో మన్త్రః. స చ కర్మణా మారమ్భోపాయః, పురుషద్రవ్యసంపత్, దేశకాలవిభాగః, వినిపాతప్రతీకారః, కార్యసిద్ధి శ్చేతి. సోఽయం స్వామ్యమాత్యయో రేకతమస్య, కిం వా ద్వయో రపి వినిపాతః సముత్పద్యతే; లగ్నః. త ద్యది

కాచి చ్ఛక్తి రస్తి త ద్విచిన్త్యతాం వినిపాతప్రతీకారః. భిన్నసంధానే హి మన్త్రిణాం బుద్ధిపరీక్షా. త న్మూర్ఖ, తత్ కర్తు మసమర్థ స్త్వం, యతో విపరీతబుద్ధి రసి. ఉక్తం చ, -

మన్త్రిణాం భిన్నసంధానే, భిషజాం సాంనిపాతికే,
కర్మణి వ్యజ్యతే ప్రజ్ఞా; స్వస్థే కో వా న పణ్డితః? 412.

అన్య చ్చ,— ఘాతయితు మేవ నీచః పరకార్యం వేత్తి, న ప్రసాధయితుమ్;
పాతయితు మేవ శక్తి ర్నాఖో రుద్ధర్తు మన్నపిటమ్. 413.

అథవా న తే దోషో ఽయమ్. స్వామినో దోషః, య స్తే వాక్యం శ్రద్దధాతి. ఉక్తం చ,—

నరాధిపా నీచజనానువర్తినో బుధోపదిష్టేన పథా న యాన్తి యే,
విశ న్త్యతో దుర్గ మమార్గనిర్గమం సమస్తసంబాధ మనర్థపఞ్జరమ్. 414.

త ద్యది త్వ మస్య మన్త్రీ భవిష్యసి, తదాఽన్యోఽపి కశ్చి న్నాస్య సమీపే సాధుజనః సమేష్యతి. ఉక్తంచ,—

గుణాలయో ఽప్యసన్మన్త్రీ నృపతి ర్నాధిగమ్యతే,
ప్రసన్న స్వాదుసలిలో దుష్టగ్రాహో యథా హ్రదః. 415.

తథా శిష్టజనరహితస్య స్వామినోఽపి నాశో భవిష్యతి. ఉక్తం చ,—

చిత్రాస్వాదకథై ర్భృత్యై రనాయాసితకార్ముకైః
యే రమన్తే నృపా స్తేషాం రమన్తే రిపవః శ్రియా. 416.

తత్ కిం మూర్ఖోపదేశేన? కేవలం దోషో, న గుణః. ఉక్తం చ,—

నానామ్యం నమతే దారు, నాశ్మని స్యాత్ క్షురక్రియా,
సూచీముఖం విజానీహి నాశిష్యా యోపదిశ్యతే. 417.

దమనక ఆహః— 'కథ మేతత్?' సోఽబ్రవీత్.—

కథా. ౧౭.

అస్తి కస్మింశ్చిత్ పర్వతైకదేశే వానరయూథమ్. త చ్చ కదాచి ద్ధేమన్తసమయే ఽతికఠోరవాతసంస్పర్శవేపమానకళేబరం తుషారోద్ధతప్రవర్షఘనధారానిపాతసమాహతం న కథంచి చ్ఛాన్తి మగమత్. అథ కేచి ద్వానరా వహ్నికణసదృశాని గుఞ్జాఫలా న్యవచిత్య వహ్నివాఞ్ఛయా ఫూత్కుర్వన్తః సమన్తా త్తస్థుః. అథ సూచీముఖో నామ పక్షీ తేషాం తం వృథాయాస మవలోక్య ప్రోవాచ.— 'భోః, సర్వే మూర్ఖా యూయమ్. నైతే వహ్నికణాః, గుఞ్జాఫలాని ఏతాని. తత్ కిం వృథా శ్రమేణ? నైతస్మా చ్ఛీతరక్షా భవిష్యతి. త దన్విష్యతాం కశ్చి న్నిర్వాతో వనప్రదేశో

గుహా వా గిరికన్దరం వా. అద్యాఽపి సాటోపా మేఘా దృ .' అథ తేషా మేకతమో వృద్ధవానర స్త మువాచ.— 'భో మూర్ఖ ం తవానేన వ్యాపారేణ? తద్గమ్యతామ్.' ఉక్తం చ.—

ముహుర్విఘ్నితకర్మాణం, ద్యూతకారం పరాజితమ్,
నాలాపయే ద్వివేకజ్ఞో య దీచ్ఛే త్సిద్ధి మాత్మనః. 418.

తథా చ,— ఆఖేటకం వృథాక్లేశం మూర్ఖం వ్యసనసంస్థితమ్
ఆలాపయతి యో మూఢః స గచ్ఛతి పరాభవమ్. 419.

సోఽపి త మనాదృత్య భూయోఽపి వానరా ననవరత మాహః.— 'భోః, కిం వృథా క్లేశేన?' అథ యావ దసౌ న కథంచిత్ ప్రలప న్విరమతి, తావ దేకేన వానరేణ వ్యర్థశ్రమత్వాత్ కుపితేన పక్షాభ్యాం గృహీత్వా శిలాయా మాస్ఫాలిత ఉపరత శ్చ. అతోఽహం బ్రవీమి.— 'నానామ్యం నమతే దారు' ఇత్యాది. తథా చ,—

ఉపదేశో హి మూర్ఖాణాం ప్రకోపాయ న శాన్తయే;
పయఃపానం భుజఙ్గానాం కేవలం విషవర్ధనమ్. 420.

అన్య చ్చ,— ఉపదేశో న దాతవ్యో యాదృశే తాదృశే జనే,
పశ్య వానరమూర్ఖేణ సుగృహీ నిర్గృహీ కృతః. 421.

దమనక ఆహ:— 'కథ మేతత్?' సోఽబ్రవీత్.—

కథా. ౧౮.

అస్తి కస్మింశ్చి ద్వనోద్దేశే శమీవృక్షః. తస్య లమ్బమానశాఖాయాం కృతావాసా వరణ్యచటకదమ్పతీ వసతః స్మ. అథ కదాచి త్తయోః సుఖసంస్థయో ర్హేమన్త మేఘో మన్దమన్దం వర్షితు మారబ్ధః. అత్రాన్తరే కశ్చి చ్ఛాఖామృగో వాతాసారసమాహతః ప్రోద్ధర్షితశరీరో దన్తవీణాం వాదయ న్వేపమాన స్తచ్ఛమీమూల మాసాద్యోపవిష్టః. అథ తం తాదృశ మవలోక్య చటకా ప్రాహ:— 'భో భద్ర,

హస్తపాదసమోపేతో దృశ్యసే పురుషాకృతిః,
శీతేన భిద్యసే, మూఢ, కథం న కురుషే గృహమ్?' 422.

ఏత చ్ఛ్రుత్వా తాం వానరః సకోప మాహ:— 'అధమే, కస్మా న్న త్వం మౌనవ్రతా భవసి? అహో, ధార్ష్ట్య మస్యాః! అద్య మా ముపహసతి!

సూచీముఖీ దురాచారా రణ్డా పణ్డితవాదినీ
నాశఙ్కతే ప్రజల్పన్తీ; తత్ కి మేనాం న హన్మ్యహమ్?' 423.

ఏవం ప్రలప్య తా మాహ:— 'ముగ్ధే, కిం తవ మ మోపరి చిన్తయా? ఉక్తం చ,—

వాచ్యం శ్రద్ధాసమేతస్య, పృచ్ఛత శ్చ విశేషతః,
ప్రోక్తం శ్రద్ధావిహీనస్య అరణ్యరుదితోపమమ్.' 424.

తత్ కిం బహునా, తావత్ కులాయస్థితయా తయాఽభిహితః స యావ త్తాం శమీ మారుహ్య తస్యాః కులాయం శతధా ఖణ్డశోఽకరోత్. అతోఽహం బ్రవీమి.— 'ఉప దేశో న దాతవ్యః' ఇతి.

త న్మూర్ఖ, శిక్షితోఽపి న శిక్షిత స్త్వమ్. అథవా న తే దోషోఽ స్తి, యతః సాధోః శిక్షా గుణాయ సంపద్యతే, నాసాధోః. ఉక్తం చ,—

కిం కరోత్యేవ పాణ్డిత్య మస్థానే వినియోజితమ్?
అన్ధకారప్రతిచ్ఛన్నే ఘటే దీప ఇవాహితః. 425.

త ద్వ్యర్థపాణ్డిత్య మాశ్రిత్య మమ వచన మశృణ్వ న్నాత్మనః శాన్తి మపి వేత్సి. త న్నూన మపజాత స్త్వమ్. ఉక్తం చ,—

జాతః పుత్రోఽనుజాత శ్చ అతిజాత స్తథైవ చ
అపజాత శ్చ లోకేఽస్మి న్మన్తవ్యాః శాస్త్రవేదిభిః. 426.
మాతృతుల్యగుణో జాత, స్త్వనుజాతః పితుః సమః,
అతిజాతోఽధిక స్తస్మా, దపజాతోఽధమాధమః. 427.
అ ప్యాత్మనో వినాశం గణయతి న ఖలః పరవ్యసనహృష్టః,
ప్రాయో మస్తకనాశే సమరముఖే నృత్యతి కబన్ధః. 428.

అహో! సా ధ్విద ముచ్యతే!—

ధర్మబుద్ధిః కుబుద్ధి శ్చ ద్వా వేతౌ విదితౌ మమ,
పుత్రేణ వ్యర్థపాణ్డిత్యా త్పితా ధూమేన ఘాతితః. 429.

దమనక ఆహ:— 'కథ మేతత్?' సోఽబ్రవీత్.—

కథా. ౧౯.

కస్మింశ్చి దధిష్ఠానే ధర్మబుద్ధిః పాపబుద్ధి శ్చ ద్వే మిత్రే ప్రతివసతః స్మ. అథ కదాచిత్ పాపబుద్ధినా చిన్తితమ్.— 'అహం తావ న్మూర్ఖో దారిద్ర్యోపేత శ్చ. త దేనం ధర్మబుద్ధి మాదాయ దేశాన్తరం గత్వాఽస్యాశ్రయే ణార్థోపార్జనం కృత్వైన మపి వఞ్చయిత్వా సుఖీ భవామి.' అ థాన్యస్మి న్నహని పాపబుద్ధి ర్ధర్మబుద్ధిం ప్రాహ:— 'భో మిత్ర, వార్ధకభావే కిం త్వ మాత్మవిచేష్టితం స్మరసి? దేశాన్తర మదృష్ట్వా కాం శిశుజనస్య వార్తాం కథయిష్యసి? ఉక్తం చ,—

దేశాన్తరేషు బహువిధభాషావేషాది యేన న జ్ఞాతమ్
భ్రమతా ధరణీపీఠే తస్య ఫలం జన్మనో వ్యర్థమ్. 430.

తథా చ,— విద్యాం విత్తం శిల్పం తావ న్నాప్నోతి మానవః సమ్యక్
యావ ద్వ్రజతి న భూమౌ దేశా ద్దేశాన్తరం హృష్టః.' 431.

అథ తస్య తద్వచన మాకర్ణ్య ప్రహృష్టమనా స్తే నైవ సహ గురుజనానుజ్ఞాతః శుభేఽహని దేశాన్తరం ప్రస్థితః. తత్ర చ ధర్మబుద్ధిప్రభావేణ భ్రమతా పాపబుద్ధినా ప్రభూతతరం విత్త మాసాదితమ్. తతశ్చ ద్వా వపి తౌ ప్రభూతోపార్జితద్రవ్యౌ ప్రహృష్టౌ స్వగృహం ప్రతి ఔత్సుక్యేన నివృత్తౌ. ఉక్తం చ,—

ప్రాప్తవిద్యార్థశిల్పానాం దేశాన్తరనివాసినామ్
క్రోశమాత్రోఽపి భూభాగః శతయోజనవ ద్భవేత్. 432.

అథ స్వస్థానసమీపవర్తినా పాపబుద్ధినా ధర్మబుద్ధి రభిహితః.— 'భద్ర, న సర్వ మేత ద్ధనం గృహం ప్రతి నేతుం యుజ్యతే. యతః కుటుమ్బినో బాన్ధవా శ్చ ప్రార్థయిష్యన్తే. త దత్రైవ వనగహనే క్వాపి భూమౌ నిక్షిప్య కిఞ్చిన్మాత్ర మాదాయ గృహం ప్రవిశావః. భూయోఽపి ప్రయోజనే సంజాతే, తన్మాత్రం సమేత్యాస్మాత్ స్థానా న్నేష్యావః. ఉక్తం చ,—

న విత్తం దర్శయేత్ ప్రాజ్ఞః కస్యచిత్ స్వల్ప మ ప్యహో,
మునే రపి యత స్తస్య దర్శనా చ్చలతే మనః. 433.

తథా చ,— యథాఽఽమిషం జలే మత్స్యై ర్భక్ష్యతే, శ్వాపదై ర్భువి,
ఆకాశే పక్షిభి శ్చైవ, తథా సర్వత్ర విత్తవాన్.' 434.

త దాకర్ణ్య ధర్మబుద్ధి రాహ:— 'భద్ర, ఏవం క్రియతామ్. తథాఽనుష్ఠితే ద్వా వపి తౌ స్వగృహం గత్వా సుఖేన స్థితవన్తౌ.

అథాన్యస్మి న్నహని పాపబుద్ధి ర్నిశీథేఽటవ్యాం గత్వా తత్ సర్వం విత్తం సమాదాయ గర్తం పూరయిత్వా స్వభవనం జగామ. అథాన్యేద్యు ర్ధర్మబుద్ధిం సమభ్యేత్య ప్రోవాచ:— 'సఖే, బహుకుటుమ్బా వయం విత్తాభావాత్ సీదామః. త ద్గత్వా తత్ర స్థానే కిఞ్చిన్మాత్రం ధన మానయావః.' సోఽబ్రవీత్.- 'భద్ర, ఏవం, క్రియతామ్.' అథ ద్వా వపి గత్వా తత్ స్థానం యావత్ ఖనత, స్తావ ద్రిక్తం భాణ్డం దృష్టవన్తౌ. అత్రాన్తరే పాపబుద్ధిః శిర స్తాడయన్ ప్రోవాచ. 'భో ధర్మబుద్ధే, త్వయా హృత మేత ద్ధనమ్, నాఽన్యేన. యతో భూయోఽపి గర్తాపూరణం కృతమ్. తత్ ప్రయచ్ఛ మే త స్యార్ధమ్. అథవాఽహం రాజకులే నివేదయిష్యామి.' స ఆహ:—'భో దురాత్మన్, మైవం వద. ధర్మబుద్ధిః ఖల్వహమ్. నైత చ్చౌరకర్మ కరోమి. ఉక్తం చ,—

మాతృవత్ పరదారాం శ్చ, పరద్రవ్యాణి లోష్టవత్,
ఆత్మవత్ సర్వభూతాని వీక్షన్తే ధర్మబుద్ధయః.' 435.

ఏవం ద్వావపి తౌ వివదమానౌ ధర్మాధికారిణం గతౌ. ప్రోచతు శ్చ పరస్పరం దూషయన్తౌ. అథ ధర్మాధికరణక పురుషై ర్దివ్యార్థే యావ న్నియోజితౌ, తావత్ పాపబుద్ధి రాహ:— 'అహో, న సమ్యగ్ దృష్టోఽయం న్యాయః. ఉక్తం చ,—

వివాదేఽన్విష్యతే పత్త్రం, తదభావేఽపి సాక్షిణః,
సాక్ష్యభావా త్తతో దివ్యం, ప్రవదన్తి మనీషిణః. 436.

త దత్ర విషయే మమ వృక్షదేవతాః సాక్షీభూతా స్తిష్ఠన్తి. తా అ ప్యావయో రేకతరం చౌరం సాధుం వా కరిష్యన్తి.' అథ తైః సర్వై రభిహితమ్.—'భోః, యుక్త ముక్తం భవతా. ఉక్తం చ,—

అన్త్యజోఽపి యదా సాక్షీ వివాదే సంప్రజాయతే,
న తత్ర విద్యతే దివ్యం, కిం పున ర్యత్ర దేవతాః? 437.

త దస్మాక మప్యత్ర విషయే మహత్ కౌతూహలం వర్తతే. ప్రత్యూషసమయే యువాభ్యా మ ప్యస్మాభిః సహ తత్ర వనోద్దేశే గన్తవ్యమ్.' ఇతి.

ఏతస్మి న్నన్తరే పాపబుద్ధిః స్వగృహం గత్వా స్వజనక మువాచ.— 'తాత, ప్రభూతోఽయం మ యార్థో ధర్మబుద్ధే శ్చోరితః. స చ తవ వచనేన పరిణతిం గచ్ఛతి. అన్యథాఽస్మాకం ప్రాణైః సహ యాస్యతి.' స ఆహ:— 'వత్స, ద్రుతం వద యేన ప్రోచ్య తద్ద్రవ్యం స్థిరతాం నయామి.' పాపబుద్ధి రాహ:— 'తాత, అస్తి తత్ ప్రదేశే మహాశమీ. తస్యాం మహత్ కోటర మస్తి. తత్ర త్వం సాంప్రత మేవ ప్రవిశ. తతః ప్రభాతే యదాఽహం సత్యశ్రావణం కరోమి, తదా త్వయా వాచ్యం, య ద్ధర్మబుద్ధి శ్చౌర, ఇతి.' తథాఽనుష్ఠితే ప్రత్యూషే స్నాత్వా పాపబుద్ధి ర్ధర్మబుద్ధి పురస్సరో ధర్మాధికరణికైః సహ తాం శమీ మభ్యేత్య తారస్వరేణ ప్రోవాచ.—

'ఆదిత్యచన్ద్రా వనిలోఽనల శ్చ
ద్యౌ ర్భూమి రాపో హృదయం యమ శ్చ
అహ శ్చ రాత్రి శ్చ తథా చ సన్ధ్యే
ధర్మో హి జానాతి నరస్య వృత్తమ్. 438.

భగవతి వనదేవతే, ఆవయో ర్మధ్యే య శ్చౌర స్తం కథయ.' అథ పాపబుద్ధిపితా శమీకోటరస్థః ప్రోవాచ:— 'భోః శృణుత శృణుత. ధర్మబుద్ధినా హృత మేత ద్ధనమ్.' త దాకర్ణ్య సర్వే తే రాజపురుషా విస్మయోత్ఫుల్లలోచనా యావ ద్ధర్మబుద్ధే ర్విత్తహరణోచితం నిగ్రహం శాస్త్రదృష్ట్యాఽవలోకయన్తి, తావ ద్ధర్మబుద్ధినా తచ్ఛమీకోటరం

వహ్నిభోజ్యద్రవ్యైః పరివేష్ట్య వహ్నినా సందీపితస్. అథ జ్వలతి తస్మిన్ శమీకోటరే ఽర్ధదగ్ధశరీరః స్ఫుటితేక్షణః కరుణం పరిదేవన్ పాపబుద్ధిపితా నిశ్చక్రామ. తత శ్చ తైః సర్వైః పృష్టః—'భోః కి మిదమ్.' ఇ త్యుక్తే స పాపబుద్ధివిచేష్టితం సర్వ మిదం నివేద్యోపరతః. అథ తే రాజపురుషాః పాపబుద్ధిం శమీశాఖాయాం ప్రతిలమ్బ్య ధర్మబుద్ధిం ప్రశ స్యేద మూచుః.— 'అహో, సా ధ్విద ముచ్యతే.—

ఉపాయం చిన్తయేత్ ప్రాజ్ఞ, స్తథాఽపాయం చ చిన్తయేత్,
పశ్యతో బకమూర్ఖస్య నకులేన హతా బకాః.' 439.

ధర్మబుద్ధిః ప్రాహ:— 'కథ మేతత్?' తే ప్రోచుః.—

కథా. ౨౦.

అస్తి కస్మింశ్చి ద్వనోద్దేశే బహుబకసనాథో వటపాదపః. తస్య కోటరే కృష్ణసర్పః ప్రతివసతి స్మ. స చ బకబాలకా నజాతపక్షా నపి స దైవ భక్షయన్ కాలం నయతి. అథైకో బక స్తేన భక్షితా న్యపత్యాని దృష్ట్వా శిశువైరాగ్యాత్ సర స్తీర మాసాద్య బాష్పపూరపూరితనయనోఽధోముఖ స్తిష్ఠతి. తం చ తాదృక్చేష్టిత మవ లోక్య కులీరకః ప్రోవాచ: —'మామ, కి మేవం రుద్యతే భవతాఽద్య?' స ఆహ:— 'భద్ర, కిం కరోమి? మమ మన్దభాగ్యస్య బాలకాః కోటరనివాసినా సర్పేణ భక్షితాః. తద్దుఃఖదుఃఖితోఽహం రోదిమి. తత్ కథయ మే, య ద్యస్తి కశ్చి దుపాయ స్తద్వినా శాయ.' త దాకర్ణ్య కులీరక శ్చిన్తయామాస:— 'అయం తావ దస్మ జ్జాతిసహజవైరీ. త థోపదేశం ప్రయచ్ఛామి సత్యానృతం యథాఽన్యేఽపి బకాః సర్వే సంక్షయ మాయాన్తి. ఉక్తం చ,—

నవనీతసమాం వాణీం కృత్వా, చిత్తం తు నిర్దయమ్,
తథా ప్రబోధ్యతే శత్రుః సాన్వయో మ్రియతే యథా.' 440.

ఆహ చ.— 'మామ, య ద్యేవం తన్మత్స్యమాంసఖణ్డాని నకులస్య బిలద్వారాత్ సర్ప కోటరం యావత్ ప్రక్షిప, యథా నకుల స్తన్మార్గేణ గత్వా తం దుష్టసర్పం వినాశయతి. అథ తథాఽనుష్ఠితే మత్స్యమాంసానుసారిణా నకులేన తం కృష్ణసర్పం నిహత్య తే ఽపి తద్వృక్షాశ్రయాః సర్వే బకా శ్చ శనైః శనై ర్భక్షితాః. అతో వయం బ్రూమః 'ఉపాయం చిన్తయేత్' ఇతి.

త దనేన పాపబుద్ధినా ఉపాయ శ్చిన్తితో నాపాయః. తత స్తత్ఫలం ప్రాప్తమ్. అతోఽహం బ్రవీమి.— 'ధర్మబుద్ధిః కుబుద్ధి శ్చ' ఇతి. ఏవం మూఢ, త్వయాఽప్యు పాయ శ్చిన్తితో నాపాయః పాపబుద్ధివత్. త న్న భవసి త్వం సజ్జనః, కేవలం పాప బుద్ధి రసి. జ్ఞాతో మయా స్వామినః ప్రాణసందేహానయనాత్. ప్రకటీకృతం త్వయా

స్వయ మే వాత్మనో దుష్టత్వం కౌటిల్యం చ. అథవా సా ధ్వీద ముచ్యతే.—

యస్మా దపి కః పశ్యే చ్ఛిఖినా మాహారనిస్సరణమార్గమ్
యది జలదధ్వనిముదితా స్త ఏవ మూఢా న నృత్యేయుః. 441.

యది త్వం స్వామిన మేనాం దశాం నయసి, త దస్మద్విధస్య కా గణనా? తస్మా న్మ మాస న్నేన భవతా న భావ్యమ్. ఉక్తం చ,—

తులాం లోహసహస్రస్య యత్ర ఖాద న్తి మూషికాః,
రాజం స్తత్ర హరే చ్ఛ్యేనో బాలకం నాత్ర సంశయః. 442.

దమనక ఆహ:— 'కథ మేతత్?' సోఽబ్రవీత్.—

కథా. ౨౧.

అస్తి కస్మింశ్చి దధిష్ఠానే జీర్ణధనో నామ వణిక్పుత్రః. స చ విభవక్షయా ద్దేశాన్తరగమనమనా వ్యచిన్తయత్.—

'యత్ర దేశేఽథవా స్థానే భోగాన్ భుక్త్వా స్వవీర్యతః
తస్మి న్విభవహీనో యో వసేత్ స పురుషాధమః 443.

తథా చ.— యే నాహంకారయుక్తేన చిరం విలసితం పురా
దీనం వదతి త త్రైవ యః పరేషాం స నిన్దితః.' 444.

తస్య చ గృహే లోహభారఘటితా పూర్వపురుషోపార్జితా తులాఽఽసీత్. తాం చ కస్యచి చ్ఛ్రేష్ఠినో గృహే నిక్షేపభూతాం కృత్వా దేశాన్తరం ప్రస్థితః. తతః సుచిరం కాలం దేశాన్తరం యథేచ్ఛం భ్రాన్త్వా పునః స్వపుర మాగత్య తం శ్రేష్ఠిన మువాచ:—'భోః శ్రేష్ఠిన్, దీయతాం మే సా నిక్షేపతులా.' స ఆహ:—'భోః, నాస్తి సా త్వదీయా తులా; మూషికై ర్భక్షితా.' జీర్ణధన ఆహ 'భోః శ్రేష్ఠిన్, నాస్తి దోష స్తే యది మూషికై ర్భక్షి తేతి. ఈదృ గే వాయం సంసారః. న కిఞ్చి దత్ర శాశ్వత మస్తి. పర మహం నద్యాం స్నానార్థం గమిష్యామి. త త్త్వయాఽఽత్మీయం శిశు మేనం ధనదేవనామానం మయా సహ స్నానోపకరణహస్తం ప్రేషయ.' ఇతి. సోఽపి చౌర్యభయా త్తస్య శఙ్కితః స్వపుత్త్ర ముమవాచ 'వత్స, పితృవ్యోఽయం తవ స్నానార్థం నద్యాం యాస్యతి; త ద్గమ్యతా మనేన సార్ధం స్నానోపకరణ మాదాయ.' ఇతి. అహో, సా ధ్వీద ముచ్యతే.—

న భక్త్యా కస్యచిత్ కోఽపి ప్రియం ప్రకురుతే నరః,
ముక్త్వా భయం ప్రలోభం వా కార్యకారణ మేవ వా 445.
అత్యాదరో భవే ద్యత్ర కార్యకారణవర్జితః
తత్ర శఙ్కా ప్రకర్తవ్యా పరిణామే సుఖావహా. 446.

అథాసౌ వణిక్శిశుః స్నానోపకరణ మాదాయ ప్రహృష్టమనా స్తే నాభ్యాగతేన సహ ప్రస్థితః. తథాఽనుష్ఠితే వణిక్ స్నాత్వా తం శిశుం నదీగుహాయాం ప్రక్షిప్య త ద్ద్వారం బృహచ్ఛిలయాఽఽచ్ఛాద్య సత్వరం గృహ మాగతః. పృష్టశ్చ తేన వణిజా 'భో అభ్యాగత, కథ్యతాం కుత్ర మే శిశు ర్య స్త్వయా సహ నదీం గతః?' ఇతి. స ఆహ 'నదీతటాత్ స శ్యేనేన హృతః' ఇతి. శ్రేష్ఠ్యాహ: 'మిథ్యావాదిన్, కిం క్వచి చ్ఛ్యేనో బాలం హర్తుం శక్నోతి? తత్ సమర్పయ మే సుతమ్. అన్యథా రాజకులే నివేదయిష్యామి.' ఇతి. స ఆహ: 'భోః సత్యవాదిన్, యథా శ్యేనో బాలం న నయతి, తథా మూషికా అపి లోహభారఘటితాం తులాం న భక్షయన్తి. త దర్పయ మే తులామ్, యది దారకేణ ప్రయోజనమ్.' ఏవం తౌ వివదమానౌ ద్వా వపి రాజకులం గతౌ. తత్ర శ్రేష్ఠీ తారస్వరేణ ప్రోవాచ.— 'భోః, అబ్రహ్మణ్య మబ్రహ్మణ్యమ్. మమ శిశు రనేన చౌరే ణాఽపహృతః.' అథ ధర్మాధికారిణ స్త మూచుః.— 'భోః, సమర్ప్యతాం శ్రేష్ఠిసుతః.' స ఆహ:— 'కిం కరోమి? పశ్యతో మే నదీతటా చ్ఛ్యేనే నాపహృతః శిశుః.' త చ్ఛ్రుత్వా తే ప్రోచుః.— 'భోః, న సత్య మభిహితం భవతా. కిం శ్యేనః శిశుం హర్తుం సమర్థో భవతి?' స ఆహ:— 'భో భోః, శ్రూయతాం మద్వచః:—

తులాం లోహసహస్రస్య యత్ర ఖాదన్తి మూషికాః
రాజం స్తత్ర హరే చ్ఛ్యేనో బాలకం నాత్ర సంశయః.' 447.

తే ప్రోచుః.—'కథ మేతత్?' తతః శ్రేష్ఠీ సభ్యానా మగ్ర ఆదితః సర్వం వృత్తాన్తం నివేదయామాస. తత స్తై ర్విహస్య ద్వా వపి తౌ పరస్పరం సంబోధ్య తులాశిశుప్రదానేన సంతోషితౌ.

అతోఽహం బ్రవీమి.— 'తులాం లోహసహస్రస్య' ఇతి. త న్మూర్ఖ, సంజీవకప్రసాద మసహమానేన త్వ యైతత్ కృతమ్. అహో, సాధ్విద ముచ్యతే.—

ప్రాయే ణాత్ర కులాన్వితం కుకులజాః, శ్రీవల్లభం దుర్భగా,
దాతారం కృపణా, ఋజూ ననృజవో, విత్తే స్థితం నిర్ధనాః,
వైరూప్యోపహతా శ్చ కాన్తవపుషం, ధర్మాశ్రయం పాపినో,
నానాశాస్త్రవిచక్షణం చ పురుషం నిన్దన్తి మూర్ఖాః సదా. 448.

తథా చ,— మూర్ఖాణాం పణ్డితా ద్వేష్యా, నిర్ధనానాం మహాధనాః,
వ్రతినః పాపశీలానా, మసతీనాం కులస్త్రియః. 449.

త న్మూర్ఖ, త్వయా హిత మ ప్యహితం కృతమ్. ఉక్తం చ,—

పణ్డితోఽపి వరం శత్రు, ర్న మూర్ఖో హితకారకః;
వానరేణ హతో రాజా, విప్రా శ్చౌరేణ రక్షితాః. 450.

దమనక ఆహ:— 'కథ మేతత్?' సో౽బ్రవీత్.—

కథా. ౨౨.

కస్యచి ద్రాజ్ఞో నిత్యం వానరో౽తిభక్తిపరో౽ఙ్గసేవకో౽న్తఃపురే౽ప్యప్రతిషిద్ధప్రసరో౽తివిశ్వాసస్థాన మభూత్. ఏకదా రాజ్ఞో నిద్రాం గతస్య, వానరే వ్యజనం నీత్వా వాయుం విదధతి, రాజ్ఞో వక్షఃస్థలోపరి మక్షికోపవిష్టా. వ్యజనేన ముహుర్ముహు ర్నిషిధ్యమానా౽పి పునః పున స్తత్రై వోపవిశతి. తత స్తేన స్వభావచపలేన మూర్ఖేణ వానరేణ క్రుద్ధేన సతా తీక్ష్ణం ఖడ్గ మాదాయ తస్యా ఉపరి ప్రహారో విహితః. తతో మక్షికోడ్డీయ గతా. తేన శితధారే ణాసినా రాజ్ఞో వక్షో ద్విధా జాతమ్; రాజా మృత శ్చ. తస్మా చ్చిరాయు రిచ్ఛతా నృపేణ మూర్ఖో౽నుచరో న రక్షణీయః.

అపరమ్.—ఏకస్మి న్నగరే కో౽పి విప్రో మహావిద్వాన్ పరం పూర్వజన్మయోగేన చౌరో వర్తతే. స తస్మిన్ పురే౽న్యదేశా దాగతాం శ్చతురో విప్రాన్ బహూని వస్తూని విక్రీణతో దృష్ట్వా, చిన్తితవాన్.— 'అహో, కే నోపాయే నైషాం ధనం లభేయ?' ఇతి విచిన్త్య తేషాం పురో౽నేకాని శాస్త్రోక్తాని సుభాషితాని చాతిప్రియాణి మధురాణి వచనాని జల్పతా తేషాం మనసి విశ్వాస ముత్పాద్య, సేవా కర్తు మారబ్ధా. అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే.—

అసతీ భవతి సలజ్జా, క్షారం నీరం చ శీతలం భవతి,
దమ్భీ భవతి వివేకీ, ప్రియవక్తా భవతి ధూర్తజనః. 451.

అథ తస్మిన్ సేవాం కుర్వతి, తై ర్విప్రైః సర్వవస్తూని విక్రీయ బహుమూల్యాని రత్నాని క్రీతాని. తత స్తాని జఙ్ఘామధ్యే తత్సమక్షం ప్రక్షిప్య స్వదేశం ప్రతిగన్తు ముద్యమో విహితః. తతః స ధూర్తవిప్ర స్తా న్విప్రాన్ గన్తు ముద్యతాన్ ప్రేక్ష్య, చిన్తావ్యాకులితమనాః సంజాతః. 'అహో, ధన మేత న్న కిఞ్చి న్మమ చటితమ్. అ థైభిః సహ యామి. పథి క్వాపి విషం దత్త్వై తా న్నిహత్య సర్వరత్నాని గృహ్ణామి.' ఇతి విచిన్త్య తేషా మగ్రే సకరుణం విలప్యేద మాహ:— 'భో మిత్త్రాణి, యూయం మా మేకాకినం ముక్త్వా గన్తు ముద్యతాః. త న్మే మనో భవద్భిః సహ స్నేహపాశేన బద్ధం, భవ ద్విరహనా మ్నై వాకులం సంజాతం, యథా ధృతిం క్వాపి న ధత్తే. యూయ మను గ్రహం విధాయ సహాయభూతం మా మపి స హైవ నయత.' తద్వచః శ్రుత్వా తే కరుణార్ద్రచిత్తా స్తేన సమ మేవ స్వదేశం ప్రతి ప్రస్థితాః.

అ థాధ్వని తేషాం పఞ్చానా మపి పల్లీపురమధ్యే వ్రజతాం ధ్వాఙ్క్షాః కథయితు మారబ్ధాః.— 'రే రే కిరాతాః, ధావత ధావత. సపాదలక్షధనినో యాన్తి. ఏతా

న్నిహత్య ధనం నయత.' తతః కిరాతై ర్ధ్వాఙ్క్షవచన మాకర్ణ్య సత్వరం గత్వా తే విప్రా లగుడప్రహారై ర్జర్జరీకృత్య వస్త్రాణి మోచయిత్వా విలోకితాః. పరం ధనం కిఞ్చి న్న లబ్ధమ్. తదా తైః కిరాతై రభిహితమ్.—'భోః పాన్థాః, పురా కదాఽపి ధ్వాఙ్క్షవచన మనృతం నాసీత్. తతో భవతాం సన్నిధౌ క్వాపి ధనం విద్యతే; త దర్పయత. అన్యథా సర్వేషా మపి వధం విధాయ, చర్మ విదార్య, ప్రత్యఙ్గం ప్రేక్ష్య ధనం నేష్యామః.' తదా తేషా మీదృశం వచన మాకర్ణ్య చౌరవిప్రేణ మనసి చిన్తితమ్.—'యదైషాం విప్రాణాం వధం విధా యాఙ్గం విలోక్య రత్నాని నేష్యన్తి, తదాఽపి మాం వధిష్యన్తి. తతో ఽహం పూర్వ మే వాత్మాన మరత్నం సమర్ప్యైతాన్ మోచయామి. ఉక్తం చ,—

మృత్యో ర్బిభేషి కిం బాల? న స భీతం విముఞ్చతి;
అద్య వాఽబ్దశతాన్తే వా మృత్యు ర్వై ప్రాణినాం ధ్రువః 452.

తథా చ,—
గవార్థే బ్రాహ్మణార్థే చ ప్రాణత్యాగం కరోతి యః
సూర్యస్య మణ్డలం భిత్త్వా స యాతి పరమాం గతిమ్.' 453.

ఇతి నిశ్చిత్యాభిహితమ్.— 'భోః కిరాతాః, య ద్యేవం తతో మాం పూర్వం నిహత్య విలోకయత.' తై స్తథాఽనుష్ఠితే తం ధనరహిత మవలోక్యాపరే చత్వారోఽపి ముక్తాః. అతోఽహం బ్రవీమి 'పణ్డితోఽపి వరం శత్రుః' ఇతి.

అథైవం సంవదతో స్తయోః సంజీవకః క్షణ మేకం పిఙ్గలకేన సహ యుద్ధం కృత్వా తస్య ఖరనఖరప్రహారాభిహతో గతాసు ర్వసున్ధరాపీఠే నిపపాత. అథ తం గతాసు మవలోక్య పిఙ్గలక స్తద్గుణస్మరణార్ద్రహృదయః ప్రోవాచ.—భోః, అయుక్తం మయా పాపేన కృతం సంజీవకం వ్యాపాదయతా, యతో విశ్వాసఘాతా దన్య న్నాస్తి పాపతరం కర్మ. ఉక్తం చ,—

'మిత్రద్రోహీ కృతఘ్న శ్చ యశ్చ విశ్వాసఘాతకః
తే నరా నరకం యాన్తి యావ చ్చన్ద్రదివాకరౌ. 454.

భూమిక్షయే రాజవినాశ ఏవ,
భృత్యస్య వా బుద్ధిమతో వినాశే,
నో యుక్త ముక్తం హ్యనయోః సమత్వం,
నష్టాఽపి భూమిః సులభా, న భృత్యాః.' 455.

తథా మయా సభామధ్యే స సదైవ ప్రశంసితః. తత్ కిం కథయిష్యామి తేషా మగ్రతః? ఉక్తం చ,—

'ఉక్తో భవతి యః పూర్వం గుణవా నితి సంసది
న తస్య దోషో వక్తవ్యః ప్రతిజ్ఞాభఙ్గభీరుణా.' 456.

ఏవం ప్రలపన్తం దమనకః సమేత్య సహర్ష మిద మాహ.—"దేవ, కాతరతమ స్తవైష న్యాయో, య ద్ద్రోహకారిణం శష్పభుజం హత్వేత్థం శోచసి. త న్నైత దుపపన్నం భూభుజామ్. ఉక్తం చ.—

పితా వా, యది వా భ్రాతా, పుత్త్రో భార్యాఽథవా సుహృత్,
ప్రాణద్రోహం యదా గచ్ఛే ద్ధన్తవ్యా; నాస్తి పాతకమ్. 457.

తథా చ.— రాజా ఘృణీ, బ్రాహ్మణః సర్వభక్షీ,
స్త్రీ చాత్రపా, దుష్టమతిః సహాయః,
ప్రేష్యః ప్రతీపో, ఽధికృతః ప్రమాదీ,
త్యాజ్యా అమీ, య శ్చ కృతం న వేత్తి. 458.

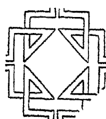
అపి చ, సత్యాఽనృతా చ, పరుషా ప్రియవాదినీ చ,
హింస్రా దయాలు రపి, చార్థపరా వదాన్యా,
భూరివ్యయా ప్రచురవిత్తసమాగమా చ,
వేశ్యాఙ్గనేవ నృపనీతి రనేకరీతిః. 459.

అపి చ,— అకృతోపద్రవః కశ్చి న్మహా నపి న పూజ్యతే,
పూజయన్తి నరా నాగాన్, న తార్క్ష్యం నాగఘాతినమ్. 460.

తథా చ,— అశోచ్యా నన్వశోచ స్త్వం, ప్రజ్ఞావాదాం శ్చ భాషసే,
గతాసూ నగతాసూం శ్చ నానుశోచన్తి పణ్డితాః." 461.

ఏవం తేన సంబోధితః పిఙ్గలకః సంజీవకశోకం త్యక్త్వా దమనకసాచివ్యేన రాజ్య మకరోత్.

ఇతి శ్రీవిష్ణుశర్మవిరచితే పఞ్చతన్త్రకే మిత్త్రభేదో నామ
ప్రథమం తన్త్రం సమాప్తమ్.

శ్రీ

మిత్రసంప్రాప్తిః.

అథేద మారభ్యతే మిత్రసంప్రాప్తి ర్నామ ద్వితీయం తన్త్రమ్. యస్యాయ మాద్యః శ్లోకః.

అసాధనా అపి ప్రాజ్ఞా బుద్ధిమన్తో బహుశ్రుతాః
సాధయ న్త్యాశు కార్యాణి కాకాఖుమృగకూర్మవత్. 1.

తద్యథాఽనుశ్రూయతే.—అస్తి దాక్షిణాత్యే జనపదే మహిలారోప్యం నామ నగరమ్. తస్య నాతిదూరస్థో మహోచ్ఛ్రాయో నానావిహఙ్గోపభుక్తఫలః కీటై రావృతకోటర శ్ఛాయాశ్వాసితపథికజనసమూహో న్యగ్రోధపాదపో మహాన్. అథవా యుక్తమ్.

ఛాయాసుప్తమృగః, శకున్తనివహై ర్విష్వగ్విలుప్తచ్ఛదః,
కీటై రావృతకోటరః, కపికులైః స్కన్ధే కృతప్రశ్రయః,
విస్రబ్ధం మధుపై ర్నిపీతకుసుమః, శ్లాఘ్యః స ఏవ ద్రుమః,
సర్వాఙ్గై ర్బహుసత్త్వసఙ్గసుఖదో భూభారభూతోఽపరః. 2.

తత్ర చ లఘుపతనకో నామ వాయసః ప్రతివసతి స్మ. స కదాచిత్ ప్రాణయాత్రార్థం పుర ముద్దిశ్య ప్రచలితో యావత్ పశ్యతి, తావ జ్జాలహస్తోఽతికృష్ణతనుః స్ఫుటితచరణ ఊర్ధ్వకేశో యమకిఙ్కరాకారో నరః సమ్ముఖో బభూవ. అథ తం దృష్ట్వా శఙ్కితమనా వ్యచిన్తయత్.— 'య దయం దురాత్మాఽద్య మ మాశ్రయవటపాదపసమ్ముఖోఽభ్యేతి, త న్న జ్ఞాయతే కియా నద్య వటవాసినాం విహఙ్గమానాం సంక్షయో భవిష్యతీతి.' ఏవం బహువిధం విచిన్త్య, తత్ క్షణా న్నివృత్య, త మేవ వటపాదపం గత్వా, సర్వా న్విహఙ్గమాన్ ప్రోవాచ.— 'భోః, అయం దురాత్మా లుబ్ధకో జాలతణ్డులహస్తః సమభ్యేతి. తత్ సర్వథా తస్య న విశ్వసనీయమ్. ఏష జాలం ప్రసార్య తణ్డులాన్ ప్రక్షేప్స్యతి. తే తణ్డులా భవద్భిః సర్వై రపి కాలకూటసదృశా ద్రష్టవ్యాః.' ఏవం, వదత స్తస్య స లుబ్ధక స్తత్ర వటతల ఆగత్య, జాలం ప్రసార్య, సిన్దువారసదృశాం స్తణ్డులాన్ ప్రక్షిప్య, నాతిదూరం గత్వా, నిభృతః స్థితః. అథ యే పక్షిణ స్తత్ర స్థితా స్తే లఘుపతనకవాక్యార్గలయా నివారితా స్తాం స్తణ్డులాన్ హాలాహలాఙ్కురా నివ వీక్షమాణా నిభృతా స్తస్థుః.

అత్రాన్తరే చిత్రగ్రీవో నామ కపోతరాజః సహస్రపరివారః ప్రాణయాత్రార్థం పరిభ్రమంస్తాం స్తణ్డులాన్ దూరతోఽపి పశ్యన్, లఘుపతనకేన నివార్యమాణోఽపి జిహ్వాలౌల్యా ద్భక్షణార్థ మపతత్; సపరివారో నిబద్ధశ్చ. అథవా సాధ్విద ముచ్యతే.—

జిహ్వాలౌల్యప్రసక్తానాం జలమధ్యనివాసినామ్
అచిన్తితో వధోఽజ్ఞానం మీనానా మివ జాయతే. 3.

అథవా దైవప్రతికూలతయా భవ త్యేవమ్. న తస్య దోషోఽస్తి. ఉక్తం చ,—

పౌలస్త్యః కథ మన్యదారహరణే దోషం న విజ్ఞాతవాన్?
రామే ణాఽపి కథం న హేమహరిణ స్యాఽసంభవో లక్షితః?
అక్షై శ్చాపి యుధిష్ఠిరేణ సహసా ప్రాప్తో హ్యనర్థః కథం?
ప్రత్యాసన్నవిపత్తిమూఢమనసాం ప్రాయో మతిః క్షీయతే. 4.

తథా చ,— కృతాన్తపాశబద్ధానాం దైవోపహతచేతసామ్
బుద్ధయః కుబ్జగామిన్యో భవన్తి మహతా మపి. 5.

అత్రాన్తరే లుబ్ధక స్తాన్ బద్ధా న్విజ్ఞాయ ప్రహృష్టమనాః ప్రోద్యతయష్టి స్తద్వధార్థం ప్రధావితః. చిత్రగ్రీవోఽప్యాత్మానం సపరివారం బద్ధం మత్వా, లుబ్ధక మాయాన్తం దృష్ట్వా, తాన్ కపోతా నూచే.—"అహో, న భేతవ్యమ్. ఉక్తం చ,—

వ్యసనే ష్వేవ సర్వేషు యస్య బుద్ధి ర్న హీయతే
స తేషాం పార మభ్యేతి తత్ప్రభావా దసంశయమ్. 6.
సంపత్తౌ చ విపత్తౌ చ మహతా మేకరూపతా;
ఉదయే సవితా రక్తో, రక్త శ్చాస్తమయే తథా. 7.

తత్ సర్వే వయం హేల యోడ్డీయ సపాశజాలా అస్యాదర్శనం గత్వా ముక్తిం ప్రాప్నుమః. నో చే ద్భయవిక్లబాః సన్తో, హేలయా సముత్పాతం న కరిష్యథ, తతో మృత్యు మవాప్స్యథ. ఉక్తం చ,—

తన్తవోఽప్యాయతా నిత్యం, తన్తవో బహులాః సమాః,
బహూన్ బహుత్వా దాయాసాన్ సహన్తీ త్యుపమా సతామ్." 8.

తథాఽనుష్ఠితే, లుబ్ధకో జాల మాదా యాకాశే గచ్ఛతాం తేషాం పృష్ఠతో భూమిస్థోఽపి పర్యధావత్. తత ఊర్ధ్వాననః శ్లోక మేన మపఠత్.—

'జాల మాదాయ గచ్ఛన్తి సంహతాః పక్షిణోఽప్యమీ
యావ చ్చ వివదిష్యన్తే పతిష్యన్తి న సంశయః.' 9.

లఘుపతనకోఽపి ప్రాణయాత్రాక్రియాం త్యక్త్వా కి మత్ర భవిష్య తీతి కుతూ

హేలా త్తత్పృష్ఠతోఽనుసరతి. అథ దృష్టే రగోచరతాం గతా న్విజ్ఞాయ, లుబ్ధకో నిరాశః శ్లోక మపఠత్; నివృత్తశ్చ.

నహి భవతి య న్న భావ్యమ్, భవతి చ భావ్యం వినాఽపి యత్నేన,
కరతలగత మపి నశ్యతి, యస్య హి భవితవ్యతా నాస్తి. 10.

తథా చ,— పరాఙ్ముఖే విధౌ చేత్ స్యాత్ కథంచి ద్ద్రవిణోదయః
తత్ సోఽన్య దపి సంగృహ్య యాతి శఙ్ఖనిధి ర్యథా. 11.

త దాస్తాం తావద్విహఙ్గామిషలోభో యావత్ కుటుమ్బవర్తనోపాయభూతం జాల మపి మే నష్టమ్.

చిత్రగ్రీవోఽపి లుబ్ధక మదర్శనీభూతం జ్ఞాత్వా, తా నువాచ.— 'భోః,నివృత్తః స దురాత్మా లుబ్ధకః. తత్ సర్వై రపి స్వస్థై ర్గమ్యతాం మహిలారోప్యస్య ప్రాగుత్తర దిగ్భాగే. తత్ర మమ సుహృ ద్ధిరణ్యకో నామ మూషకః సర్వేషాం పాశచ్ఛేదం కరిష్యతి. ఉక్తం చ,—

సర్వేషా మేవ మర్త్యానాం వ్యసనే సముపస్థితే
వాఙ్మాత్రేణాపి సాహాయ్యం మిత్రా దన్యః కరోతి కః?' 12.

ఏవం తే కపోతా శ్చిత్రగ్రీవేణ సంబోధితా మహిలారోప్యే నగరే హిరణ్యకబిలదుర్గం ప్రాపుః. హిరణ్యకోఽపి సహస్రముఖబిలదుర్గం ప్రవిష్టః స న్నకుతోభయః సుఖే నాస్తే. అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే.—

అనాగతం భయం దృష్ట్వా నీతిశాస్త్రవిశారదః
అవస న్మూషక స్తత్ర కృత్వా శతముఖం బిలమ్. 13.
దంష్ట్రావిరహితః సర్పో, మదహీనో యథా గజః,
సర్వేషాం జాయతే వశ్యో దుర్గహీన స్తథా నృపః. 14.

తథా చ,— న గజానాం సహస్రేణ, న చ లక్షేణ వాజినామ్,
తత్ కర్మ సిధ్యతే రాజ్ఞాం దుర్గే ణైకేన య ద్రణే. 15.
శత మేకోఽపి సంధత్తే ప్రాకారస్థో ధనుర్ధరః
తస్మా ద్దుర్గం ప్రశంస న్తి నీతిశాస్త్రవిదో జనాః. 16.

అథ చిత్రగ్రీవో బిల మాసాద్య తారస్వరేణ ప్రోవాచ.— 'భో భో మిత్ర హిరణ్యక, సత్వర మాగచ్ఛ. మహతీ మే వ్యసనావస్థా వర్తతే.' త చ్ఛ్రుత్వా హిరణ్యకోఽపి బిలదుర్గా న్తర్గతః స న్ప్రోవాచ.— 'భోః, కో భవా న్? కిమర్థ మాయాతః? కిం కారణమ్? కీదృక్ తే వ్యసనావస్థానమ్? తత్ కథ్యతామ్.' ఇతి. త చ్ఛ్రుత్వా చిత్రగ్రీవ ఆహ:— 'భోః, చిత్రగ్రీవో నామ కపోతరాజోఽహం తే సుహృత్. తత్

సత్వర మాగచ్ఛ. గురుతరం ప్రయోజన మస్తి.' త దాకర్ణ్య పులకితతనుః ప్రహృష్టాత్మా స్థిరమనా స్త్వరమాణో నిష్క్రాన్తః. అథవా సాధ్విద ముచ్యతే.—

సుహృదః స్నేహసంపన్నా లోచనానన్దదాయినః
గృహే గృహవతాం నిత్య మాగచ్ఛన్తి మహాత్మనామ్. 17.
ఆదిత్య స్యోదయం తాత తామ్బూలం భారతీ కథా
ఇష్టా భార్యా సుమిత్రం చ అపూర్వాణి దినే దినే. 18.
సుహృదో భవనే యస్య సమాగచ్ఛన్తి నిత్యశః
చిత్తే చ తస్య సౌఖ్యస్య న కిఞ్చిత్ప్రతిమం సుఖమ్. 19.

అథ చిత్రగ్రీవం సపరివారం పాశబద్ధ మాలోక్య హిరణ్యకః సవిషాద మిద మాహ:— 'భోః, కి మేతత్?' స ఆహ:—'భోః, జాన న్నపి కిం పృచ్ఛసి? ఉక్తం చ యతః.—

యస్మా చ్చ యేన చ యదా చ యథా చ య చ్చ
యావ చ్చ యత్ర చ శుభాశుభ మాత్మకర్మ,
తస్మా చ్చ తేన చ తదా చ తథా చ త చ్చ
తావ చ్చ తత్ర చ కృతాన్తవశా దుపైతి. 20.

తత్ ప్రాప్తం మ యైత ద్బన్ధనం జిహ్వాలౌల్యాత్. సాంప్రతం త్వం సత్వరం పాశవిమోక్షం కురు.' త దాకర్ణ్య హిరణ్యకః ప్రాహ:—

అధ్యర్ధా ద్యోజనశతా దామిషం వీక్షతే ఖగః,
సోఽపి పార్శ్వస్థితం దైవా ద్బన్ధనం న చ పశ్యతి. 21.

తథా చ, రవినిశాకరయో ర్గ్రహపీడనం, గజభుజఙ్గవిహఙ్గమబన్ధనమ్,
మతిమతాం చ నిరీక్ష్య దరిద్రతాం, విధి రహో బలవా నితి మే మతిః. 22.

తథా చ, వ్యోమైకాన్తవిచారిణోఽపి విహగాః సంప్రాప్నువ న్త్యాపదం,
బధ్యన్తే నిపుణై రగాధసలిలా న్మీనాః సముద్రా దపి,
దుర్ణీతం కి మి హాస్తి? కిం చ సుకృతం? కః స్థానలాభే గుణః?
కాలః సర్వజనా న్ప్రసారితకరో గృహ్ణాతి దూరా దపి. 23.

ఏవ ముక్త్వా చిత్రగ్రీవస్య పాశం ఛేత్తు ముద్యతం స త మాహ:— 'భద్ర, మా మైవం కురు. ప్రథమం మమ భృత్యానాం పాశచ్ఛేదం కురు. త దను మ మాపి చ.' త చ్ఛ్రుత్వా కుపితో హిరణ్యకః ప్రాహ:— 'భోః, న యుక్త ముక్తం భవతా. యతః స్వామినోఽనన్తరం భృత్యాః.' స ఆహ:—"భద్ర, మా మైవం వద. మదాశ్రయాః సర్వ ఏతే వరాకాః. అపరం స్వకుటుమ్బం పరిత్యజ్య సమాగతాః. తత్ కథ మేతావ న్మాత్రమపి సమ్మానం న కరోమి. ఉక్తం చ,—

యః సమ్మానం సదా ధత్తే భృత్యానాం క్షితిపోఽధికమ్
విత్తాభావేఽపి తం దృష్ట్వా తే త్యజన్తి న కర్హిచిత్. 24.

తథా చ,— విశ్వాసః సంపదాం మూలం, తేన యూథపతి ర్గజః;
సింహో మృగాధిపత్యేఽపి న మృగైః పరివార్యతే. 25.

అపరం మమ కదాచి త్పాశచ్ఛేదం కుర్వత స్తే దన్తభఙ్గో భవతి. అథవా దురాత్మా లుబ్ధకః సమభ్యేతి. త న్నూనం మమ నరకపాత ఏవ. ఉక్తం చ,—

సదాచారేషు భృత్యేషు సంసీదత్సు చ యః ప్రభుః
సుఖీ స్యా న్నరకం యాతి పరత్రేహ చ సీదతి." 26.

త చ్ఛ్రుత్వా ప్రహృష్టో హిరణ్యకః ప్రాహ:— 'భోః, వేద్మ్యహం రాజధర్మమ్. పరం మయా తవ పరీక్షా కృతా. తత్ సర్వేషాం పూర్వం పాశచ్ఛేదం కరిష్యామి. భవా న ప్యనేన విధినా బహుకపోతపరివారో భవిష్యతి. ఉక్తం చ,—

కారుణ్యం సంవిభాగ శ్చ యస్య భృత్యేషు సర్వదా
సంభవేత్ స మహీపాల స్త్రైలోక్య స్యాపి రక్షణే.' 27.

ఏవ ముక్త్వా సర్వేషాం పాశచ్ఛేదం కృత్వా హిరణ్యక శ్చిత్రగ్రీవ మాహ:— 'మిత్ర, గమ్యతా మధునా స్వాశ్రయం ప్రతి. భూయోఽపి వ్యసనే ప్రాప్తే సమాగన్తవ్యమ్.' ఇతి తాన్ సంప్రేష్య పున రపి దుర్గం ప్రవిష్టః. చిత్రగ్రీవోఽపి సపరివారః స్వాశ్రయ మగమత్. అథవా సాధ్వి ద ముచ్యతే;—

మిత్రవాన్ సాధయ త్యర్థాన్ దుస్సాధ్యా నపి వై యతః,
తస్మా న్మిత్రాణి కుర్వీత సమానా న్యేవ చాత్మనః. 28.

లఘుపతనకోఽపి వాయసః సర్వం తం చిత్రగ్రీవబన్ధమోక్ష మవలోక్య విస్మిత మనా వ్యచిన్తయత్.— 'అహో! బుద్ధి రస్య హిరణ్యకస్య శక్తి శ్చ దుర్గసామగ్రీ చ! త దీదృ గేవ విధి ర్విహఙ్గానాం బన్ధనమోక్షాత్మకః. అహం చ న కస్యచి ద్విశ్వసిమి, ఉక్తం చ,—

అపి సంపూర్ణతాయుక్తైః కర్తవ్యాః సుహృదో బుధైః,
నదీశః పరిపూర్ణోఽపి చన్ద్రోదయ మపేక్షతే.' 29.

ఏవం సంప్రధార్య పాదపా దవతీర్య బిలద్వార మాశ్రిత్య చిత్రగ్రీవవ చ్ఛబ్దేన హిరణ్యకం సమాహూతవాన్.— 'ఏ హ్యేహి భో హిరణ్యక, ఏహి.' త చ్ఛబ్దం శ్రుత్వా హిరణ్యకో వ్యచిన్తయత్.— 'కి మన్యోఽపి కశ్చిత్ కపోతో బన్ధనశేష స్తిష్ఠతి, యేన మాం వ్యాహరతి.' ఆహ చ.— 'భోః, కో భవాన్?' స ఆహ— 'అహం లఘుపతనకో నామ వాయసః.' త చ్ఛ్రుత్వా విశేషా దన్తర్లీనో హిరణ్యక ఆహ:—

'భోః, ద్రుతం గమ్యతా మస్మాత్ స్థానాత్.' వాయస ఆహ:—'అహం తవ పార్శ్వే గురుకార్యేణ సమాగతః. తత్ కిం న క్రియతే మయా సహ దర్శనమ్?' హిరణ్యక ఆహ:— 'న మేఽస్తి త్వయా సహ సంగమేన ప్రయోజనమ్' ఇతి. స ఆహ:— 'భోః, చిత్రగ్రీవస్య మయా తవ సకాశా త్పాశమోక్షణం దృష్టమ్. తేన మమ మహతీ ప్రీతిః సంజాతా. తత్ కదాచి న్మమాపి బన్ధనే జాతే తవ పార్శ్వా న్ముక్తి ర్భవిష్యతి. తత్ క్రియతాం మయా సహ మైత్రీ.' హిరణ్యక ఆహ:— 'అహో, త్వం భోక్తా. అహం తే భోజ్యభూతః. తత్ కా త్వయా సహ మమ మైత్రీ? విరోధభావాత్ కథమ్? ఉక్తం చ,—

యయో రేవ సమం విత్తం యయో రేవ సమం కులమ్,
తయో ర్మైత్రీ వివాహ శ్చ, న తు పుష్టవిపుష్టయోః. 30.

తథా చ,— యో మిత్త్రం కురుతే మూఢ ఆత్మనోఽసదృశం కుధీః
హీనం వా ప్యధికం వాపి హాస్యతాం యా త్యసౌ జనః. 31.

త ద్గమ్యతామ్.' ఇతి. వాయస ఆహ:— 'భో హిరణ్యక, ఏషోఽహం తవ దుర్గద్వార ఉపవిష్టః. యది త్వం మైత్రీం న కరోషి తతోఽహం ప్రాణమోక్షణం త వాగ్రే కరిష్యామి. అథవా ప్రాయోపవేశనం మే స్యాత్.' ఇతి. హిరణ్యక ఆహ:— 'భోః, త్వయా వైరిణా సహ కథం మైత్రీం కరోమి? ఉక్తం చ,—

వైరిణా న హి సందధ్యాత్ సుశ్లిష్టేనాపి సంధినా,
సుతప్త మపి పానీయం శమయ త్యేవ పావకమ్.' 32.

వాయస ఆహ:— 'భోః, త్వయా సహ దర్శన మపి నాస్తి. కుతో వైరమ్. తత్ కిమనుచితం వదసి?' హిరణ్యక ఆహ:— 'ద్వివిధం వైరం భవతి. సహజం కృత్రిమం చ. త త్సహజవైరీ త్వ మస్మాకమ్. ఉక్తం చ,—

కృత్రిమం నాశ మభ్యేతి వైరం ద్రాక్ కృత్రిమై ర్గుణైః,
ప్రాణదానం వినా వైరం సహజం యాతి న క్షయమ్.' 33.

వాయస ఆహ:— 'భోః, ద్వివిధస్య వైరస్య లక్షణం శ్రోతు మిచ్ఛామి. తత్ కథ్యతామ్.' హిరణ్యక ఆహ:— 'భోః, కారణేన నిర్వృత్తం కృత్రిమమ్; త త్తదర్హోపకారకరణా ద్గచ్ఛతి. స్వాభావికం పునః కథ మపి న గచ్ఛతి; త ద్యథా:— నకుల సర్పాణామ్, శష్పభు ఙ్నఖాయుధానామ్, జల వహ్న్యోః, దేవ దైత్యానామ్, సారమేయ మార్జారాణామ్, ఈశ్వర దరిద్రాణామ్, సపత్నీనామ్, సింహ గజానామ్, లుబ్ధక హరిణానామ్, శ్రోత్రియ భ్రష్టక్రియాణామ్, మూర్ఖ పణ్డితానామ్, పతివ్రతా కులటానామ్, సజ్జన దుర్జనానామ్. న కశ్చిత్ కేనాఽపి వ్యాపాదితః, తథాఽపి

ప్రాణాన్ సంతాపయన్తి.' వాయస ఆహ:—'భోః, అకారణ మేతత్. శ్రూయతాం మే వచనమ్.

> కారణా న్మిత్రతాం యాతి, కారణా దేతి శత్రుతామ్,
> తస్మా న్మిత్రత్వ మేవాత్ర యోజ్యం, వైరం న ధీమతా. 34.

తస్మాత్ కురు మయా సహ సమాగమం మిత్రత్వార్థమ్.'

హిరణ్యక ఆహ:—"భోః, శ్రూయతాం నీతిసర్వస్వమ్.

> సకృ ద్దుష్ట మపీష్టం యః పునః సంధాతు మిచ్ఛతి
> స మృత్యు ముపగృహ్ణాతి గర్భ మశ్వతరీ యథా. 35.

అథవా 'గుణవా నహమ్, న మే కశ్చి ద్వైరయాతనాం కరిష్యతి.' ఇ త్యేత దపి న సంభావ్యమ్. ఉక్తం చ,—

> సింహో వ్యాకరణస్య కర్తు రహరత్ ప్రాణా న్ప్రియాన్ పాణినేః,
> మీమాంసాకృత మున్మమాథ సహసా హస్తీ మునిం జైమినిమ్,
> ఛన్దోజ్ఞాననిధిం జఘాన మకరో వేలాతటే పిఙ్గలమ్,
> అజ్ఞానావృతచేతసా మతిరుషాం కోర్థ స్తిరశ్చాం గుణైః?" 36.

వాయస ఆహ:— "అ స్త్యేతత్. తథాఽపి శ్రూయతామ్.—

> ఉపకారా చ్చ లోకానాం, నిమిత్తా న్మృగపక్షిణామ్,
> భయా ల్లోభా చ్చ మూర్ఖాణాం, మైత్రీ స్యా ద్దర్శనా త్సతామ్. 37.
> మృద్ఘట ఇవ సుఖభేద్యో దుస్సంధాన శ్చ దుర్జనో భవతి,
> సుజన స్తు కనకఘట ఇవ దుర్భేదః సుకరసంధి శ్చ. 38.
> ఇక్షో రగ్రాత్ క్రమశః పర్వణి పర్వణి యథా రసవిశేషః
> తద్వత్ సజ్జనమైత్రీ, విపరీతానాం తు విపరీతా. 39.

తథా చ,— ఆరమ్భగుర్వీ, క్షయిణీ క్రమేణ, లఘ్వీ పురా, వృద్ధిమతీ చ పశ్చాత్,
దినస్య పూర్వార్ధపరార్ధభిన్నా ఛాయేవ మైత్రీ ఖలసజ్జనానామ్. 40.

తత్ సాధు రహమ్. అపరమ్ త్వాం శపథాదిభి ర్నిర్భయం కరిష్యామి.' స ఆహ:— 'న మేఽస్తి తే శపథైః ప్రత్యయః. ఉక్తం చ.—

> శపథైః సంహిత స్యాపి న విశ్వాసం వ్రజే ద్రిపోః,
> శ్రూయతే శపథం కృత్వా వృత్రః శక్రేణ సూదితః. 41.
> న విశ్వాసం వినా శత్రు ర్దేవానా మపి సిధ్యతి,
> విశ్వాసా త్త్రిదశేన్ద్రేణ దితే ర్గర్భో విదారితః. 42.

అన్యచ్చ బృహస్పతే రపి ప్రాజ్ఞ స్తస్మా న్నైవాత్ర విశ్వసేత్
య ఇచ్ఛే దాత్మనో వృద్ధి మాయుష్యం చ సుఖాని చ. 43.
తథా చ,— సుసూక్ష్మేణాఽపి రన్ధ్రేణ ప్రవిశ్యాభ్యన్తరం రిపుః
నాశయే చ్చ శనైః పశ్చాత్ ప్లవం సలిలపూరవత్. 44.
న విశ్వసే దవిశ్వస్తే, విశ్వస్తేఽపి న విశ్వసేత్,
విశ్వాసా ద్భయ ముత్పన్నం మూలా న్యపి నికృన్తతి. 45.
న వధ్యతే హ్యవిశ్వస్తో దుర్బలోఽపి బలోత్కటైః,
విశ్వస్తా శ్చాశు వధ్యన్తే బలవన్తోఽపి దుర్బలైః. 46.
సుకృత్యం విష్ణుగుప్తస్య, మిత్రాప్తి ర్భార్గవస్య చ,
బృహస్పతే రవిశ్వాసో, నీతిసన్ధి స్త్రిధా స్థితః. 47.
తథా చ,— మహతాఽప్యర్థసారేణ యో విశ్వసితి శత్రుషు,
భార్యాసు సువిరక్తాసు, తదన్తం తస్య జీవితమ్." 48.

త చ్ఛ్రుత్వా లఘుపతనకోఽపి నిరుత్తర శ్చిన్తయామాస.— 'అహో, బుద్ధి ప్రాగల్భ్య మస్య నీతివిషయే. అథవాఽత ఏ వా స్యోపరి మైత్రీపక్షపాతః.' స ఆహ:— 'భో హిరణ్యక,

సతాం సాప్తపదం మైత్త్రి మి త్యాహు ర్విబుధా జనాః
తస్మా త్త్వం మిత్రితాం ప్రాప్తో వచనం మమ త చ్ఛృణు. 49.

దుర్గస్థే నాపి త్వయా మయా సహ నిత్య మే వాలాపో గుణదోషసుభాషితగోష్ఠీకథాః సర్వదా కర్తవ్యాః, య ద్యేవం న విశ్వసిషి.' త చ్ఛ్రుత్వా హిరణ్యకోఽపి వ్యచిన్త యత్ — 'విదగ్ధవచనోఽయం దృశ్యతే లఘుపతనకః సత్యవాక్య శ్చ. తద్యుక్త మనేన మైత్రీకరణమ్' ఇతి నిశ్చి త్యాహ 'భద్ర, య థాఽభిలషసి తథా త్వయా మైత్రీం కరోమి, పరం త్వయా కదాచి న్మమ దుర్గే చరణపాతోఽపి న కార్యః. ఉక్తం చ,—

భీతః పురా శత్రు ర్మన్ద మన్దం విసర్పతి
భూమౌ ప్రహేలయా పశ్చా జ్జారహస్తోఽఙ్గనా స్వివ.' 50.

తచ్ఛ్రుత్వా వాయస ఆహ:— 'భద్ర, ఏవం భవతు.'

తతః ప్రభృతి ద్వా తా వపి సుభాషితగోష్ఠీసుఖ మనుభవన్తౌ తిష్ఠతః. పరస్పరం కృతోపకారౌ కాలం నయతః. లఘుపతనకోఽపి మాంసశకలాని మేధ్యాని బలిశేషా ణ్యన్యాని వాత్సల్యాహృతాని పక్వాన్నవిశేషాణి హిరణ్యకార్థ మానయతి. హిరణ్యకోఽపి తణ్డులా నన్యాం శ్చ భక్ష్యవిశేషాం ల్లఘుపతనకార్థం రాత్రా వాహృత్య తత్కా-

లాయాత స్యార్పయతి. అథవా యుజ్యతే ద్వయో రప్యేతత్. ఉక్తం చ,—

దదాతి ప్రతిగృహ్ణాతి గుహ్య మాఖ్యాతి పృచ్ఛతి
భుఙ్క్తే భోజయతే చైవ షడ్విధం ప్రీతిలక్షణమ్. 51.
నోపకారం వినా ప్రీతిః కథంచిత్ కస్యచి ద్భవేత్,
ఉపయాచితదానేన యతో దేవా అభీష్టదాః. 52.
తావత్ ప్రీతి ర్భవే ల్లోకే యావ ద్దానం ప్రదీయతే,
వత్సః క్షీరక్షయం దృష్ట్వా పరిత్యజతి మాతరమ్. 53.
పశ్య దానస్య మాహాత్మ్యం సద్యః ప్రత్యయకారకమ్,
యత్ప్రభావా దపి ద్వేషీ మిత్రతాం యాతి తత్క్షణాత్. 54.
పుత్రా దపి ప్రియతరం ఖలు తేన దానం
మన్యే పశో రపి వివేకవివర్జితస్య
దత్తే తృణేఽపి నిఖిలం ఖలు యేన దుగ్ధం
నిత్యం దదాతి మహిషీ ససుతాఽపి పశ్య." 55.

కిం బహునా?

ప్రీతిం నిరన్తరాం కృత్వా దుర్భేద్యాం నఖమాంసవత్
మూషకో వాయస శ్చైవ గతౌ కృత్రిమమిత్రతామ్. 56.

ఏవం స మూషక స్తదుపకారరఞ్జిత స్తథా విశ్వస్తో యథా తస్య పక్షమధ్యే ప్రవిష్ట స్తేన సహ సర్వ దైవ గోష్ఠీం కరోతి.

అథాన్యస్మి న్నహని వాయసోఽశ్రుపూర్ణనయనః సమభ్యేత్య సగద్గదం త మువాచ:— 'భద్ర హిరణ్యక, విరక్తిః సంజాతా మే సాంప్రతం దేశ స్యాస్యోపరి; త దన్యత్ర యాస్యామి.' హిరణ్యక ఆహ:—'భద్ర, కిం విరక్తేః కారణమ్?' స ఆహ:— 'భద్ర, శ్రూయతామ్. అత్ర దేశే మహత్యాఽనావృష్ట్యా దుర్భిక్షం సంజాతమ్. దుర్భిక్షా జ్జనో బుభుక్షాపీడితః కోఽపి బలిమాత్ర మపి న ప్రయచ్ఛతి. అపరం గృహే గృహే బుభుక్షితజనై ర్విహఙ్గానాం బన్ధనాయ పాశాః ప్రగుణీకృతాః సన్తి. అహ మప్యాయుఃశేషతయా పాశేన బద్ధ ఉద్ధరితోఽస్మి. ఏత ద్విరక్తేః కారణమ్. తే నాహం విదేశం చలిత ఇతి బాష్పమోక్షం కరోమి.' హిరణ్యక ఆహ:—'అథ భవాన్ క్వ ప్రస్థితః?' స ఆహ:—అస్తి దక్షిణాపథే వనగహనమధ్యే మహాసరః. తత్ర త్వత్తోఽధికః పరమసుహృత్ కూర్మో మన్థరకో నామ. స చ మే మత్స్యమాంసఖణ్డాని దాస్య, త ద్భక్షణా త్తేన సహ సుభాషితగోష్ఠీసుఖ మనుభవన్ సుఖేన కాలం నేష్యామి. నాహ మత్ర విహఙ్గానాం పాశబన్ధనేన క్షయం ద్రష్టు మిచ్ఛామి. ఉక్తం చ,—

అనావృష్టిహతే దేశే, సస్యే చ ప్రలయం గతే,
ధన్యా స్తాత న పశ్యన్తి దేశభఙ్గం కులక్షయమ్. 57.
కోఽతిభారః సమర్థానాం? కిం దూరం వ్యవసాయినామ్?
కో విదేశః సవిద్యానాం? కః పరః ప్రియవాదినామ్? 58.
విద్వత్త్వం చ నృపత్వం చ నైవ తుల్యం కదాచన,
స్వదేశే పూజ్యతే రాజా, విద్వాన్ సర్వత్ర పూజ్యతే. 59.

హిరణ్యక ఆహ:—'యద్యేవం త దహ మపి త్వయా సహ గమిష్యామి. మ మాపి మహ ద్దుఃఖం వర్తతే.' వాయస ఆహ:— 'భోః, తవ కిం దుఃఖమ్? తత్ కథయ.' హిరణ్యక ఆహ:— 'భోః, బహు వక్తవ్య మ స్త్యత్ర విషయే. త త్రైవ గత్వా సర్వం సవిస్తరం కథయిష్యామి.' వాయస ఆహ:— 'అహం తావ దాకాశగతిః. తత్ కథం భవతో మయా సహ గమనమ్?' స ఆహ:— 'యది మే ప్రాణాన్ రక్షసి తదా స్వపృష్ఠ మారోప్య మాం తత్ర ప్రాపయిష్యసి. నాన్యథా మమ గతి రస్తి.' త చ్ఛ్రుత్వా సానన్దం వాయస ఆహ:—'య ద్యేవం త ద్ధన్యోఽహం య ద్భవతాఽపి సహ తత్ర కాలం నయామి. అహం సంపాతాదికా నష్టౌ వుడ్డీనగతివిశేషాన్ వేద్మి. తత్ సమారోహ మమ పృష్ఠమ్, యేన సుఖేన త్వాం తత్ సరః ప్రాపయామి.' హిరణ్యక ఆహ:- 'ఉడ్డీనానాం నామాని శ్రోతు మిచ్ఛామి.' స ఆహ:-

సంపాతం విప్రపాతం చ మహాపాతం నిపాతనమ్
వక్రం తిర్యక్ తథా చోర్ధ్వ మష్టమం లఘుసంజ్ఞకమ్.' 60.

త చ్ఛ్రుత్వా హిరణ్యక స్తత్క్షణా దేవ తదుపరి సమారూఢః. సోఽపి శనైః శనై స్త మాదాయ సంపాతోడ్డీనప్రస్థితః క్రమేణ తత్ సరః ప్రాప్తః. తతో లఘుపతనకం మూషకాధిష్ఠితం విలోక్య దూరతోఽపి దేశకాలవిదసామాన్యకాకోఽయ మితి జ్ఞాత్వా సత్వరం మన్థరకో జలే ప్రవిష్టః. లఘుపతనకోఽపి తీరస్థతరుకోటరే హిరణ్యకం ముక్త్వా శాఖాగ్ర మారుహ్య తారస్వరేణ ప్రోవాచ.— 'భో మన్థరక, ఆగ చ్ఛాగచ్ఛ. తవ మిత్త్ర మహం లఘుపతనకో నామ వాయస శ్చిరాత్ సోత్కణ్ఠః సమాయాతః. త దాగ త్యాలిఙ్గ మామ్. ఉక్తం చ,—

కిం చన్దనైః సకర్పూరైః? తుహినైః కిం చ శీతలైః?
సర్వే తే మిత్త్రగాత్రస్య కలాం నార్హన్తి షోడశీమ్. 61.

తథా చ,— కే నామృత మిదం సృష్టం మిత్త్ర మి త్యక్షరద్వయమ్
ఆపదాం చ పరిత్రాణం శోకసంతాపభేషజమ్?' 62.

త చ్ఛ్రుత్వా నిపుణతరం పరిజ్ఞాయ సత్వరం సలిలా న్నిష్క్రమ్య పులకితతను రాన

ద్బాశ్రుపూరితనయనో మన్థరకః ప్రోవాచ.—ఏహ్యేహి మిత్ర, ఆలిఙ్గయ మామ్. చిరకాలా న్మయా త్వం న సమ్యక్ పరిజ్ఞాతః. తే నాహం సలిలా న్తః ప్రవిష్టః. ఉక్తం చ,—

యస్య న జ్ఞాయతే వీర్యం న కులం న విచేష్టితమ్
న తేన సంగతిం కుర్యా ది త్యువాచ బృహస్పతిః. 63.

ఏవ ముక్తే లఘుపతనకో వృక్షా దవతీర్య త మాలిఙ్గితవాన్. అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే.—

అమృతస్య ప్రవాహైః కిం కాయక్షాలనసంభవైః?
చిరా న్మిత్రపరిష్వఙ్గో యోఽసౌ మూల్యవివర్జితః.' 64.

ఏవం ద్వావపి తౌ విహితాలిఙ్గనౌ పరస్పరం పులకితశరీరౌ వృక్షా దధః సముపవిష్టౌ ప్రోచతు రాత్మచరిత్రవృత్తాన్తమ్. హిరణ్యకోఽపి మన్థరకస్య ప్రణామం కృత్వా వాయసాభ్యాశే సముపవిష్టః. అథ తం సమాలోక్య మన్థరకో లఘుపతనక మాహ:— 'భోః, కోఽయం మూషకః? కస్మా త్త్వయా భక్ష్యభూతోఽపి పృష్ఠ మారోప్యానీతః? త న్నాత్ర స్వల్పకారణేన భావ్యమ్.' త చ్ఛ్రుత్వా లఘుపతనక ఆహ:— 'భోః, హిరణ్యకో నామ మూషకోఽయం. మమ సుహృత్, ద్వితీయ మివ జీవితమ్. తత్ కిం బహునా?

పర్జన్యస్య యథా ధారా, యథా చ దివి తారకాః,
సికతా రేణవో యద్వత్, సంఖ్యయా పరివర్జితాః, 65.
గుణాః సంఖ్యాపరిత్యక్తా స్తద్వ దస్య మహాత్మనః.
పరం నిర్వేద మాపన్నః సంప్రాప్తోఽయం త వాన్తికమ్.' 66.

మన్థరక ఆహ:— 'కి మస్య వైరాగ్యకారణమ్?' వాయస ఆహ:—"పృష్టో మయా. పర మనే నాభిహితమ్, 'య ద్బహు వక్తవ్య మస్తి, త త్త త్రైవ గతః కథయిష్యామి.' ఇతి. మ మాపి న నివేదితమ్. త ద్భద్ర హిరణ్యక, ఇదానీం నివేద్యతా ముభయో ర ప్యావయో స్త దాత్మనో వైరాగ్యకారణమ్." సోఽబ్రవీత్.—

కథా. ౧.

అస్తి దాక్షిణాత్యే జనపదే మహిలారోప్యం నామ నగరమ్. తస్య నాతిదూరే మఠాయతనం భగవతః శ్రీమహాదేవస్య. తత్ర చ తామ్రచూడో నామ పరివ్రాజకః ప్రతివసతి స్మ. స చ నగరే భిక్షాటనం కృత్వా ప్రాణయాత్రాం సమాచరతి. భిక్షాశేషం చ త త్రైవ భిక్షాపాత్రే నిధాయ త ద్భిక్షాపాత్రం నాగద న్తేఽవలమ్బ్య పశ్చా ద్రాత్రౌ స్వపితి. ప్రత్యూషే చ త దన్నం కర్మకరాణాం దత్త్వా సమ్యక్ త త్రైవ దేవతాయతనే సమ్మార్జనోపలేపనమణ్డనాదికం సమాజ్ఞాపయతి. అన్యస్మి న్నహని మమ బాన్ధవైః

ర్నివేదితమ్.— 'స్వామిన్, మఠాయతనే సిద్ధమన్నం, మూషకభయాత్తత్రైవ భిక్షాపాత్రే నిహితం, నాగదన్తేఽవలమ్బితం తిష్ఠతి సదైవ. తద్వయం భక్షయితుం న శక్నుమః. స్వామినః పునరగమ్యం కిమపి నాస్తి. తత్ కిం వృథాటనేనాన్యత్ర? అద్య తత్ర గత్వా యథేచ్ఛం భుఞ్జ్మహే తవ ప్రసాదాత్.' తదాకర్ణ్యాహం సకలయూథపరివృతస్తత్క్షణాదేవ తత్ర గతః. ఉత్పత్య చ తస్మిన్భిక్షాపాత్రే సమారూఢః, తత్ర భక్ష్యవిశేషాన్ సేవకానాం దత్త్వా పశ్చాత్ స్వయమేవ భక్షయామి. సర్వేషాం తృప్తౌ జాతాయాం, భూయః స్వగృహం గచ్ఛామి. ఏవం నిత్యమేవ తదన్నం భక్షయామి. పరివ్రాజకోఽపి యథాశక్తి రక్షతి. పరం యదైవ నిద్రాన్తరితో భవతి, తదాహం తత్రారుహ్యాత్మకృత్యం కరోమి. అథ కదాచిత్తేన మమ రక్షణార్థం మహాన్ యత్నః కృతః. జర్జరవంశః సమానీతః. తేన సుప్తోఽపి మమ భయాద్భిక్షాపాత్రం తాడయతి. అహమప్యభక్షితేఽప్యన్నే ప్రహారభయాదపసర్పామి. ఏవం తేన సహ సకలాం రాత్రిం విగ్రహపరస్య కాలో వ్రజతి.

అథాన్యస్మిన్నహని తస్య మఠే బృహత్స్ఫిఙ్నామా పరివ్రాజకస్తస్య సుహృత్తీర్థయాత్రాప్రసఙ్గేన పాన్థః ప్రాఘుణికః సమాయాతః. తం దృష్ట్వా ప్రత్యుత్థానవిధినా సంభావ్య, ప్రతిపత్తిపూర్వకమభ్యాగతక్రియయా నియోజితః. తతశ్చ రాత్రావేకత్ర కుశసంస్తరే ద్వావపి ప్రసుప్తౌ ధర్మకథాం కథయితుమారబ్ధౌ. అథ బృహత్స్ఫిక్కథాగోష్ఠీషు స తామ్రచూడో మూషకత్రాసార్థం వ్యాక్షిప్తమనా జర్జరవంశేన భిక్షాపాత్రం తాడయంస్తస్య శూన్యం ప్రతివచనం ప్రయచ్ఛతి, తన్మయో న కిఞ్చిదుదాహరతి. అథాసావభ్యాగతః పరం కోపముపాగతస్తమువాచ.— "భోస్తామ్రచూడ, పరిజ్ఞాతస్త్వం సమ్యఙ్న సుహృత్. తేన మయా సహ సాహ్లాదం న జల్పసి. తద్రాత్రావపి త్వదీయం మఠం త్యక్త్వాఽన్యత్ర మఠే యాస్యామి. ఉక్తం చ,—

'ఏహ్యాగచ్ఛ, సమాశ్రయాసనమిదం, కస్మాచ్చిరాద్దృశ్యసే?
కా వార్తా? అతిదుర్బలోఽసి? కుశలం? ప్రీతోఽస్మి తే దర్శనాత్.'
ఏవం యే సముపాగతాన్ ప్రణయినః ప్రహ్లాదయన్త్యాదరాత్
తేషాం యుక్తమశఙ్కితేన మనసా హర్మ్యాణి గన్తుం సదా. 67.
గృహీ యత్రాగతం దృష్ట్వా దిశో వీక్షేత వాఽప్యధః,
తత్ర యే సదనే యాన్తి తే శృఙ్గరహితా వృషాః. 68.
నాభ్యుత్థానక్రియా యత్ర, నాలాపా మధురాక్షరాః,
గుణదోషకథా నైవ, తత్ర హర్మ్యే న గమ్యతే. 69.

తదేకమఠప్రాప్త్యాఽపి త్వం గర్వితః; త్యక్తః సుహృత్స్నేహః. నైతద్వేత్సి యత్త్వయా మఠాశ్రయవ్యాజేన నరకోపార్జనం కృతమ్. ఉక్తం చ,—

నరకాయ మతి స్తే చేత్, పౌరోహిత్యం సమాచర
వర్షం యావత్, 　మ న్యేన? మఠచిన్తాం దినత్రయమ్.　　70.

త న్మూర్ఖ, శోచితవ్య స్త్వం గర్వం గతః. త దహం త్వదీయం మఠం పరిత్యజ్య యాస్యామి." అథ త చ్ఛ్రుత్వా భయత్ర స్తమనా స్తామ్రచూడ స్త ము వాచ.— 'భో భగవన్, మైవం వద. న త్వత్తో౽న్యో మమ సుహృత్ కశ్చి దస్తి. పరం త చ్ఛ్రూయతాం గోష్ఠీశైథిల్యకారణమ్. ఏష దురాత్మా మూషకః ప్రోన్నతస్థానే ధృత మపి భిక్షాపాత్ర ముత్ప్లుత్యారోహతి, భిక్షాశేషం చ తత్రస్థం భక్షయతి. త దభావా దేవ మఠే మార్జనక్రి యా౽పి న భవతి. త న్మూషకత్రాసార్థ మేతేన వంశేన భిక్షాపాత్రం ముహు ర్ముహు స్తాడయామి. నాన్యత్ కారణ మితి. అపర మేతత్ కుతూహలం ప శ్యాస్య దురాత్మనో య న్మార్జార మర్కటాదయో౽పి తిరస్కృతా అ స్యోత్పతనేన.' బృహత్స్ఫి గాహః— 'అథ జ్ఞాయతే తస్య బిలం కస్మింశ్చిత్ ప్రదేశే?' తామ్రచూడ ఆహః— 'భగవన్, న వేద్మి సమ్యక్.' స అహః— 'నూనం నిధాన స్యోపరి తస్య బిలమ్. నిధానోష్మణా ప్రకూర్దతే. ఉక్తం చ,—

ఊష్మా౽పి విత్తజో వృద్ధిం తేజో నయతి దేహినామ్,
కిం పున స్తస్య సంభోగ స్త్యాగకర్మసమన్వితః!　　71.

తథా చ,-　నాకస్మా చ్ఛాణ్డిలీ మాత ర్విక్రీణాతి తిలై స్తిలాన్
లుఞ్చితా నితరై; ర్యేన, హేతు రత్ర భవిష్యతి.'　　72.

తామ్రచూడ ఆహః— 'కథ మేతత్?' స ఆహః—

కథా. ౨.

య దా౽హం కస్మింశ్చిత్ స్థానే ప్రావృట్కాలే వ్రతగ్రహణనిమిత్తం కంచి ద్బ్రాహ్మణం వాసార్థం ప్రార్థితవాన్, తత శ్చ తద్వచనా త్తే నాపి శుశ్రూషితః సుఖేన దేవార్చనపర స్తిష్ఠామి. అ థాన్యస్మి న్నహని ప్రత్యూషే ప్రబుద్ధో౽హం బ్రాహ్మణీ బ్రాహ్మణ సంవాదే దత్తావధానః శృణోమి. తత్ర బ్రాహ్మణ ఆహః— 'బ్రాహ్మణి, ప్రభాతే దక్షిణాయనసంక్రాన్తి రనన్తదానఫలదా భవిష్యతి. త దహం ప్రతిగ్రహార్థం గ్రామాన్తరం యాస్యామి. త్వయా బ్రాహ్మణ ఏకస్య భగవతః సూర్య స్యోద్దేశేన కిఞ్చి ద్భోజనం దాతవ్యమ్.' అథ త చ్ఛ్రుత్వా బ్రాహ్మణీ పరుషతరవచనై స్తం భర్త్సయమానా ప్రాహః— 'కుత స్తే దారిద్ర్యోపహతస్య భోజనప్రాప్తిః. తత్ కిం న లజ్జసే ఏవం బ్రువాణః. అపి చ న మయా తవ హస్తలగ్నయా క్వచి దపి లబ్ధం సుఖమ్. న మిష్టాన్న స్యాస్వాదనమ్, న చ హస్తపాదకణ్ఠాదిభూషణమ్.' త చ్ఛ్రుత్వా భయ

త్రస్తోఽపి విప్రో మన్దమన్దం ప్రాహ:— ‘బ్రాహ్మణి, నైతద్యుజ్యతే వక్తుమ్. ఉక్తం చ,—

గ్రాసాదపి తదర్ధం చ కస్మాన్నో దీయతేఽర్థిషు?
ఇచ్ఛానురూపో విభవః కదా కస్య భవిష్యతి? 73.
ఈశ్వరా భూరిదానేన యల్లభన్తే ఫలం కిల,
దరిద్రస్తచ్చ కాకిణ్యా ప్రాప్నుయాదితి నః శ్రుతిః. 74.
దాతా లఘురపి సేవ్యో భవతి, న కృపణో మహానపి సమృద్ధ్యా,
కూపోఽన్తఃస్వాదుజలః ప్రీత్యై లోకస్య, న సముద్రః. 75.

తథా చ,— అకృతత్యాగమహిమ్నా మిథ్యా కిం రాజరాజశబ్దేన?
గోప్తారం న నిధీనాం కథయన్తి మహేశ్వరం విబుధాః. 76.

అపి చ,— సదా దానపరిక్షీణః శస్త ఏవ కరీశ్వరః,
అదానః పీనగాత్రోఽపి నిన్ద్య ఏవ హి గర్దభః. 77.
సుశీలోఽపి సువృత్తోఽపి యాత్యదానాదధో ఘటః
పునః కుబ్జాఽపి కాణాఽపి దానాదుపరి కర్కరీ. 78.
యచ్ఛఞ్జలమపి జలదో వల్లభతామేతి సకలలోకస్య,
నిత్యం ప్రసారితకరో మిత్త్రోఽపి న వీక్షితుం శక్యః. 79.

ఏవం జ్ఞాత్వా దారిద్ర్యాభిభూతైరపి స్వల్పాత్ స్వల్పతరం కాలే పాత్రే చ దేయమ్. ఉక్తం చ,—

సత్ పాత్రం, మహతీ శ్రద్ధా, దేశే కాలే యథోచితే
యద్దీయతే, వివేకజ్ఞైస్తదనన్తాయ కల్పతే. 80.

తథా చ,— అతితృష్ణా న కర్తవ్యా, తృష్ణాం నైవ పరిత్యజేత్,
అతితృష్ణాభిభూతస్య శిఖా భవతి మస్తకే. 81.

బ్రాహ్మణ్యాహ:— ‘కథమేతత్?’ స ఆహ:—

కథా. 3.

అస్తి కస్మింశ్చిద్వనోద్దేశే కశ్చిత్ పులిన్దః. స చ పాపర్ధిం కర్తుం వనం ప్రతి ప్రస్థితః. అథ తేన ప్రసర్పతా మహానఞ్జనపర్వతశిఖరాకారః క్రోడః సమాసాదితః. తం దృష్ట్వా కర్ణాన్తాకృష్టనిశితసాయకేన సమాహతవాన్. తేనాపి కోపావిష్టేన చేతసా బాలేన్దుద్యుతినా దంష్ట్రాగ్రేణ పాటితోదరః పులిన్దో గతాసుర్భూతలేఽపతత్. అథ లుబ్ధకం వ్యాపాద్య సూకరోఽపి శరప్రహారవేదనయా పఞ్చత్వం గతః.

ఏతస్మిన్నన్తరే కశ్చి దాసన్నమృత్యుః సృగాల ఇత స్తతో నిరాహారతయా పీడితః పరిభ్రమం స్తం ప్రదేశ మాజగామ. యావ ద్వరాహపులిన్దౌ ద్రష్ట్వా వపి పశ్యతి తావత్ ప్రహృష్టో వ్యచిన్తయత్.— 'భోః, అనుకూలో మే విధిః. యే నైత ద చిన్తితం భోజన ముపస్థితమ్. అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే.—

అకృతేఽప్యుద్యమే పుంసా మన్యజన్మకృతం ఫలమ్
శుభాఽశుభం సమభ్యేతి విధినా సంనియోజితమ్. 82.

తథా చ,— యస్మిన్ దేశే చ కాలే చ వయసా యాదృశేన చ
కృతం శుభాఽశుభం కర్మ త త్తథా తేన భుజ్యతే. 83.

త దహం తథా భక్షయామి యథా బహూ న్యహాని మే ప్రాణయాత్రా భవతి. త త్తావ దేతం స్నాయుపాశం ధనుష్కోటిగతం భక్షయామి. ఉక్తం చ,—

శనైః శనై శ్చ భోక్తవ్యం స్వయం విత్త ముపార్జితమ్
రసాయన మివ ప్రాజ్ఞై, ర్హేలయా న కదాచన.' 84.

ఇ త్యేవం మనసా నిశ్చిత్య, చాపకోటిచటితం ముఖమధ్యే ప్రక్షిప్య స్నాయుం, భక్షితుం ప్రవృత్తః. తత శ్చ త్రుటితే పాశే తాలుదేశం విదార్య చాపకోటి ర్మస్తకమధ్యేన నిష్క్రాన్తా. సోఽపి తద్వేదనయా తత్క్షణా న్మృతః. అతోఽహం బ్రవీమి.— 'అతి తృష్ణా న కర్తవ్యా' ఇతి. స పున ర ప్యాహ:— 'బ్రాహ్మణి, న శ్రుతం భవత్యా ?

ఆయుః కర్మ చ విత్తం చ విద్యా నిధన మేవ చ
ప ఞ్చైతాని హి సృజ్యన్తే గర్భస్థ స్యైవ దేహినః.' 85.

అ థైవం సా తేన ప్రబోధితా బ్రాహ్మణ్యాహ: 'య ద్యేవం త దస్తి మే గృహే స్తోకతిలరాశిః. తత స్తిలాం ల్లుఞ్చిత్వా తిలచూర్ణేన బ్రాహ్మణం భోజయిష్యామి' ఇతి. తత స్త ద్వచనం శ్రుత్వా బ్రాహ్మణో గ్రామం గతః. సాఽపి తిలా నుష్ణోదకేన సమ్మర్ద్య కుటిత్వా సూర్యాతపే ద త్తవతీ. అ త్రా న్తరే తస్యా గృహకర్మవ్యగ్రాయా స్తిలానాం మధ్యే కశ్చిత్ సారమేయో మూత్రోత్సర్గం చకార. తం దృష్ట్వా సా చిన్తితవతీ.— 'అహో! నైపుణ్యం పశ్య పరాఙ్ముఖీభూతస్య విధేః! య దేతే తిలా అభోజ్యాః కృతాః. త దహ మేతాన్ సమాదాయ కస్యచి ద్గృహం గత్వా లుఞ్చితై రలుఞ్చితా నానయామి. సర్వోఽపి జనోఽనేన విధినా ప్రదాస్యతి' ఇతి. అథ యస్మి న్గృహేఽహం భిక్షార్థం ప్రవిష్ట స్తత్ర గృహే సాఽపి తిలా నాదాయ ప్రవిష్టా విక్రయం కర్తుమ్. ఆహ చ.— 'గృహ్ణాతు కశ్చి దలుఞ్చితై ర్లుఞ్చితాం స్తిలాన్.' అథ తద్గృహగృహిణీ గృహం ప్రవిష్టా యావ దలుఞ్చితై ర్లుఞ్చితాన్ గృహీత్వా, తావ దస్యాః పుత్త్రేణ కామన్దకీశాస్త్రం దృష్ట్వా వ్యాహృతమ్.— 'మాతః, అగ్రాహ్యాః ఖ ల్విమే తిలాః.

నాస్యా అలుఞ్చితై ర్లుఞ్చితా గ్రాహ్యాః. కారణం కిఞ్చి ద్భవిష్యతి, యే నైషాఽలుఞ్చితై ర్లుఞ్చితాన్ ప్రయచ్ఛతి.' త చ్ఛ్రుత్వా తయా పరిత్యక్తా స్తే తిలాః. అతోఽహం బ్రవీమి.—'నాకస్మా చ్ఛాణ్డిలీ మాతః' ఇతి.

ఏత దుక్త్వా స భూయోఽపి ప్రాహ:— 'అథ జ్ఞాయతే తస్య క్రమణమార్గః?' తామ్రచూడ ఆహ:—'భగవన్, జ్ఞాయతే; యత ఏకాకీ న సమాగచ్ఛతి, కిం త్వసంఖ్యయూథపరివృతః పశ్యతో మే పరిభ్రమ న్నిత స్తతః సర్వజనేన సహాగచ్ఛతి యాతి చ.' అభ్యాగత ఆహ:— 'అస్తి కిఞ్చిత్ ఖనిత్రకమ్?' స ఆహ:— 'బాఢ మస్తి. ఏషా సర్వలోహమయీ స్వహస్తికా.' అభ్యాగత ఆహ:— 'తర్హి ప్రత్యూషే త్వయా మయా సహ ప్రస్థాతవ్యమ్, యేన ద్వా వపి జనచరణామలినాయాం భూమౌ తత్పదానుసారేణ గచ్ఛావః.' మయాఽపి తద్వచన మాకర్ణ్య చిన్తితమ్.— 'అహో, వినష్టోఽస్మి, యతోఽస్య సాభిప్రాయవచాంసి శ్రూయన్తే. నూనం యథా నిధానం జ్ఞాతం తథా దుర్గ మప్యస్మాకం జ్ఞాస్యతి. ఏత దభిప్రాయా దేవ జ్ఞాయతే. ఉక్తం చ,—

సకృ దపి దృష్ట్వా పురుషం విబుధా జానన్తి సారతాం తస్య,
హస్తతులయాఽపి నిపుణాః పలప్రమాణం విజానన్తి. 86.

వాఞ్ఛైవ సూచయతి పూర్వతరం భవిష్యం
పుంసాం య దన్యతనుజం త్వశుభం శుభం వా,
విజ్ఞాయతే శిశు రజాతకలాపచిహ్నః
ప్రత్యుద్గతై రపసరన్ సరసః కలాపీ.' 87.

తతోఽహం భయత్రస్తమనాః సపరివారో దుర్గమార్గం పరిత్యజ్యాన్యమార్గేణ గన్తుం ప్రవృత్తః. సపరిజనో యావ దగ్రతో గచ్ఛామి తావత్ సమ్ముఖో బృహత్కాయో మార్జారః సమాయాతి. స చ మూషకబృన్దమవలోక్య తన్మధ్యే సహసోత్పపాత. అథ తే మూషకా మాం కుమార్గగామిన మవలోక్య గర్హయన్తో హతశేషా రుధిరప్లావితవసున్ధరా స్త మేవ దుర్గం ప్రవిష్టాః. అథవా సాధ్విద ముచ్యతే.—

ఛిత్త్వా పాశ, మపాస్య కూటరచనాం, భఙ్క్త్వా బలా ద్వాగురాం,
పర్యన్తాగ్నిశిఖాకలాపజటిలా న్నిర్గత్య దూరం వనాత్,
వ్యాధానాం శరగోచరా దపి జవే నోత్పత్య, ధావ న్మృగః
కూపా న్తః పతితః; కరోతు విధురే కిం వా విధౌ పౌరుషమ్! 88.

అథాహ మేకోఽన్యత్ర గతః. శేషా మూర్ఖతయా త త్రైవ దుర్గే ప్రవిష్టాః. అత్రాన్తరే స దుష్టపరివ్రాజకో రుధిరబిన్దుచర్చితాం భూమి మవలోక్య తే నైవ దుర్గమార్గేణాగ తోఽపస్థితః. తత శ్చ స్వహస్తికయా ఖనితు మారబ్ధః. అథ తేన ఖనతా ప్రాప్తం

తన్నిధానం యస్యోపరి స దైవాహం కృతవసతిః, యస్యోష్మణా మహాదుర్గ మపి గచ్ఛామి. తతో హృష్టమనా స్తామ్రచూడ మిద మూచేఽభ్యాగతః.— 'భో భగవన్, ఇదానీం స్వపిహి నిశ్శఙ్కః. అ స్యోష్మణా మూషక స్తే జాగరణం సంపాదయతి.' ఏవ ముక్త్వా నిధాన మాదాయ మఠాభిముఖం ప్రస్థితౌ ద్వా వపి.

అహ మపి యావ న్నిధానరహితం స్థాన మాగచ్ఛామి, తావ దరమణీయ ముద్వేగకారకం తత్ స్థానం వీక్షితు మపి న శక్నోమి. అచిన్తయం చ.— 'కిం కరోమి? క్వ గచ్ఛామి? కథం మే స్యా న్మనసః ప్రశాన్తిః?' ఏవం చిన్తయతో మహా కష్టేన స దివసో వ్యతిక్రాన్తః. అథాస్త మితేఽర్కే సోద్వేగో నిరుత్సాహ స్తస్మి న్మఠే సపరివారః ప్రవిష్టః. అథాస్మత్పరిగ్రహశబ్ద మాకర్ణ్య తామ్రచూడోఽపి భూయో భిక్షాపాత్రం జర్జరవంశేన తాడయితుం ప్రవృత్తః. అథాసా వభ్యాగతః ప్రాహ:— 'సఖే, కి మ ద్యాఽపి నిశ్శఙ్కో న నిద్రాం గచ్ఛసి.' స ఆహ:— 'భగవన్, భూయో ఽపి సమాయాతః సపరివారః స దుష్టాత్మా మూషకః. తద్భయా జ్జర్జరవంశేన భిక్షాపాత్రం తాడయామి.' తతో విహ స్యాభ్యాగతః ప్రాహ:— 'సఖే, మా భైషీః, విత్తేన సహ గతోఽస్య కూర్ద నోత్సాహః. సర్వేషా మపి జన్తూనా మియ మేవ స్థితిః. ఉక్తం చ,—

య దుత్సాహీ సదా మర్త్యః, పరాభవతి య జ్జనాన్,
య దుద్ధతం వదే ద్వాక్యం, తత్ సర్వం విత్తజం బలమ్.' 89.

అథాఽహం త చ్ఛ్రుత్వా కోపావిష్టో భిక్షాపాత్ర ముద్దిశ్య విశేషా దుత్కూర్దితో ఽప్రాప్త ఏవ భూమౌ నిపతితః. త చ్ఛ్రుత్వాఽసౌ మే శత్రు ర్విహస్య తామ్రచూడ మువాచ.— 'భోః పశ్య పశ్య కౌతూహలమ్.' ఆహ చ,—

'అర్థేన బలవాన్ సర్వో, ఽప్యర్థయుక్తః స పణ్డితః,
పశ్యైనం మూషకం వ్యర్థం స్వజాతేః సమతాం గతమ్. 90.

తత్ స్వపిహి త్వం గతశఙ్కః. య ద స్యోత్పతనకారణం త దావయో ర్హస్తగతం జాతమ్. అథవా సాధ్విద ముచ్యతే.—

దంష్ట్రావిరహితః సర్పో, మదహీనో యథా గజః,
తథాఽర్థేన విహీనోఽత్ర పురుషో నామధారకః.' 91.

త చ్ఛ్రుత్వాఽహం మనసా విచిన్తితవాన్.—'యతోఽఙ్గులిమాత్ర మపి కూర్ద నశక్తి ర్నాస్తి, త ద్ధి గర్థహీనస్య పురుషస్య జీవితమ్! ఉక్తం చ,—

అర్థేన చ విహీనస్య పురుష స్యాల్పమేధసః
ఉచ్ఛిద్యన్తే క్రియాః సర్వా గ్రీష్మే కుసరితో యథా. 92.

యథా కాకయవాః ప్రోక్తా యథాఽరణ్యభవా స్తిలాః,
నామమాత్రా న సిద్ధౌ హి, ధనహీనా స్తథా నరాః. 93.
సన్తోఽపి న హి రాజన్తే దరిద్ర స్యేతరే గుణాః,
ఆదిత్య ఇవ భూతానాం శ్రీ ర్గుణానాం ప్రకాశినీ. 94.
న తథా బాధ్యతే లోకే ప్రకృత్యా నిర్ధనో జనః
యథా ద్రవ్యాణి సంప్రాప్య తై ర్విహీనః సుఖే స్థితః. 95.
శుష్కస్య కీటఖాతస్య వహ్నిదగ్ధస్య సర్వతః
తరో రప్యూషరస్థస్య వరం జన్మ న చార్థినః. 96.
శఙ్కనీయా హి సర్వత్ర నిష్ప్రతాపా దరిద్రతా
ఉపకర్తు మపి ప్రాప్తం నిస్స్వం సంత్యజ్య గచ్ఛతి. 97.
ఉన్న మ్యోన్నమ్య త త్రైవ నిర్ధనానాం మనోరథాః
హృదయే ష్వేవ లీయన్తే విధవాస్త్రీ స్తనా ఇవ. 98.
వ్యక్తోఽపి వాసరే నిత్యం దౌర్గత్యతమసా వృతః
అగ్రతోఽపి స్థితో యత్నా న్న కేనా పీహ దృశ్యతే.' 99.

ఏవం విలప్యాఽహం భగ్నోత్సాహ స్తన్నిధానం గణ్డోపధానీకృతం దృష్ట్వా స్వం దుర్గం ప్రభాతే గతః. తత శ్చ మద్భృత్యాః ప్రభాతే గచ్ఛన్తో మిథో జల్పన్తి.— 'అహో, అసమర్థోఽయ ముదరపూరణేఽస్మాకమ్. కేవల మస్య పృష్ఠలగ్నానాం బిడాలాదివిపత్తయః. తత్ కి మనే నారాధితేన. ఉక్తం చ,—

య త్సకాశా న్న లాభః స్యాత్ కేవలాః స్యు ర్విపత్తయః,
స స్వామీ దూరత స్త్యాజ్యో విశేషా దనుజీవిభిః.' 100.

ఏవం తేషాం వచాంసి శ్రుత్వా స్వదుర్గం ప్రవిష్టోఽహమ్. యావ న్న కశ్చి న్మమ సమ్ముఖేఽభ్యేతి తావ న్మయా చిన్తితమ్.— 'ధి గియం దరిద్రతా! అథవా సాధ్విద ముచ్యతే:—

మృతో దరిద్రః పురుషో, మృతం మైథున మప్రజమ్,
మృత మశ్రోత్రియం శ్రాద్ధం, మృతో యజ్ఞ స్త్వదక్షిణః.' 101.

ఏవం మే చిన్తయత స్తే భృత్యా మమ శత్రూణాం సేవకా జాతాః. తే చ మా మేకాకినం దృష్ట్వా విడమ్బనాం కుర్వన్తి.

అథ మ మైకాకినా యోగనిద్రాం గతేన భూయో విచిన్తితమ్.—"య త్తస్య కుతపస్వినః సమాశ్రయం గత్వా త ద్గణ్డోపధానవర్తినీం తాం విత్తపేటాం శనైః శనై ర్విదార్య తస్య నిద్రావశం గతస్య స్వదుర్గే త ద్విత్త మానయామి, యేన భూయోఽపి మే విత్తప్రభావే ణాధిపత్యం పూర్వవ ద్భవిష్యతి. ఉక్తం చ,—

వ్యథయన్తి పరం చేతో మనోరథశతైర్జనాః,
నాఽనుష్ఠానైర్ధనైర్హీనాః, కులజా విధవా ఇవ.	102.
దౌర్గత్యం దేహినాం దుఃఖ మవమానకరం పరమ్,
యేన స్వై రపి మన్యన్తే జీవన్తోఽపి మృతా ఇవ.	103.
దైన్యస్య పాత్రతా మేతి, పరాభూతేః పరం పదమ్,
విపదా మాశ్రయః శశ్వ, ద్దౌర్గత్యకలుషీకృతః.	104.
లజ్జన్తే బాన్ధవా, స్తేన సంబన్ధం గోపయన్తి చ,
మిత్రాణ్యమిత్రతాం యాన్తి, యస్య న స్యుః కపర్దకాః.	105.
మూర్తం లాఘవ మే వైత, దపాయానా మిదం గృహమ్,
పర్యాయో మరణ స్యాయం, నిర్ధనత్వం శరీరిణామ్.	106.
అజాధూలి రివ త్రస్తై, ర్మార్జనీరేణువ జ్జనైః,
దీపఖట్వోత్థచ్ఛా యేవ, త్యజ్యతే నిర్ధనో జనైః.	107.
శౌచావశిష్టయాఽప్యస్తి కిఞ్చిత్ కార్యం క్వచి న్మృదా,
నిర్ధనేన జనే నైవ న తు కిఞ్చిత్ ప్రయోజనమ్.	108.
అధనో దాతుకామోఽపి సంప్రాప్తో ధనినాం గృహమ్
మన్యతే యాచకోఽయం, ధిగ్ దారిద్ర్యం ఖలు దేహినామ్.	109.

అతో విత్తాపహారం విదధతో యది మే మృత్యుః స్యా త్తథాఽపి శోభనమ్. ఉక్తం చ,—

స్వవిత్తహరణం దృష్ట్వా యో హి రక్షత్యసూన్ నరః,
పితరోఽపి న గృహ్ణన్తి తద్దత్తం సలిలాఞ్జలిమ్.	110.

తథా చ,— గవార్థే బ్రాహ్మణార్థే చ స్త్రీవిత్తహరణే తథా
ప్రాణాం స్త్యజతి యో యుద్ధే తస్య లోకాః సనాతనాః.”	111.

ఏవం నిశ్చిత్య రాత్రౌ తత్ర గత్వా నిద్రావశ ముపాగతస్య పేటాయాం మయా ఛిద్రం కృతం యావత్, తావత్ ప్రబుద్ధో దుష్టతాపసః. తత శ్చ జర్జరవంశప్రహారేణ శిరసి తాడితః కథంచి దాయుశ్శేషతయా నిర్గతోఽహం, న మృత శ్చ. ఉక్తం చ,—

‘ప్రాప్తవ్య మర్థం లభతే మనుష్యో; దేవోఽపి తం లఙ్ఘయితుం న శక్తః ;
తస్మా న్న శోచామి; న విస్మయో మే; య దస్మదీయం న హి తత్ పరేషామ్.’112.

కాకకూర్మౌ పృచ్ఛతః.— ‘కథ మేతత్ ?’ హిరణ్యక ఆహ:—

కథా. ర.

అస్తి కస్మింశ్చి న్నగరే సాగరదత్తో నామ వణిక్. త త్పూనునా రూపక శతేన విక్రీయమాణః పుస్తకో గృహీతః. తస్మిం శ్చ లిఖిత మస్తి.—

'ప్రాప్తవ్య మర్థం లభతే మనుష్యః; దేవోఽపి తం లఙ్ఘయితుం న శక్తః;
తస్మాన్న శోచామి; న విస్మయో మే; య దస్మదీయం న హి తత్ పరేషామ్.' 113.

త ద్దృష్ట్వా సాగరదత్తేన తనుజః పృష్టః.— 'పుత్త్ర, కియతా మూల్యే నైష పుస్తకో గృహీతః?' సోఽబ్రవీత్, 'రూపకశతేన.' త చ్ఛ్రుత్వా సాగరదత్తో ఽబ్రవీత్.— 'ధి ఙ్మూర్ఖ, త్వం లిఖితైకశ్లోకం రూపకశతేన య ద్గృహ్ణాసి, ఏతయా బుద్ధ్యా కథం ద్రవ్యోపార్జనం కరిష్యసి? త దద్య ప్రభృతి త్వయా మే గృహే న ప్రవేష్టవ్యమ్.' ఏవం నిర్భర్త్స్య గృహా న్నిస్సారితః. స చ తేన నిర్వేదేన విప్రకృష్టం దేశాన్తరం గత్వా కి మపి నగర మాసా ద్యావస్థితః. అథ కతిపయదివసై స్తన్నగరనివాసినా కేనచి దసౌ పృష్టః, 'కుతో భవా నాగతః? కింనామధేయో వా?' ఇతి. అసా వబ్రవీత్, 'ప్రాప్తవ్య మర్థం లభతే మనుష్యః.' అ థాన్యే నాపి పృష్టే నానేన త థైవో త్తరం దత్తమ్. ఏవం చ తస్య నగరస్య మధ్యే 'ప్రాప్తవ్యమర్థ' ఇతి తస్య ప్రసిద్ధం నామ జాతమ్.

అథ రాజకన్యా చన్ద్రవతీ నా మాభినవరూపయౌవనసంపన్నా సఖీద్వితీయా ఏకస్మి న్మహోత్సవదివసే నగరం నిరీక్షమాణాఽస్తి. త త్రైవ చ కశ్చి ద్రాజపుత్త్రో ఽతీవ రూపసంపన్నో మనోరమ శ్చ కథ మపి తస్యా దృష్టిగోచరే గతః. త ద్దర్శన సమకాల మేవ కుసుమబాణాహతయా తయా నిజస ఖ్యభిహితా.— 'సఖి, యథా కి లానేన సహ సమాగమో భవతి, త థాఽద్య త్వయా యతితవ్యమ్.' ఏవం చ శ్రుత్వా సా సఖీ తత్సకాశం గత్వా శీఘ్ర మబ్రవీత్.— 'య దహం చన్ద్రవత్యా త వాన్తికం ప్రేషితా. భణితం చ త్వాం ప్రతి తయా, య న్మమ త్వద్దర్శనా న్మనో భవేన పశ్చిమావస్థా కృతా. త ద్యది శీఘ్ర మేవ మద న్తికే న సమేష్యసి, తదా మే మరణం శరణమ్.' ఇతి శ్రుత్వా తే నాభిహితమ్.— 'య ద్యవశ్యం మయా త త్రాగ న్తవ్యం తత్ కథయ కే నోపాయేన ప్రవేష్టవ్యమ్.' అథ సఖ్యాఽభిహితమ్.—'రాత్రౌ సౌధావలమ్బితయా దృఢవరత్రయా త్వయా త త్రారోఢవ్యమ్.' సోఽబ్రవీత్.—'య ద్యేవం నిశ్చయోఽత్రభవత్యాః, స్త దహ మేవం కరిష్యామి.' ఇతి నిశ్చిత్య సఖీ చన్ద్రవతీ సకాశం గతా. అ థాగతాయాం రజన్యాం స రాజపుత్త్రః స్వచేతసా వ్యచిన్త యత్.— 'అహో, మహ దకృత్య మేతత్. ఉక్తం చ,—

గురోః సుతాం మిత్త్రభార్యాం స్వామిసేవకగేహినీమ్
యో గచ్ఛతి పుమా న్లోకే త మాహు ర్బ్రహ్మఘాతినమ్. 114.

అపరం చ,— అయశః ప్రాప్యతే యేన, యేన చాపగతి ర్భవేత్,
స్వర్గా చ్చ భ్రశ్యతే యేన, త త్కర్మ న సమాచరేత్.' 115.

ఇతి సమ్య గ్విచార్య తత్సకాశం న జగామ.

అథ ప్రాప్తవ్యమర్థః పర్యటన్, ధవలగృహపార్శ్వే రాత్రా వవలమ్బితవరత్రాం దృష్ట్వా కౌతుకావిష్టహృదయ స్తా మాలమ్బ్యాధిరూఢః. తయా చ రాజపుత్ర్యా ‘స ఏ వాయ’ మిత్యాశ్వస్తచిత్తయా స్నానఖాదనపానాచ్ఛాదనాదినా సమ్మాన్య తేన సహ శయనతల మాశ్రితయా తదఙ్గసంస్పర్శసంజాతహర్షరోమాఞ్చితగాత్ర యోక్తమ్.— ‘యుష్మద్దర్శనమాత్రానురక్తయా మయాఽఽత్మా ప్రదత్తోఽయమ్. త్వద్వర్జ మన్యో భర్తా మనసాపి మే న భవిష్యతి. తత్ కస్మా న్మయా సహ న బ్రవీషి?’ సోఽబ్రవీత్.— ‘ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యః.’ ఇత్యుక్తే తయా ఽన్యోఽయ మితి మత్వా ధవలగృహా దుత్తార్య ముక్తః. స తు శూన్యదేవకులే గత్వా సుప్తః.

అథ తత్ర కయాచిత్ స్వైరిణ్యా దత్తసంకేతకో యావ ద్దణ్డపాశకః ప్రాప్తః, తావ దసౌ పూర్వసుప్త స్తేన దృష్టో రహస్యసంరక్షణార్థ మభిహిత శ్చ.— ‘కో భవాన్?’ సోఽబ్రవీత్.— ‘ప్రాప్తవ్య మర్థం లభతే మనుష్యః.’ ఇతి. శ్రుత్వా దణ్డపాశకే నాభిహితమ్.— ‘య చ్ఛూన్యం దేవగృహ మిదమ్. త దత్ర మదీయస్థానే గత్వా స్వపిహి.’ తథా ప్రతిపద్య స మతివిపర్యాసా దన్యశయనే సుప్తః. అథ తస్య రక్షకస్య కన్యా వినయవతీ నామ రూపయౌవనసంపన్నా కస్యాపి పురుష స్యానురక్తా సంకేతం దత్త్వా తత్ర శయనే సుప్తాఽఽసీత్. అథ సా త మాయాతం దృష్ట్వా ‘స ఏ వాయ మస్మద్వల్లభ’ ఇతి రాత్రౌ ఘనతరాన్ధకారవ్యామోహి తోత్థాయ భోజనాచ్ఛాదనాదిక్రియాం కారయిత్వా గాన్ధర్వవివాహే నాత్మానం వివాహయిత్వా తేన సమం శయనే స్థితా వికసితవదనకమలా త మాహ:— ‘కి మద్యాఽపి మయా సహ విస్రబ్ధం భవాన్ న బ్రవీతి?’ సోఽబ్రవీత్.— ‘ప్రాప్తవ్య మర్థం లభతే మనుష్యః.’ ఇతి. శ్రుత్వా తయా చిన్తితమ్.— ‘యత్ కార్య మసమీక్షితం క్రియతే త స్యేదృక్ ఫలవిపాకో భవతి’ ఇతి. ఏవం విమృశ్య సవిషాదయా తయా నిస్సారితోఽసౌ.

స చ యావ ద్వీథీమార్గేణ గచ్ఛతి, తావ దన్యవిషయవాసీ వరకీర్తి ర్నామ వరో మహతా వాద్యశబ్దే నాగచ్ఛతి. ప్రాప్తవ్యమర్థోఽపి తేన సమం గన్తు మారబ్ధః. అథ యావత్ ప్రత్యాసన్నే లగ్నసమయే రాజమార్గాసన్నశ్రేష్ఠిగృహద్వారే రచితమణ్డపవేదికాయాం కృతకౌతుకమఙ్గలవేషా వణి క్సుతాఽస్తి, తావ న్మదమత్తో హస్త్యారోహకం హత్వా, ప్రణశ్యజ్జనకోలాహలేన లోక మాకులయం, స్త మే వోద్దేశం ప్రాప్తః. తం చ దృష్ట్వా సర్వే వరానుయాయినో వరేణ సహ ప్రణశ్య దిశో జగ్ముః. అ థాస్మి న్నవసరే భయతరలలోచనా మేకాకినీం కన్యా మవలోక్య, ‘మా భైషీః, అహం పరిత్రాతా’ ఇతి సుధీరం స్థిరీకృత్య, దక్షిణపాణౌ సంగృహ్య, మహాసాహసికతయా ప్రాప్తవ్యమర్థః పరుషవాక్యై ర్హస్తినం నిర్భర్త్సితవాన్. తతః కథ మపి దైవయోగా దపయాతే హస్తిని, ససుహృద్బాన్ధవే నాతిక్రాన్తలగ్నసమయేన వరకీర్తి

నాగత్య తావత్తాం కన్యా మన్యహస్తగతాం దృష్ట్వాఽభిహితమ్.—‘భోః శ్వశుర, విరుద్ధమిదం త్వయాఽనుష్ఠితం, యన్మహ్యం ప్రదాయ కన్యాఽన్యస్మై ప్రదత్తా’ ఇతి. సోఽబ్రవీత్.—‘భోః, అహమపి హస్తిభయపలాయితో భవద్భిః సహాయాతో, న జానే కిమిదం వృత్తమ్.’ ఇత్యభిధాయ దుహితరం ప్రష్టుమారబ్ధః.—‘వత్సే, న త్వయా సున్దరం కృతమ్. తత్ కథ్యతాం కోఽయం వృత్తాన్తః?’ సాఽబ్రవీత్.— ‘యదహమనేన ప్రాణసంశయాద్రక్షితా తదేనం ముక్త్వా మమ జీవన్త్యా నాన్యః పాణిం గ్రహీష్యతి’ ఇతి. అనేన వార్తావ్యతికరేణ రజనీ వ్యుష్టా.

అథ ప్రాతస్తత్ర సంజాతే మహాజనసమవాయే వార్తావ్యతికరం శ్రుత్వా రాజదుహితా తముద్దేశమాగతా. కర్ణపరమ్పరయా శ్రుత్వా దణ్డపాశకసుతాఽపి తత్రైవాగతా. అథ తం మహాజనసమవాయం శ్రుత్వా రాజాఽపి తత్రైవాజగామ, ప్రాప్తవ్యమర్థం ప్రాహ:— ‘భోః, విస్రబ్ధం కథయ. కీదృశోఽసౌ వృత్తాన్తః?’ అథ సోఽబ్రవీత్.—‘ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యః’ ఇతి. రాజకన్యా స్మృత్వా ప్రాహ:—‘దేవోఽపి తం లఙ్ఘయితుం న శక్తః’ ఇతి. తతో దణ్డపాశకసుతాఽబ్రవీత్:— ‘తస్మాన్న శోచామి న విస్మయో మే’ ఇతి. తమఖిలలోకవృత్తాన్తమాకర్ణ్య వణిక్సుతాఽబ్రవీత్.—‘యదస్మదీయం న హి తత్పరేషామ్’ ఇతి. అభయదానం దత్త్వా, రాజా పృథక్ పృథగ్ వృత్తాన్తాన్ జ్ఞాత్వాఽవగతతత్త్వస్తస్మై ప్రాప్తవ్యమర్థాయ స్వదుహితరం సబహుమానం గ్రామసహస్రేణ సమం సర్వాలంకారపరివారయుతాం దత్త్వా, త్వం మే పుత్త్రోఽసీతి నగరవిదితం తం యౌవరాజ్యేఽభిషిక్తవాన్. దణ్డపాశకేనాపి స్వదుహితా స్వశక్త్యా వస్త్రదానాదినా సంభావ్య ప్రాప్తవ్యమర్థాయ ప్రదత్తా. అథ ప్రాప్తవ్యమర్థేనాపి స్వీయౌ మాతాపితరౌ సమస్తకుటుమ్బావృతౌ తస్మిన్నగరే సమ్మానపురస్సరం సమానీతౌ. అథ సోఽపి స్వగోత్రేణ సహ వివిధభోగానుపభుఞ్జానః సుఖేనావస్థితః.

అతోఽహం బ్రవీమి.— ‘ప్రాప్తవ్యమర్థం లభతే మనుష్యః’ ఇతి. తదేతత్ సకలం సుఖదుఃఖమనుభూయ పరం విషాదముపాగతోఽనేన మిత్త్రేణ త్వత్సకాశమానీతః. తదేతన్మే వైరాగ్యకారణమ్.

మన్థరక ఆహ:— ‘భద్ర, భవతి సుహృదయమసన్దిగ్ధం, యః క్షుత్క్షామోఽపి శత్రుభూతం త్వాం భక్ష్యస్థానే స్థితమేవం పృష్ఠమారోప్యానయతి,న మార్గేఽపి భక్షయతి. ఉక్తం చ యతః.—

వికారం యాతి నో చిత్తం విత్తే యస్య కదాచన
మిత్త్రం స్యాత్ సర్వకాలే చ కారయేన్మిత్త్రముత్తమమ్. 116.
విద్వద్భిః సుహృదామత్ర చిహ్నైరేతైరసంశయమ్
పరీక్షాకరణం ప్రోక్తం హోమాగ్నేరివ పణ్డితైః. 117.

తథా చ,— ఆపత్కాలే తు సంప్రాప్తే య న్మిత్త్రం మిత్త్ర మేవ తత్,
వృద్ధికాలే తు సంప్రాప్తే దుర్జనోఽపి సుహృ ద్భవేత్. 118.

త న్మమా ప్య ద్యాస్య విషయే విశ్వాసః సముత్పన్నో, యతో నీతివిరు ద్ధేయం మైత్త్రీ మాంసాశిభి ర్వాయసైః సహ జలచరాణామ్. అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే.—

మిత్త్రం కోఽపి న క స్యాపి నితాన్తం, న చ వైరకృత్,
దృశ్యతే మిత్త్రవిధ్వస్తః కార్యా ద్వైరిభి రక్షితః. 119.

తత్ స్వాగతం భవతః. స్వగృహవ దాస్యతా మత్ర సరస్తీరే. య చ్చ విత్తనాశో విదేశవాస శ్చ తే సంజాత స్తత్ర విషయే సంతాపో న కర్తవ్యః. ఉక్తం చ,—

అభ్రచ్ఛాయా ఖలప్రీతిః సిద్ధ మన్నం చ యోషితః
కిఞ్చిత్కాలోపభోగ్యాని యౌవనాని ధనాని చ. 120.

అత ఏవ వివేకినో జితాత్మానో ధనస్పృహాం న కుర్వన్తి. ఉక్తం చ,—

సుసంచితై ర్జీవనవత్ సురక్షితై ర్నిజేఽపి దేహే న వియోజితైః క్వచిత్
పుంసో యమాన్తం వ్రజతోఽపి నిష్ఠురై రేతై ర్ధనైః పఞ్చపదీ న దీయతే. 121.

అన్య చ్చ,— యథామిషం జలే మత్స్యై ర్భక్ష్యతే, శ్వాపదై ర్భువి,
ఆకాశే పక్షిభి శ్చైవ, తథా సర్వత్ర విత్తవాన్. 122.

నిర్దోష మపి విత్తాఢ్యం దోషై ర్యోజయతే నృపః,
నిర్ధనః ప్రాప్తదోషోఽపి సర్వత్ర నిరుపద్రవః. 123.

అర్థానా మర్జనే దుఃఖ, మర్జితానాం చ రక్షణే,
నాశే దుఃఖం, వ్యయే దుఃఖం, ధి గర్థాన్ కష్టసంశ్రయాన్. 124.

అర్థార్థీ యాని కష్టాని మూఢోఽయం సహతే జనః,
శతాంశే నాపి మోక్షార్థీ తాని చే న్మోక్ష మాప్నుయాత్. 125.

అపరం, విదేశవాసజ మపి వైరాగ్యం త్వయా న కార్యమ్. యతః.—

కో ధీరస్య మనస్వినః స్వవిషయః? కో వా విదేశః స్మృతో?
యం దేశం శ్రయతే, త మేవ కురుతే బాహుప్రతాపార్జితమ్.
య ద్దంష్ట్రానఖలాఙ్గులప్రహరణైః సింహో వనం గాహతే
తస్మి న్నేవ హతద్విపేన్ద్రరుధిరై స్తృష్ణాం ఛిన త్త్యాత్మనః. 126.

అర్థహీనః పరే దేశే గతోఽపి యః ప్రజ్ఞావాన్ భవతి స కథంచి దపి న సీదతి. ఉక్తం చ,—

కోఽతిభారః సమర్థానాం? కిం దూరం వ్యవసాయినామ్?
కో విదేశః సవిద్యానాం? కః పరః ప్రియవాదినామ్? 127.

తత్ ప్రజ్ఞానిధి ర్భవా న్న ప్రాకృతపురుషతుల్యః. అథవా,

ఉత్సాహసంపన్న మదీర్ఘసూత్రం క్రియావిధిజ్ఞం వ్యసనే ష్వసక్తమ్,
శూరం కృతజ్ఞం దృఢసౌహృదం చ లక్ష్మీః స్వయం మార్గతి వాసహేతోః. 128.

అపరం, ప్రాప్తోఽప్యర్థః కర్మప్రామాణ్యా నశ్యతి. త దేతావ న్తి దినాని త్వదీయ మాసీత్. ముహూర్త మప్యనాత్మీయం భోక్తుం న లభ్యతే. స్వయ మాగత మపి విధినాఽపహ్రియతే.

అర్థ స్యోపార్జనం కృత్వా నైవ భోగం సమశ్నుతే,
అరణ్యం మహ దాసాద్య, మూఢః సోమిలకో యథా.' 129.

హిరణ్యక ఆహ:— 'కథ మేతత్ ?'— స ఆహ:—

కథా. ౫.

కస్మింశ్చి దధిష్ఠానే సోమిలకో నామ కౌలికో వసతి స్మ. స చానేకవిధరచనారఞ్జితాని పార్థివోచితాని స దైవ పట్టవస్త్రాణ్యుత్పాదయతి. పరం తస్య చానేకవిధపట్టరచనానిపుణ స్యాఽపి న భోజనాచ్ఛాదనాభ్యధికం కథ మ ప్యర్థమాత్రం సంపద్యతే. అ థాన్యే తత్ర సామాన్యకౌలికాః స్థూలవస్త్రసంపాదనవిజ్ఞానినో మహర్ద్ధిసంపన్నాః. తా నవలోక్య స స్వభార్యా మాహ:—'ప్రియే, ప శ్యైతాన్ స్థూలపటకారకాన్ ధనకనకసమృద్ధాన్. త దధారణకం మ మైతత్ స్థానమ్. త దన్య త్రోపార్జనాయ గచ్ఛామి.' సా ప్రాహ:— "భోః ప్రియతమ, మిథ్యా ప్రలపిత మేత ద్య దన్యత్ర గతానాం ధనం భవతి, స్వస్థానే న భవ తీతి. ఉక్తం చ,—

ఉత్పత న్తి య దాకాశే నిపత న్తి మహీతలే
పక్షిణాం త దపి ప్రాప్త్యా నాద త్త ముపతిష్ఠతి. 130.

తథా చ,-

న హి భవతి య న్న భావ్యమ్, భవతి చ భావ్యం వినాఽపి యత్నేన,
కరతలగత మపి నశ్యతి యస్య తు భవితవ్యతా నాస్తి. 131.
యథా ధేనుసహస్రేషు వత్సో విన్దతి మాతరమ్,
తథా పురాకృతం కర్మ కర్తార మనుగచ్ఛతి. 132.
శేతే సహ శయానేన, గచ్ఛ న్త మనుగచ్ఛతి,
నరాణాం ప్రాక్తనం కర్మ, తిష్ఠే త్త్వథ స హాత్మనా. 133.
యథా ఛాయాతపౌ నిత్యం సుసంబద్ధౌ పరస్పరం,
ఏవం కర్మ చ కర్తా చ సంశ్లిష్టా వితరేతరమ్. 134.

తస్మా ద త్రైవ వ్యవసాయపరో భవ."

కౌలిక ఆహ:—"ప్రియే, సమ్యగభిహితం భవత్యా. వ్యవసాయం వినా కర్మ న ఫలతి. ఉక్తం చ,—

యథైకేన న హస్తేన తాలికా సంప్రపద్యతే,
తథోద్యమపరిత్యక్తం న ఫలం కర్మణః స్మృతమ్. 135.
పశ్య కర్మవశాత్ ప్రాప్తం భోజ్యకాలేఽపి భోజనం
హస్తోద్యమం వినా వక్త్రే ప్రవిశేన్న కథంచన. 136.

తథా చ,—

ఉద్యోగినం పురుషసింహ ముపైతి లక్ష్మీః,
దైవం హి దైవ మితి కాపురుషా వదన్తి,
దైవం నిహత్య కురు పౌరుష మాత్మశక్త్యా,
యత్నే కృతే యది న సిధ్యతి కోఽత్ర దోషః ? 137.

తథా చ,- ఉద్యమేన హి సిధ్యన్తి కార్యాణి, న మనోరథైః ;
న హి సింహస్య సుప్తస్య ప్రవిశన్తి ముఖే మృగాః. 138.
ఉద్యమేన వినా రాజన్న సిధ్యన్తి మనోరథాః,
కాతరా ఇతి జల్పన్తి 'యద్భావ్యం తద్భవిష్యతి.' 139.
స్వశక్త్యా కుర్వతః కర్మ న చేత్సిద్ధిం ప్రయచ్ఛతి
నోపాలభ్యః పుమాం స్తత్ర దైవాన్తరితపౌరుషః. 140.

తన్మయాఽవశ్యం దేశాన్తరం గన్తవ్యమ్." ఇతి నిశ్చిత్య వర్ధమానపురం గతః.

తత్ర చ వర్షత్రయం స్థిత్వా సువర్ణశతత్రయోపార్జనం కృత్వా భూయః స్వగృహం ప్రస్థితః. అథార్ధపథే గచ్ఛత స్తస్య కదాచి దటవ్యాం పర్యటతో భగవాన్ రవి రస్త ముపాగతః. తదాసౌ వ్యాలభయాత్ స్థూలతరవటస్కన్ధ మారుహ్య, యావత్ ప్రసుప్త, స్తావ న్నిశీథే స్వప్నే ద్వౌ పురుషౌ రౌద్రాకారౌ పరస్పరం ప్రజల్పన్తౌ శృణోతి. తత్రైక ఆహ:— 'భోః కర్తః, త్వం కిం సమ్యఙ్న వేత్సి, యదస్య సోమిలకస్య భోజనాచ్ఛాదనాభ్యధికా సమృద్ధి ర్నాస్తి? తత్ కిం త్వయాఽస్య సువర్ణశతత్రయం ప్రదత్తమ్?' స ఆహ:—'భోః కర్మన్, మయా ఽవశ్యం దాతవ్యం వ్యవసాయినామ్. తత్ర చ తస్య పరిణతి స్త్వదాయత్తా.' ఇతి. అథ యావ దసౌ కౌలికః ప్రబుద్ధః సువర్ణగ్రన్థి మవలోకయతి తావ ద్రిక్తం పశ్యతి. తతః సాక్షేపం చిన్తయామాస.—'అహహో! కి మేతత్! మహతా కష్టే నోపార్జితం విత్తం హేలయా క్వాఽపి గతమ్. తద్వ్యర్థశ్రమోఽకించనః కథం స్వపత్న్యా మిత్రాణాం చ ముఖం దర్శయిష్యామి.' ఇతి నిశ్చిత్య తదేవ పత్తనం గతః. తత్ర చ వర్షమాత్రేణాఽపి సువర్ణశతపఞ్చక ముపార్జ్య భూయో

ఽపి స్వస్థానం ప్రతి ప్రస్థితః. యావ దర్ధపథే భూయో ఽటవీగతస్య భగవాన్ భాను రస్తం జగామ. అథ సువర్ణనాశభయాత్ సుశ్రాన్తోఽపి న విశ్రామ్యతి. కేవలం కృత గృహోత్కణ్ఠః సత్వరం వ్రజతి. అత్రాన్తరే ద్వౌ పురుషౌ తాదృశౌ దృష్టిదేశే సమాగచ్ఛన్తౌ జల్పన్తౌ చ శృణోతి. తత్రైకః ప్రాహ:— 'భోః కర్తః, కిం త్వ యైతస్య సువర్ణశతపఞ్చకం ప్రదత్తమ్? తత్ కిం న వేత్సి, యద్భోజనాచ్ఛాదనాభ్యధిక మస్య కిఞ్చి న్నాస్తి?' స ఆహ:— 'భోః కర్మన్, మయా ఽవశ్యం దేయం వ్యవసాయినామ్, తస్య పరిణామ స్త్వదాయత్తః. తత్ కిం మా ముపాలభసే?' త చ్ఛ్రుత్వా సోమిలకో యావ ద్గ్రన్థి మవలోకయతి తావత్ సువర్ణం నాస్తి. తతః పరం దుఃఖ మాపన్నో వ్యచిన్తయత్.— 'అహో, కిం మమ ధనరహితస్య జీవితేన? త దత్ర వట వృక్ష ఆత్మాన ముద్బధ్య ప్రాణాం స్త్యజామి.' ఏవం నిశ్చిత్య దర్భమయీం రజ్జుం విధాయ స్వకణ్ఠే పాశం నియోజ్య శాఖాయా మాత్మానం నిబధ్య యావత్ ప్రక్షిపతి, తావ దేకః పుమా నాకాశస్థ ఏ వేద మాహ:—'భో భోః సోమిలక, మైవం సాహసం కురు. అహం తే విత్తాపహారకః. న తే భోజనాచ్ఛాదనాభ్యధికాం వరాటికా మపి సహామి. త ద్గచ్ఛ స్వగృహం ప్రతి. అన్య చ్చ భవదీయసాహసే నాఽహం తుష్టః. తథా మే న స్యా ద్వ్యర్థం దర్శనమ్. తత్ ప్రార్థ్యతా మభీష్టో వరః కశ్చిత్.'

సోమిలక ఆహ:— 'య ద్యేవం త ద్దేహి మే ప్రభూతం ధనమ్.' స ఆహ:— 'భోః కిం కరిష్యసి భోగరహితేన ధనేన, యత స్తవ భోజనాచ్ఛాదనాభ్యధికా ప్రాప్తి రపి నాస్తి? ఉక్తం చ,—

కిం తయా క్రియతే లక్ష్మ్యా యా వధూ రివ కేవలా
యా న వే శ్యేవ సామాన్యా పథికై రుపభుజ్యతే.' 141.

సోమిలక ఆహ:— 'య ద్యపి తస్య ధనస్య భోగో నాస్తి, తథాఽపి త ద్భవతు. ఉక్తం చ,—

కృపణోఽప్యకులీనోఽపి సజ్జనై ర్వన్దితః సదా
సేవ్యతే స నరో లోకే యస్య స్యా ద్విత్తసంచయః. 142.

తథా చ,— శిథిలౌ చ సుబద్ధౌ చ పతతః పతతో న వా
నిరీక్షితౌ మయా భద్రే దశ వర్షాణి పఞ్చ చ.' 143.

పురుష ఆహ:— 'కి మేతత్?' సోఽబ్రవీత్.

కథా. ౬.

కస్మింశ్చి దధిష్ఠానే తీక్ష్ణవిషాణో నామ మహావృషభః ప్రతివసతి స్మ. స చ మదాతిరేకాత్ పరిత్యక్తనిజయూథః శృఙ్గాభ్యాం నదీతటాని విదారయన్ స్వేచ్ఛయా

మరకతసదృశాని శష్పాణి భక్షయ న్నరణ్యచరో బభూవ. అథ తత్రైవ వనే ప్రలోభకో నామ సృగాలః ప్రతివసతి స్మ. స కదాచిత్ స్వభార్యయా సహ నదీతీరే సుఖోపవిష్ట స్తిష్ఠతి. అత్రాన్తరే స తీక్ష్ణవిషాణో జలార్థం త దేవ పులిన మవతీర్ణః. తతశ్చ తస్య లమ్బమానౌ వృషణా వవలోక్య సృగాల్యా సృగాలోఽభిహితః.—'స్వామిన్, పశ్యాస్య వృషభస్య మాంసపిణ్డౌ లమ్బమానౌ యథా స్థితౌ. త దేతౌ క్షణేన ప్రహారేణ వా పతిష్యతః. ఏవం జ్ఞాత్వా భవతా పృష్ఠానుయాయినా భావ్యమ్.' సృగాల ఆహ:— 'ప్రియే, న జ్ఞాయతే కదాచి దేతయోః పతనం వా న వా. కిం వృథా శ్రమాయ మాం నియోజయసి? అత్రస్థ స్తావ జ్జలార్థ మాగతాన్ మూషకాన్ భక్షయిష్యామి సమం త్వయా, మార్గోఽయం యత స్తేషామ్. అపరం యది త్వాం ముక్త్వాఽస్య తీక్ష్ణవిషాణస్య వృషభస్య పృష్ఠే గమిష్యామి, త దాఽఽగత్యాన్యః కశ్చి దేతత్ స్థానం సమాశ్రయిష్యతి. నైత ద్యుజ్యతే కర్తుమ్. ఉక్తం చ,—

యో ధ్రువాణి పరిత్యజ్య అధ్రువాణి నిషేవతే,
ధ్రువాణి తస్య నశ్యన్తి, అధ్రువం నష్ట మేవ చ.' 144.

సృగాల్యాహ:— "భోః, కాపురుష స్త్వమ్. యత్ ప్రాప్తం తే నాపి సంతోషం కరోషి. ఉక్తం చ,—

సుపూరా స్యాత్ కునదికా, సుపూరో మూషికాఞ్జలిః,
సుసంతుష్టః కాపురుషః, స్వల్పకే నాపి తుష్యతి. 145.

తస్మాత్ పురుషేణ స దైవోత్సాహవతా భావ్యమ్. ఉక్తం చ,—

యత్రోత్సాహసమారమ్భో, యత్రాలస్యవిహీనతా,
నయవిక్రమసంయోగ, స్తత్ర శ్రీ రచలా ధ్రువమ్. 146.
తద్ దైవ మితి సంచిన్త్య, త్యజే న్నోద్యోగ మాత్మనః;
అనుద్యోగం వినా తైలం తిలానాం నోపజాయతే. 147.

అన్యచ్చ,— యః స్తోకే నాపి సంతోషం కురుతే మన్దధీ ర్జనః
తస్య భాగ్యవిహీనస్య దత్తా శ్రీ రపి మార్జ్యతే. 148.

యచ్చ త్వం వదసి, ఏతౌ పతిష్యతో న వేతి, త దప్యయుక్తమ్. ఉక్తం చ,—

కృతనిశ్చయినో వన్ద్యా స్తుఙ్గిమా నః ప్రశస్యతే,
చాతకః కో వరాకోఽయం య స్యేన్ద్రో వారివాహకః. 149.

అపరం, మూషకమాంసస్య నిర్విణ్ణాఽహమ్. ఏతౌ చ మాంసపిణ్డౌ పతనప్రాయౌ దృశ్యేతే. తత్ సర్వథా నాన్యథా కర్తవ్యమ్." ఇతి.

అథాసౌ త దాకర్ణ్య మూషకప్రాప్తిస్థానం పరిత్యజ్య తీక్ష్ణవిషాణస్య పృష్ఠ

మన్వగచ్ఛత్. అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే.—

తావత్ స్యాత్ సర్వకృత్యేషు పురుషోఽత్ర స్వయం ప్రభుః
స్త్రీవాక్యాఙ్కుశవిక్షుణ్ణో యావ న్నో ధ్రియతే బలాత్. 150.
అకృత్యం మన్యతే కృత్య, మగమ్యం మన్యతే సుగమ్,
అభక్ష్యం మన్యతే భక్ష్యం, స్త్రీవాక్యప్రేరితో నరః. 151.

ఏవం స తస్య పృష్ఠతః సభార్యః పరిభ్రమం శ్చిరకాల మనయత్. న చ తయోః పతన మభూత్. తత శ్చ నిర్వేదాత్ పఞ్చదశే వర్షే సృగాలః స్వభార్యా మాహ:—

శిథిలౌ చ సుబద్ధౌ చ పతతః పతతో నవా
నిరీక్షితౌ మయా భద్రే దశ వర్షాణి పఞ్చ చ. 152.

తయో స్తత్ పశ్చా దపి పాతో న భవిష్యతి. త త్త దేవ స్వస్థానం గచ్ఛావః. అతోఽహం బ్రవీమి.— 'శిథిలౌ చ సుబద్ధౌ చ' ఇతి.

పురుష ఆహ:— 'య ద్యేవం త ద్గచ్ఛ భూయోఽపి వర్ధమానపురమ్. తత్ర ద్వౌ వణిక్పుత్త్రౌ వసతః. ఏకో గు ప్తధనః, ద్వితీయ ఉపభు క్తధనః. తత స్తయోః స్వరూపం బుద్ధ్వా ఏకస్య వరః ప్రార్థనీయః. యది తే ధనేన ప్రయోజన మభక్షితేన, తత స్త్వా మపి గు ప్తధనం కరోమి. అథవా ద త్తభోగ్యేన ధనేన తే ప్రయోజనం త దుపభు క్తధనం కరోమి.' ఇతి. ఏవ ముక్త్వాఽదర్శనం గతః. సోమిలకోఽపి విస్మితమనా భూయోఽపి వర్ధమానపురం గతః. అథ సంధ్యాసమయే శ్రా న్తః కథ మపి తత్ పురం ప్రాప్తో గు ప్తధనగృహం పృచ్ఛన్ కృచ్ఛ్రా ల్లబ్ధ్వాఽ స్తమితే సూర్యే ప్రవిష్టః. అ థాసౌ భార్యాపు త్త్రసమేతేన గు ప్తధనేన నిర్భ ర్త్స్యమానో హఠా ద్గృహం ప్రవి శ్యోపవిష్టః. తత శ్చ భోజనవేలాయాం త స్యాపి భ క్తివర్జితం కిఞ్చి దశనం ద త్తమ్. తత శ్చ భుక్త్వా త త్రైవ యావత్ సుప్తో నిశీథే పశ్యతి తావ త్తా వపి ద్వౌ పురుషౌ పరస్పరం మ న్త్రయతః. త త్రైక ఆహ:— 'భోః క ర్తః, కిం త్వయాఽస్య గు ప్తధన స్యాన్యోఽధికో వ్యయో నిర్మితో, యత్ సోమిలక స్యానేన భోజనం ద త్తమ్? త దయు క్తం త్వయా కృతమ్.' స ఆహ:— 'భో కర్మన్, న మ మాత్ర దోషః. మయా పురుష స్య లాభప్రా ప్తి ర్దాతవ్యా. త త్పరిణతిః పున స్త్వదాయత్తా.' ఇతి. అ థాసౌ యావ దు త్తిష్ఠతి తావ ద్గుప్తధనో విసూచికయా ఖిద్యమానో రుజాభిభూతః క్షణం తిష్ఠతి. తతో ద్వితీయేఽహ్ని త ద్దోషేణ కృతోపవాసః సంజాతః.

సోమిలకోఽపి ప్రభాతే తద్గృహా న్నిష్క్ర మ్యోపభు క్తధనగృహం గతః. తేనాపి చాభ్యుత్థానాదినా సత్కృతో, విహితభోజనాచ్ఛాదన సమ్మాన, స్త స్యైవ గృహే భవ్యశయ్యా మారుహ్య సుష్వాప. తత శ్చ నిశీథే యావత్ పశ్యతి తావ త్తా వేవ ద్వౌ

పురుషౌ మిథో మన్త్రయతః. అథ తయో రేక ఆహ:— 'భోః కర్తః, అనేన సోమిలక స్యోపకారం కుర్వతా ప్రభూతో వ్యయః కృతః. తత్ కథయ, కథ మస్యోద్ధారకవిధి ర్భవిష్యతి? అనేన సర్వ మేత ద్వ్యవహారకగృహాత్ సమానీతమ్.' స ఆహ:— 'భోః కర్మన్, మమ కృత్య మేతత్. పరిణతి స్త్వదాయత్తా.' ఇతి. అథ ప్రభాతసమయే రాజపురుషో రాజప్రసాదజం విత్త మాదాయ సమాయాత ఉపభుక్తధనాయ సమర్పయామాస. త ద్దృష్ట్వా సోమిలక శ్చిన్తయామాస.— 'సంచయరహితోఽపి వర మేష ఉపభుక్తధనః, నాసౌ కదర్యో గుప్తధనః. ఉక్తం చ,—

అగ్నిహోత్రఫలా వేదాః, శీలవృత్తఫలం శ్రుతం,
రతిపుత్రఫలా దారా, దత్తభుక్తఫలం ధనమ్. 153.

త ద్విధాతా మాం దత్తభుక్తధనం కరోతు. న కార్యం మే గుప్తధనేన.' తతః సోమిలకో దత్తభుక్తధనః సంజాతః. అతోఽహం బ్రవీమి.—'అర్థ స్యోపార్జనం కృత్వా' ఇతి.

త ద్భద్ర హిరణ్యక, ఏవం జ్ఞాత్వా ధనవిషయే సంతాపో న కార్యః. అథ విద్యమాన మపి ధనం భోజ్యవన్ధ్యతయా త దవిద్యమానం మన్తవ్యమ్. ఉక్తం చ,—

గృహమధ్యనిఖాతేన ధనేన ధనినో యది
భవామః కిం న తేనైవ ధనేన ధనినో వయమ్. 154.

తథా చ,— ఉపార్జితానా మర్థానాం త్యాగ ఏవ హి రక్షణమ్,
తడాగోదరసంస్థానాం పరివాహ ఇ వామ్భసామ్. 155.

దాతవ్యం భోక్తవ్యం ధనవిషయే, సంచయో న కర్తవ్యః,
ప శ్యేహ మధుకారాణాం సంచిత మర్థం హర న్త్యన్యే. 156.

అన్య చ్చ,— దానం భోగో నాశ స్తిస్రో గతయో భవన్తి విత్తస్య,
యో న దదాతి న భుఙ్క్తే తస్య తృతీయా గతి ర్భవతి. 157.

ఏవం జ్ఞాత్వా వివేకినా న స్థిత్యర్థం విత్తోపార్జనం కర్తవ్యమ్, యతో దుఃఖాయ తత్. ఉక్తం చ,—

ధనాదికేషు విద్యన్తే యేఽత్ర మూర్ఖాః సుఖాశయా
తప్తా గ్రీష్మేణ సేవన్తే శైత్యార్థం తే హుతాశనమ్. 158.

సర్పాః పిబన్తి పవనం, న చ దుర్బలా స్తే;
శుష్కై స్తృణై ర్వనగజా బలినో భవన్తి;
కన్దైః ఫలై ర్మునివరా గమయన్తి కాలం;
సంతోష ఏవ పురుషస్య పరం నిధానమ్. 159.

ప్రాప్తానాం యత్ సుఖం శా న్తచేతసామ్,
కుత స్తద్ధనలుబ్ధానా మిత శ్చేత శ్చ ధావతామ్? 160.
పీయూష మివ సంతోషం పిబతాం నిర్వృతిః పరా,
దుఃఖం నిర న్తరం పుంసా మసంతోషవతాం పునః. 161.
నిరోధా చ్చేతసోఽక్షాణి నిరుద్ధా న్యఖిలా న్యపి,
ఆచ్ఛాదితే రవౌ మేఘై రాచ్ఛన్నాః స్యు ర్గభ స్తయః. 162.
వాఞ్ఛావిచ్ఛేదనం ప్రాహుః స్వాస్థ్యం శాన్తా మహర్షయః,
వాఞ్ఛా నివ ర్తతే నార్థైః పిపాసే వాగ్ని సేవనైః. 163.
అనిన్ద్య మపి నిన్ద న్తి, స్తువ న్త్యస్తుత్య ముచ్చకైః,
స్వాపతేయకృతే మర్త్యాః కిం కిం నామ న కుర్వతే? 164.
ధర్మార్థం యస్య విత్తేహా, త స్యాఽపి న శుభావహా,
ప్రక్షాలనా ద్ధి పఙ్కస్య దూరా దస్పర్శనం వరమ్. 165.
దానేన తుల్యో నిధి ర స్తి నాన్యో,
లోభా చ్చ నాన్యోఽస్తి రిపుః పృథివ్యామ్,
విభూషణం శీలసమం న చాన్యత్,
సంతోషతుల్యం ధన మ స్తి నాన్యత్. 166.
దారిద్ర్యస్య పరా మూ ర్తి ర్యాఞ్ఛా న ద్రవిణాల్పతా,
జరద్గవధనః శర్వ స్తథాఽపి పరమేశ్వరః. 167.
సకృత్ కన్దుకపాతేన పత త్యార్యః పత న్నపి,
తథా పతతి మూర్ఖ స్తు మృత్పిణ్డపతనం యథా.— 168.

ఏవం జ్ఞాత్వా భద్ర, త్వయా సంతోషః కార్యః.

ఇతి మన్థరకవచన మాకర్ణ్య వాయస ఆహ:—'భద్ర, మన్థరకో య దేవం వదతి త త్త్వయా చిత్తే క ర్తవ్యమ్. అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే.—

సులభాః పురుషా రాజన్ సతతం ప్రియవాదినః,
అప్రియస్య చ పథ్యస్య వక్తా శ్రోతా చ దుర్లభః. 169.
అప్రియా ణ్యపి పథ్యాని యే వద న్తి నృణా మిహ
త ఏవ సుహృదః ప్రోక్తా అన్యే స్యు ర్నామధారకాః.' 170.

అ థైవం జల్పతాం తేషాం చిత్రాఙ్గో నామ హరిణో లుబ్ధకత్రాసిత స్తస్మి న్నేవ సరసి ప్రవిష్టః. అ థాయా న్తం ససంభ్రమ మవలోక్య లఘుపతనకో వృక్ష మారూఢః. హిరణ్యకో నికటవ ర్తినం శర స్తమ్బం ప్రవిష్టః. మన్థరకః సలిలాశయ మాస్థితః. అథ

లఘుపతనకో మృగం సమ్యక్ పరిజ్ఞాయ మన్థరక మువాచ — 'ఏ హ్యేహి సఖే మన్థరక, మృగోఽయం తృషార్తోఽత్ర సమాయాతః సరసి ప్రవిష్టః. తస్య శబ్దో ఽయం న మానుషసంభవః.' ఇతి. త చ్ఛ్రుత్వా మన్థరకో దేశకాలోచిత మాహ:— 'భో లఘుపతనక, యథాఽయం మృగో దృశ్యతే, ప్రభూత ముచ్ఛ్వాస ముద్వహ న్నుద్భ్రాన్తదృష్ట్యా పృష్ఠతోఽవలోకయతి, త న్న తృషార్త ఏషః, నూనం లుబ్ధకత్రాసితః. తజ్జ్ఞాయతా మస్య పృష్ఠే లుబ్ధకా ఆగచ్ఛన్తి న వా, ఇతి. ఉక్తం చ,—

భయత్రస్తో నరః శ్వాసం ప్రభూతం కురుతే ముహుః
దిశోఽవలోకయ త్యేవ, న స్వాస్థ్యం వ్రజతి క్వచిత్.' 171.

త చ్ఛ్రుత్వా చిత్రాఙ్గ ఆహ:— 'భో మన్థరక, జ్ఞాతం త్వయా సమ్య ఙ్మే త్రాసకారణమ్. అహం లుబ్ధకశరప్రహారా దుద్ధారితః కృచ్ఛ్రే ణాత్ర సమాయాతః. మమ యూథం తై ర్లుబ్ధకై ర్వ్యాపాదితం భవిష్యతి. త చ్ఛరణాగతస్య మే దర్శయ కిఞ్చి దగమ్యస్థానం లుబ్ధకానామ్.' త దాకర్ణ్య మన్థరక ఆహ: — 'భో శ్చిత్రాఙ్గ, శ్రూయతాం నీతిశాస్త్రమ్.—

ద్వా వుపాయా విహ ప్రోక్తౌ విముక్తౌ శత్రుదర్శనే,
హస్తయో శ్చాలనా దేకో, ద్వితీయః పాదవేగజః. 172.

త ద్గమ్యతాం శీఘ్రం సుఘనం వనమ్, యావ ద ద్యాఽపి నాగచ్ఛన్తి తే దురాత్మానో లుబ్ధకాః.' అత్రా న్తరే లఘుపతనకః సత్వర మభ్యుపే త్యోవాచ.— 'భో మన్థరక, గతా స్తే లుబ్ధకాః స్వగృహోన్ముఖాః ప్రచురమాంసపిణ్డధారిణః. త చ్చిత్రాఙ్గ త్వం విస్రబ్ధో వనా ద్బహి ర్భవ.' తత స్తే చత్వారోఽపి మిత్రభావ మాశ్రితా స్తస్మిన్ సరసి మధ్యాహ్నసమయే వృక్షచ్ఛాయాయా అధస్తాత్ సుభాషితగోష్ఠీసుఖ మనుభవన్తః సుఖేన కాలం నయన్తి. అథవా యుక్త మేత దుచ్యతే.—

సుభాషిత రసాస్వాద బద్ధ రోమాఞ్చ కఞ్చుకాః
వినాఽపి సంగమం స్త్రీణాం సుధియః సుఖ మాసతే. 173.

సుభాషితమయద్రవ్య సంగ్రహం న కరోతి యః
స తు ప్రస్తావయజ్ఞేషు కాం ప్రదాస్యతి దక్షిణామ్? 174.

తథా చ,— సకృ దుక్తం న గృహ్ణాతి, స్వయం వా న కరోతి యః,
యస్య సంపుటికా నాస్తి, కుత స్తస్య సుభాషితమ్? 175.

అ థైకస్మి న్నహని గోష్ఠీసమయే చిత్రాఙ్గో నాయాతః. అథ తే వ్యాకులీభూతాః పరస్పరం జల్పితు మారబ్ధాః.— 'అహో! కి మద్య సుహృ న్న సమాయాతః? కిం సింహాదిభిః క్వాపి వ్యాపాదితః? ఉత లుబ్ధకైః? అథవా అనలే ప్రపతితో? గర్తా

విషమే వా నవతృణలౌల్యాత్?' ఇతి. అథవా సా ధ్వద ముచ్యతే.—

స్వగృహోద్యానగతేఽపి స్నిగ్ధైః పాపం విశఙ్క్యతే మోహాత్;
కిము దృష్టబహ్వపాయప్రతిభయకాన్తారమధ్యస్థైః. 176.

అథ మన్థరకో వాయస మాహః— 'భో లఘుపతనక, అహం హిరణ్యక శ్చ తావ ద్ద్వావ ప్యశక్తౌ త స్యాన్వేషణం క ర్తుం మన్దగతిత్వాత్. త ద్గత్వా త్వ మరణ్యం శోధయ, యది కుత్రచి త్తం జీవ న్తం పశ్యసి.' ఇతి. త దాకర్ణ్య లఘుపతనకో నాతిదూరే యావ ద్గచ్ఛతి, తావత్ పల్వలతీరే చిత్రాఙ్గః కూటపాశనియ న్త్రిత స్తిష్ఠతి. తం దృష్ట్వా శోక వ్యాకులితమనా స్త మవోచత్.— 'భద్ర, కి మిదమ్.' చిత్రాఙ్గోఽపి వాయస మవ లోక్య విశేషేణ దుఃఖితమనా బభూవ. అథవా యుక్త మేతత్.

అపి మన్దత్వ మాపన్నో నష్టో వా పీష్టదర్శనాత్
ప్రాయేణ ప్రాణినాం భూయో దుఃఖావేగోఽధికో భవేత్. 177.

తత శ్చ బాష్పావసానే చిత్రాఙ్గో లఘుపతనక మాహః— "భో మిత్త్ర, సంజాతో ఽయం తావ న్మమ మృత్యుః. త ద్యుక్తం సంపన్నం, య ద్భవతా సహ మే దర్శనం సంజాతమ్. ఉక్తం చ,—

ప్రాణాత్యయే సముత్పన్నే యది స్యా న్మిత్త్రదర్శనం,
త ద్ద్వాభ్యాం సుఖదం పశ్చా జ్జీవతోఽపి మృతస్య చ. 178.

తత్ క్షన్తవ్యం య న్మయా ప్రణయాత్ సుభాషితగోష్ఠీ ష్వభిహితమ్. తథా హిరణ్యక మన్థరకౌ మమ వాక్యా ద్వాచ్యౌ.—

అజ్ఞానా జ్జ్ఞానతో వాపి దురుక్తం య దుదాహృతం
తత్ క్షన్తవ్యం యువాభ్యాం మే కృత్వా ప్రీతిపరం మనః." 179.

త చ్ఛ్రుత్వా లఘుపతనక ఆహః—'భద్ర, న భేతవ్య మస్మద్విధై ర్మిత్త్రై ర్విద్యమానైః. యావ దహం ద్రుతతరం హిరణ్యకం గృహీత్వాఽఽగచ్ఛామి. అపరం యే సత్పురుషా భవన్తి, తే వ్యసనే న వ్యాకులత్వ ముపయాన్తి. ఉక్తం చ,—

సంపది యస్య న హర్షో, విపది విషాదో, రణే చ భీరుత్వమ్,
తం భువనత్రయతిలకం జనయతి జననీ సుతం విరలమ్.' 180.

ఏవ ముక్త్వా లఘుపతనక శ్చిత్రాఙ్గ మాశ్వాస్య యత్ర హిరణ్యకమన్థరకౌ తిష్ఠత స్తత్ర గత్వా సర్వం చిత్రాఙ్గపాశపతనం కథితవాన్. హిరణ్యకం చ చిత్రాఙ్గపాశ మోక్షణం ప్రతి కృతనిశ్చయం పృష్ఠ మారోప్య భూయోఽపి సత్వరం చిత్రాఙ్గ సమీపే గతః. సోఽపి మూషక మవలోక్య కిఞ్చి జ్జీవితాశయా సంశ్లిష్ట ఆహః—

'ఆపన్నాశాయ విబుధైః కర్తవ్యాః సుహృదోఽమలాః,
త్యాపదం కశ్చి ద్యోఽత్ర మిత్రవివర్జితః. 181.

హిరణ్యక ఆహః— 'భద్ర, త్వం తావ న్నీతిశాస్త్రజ్ఞో దక్షమతిః. తత్ కథ మత్ర కూటపాశే పతితః?' స ఆహః— 'భోః, న కాలోఽయం వివాదస్య. త న్న యావత్ స పాపాత్మా లుబ్ధకః సమభ్యేతి తావ ద్ద్రుతతరం కర్త యేమం మత్పాదపాశమ్.' త దాకర్ణ్య విహ స్యాహ హిరణ్యకః— 'కిం మ య్యపి సమాయాతే లుబ్ధకా ద్బిభేషి? తతః శాస్త్రం ప్రతి మహతి మే విరక్తిః సంపన్నా, యద్భవద్విధా అపి నీతిశాస్త్రవిద ఏతా మవస్థాం ప్రాప్నువన్తి. తేన త్వాం పృచ్ఛామి.' స ఆహః— 'భద్ర కర్మణా బుద్ధిరపి హన్యతే. ఉక్తం చ,—

కృతాన్తపాశబద్ధానాం దైవోపహతచేతసామ్
బుద్ధయః కుబ్జగామిన్యో భవన్తి మహతా మపి. 182.
విధాత్రా రచితా యా సా లలాటేఽక్షరమాలికా
న తాం మార్జయితుం శక్తాః స్వబుద్ధ్యాఽప్యతిపణ్డితాః.' 183.

ఏవం తయోః ప్రవదతోః సుహృద్వ్యసనసంతప్తహృదయో మన్థరకః శనైః శనై స్తం ప్రదేశ మాజగామ. తం దృష్ట్వా లఘుపతనకో హిరణ్యక మాహః— 'అహహో! న శోభన మాపతితమ్.' హిరణ్యక ఆహః— 'కిం స లుబ్ధకః సమాయాతి?' స ఆహః— 'ఆస్తాం తావ ల్లుబ్ధకవార్తా. ఏష మన్థరకః సమాగచ్ఛతి. త దనీతి రనుష్ఠితాఽనేన, యతో వయ మప్యస్య కారణా న్నూనం వ్యాపాదనం యాస్యామో, యది స పాపాత్మా లుబ్ధకః సమాగమిష్యతి. త దహం తావత్ ఖ ముత్పతిష్యామి. త్వం పున ర్బిలం ప్రవిశ్యాత్మానం రక్షయిష్యసి. చిత్రాఙ్గోఽపి వేగేన దిగన్తరం యాస్యతి. ఏష పున ర్జలచరః స్థలే కథం భవిష్య తీతి వ్యాకులోఽస్మి.' అత్రాన్తరే ప్రాప్తోఽయం మన్థరకః. హిరణ్యక ఆహః— 'భద్ర, న యుక్త మనుష్ఠితం భవతా, య దత్ర సమాయాతః. త ద్భూయోఽపి ద్రుతతరం గమ్యతామ్, యావ దసౌ లుబ్ధకో న సమాయాతి.' మన్థరక ఆహః— 'భద్ర, కిం కరోమి? న శక్నోమి తత్రస్థో మిత్రవ్యసనాగ్నిదాహం సోఢుమ్. తే నాహ మత్రాగతః. అథవా సాధ్విద ముచ్యతే.—

దయితజనవిప్రయోగో విత్తవియోగ శ్చ కేన సహ్యాః స్యుః,
యది సుమహౌషధకల్పో వయస్యజనసంగమో న స్యాత్? 184.
వరం ప్రాణపరిత్యాగో, న వియోగో భవాదృశైః,
ప్రాణా జన్మాన్తరే భూయో, న భవన్తి భవద్విధాః.' 185.

ఏవం తస్య ప్రవదత ఆకర్ణపూరితశరాసనో లుబ్ధకోఽప్యుపాగతః. తం దృష్ట్వా

మూషకేణ తస్య స్నాయుపాశ స్తత్క్షణాత్ ఖణ్డితః. అత్రాన్తరే చిత్రాఙ్గః సత్వరం పృష్ఠ మవలోకయన్ ప్రధావితః. లఘుపతనకో వృక్ష మారూఢః. హిరణ్యక శ్చ సమీపవర్తి బిలం ప్రవిష్టః. అథాసౌ లుబ్ధకో మృగగమనా ద్విషణ్ణవదనో వ్యర్థశ్రమ స్తం మన్థరకం మన్దం మన్దం స్థలమధ్యే గచ్ఛన్తం దృష్టవాన్, అచిన్తయ చ్చ.—'య ద్యపి కురఙ్గో ధాత్రాఽపహృత స్తథాఽప్యయం కూర్మ ఆహారార్థం సంపాదితః. త దద్యాస్యామిషేణ మే కుటుమ్బ స్యాహారనిర్వృత్తి ర్భవిష్యతి.' ఏవం విచిన్త్య తం దర్భైః సంఛాద్య ధనుషి సమారోప్య స్కన్ధే కృత్వా గృహం ప్రతి ప్రస్థితః.

అత్రాన్తరే తం నీయమాన మవలోక్య హిరణ్యకో దుఃఖాకులః పర్యదేవయత్.— "కష్టం భోః! కష్ట మాపతితమ్!

ఏకస్య దుఃఖస్య న యావ దన్తం గచ్ఛా మ్యహం పార మివార్ణవస్య,
తావ ద్ద్వితీయం సముపస్థితం మే, ఛిద్రే ష్వనర్థా బహులీభవన్తి. 186.

యావ దస్ఖలితం తావత్ సుఖం యాతి సమే పథి,
స్ఖలితే చ సముత్పన్నే, విషమం చ పదే పదే. 187.

య న్నమ్రం సరలం చాపి య చ్చాపత్సు న సీదతి
ధను ర్మిత్త్రం కలత్త్రం చ దుర్లభం శుద్ధవంశజమ్. 188.

న మాతరి, న దారేషు, న సోదర్యే, న చాత్మజే,
విస్రమ్భ స్తాదృశః పుంసాం, యాదృ ఙ్మిత్త్రే నిరన్తరే. 189.

యది తావత్ కృతాన్తేన మే ధననాశో విహిత, స్త న్మార్గశ్రాన్తస్య మే విశ్రామభూతం మిత్త్రం కస్మా దపహృతమ్? అపర మపి మిత్త్రం పరం మన్థరకసమం న స్యాత్. ఉక్తం చ,—

అసంపత్తౌ పరో లాభో, గుహ్యస్య కథనం తథా,
ఆపద్విమోక్షణం చైవ, మిత్త్రస్యైతత్ ఫలత్రయమ్. 190.

త దస్య పశ్చా న్నాన్యః సుహృ న్మే. తత్ కిం మ మోప ర్యనవరతం వ్యసనశరై ర్వర్షతి హన్త విధిః. యత ఆదౌ తావ ద్విత్తనాశః, తతః పరివారభ్రంశః, తతో దేశత్యాగః, తతో మిత్త్రవియోగ ఇతి. అథవా స్వరూప మేతత్ సర్వేషా మేవ జన్తూనాం జీవితధర్మస్య. ఉక్తం చ,—

కాయః సన్నిహితాపాయః, సంపదః క్షణభఙ్గురాః,
సమాగమాః సాపగమాః, సర్వేషా మేవ దేహినామ్. 191.

తథా చ,— క్షతే ప్రహారా నిపత న్త్యభీక్ష్ణ, మన్నక్షయే దీవ్యతి జాఠరాగ్నిః,
ఆపత్సు వైరాణి సముల్లసన్తి, ఛిద్రే ష్వనర్థా బహులీభవన్తి. 192.

అహో సా ధూ ర్తం కే నాపి.—

ప్రాప్తే భయే పరిత్రాణం, ప్రీతివిస్రమ్భభాజనం,
కేన రత్న మిదం సృష్టం మి త్త్రి మి త్యక్షరద్వయమ్. 193.

అ న్తా న్తరే చాక్రన్దపరౌ చిత్రాఙ్గలఘుపతనకౌ త త్త్రైవ సమాయాతౌ. అథ హిరణ్యక ఆహః— 'అహో! కిం వృథా ప్రలపితేన? త ద్యావ దేష మన్థరకో దృష్టి గోచరా న్న నీయతే, తావ దస్య మోక్షోపాయ శ్చి న్త్యతామ్.' ఇతి. ఉ క్తం చ,—

'వ్యసనం ప్రాప్య యో మోహాత్ కేవలం పరిదేవయేత్,
క్రన్దనం వర్ధయ త్యేవ, త స్యా న్తం నాధిగచ్ఛతి. 194.
కేవలం వ్యసన స్యో క్తం భేషజం నయపణ్డితైః
త స్యోచ్ఛేదసమారమ్భో విషాదపరివర్జనమ్. 195.

అన్య చ్చ,— అతీతలాభస్య సురక్షణార్థం,
భవిష్యలాభస్య చ సఙ్గ్రమార్థమ్,
ఆపత్ప్రపన్నస్య చ మోక్షణార్థం,
యన్మ న్త్ర్యతేఽసౌ పరమో హి మ న్త్రః.' 196.

త చ్ఛ్రుత్వా వాయస ఆహః— 'భోః, య ద్యేవం తత్ క్రియతాం మద్వచః. ఏష చిత్రాఙ్గోఽస్య మార్గే గత్వా కిఞ్చిత్ పల్వల మాసాద్య తస్య తీరే నిశ్చేతనో భూత్వా పతతు. అహ మ ప్యస్య శిరసి సమారుహ్య మన్దై శ్చఞ్చుప్రహారైః శిర ఉల్లేఖ యిష్యామి, యే నాసౌ దుష్టలుబ్ధకోఽముం మృతం మత్వా మమ చఞ్చుప్రహారణప్రత్య యేన మన్థరకం భూమౌ క్షిప్త్వా మృగార్థం పరిధావిష్యతి. అ న్తా న్తరే త్వయా దర్భ మయాని పాశాని ఖణ్డనీయాని, యే నాసౌ మన్థరకో ద్రుతతరం పల్వలం ప్రవిశతి.' చిత్రాఙ్గ ఆహః— "భోః, భద్రోఽయం త్వయా దృష్టో మ న్త్రః. నూనం మన్థరకో ఽయం ముక్తో మ న్తవ్యః.' ఉ క్తం చ,—

'సిద్ధం వా యది వాఽసిద్ధం చిత్తోత్సాహో నివేదయేత్
ప్రథమం సర్వజన్తూనాం, తత్ ప్రాజ్ఞో వే త్తి నేతరః.' 197.

త దేవం క్రియతామ్." ఇతి.

తథాఽనుష్ఠితే స లుబ్ధక స్త త్త్రైవ మార్గాసన్నపల్వలతీరస్థం చిత్రాఙ్గం వాయస సనాథ మపశ్యత్. తం దృష్ట్వా హర్షితమనా వ్యచి న్తయత్.— 'నూనం పాశబన్ధన వేదనయా వరాకోఽయం మృగః సావశేషజీవితః పాశం త్రోటయిత్వా కథమ ప్యేత ద్వనా న్తరం యావత్ ప్రవిష్ట స్తావ న్మృతః. త ద్వశ్యోఽయం మే కచ్ఛపః సుయ న్త్రి తత్వాత్. త దేన మపి తావ ద్గృహ్ణామి.' ఇ త్యవధార్య కచ్ఛపం భూతలే ప్రక్షిప్య

[illegible] ప్రహారేణ తద్దర్భ [illegible] పల్వలం ప్రవిష్టః. చిత్రాఙ్గోఽపి [illegible] వాయసేన సహ పలాయితః. ఏతస్మిన్ [illegible] పశ్యతి, తావత్ కచ్ఛపోఽపి గతః. [illegible] మపఠత్.—

'ప్రాప్తో బన్ధనమప్యయం గురుమృగస్తావత్త్వయా మే హృతః,
సంప్రాప్తః కమఠః స చాపి నియతం నష్టస్త్వదాదేశతః,
క్షుత్క్షామోఽత్ర వనే భ్రమామి శిశుకైస్త్యక్తః సమం భార్యయా,
యచ్చాన్యన్న కృతం కృతాన్త కురు తే తచ్చాపి సహ్యం మయా.198.

ఏవం బహువిధం విలప్య స్వగృహం గతః. అథ తస్మిన్ వ్యాధే దూరీభూతే సర్వేఽపి తే కాకకూర్మమృగమూషికాః పరమానన్దభాజః పరస్పరం మాలిఙ్గ్య పునర్జాత మివాత్మానం మన్యమానా స్తదేవ సరః సంప్రాప్య మహాసుఖేన సుభాషితకథాగోష్ఠీ వినోదేన కాలం నయన్తి స్మ. ఏవం జ్ఞాత్వా వివేకినా మిత్త్రసంగ్రహః కార్యః. న చ మిత్త్రేణ సహ వ్యాజేన వర్తితవ్య మితి. ఉక్తం చ యతః.—

యో మిత్త్రాణి కరో త్యత్ర న కౌటిల్యేన వర్తతే
తైః సమం న పరాభూతిం సంప్రాప్నోతి కథంచన. 199.

ఇతి శ్రీవిష్ణుశర్మవిరచితే పఞ్చతన్త్రకే మిత్త్రసంప్రాప్తి ర్నామ
ద్వితీయం తన్త్రం సమాప్తమ్.

శ్రీ

కాకోలూకీయమ్.

అథేద మారభ్యతే కాకోలూకీయం నామ తృతీయం తన్త్రమ్. యస్యాయ మాద్యః శ్లోకః.—

న విశ్వసేత్ పూర్వవిరోధితస్య శత్రోశ్చ మిత్రత్వ ముపాగతస్య,
దగ్ధాం గుహాం పశ్యత ఘూకపూర్ణాం కాకప్రణీతేన హుతాశనేన. 1.

తద్యథాఽనుశ్రూయతే.—అస్తి దాక్షిణాత్యే జనపదే మహిలారోప్యం నామ నగరమ్. తస్య సమీపస్థోఽనేకశాఖాసనాథో ఽతిఘనతరపత్త్రచ్ఛన్నో న్యగ్రోధ పాదపోఽస్తి. తత్ర చ మేఘవర్ణో నామ వాయసరాజోఽనేకకాకపరివారః ప్రతి వసతి. స తత్ర విహితదుర్గరచనః సపరిజనః కాలం నయతి. తథాఽన్యోఽరి మర్దనో నామోలూకరాజోఽసంఖ్యోలూకపరివారో గిరిగుహాదుర్గాశ్రయః ప్రతివసతి స్మ. స చ రాత్రా వభ్యేత్య సదైవ తస్య న్యగ్రోధస్య సమన్తాత్ పరిభ్రమతి. అథో లూకరాజః పూర్వవిరోధవశా ద్యం కంచి ద్వాయసం సమాసాదయతి తం వ్యాపాద్య గచ్ఛతి. ఏవం నిత్యాభిగమనా చ్ఛనైః శనై స్తన్న్యగ్రోధపాదపదుర్గం తేన సమన్తా న్నిర్వాయసం కృతమ్. అథవా భవ త్యేవమ్. ఉక్తం చ,—

య ఉపేక్షేత శత్రుం స్వం ప్రసరన్తం యదృచ్ఛయా
రోగం చాలస్యసంయుక్తం స శనై స్తేన హన్యతే. 2.

తథా చ,— జాతమాత్రం న యః శత్రుం వ్యాధిం చ ప్రశమం నయేత్
అతిపుష్టాఙ్గయుక్తోఽపి స పశ్చాత్ తేన హన్యతే. 3.

అథాఽన్యేద్యుః స వాయసరాజో సర్వా న్వాయససచివా నాహూయ ప్రో వాచ.— 'భోః, ఉత్కటస్తావ దస్మాకం శత్రు రుద్యమసంపన్న శ్చ, కాలవశా న్నిత్య మేవ నిశాగమే సమే త్యాస్మత్పక్షకదనం కరోతి. తత్ కథ మస్య ప్రతివిధానమ్. వయం తావ ద్రాత్రౌ న పశ్యామః, న చ తస్య దివా దుర్గం విజానీమః, యేన గత్వా ప్రహరామః. త దత్ర విషయే కిం యుజ్యతే సంధి విగ్రహ యా నాసన సంశ్రయ ద్వైధీభావానా మేకతమస్య క్రియమాణస్య? త ద్విచార్య శీఘ్రం కథయన్తు భవన్తః.' అథ తే ప్రోచుః.—'యుక్త మభిహితం దేవేన య దేవ ప్రశ్నః కృతః. ఉక్తం చ,—

అపృష్టే నాపి వక్తవ్యం సచివే నాత్ర కిఞ్చన,
పృష్టేన తు ఋతం పథ్యం వాచ్యం చ ప్రియ మప్రియమ్.
యో న పృష్టో హితం బ్రూతే పరిణామే సుఖావహం
సుమన్త్రీ ప్రియవక్తా చ కేవలం స రిపుః స్మృతః. 5.
తస్మా దేకాన్త మాసాద్య కార్యో మన్త్రో మహీపతేః
యేన తస్య వయం కుర్మో నిర్ణయం కారణం తథా.' 6.

అథ స మేఘవర్ణో ఽన్వయాగతాన్ ఉజ్జీవి సంజీ వ్యనుజీవి ప్రజీవి చిరంజీవి నామ్నః పఞ్చ సచివాన్ ప్రత్యేకం ప్రష్టు మారబ్ధః. త త్రైతేషా మాదా తావ దుజ్జీవినం పృష్టవాన్.— 'భద్ర, ఏవం స్థితే కిం మన్యతే భవాన్?'

స ఆహః— "రాజన్, బలవతా సహ విగ్రహో న కార్యః. యథా స బలవాన్ కాలప్రహర్తా చ.— ఉక్తం చ యతః.—

బలీయసే ప్రణమతాం కాలే ప్రహరతా మపి
సంపదో నాపగచ్ఛన్తి ప్రతీప మివ నిమ్నగాః. 7.

తథా చ,— సంత్యాజ్యో ధార్మిక శ్చార్యో భ్రాతృసంఘాతవాన్ బలీ
అనేకవిజయీ చైవ; సంధేయః స రిపు ర్భవేత్. 8.

సంధిః కార్యోఽప్యనార్యేణ విజ్ఞాయ ప్రాణసంశయం,
ప్రాణైః సంరక్షితైః సర్వం యతో భవతి రక్షితమ్. 9.

యే నానేకయుద్ధవిజయీ స తేన విశేషాత్ సంధానీయః. ఉక్తం చ,—

అనేకయుద్ధవిజయీ సంధానం యస్య గచ్ఛతి
త త్ప్రభావేణ త స్యాశు వశం గచ్ఛ న్త్యరాతయః. 10.
సంధి మిచ్ఛేత్ సమే నాపి, సందిగ్ధో విజయో యుధి;
న హి సాంశయికం కుర్యా ది త్యువాచ బృహస్పతిః. 11.
సందిగ్ధో విజయో యుద్ధే జనానా మిహ యుధ్యతామ్,
ఉపాయత్రితయా దూర్ధ్వం తస్మా ద్యుద్ధం సమాచరేత్. 12.
అసందధానో మానా ద్యః సమే నాపి హతో భృశమ్
ఆమకుమ్భ ఇ వాన్యేన కరో త్యుభయసంక్షయమ్. 13.
సమం శక్తిమతా యుద్ధ మశక్తస్య హి మృ
దృషత్ కుమ్భం యథా భిత్త్వా తథా తిష్ఠతి శక్తిమాన్. 14.

అన్యచ్చ,— భూమి ర్మిత్రం హిరణ్యం వా విగ్రహస్య ఫలత్రయమ్,
నా స్త్యేక మపి య ద్యేషాం విగ్రహం న సమాచరేత్. 15.

ఖన న్నాఖుబిలం సింహః పాషాణశకలాకులం
ప్రాప్నోతి నఖభఙ్గం వా, ఫలం వా మూషకో భవేత్. 16.
తస్మా న్న స్యాత్ ఫలం యత్ర, దుష్టం యుద్ధం తు కేవలం,
న తత్ స్వయం సముత్పాద్యం, కర్తవ్యం న కథంచన. 17.
బలీయసా సమాక్రాన్తో వైతసీం వృత్తి మాచరేత్
వాఞ్ఛ న్నభ్రంశినీం లక్ష్మీం, న భౌజఙ్గీం కదాచన. 18.
కుర్వ న్హి వైతసీం వృత్తిం ప్రాప్నోతి మహతీం శ్రియమ్,
భుజఙ్గవృత్తి మాపన్నో వధ మర్హతి కేవలమ్. 19.
కౌర్మం సంకోచ మాస్థాయ ప్రహారా నపి మర్షయేత్
కాలే, కాలే చ మతిమా నుత్తిష్ఠేత్ కృష్ణసర్పవత్. 20.
ఆగతం విగ్రహం మత్వా సుసామ్నా ప్రశమం నయేత్,
విజయస్య హ్యనిత్యత్వా ద్రభసం చ సముత్సృజేత్. 21.
తథా చ,— బలినా సహ యోద్ధవ్య మితి నా స్తి నిదర్శనమ్,
ప్రతివాతం న హి ఘనః కదాచి దుపసర్పతి.'' 22.

ఏవ ముజ్జీవీ సామమన్త్రిం సంధికారం క్లృప్తవాన్.

అథ త చ్ఛ్రుత్వా సంజీవిన మాహ:— 'భద్ర, త వాభిప్రాయ మపి శ్రోతు మిచ్ఛామి.' స ఆహ:—''దేవ, న మ మైతత్ ప్రతిభాతి, య చ్ఛత్రుణా సహ సంధిః క్రియతే. ఉక్తం చ యతః.—

శత్రుణా న హి సందధ్యాత్ సుశ్లిష్టే నాపి సంధినా,
సుతప్త మపి పానీయం శమయ త్యేవ పావకమ్. 23.

అపరం చ స క్రూరోఽత్యన్తలుబ్ధో ధర్మరహితః. త త్త్వయా విశేషా న్న సంధేయః. ఉక్తం చ యతః.—

సత్యధర్మవిహీనేన న సందధ్యాత్ కథంచన,
సుసంధితోఽప్యసాధుత్వా దచిరా ద్యాతి విక్రియామ్. 24.

తస్మా త్తేన సహ యోద్ధవ్య మితి మే మతిః. ఉక్తం చ యతః.—

క్రూరో లుబ్ధోఽలసోఽసత్యః ప్రమాదీ భీరు రస్థిరః
మూఢో వృద్ధావమన్తా చ సుఖోచ్ఛేద్యో భవే ద్రిపుః. 25.

అపరం తేన పరాభూతా వయమ్. త ద్యది సంధానకీర్తనం కరిష్యామః, స భూయో ఽత్యన్తం కోపం కరిష్యతి. ఉక్తం చ,—

చతుర్థోపాయసాధ్యే తు రిపౌ సాన్త్వ మపక్రియా,
స్వేద్య మామజ్వరం ప్రా జ్ఞః కోఽమ్భసా పరిషిఞ్చతి? 26.

సామవాదాః సకోపస్య శత్రోః ప్రత్యుత దీపకాః,
ప్రతప్తస్యేవ సహసా సర్పిష స్తోయబిన్దవః. 27.

యదేవైష వదతి రిపు ర్బలవా నితి, త దప్యకారణమ్. ఉక్తం చ యతః.—

ఉత్సాహశక్తిసంపన్నో హన్యా చ్ఛత్రుం లఘు ర్గురుమ్,
యథా కణ్ఠీరవో నాగే సుసామ్రాజ్యం ప్రపద్యతే. 28.
మాయయా శత్రవో వధ్యా అవధ్యాః స్యు ర్బలేన యే,
యథా స్త్రీరూప మాస్థాయ హతో భీమేన కీచకః. 29.

తథా చ,— మృత్యో రివోగ్రదణ్డస్య రాజ్ఞో యాన్తి వశం ద్విషః,
శష్పతుల్యం హి మన్యన్తే దయాలుం రిపవో నృపమ్. 30.
ప్రయాతి శమనం యస్య తేజ స్తేజస్వితేజసా,
వృథా జాతేన కిం తేన మాతు ర్యౌవనహారిణా? 31.
యా లక్ష్మీ ర్నానులిప్తాఙ్గీ వైరిశోణితకుఙ్కుమైః
కాన్తాఽపి మనసః ప్రీతిం న సా ధత్తే మనస్వినామ్. 32.
రిపురక్తేన సంసిక్తా తత్ స్త్రీనేత్రామ్బుభి స్తథా
న భూమి ర్యస్య భూపస్య, కా శ్లాఘా తస్య జీవనే?" 33.

ఏవం సంజీవీ విగ్రహమన్త్రం విజ్ఞాపయామాస.

అథ త చ్ఛ్రుత్వాఽనుజీవిన మపృచ్ఛత్.— 'భద్ర, త్వ మపి స్వాభిప్రాయం నివేదయ.' సోఽబ్రవీత్.— "దేవ, దుష్టః స బలాధికో నిర్మర్యాద శ్చ. త త్తేన సహ సన్ధివిగ్రహౌ న యుక్తౌ. కేవలం యాన మర్హం స్యాత్. ఉక్తం చ,—

బలోత్కటేన దుష్టేన మర్యాదారహితేన చ
న సన్ధి, ర్విగ్రహో నైవ, వినా యానం, ప్రశస్యతే. 34.
ద్విధాకారం భవే ద్యానం; భయత్రస్త పలాయనమ్
ఏక, మన్య జ్జిగీషో శ్చ; యాత్రాలక్షణ ముచ్యతే. 35.
కార్తికే వాథ చైత్రే వా విజిగీషోః ప్రశస్యతే
యాన ముత్కృష్టవీర్యస్య శత్రుదేశే, న చాన్యదా. 36.
అవస్కన్దప్రదానస్య సర్వే కాలాః ప్రకీర్తితాః
వ్యసనే వర్తమానస్య శత్రో శ్ఛిద్రాన్వితస్య చ. 37.
స్వస్థానం సుదృఢం కృత్వా శూరై శ్చాప్తై ర్మహాబలైః
పరదేశం తతో గచ్ఛేత్ ప్రణిధివ్యాప్త మగ్రతః. 38.
అజ్ఞాతవివధాసారతోయసస్యో వ్రజేత్తు యః
పరరాష్ట్రం స నూ భూయః స్వరాష్ట్ర మధిగచ్ఛతి. 39.

త త్తే యుక్తం కర్తు మపసరణమ్. అన్య చ్చ,—

న విగ్రహం న సంధానం బలినా తేన పాపినా,
కార్యలాభ మపే క్ష్యాపసరణం క్రియతే బుధైః. 40.

ఉక్తం చ యతః,—

య దపసరతి మేషః కారణం తత్ ప్రహర్తుం,
మృగపతి రపి కోపాత్ సంకుచ త్యుత్పతిష్ణుః,
హృదయవిహితవైరా గూఢమన్త్రప్రచారాః
కి మపి విగణయన్తో బుద్ధిమన్తః సహన్తే. 41.

అన్యచ్చ,— బలవన్తం రిపుం దృష్ట్వా దేశత్యాగం కరోతి యః
యుధిష్ఠిర ఇ వాప్నోతి పున ర్జీవన్ స మేదినీమ్. 42.
యుధ్యతేఽహంకృతిం కృత్వా దుర్బలో యో బలీయసా
స తస్య వాఞ్ఛితం కుర్యా దాత్మన శ్చ కులక్షయమ్. 43.

త ద్బలవతాఽభియుక్త స్యాపసరణసమయోఽయం న సంధే ర్విగ్రహస్య చ.'' ఏవ మనుజీవిమన్త్రిపఽపసరణస్య.

అథ తస్య వాక్యం సమాకర్ణ్య ప్రజీవిన మాహ:— 'భద్ర, త్వ మ ప్యాత్మనో ఽభిప్రాయం వద.' సోఽబ్రవీత్.— "దేవ, మమ సంధివిగ్రహయానాని త్రీ ణ్యపి న ప్రతిభాన్తి. విశేషత శ్చాసనం ప్రతిభాతి. ఉక్తం చ యతః.—

నక్రః స్వస్థాన మాసాద్య గజేన్ద్ర మపి కర్షతి,
స ఏవ ప్రచ్యుతః స్థానా చ్ఛునాఽపి పరిభూయతే. 44.

అన్యచ్చ,— అభియుక్తో బలవతా దుర్గే తిష్ఠేత్ ప్రయత్నవాన్,
తత్రస్థః సుహృదాహ్వానం ప్రకుర్వీ తాత్మముక్తయే. 45.
యో రిపో రాగమం శ్రుత్వా భయసంత్రస్తమానసః
స్వస్థానం సంత్యజే త్తత్ర న స భూయో వసే న్నరః. 46.
దంష్ట్రావిరహితః సర్పో మదహీనో యథా గజః
స్థానహీన స్తథా రాజా గమ్యః స్యాత్ సర్వజన్తుషు. 47.
నిజస్థానస్థితోఽ ప్యేకః శతం యోద్ధుం సహే న్నరః
శక్తానా మపి శత్రూణాం, తస్మాత్ స్థానం న సంత్యజేత్. 48.
తస్మా ద్దుర్గం దృఢం కృత్వా సుభటాసారసంయుతం,
ప్రాకారపరిఖాయుక్తం, శస్త్రాదిభి రలంకృతం, 49.
తిష్ఠ మధ్యగతో నిత్యం యుద్ధాయ కృతనిశ్చయః;
జీవన్ సంప్రాప్స్యసి క్ష్మాన్తం మృతో వా స్వర్గ మేష్యసి. 50.

అన్యచ్చ,- బలినాఽపి న బధ్యన్తే లఘవోఽప్యేకసంశ్రయాః
విపక్షేణాఽపి, మరుతా యథైకస్థానవీరుధః. 51.
మహాన ప్యేకజో వృక్షో బలవాన్ సుప్రతిష్ఠితః
ప్రసహ్య ఇవ వాతేన శక్యో ధర్షయితుం యతః. 52.
అథ యే సంహతా వృక్షాః సర్వతః సుప్రతిష్ఠితాః
న తే శీఘ్రేణ వాతేన హన్యన్తే హ్యేకసంశ్రయాత్. 53.
ఏవం మనుష్య మేకం చ శౌర్యే ణాఽపి సమన్వితం
శక్యం ద్విషన్తో మన్యన్తే, హింసన్తి చ తతః పరమ్." 54.

ఏవం ప్రజీవిమన్త్రిః. ఇద మాసనసఞ్జ్ఞకమ్.

ఏతత్ సమాకర్ణ్య చిరంజీవినం ప్రాహ.— 'భద్ర, త్వ మపి స్వాభిప్రాయం వద.' సోఽబ్రవీత్.— "దేవ, షాడ్గుణ్యమధ్యే మమ సంశ్రయః సమ్యక్ ప్రతిభాతి. తత్త స్యానుష్ఠానం కార్యమ్. ఉక్తం చ,—

అసహాయః సమర్థోఽపి తేజస్వీ కిం కరిష్యతి?
నిర్వాతే జ్వలితో వహ్నిః స్వయ మేవ ప్రశామ్యతి. 55.
సంగతిః శ్రేయసీ పుంసాం, స్వపక్షే చ విశేషతః,
తుషై రపి పరిభ్రష్టా న ప్రరోహన్తి తణ్డులాః. 56.

తద త్రైవ స్థితేన త్వయా కశ్చిత్ సమర్థః సమాశ్రయణీయః, యో విపత్ప్రతీకారం కరోతి. యది పున స్త్వం స్వస్థానం త్యక్త్వా ఽన్యత్ర యాస్యసి, తత్ కోఽపి తే వాఙ్మాత్రే ణాపి సాహాయ్యం న కరిష్యతి. ఉక్తం చ యతః.—

వనాని దహతో వహ్నేః సఖా భవతి మారుతః,
స ఏవ దీపనాశాయ, కృశే క స్యాస్తి సౌహృదమ్? 57.

అథవా నైత దేకాన్తం య ద్బలిన మేకం సమాశ్రయేత్. లఘూనా మపి సంశ్రయో రక్షాయై భవ త్యేవ. ఉక్తం చ యతః.—

సంఘాతవాన్ యథా వేణు ర్నిబిడో వేణుభి ర్వృతః
న శక్యః స సముచ్ఛేత్తుం, దుర్బలోఽపి తథా నృపః. 58.

యది పున రుత్తమసంశ్రయో భవతి తత్ కి ముచ్యతే. ఉక్తం చ,—

మహాజనస్య సంపర్కః కస్య నోన్నతికారకః?
పద్మపత్త్రస్థితం తోయం ధత్తే ముక్తాఫలశ్రియమ్. 59.

త దేవం సంశ్రయం వినా న కశ్చిత్ ప్రతీకారో భవతి. తస్మాత్ సంశ్రయః కార్య ఇతి మేఽభిప్రాయః. ఏవం చిరంజీవిమన్త్రిః.

అ త్రైవ మభిహితే స మేఘవర్ణో రాజా చిర న్తనం పితృసచివం దీర్ఘాయుషం సకలనీతిశాస్త్రపారంగతం స్థిరజీవినామానం ప్రణమ్య ప్రోవాచ.— 'తాత, య దేతే మయా పృష్టాః సచివా స్తావ   స్యాపి తవ, తత్ పరీక్షార్థమ్. యేన త్వం సకలం శ్రుత్వా య దుచితం త న్మే సమాదిశసి. త ద్య ద్యుక్తం భవతి, తత్ సమాదేశ్యమ్.' స ఆహ:— 'వత్స, సర్వై ర ప్యేతై ర్నీతిశాస్త్రాశ్రయ ముక్తం సచివైః. త దుప యుజ్యతే స్వకాలోచితం సర్వ మేవ. పర మేష ద్వైధీభావస్య కాలః. ఉక్తం చ,—

అవిశ్వాసం సదా తిష్ఠేత్ సన్ధినా విగ్రహేణ చ
ద్వైధీభావం సమాశ్రిత్య నూనం శత్రౌ బలీయసి. 60.

త చ్ఛత్రుం విశ్వా స్యావిశ్వస్తై ర్లోభం దర్శయద్భిః సుఖే నోచ్ఛిద్యతే రిపుః. ఉక్తం చ,—

ఉచ్ఛేద్య మపి విద్వాంసో వర్ధయ న్త్యరి మేకదా,
గుడేన వర్ధితః శ్లేష్మా సుఖం వృద్ధ్యా నిపాత్యతే. 61.

తథా — స్త్రీణాం శత్రోః కుమిత్రస్య పణ్యస్త్రీణాం విశేషతః
యో భవే దేకభావేన న స జీవతి మానవః. 62.

కృత్యం దేవద్విజాతీనా మాత్మన శ్చ గురో స్తథా
ఏకభావేన కర్తవ్యం శేషం ద్వైధం సమాశ్రితమ్.

ఏకో భావః సదా శస్తో యతీనాం భావితాత్మనాం
స్త్రీలుబ్ధానాం న లోకానాం విశేషేణ మహీభృతామ్. 64.

తద్ ద్వైధీభావం సంశ్రితస్య తవ స్వస్థానే వాసో భవిష్యతి. లోభాశ్రయా చ్చ శత్రు ముచ్చాటయిష్యసి. అపరం యది కిఞ్చి చ్ఛిద్రం తస్య పశ్యసి త ద్గత్వా వ్యాపాద యిష్యసి.' మేఘవర్ణ ఆహ:—'తాత, మయా సోఽవిదితసంశ్రయః. తత్ కథం తస్య ఛిద్రం జ్ఞాస్యామి.' స్థిరజీ వ్యాహ:— 'వత్స, న కేవలం స్థానమ్, ఛిద్రా ణ్యపి ప్రకటీకరిష్యామి ప్రణిధిభిః. ఉక్తం చ,—

గావో గన్ధేన పశ్యన్తి, వేదైః పశ్యన్తి వై ద్విజాః,
చారైః పశ్యన్తి రాజాన, శ్చక్షుర్భ్యా మితరే జనాః. 65.

ఉక్తం చాత్ర విషయే.—

య స్తీర్థాని నిజే పక్షే పరపక్షే విశేషతః
గుప్తై శ్చారై ర్నృపో వేత్తి న స దుర్గతి మాప్నుయాత్.' 66.

మేఘవర్ణ ఆహ:— 'తాత, కాని తీర్థా న్యుచ్యన్తే? కతిసంఖ్యాని చ? కీదృశా గుప్త చరాః? తత్ సర్వం నివేద్యతామ్.' ఇతి. స ఆహ:— "అత్ర విషయే భగవతా

నారదేన యుధిష్ఠిరః ప్రోక్తః. య చ్ఛత్రుపక్షేఽష్టాదశ తీర్థాని, స్వపక్షే పఞ్చదశ. త్రిభి స్త్రిభి ర్గుప్తచరై స్తాని జ్ఞేయాని. తై ర్జ్ఞాతైః స్వపక్షః పరపక్ష శ్చ వశ్యో భవతి. ఉక్తం చ నారదేన యుధిష్ఠిరం ప్రతి.—

కచ్చి దష్టాద శాన్యేషు, స్వపక్షే దశ పఞ్చ చ
త్రిభి స్త్రిభి రవిజ్ఞాతై ర్వేత్సి తీర్థాని చారకైః. 67.

తీర్థశబ్దే నాయుక్తక ర్మాభిధీయతే. త ద్యది తేషాం కుత్సితం భవతి, తత్ స్వామినో ఽభిఘాతాయ భవతి. ప్రధానం భవతి, తద్వృద్ధయే స్యా దితి. త ద్యథా.—మన్త్రీ, పురోహితః, సేనాపతిః, యువరాజః, దౌవారికః, అన్తర్వంశికః, ప్రశాసకః, సమాహర్తృ సంనిధాతృ ప్రదేష్టృ జ్ఞాపకాః, సాధనాధ్యక్షః, గజాధ్యక్షః, కోశాధ్యక్షః, దుర్గపాల కరపాల సీమాపాల ప్రోత్కటభృత్యాః. ఏషాం భేదేన ద్రా గ్రిపుః సాధ్యతే. స్వపక్షే చ దేవీ, జననీ, కఞ్చుకీ, మాలికః, శయ్యాపాలకః, స్పర్శాధ్యక్షః, సాంవత్సరికః, భిషక్, జలవాహకః, తామ్బూలవాహకః, ఆచార్యః, అఙ్గరక్షకః, స్థానచిన్తకః, ఛత్త్రధరః, విలాసినీ. ఏషాం వైరద్వారేణ స్వపక్షే విఘాతః. తథా చ,—

వైద్యసాంవత్సరాచార్యాః స్వపక్షేఽధికృతా శ్చరాః,
యథాఽహితుణ్డికోన్మత్తాః సర్వం జానన్తి శత్రుషు. 68.

తథా చ,— కృత్యాకృత్యవిద స్తీర్థే ష్వన్తః ప్రణిధయః పరం
విదాంకుర్వన్తు మహత స్తలం విద్విషదమ్భసః.” 69.

ఏవం మన్త్రివాక్య మాకర్ణ్య ద్రా గన్తరే మేఘవర్ణ ఆహ:— ‘తాత, అథ కిం నిమిత్త మేవంవిధం ప్రాణాన్తికం స దైవ వాయసోలూకానాం వైరమ్?’ స ఆహ:— ‘వత్స, కదాచి ద్ధంస శుక బక కోకిల చాత కోలూక మయూర కపోత పారావత సారస ప్రభృతయః సర్వేఽపి పక్షిణః సమేత్య సోద్వేగం మన్త్రయితు మారబ్ధాః.— ‘అహో! అస్మాకం తావ ద్వైనతేయో రాజా. స చ వాసుదేవభక్తః. న కా మపి చిన్తా మస్మాకం కరోతి. తత్ కిం తేన వృథాస్వామినా, యో లుబ్ధకపాశై ర్నిత్యం నిబధ్యమానానాం న రక్షాం విధత్తే? ఉక్తం చ,—

యో న రక్షతి విత్రస్తాన్ పీడ్యమానాన్ పరైః సదా
జన్తూన్ పార్థివరూపేణ స కృతాన్తో న సంశయః. 70.
యది న స్యా న్నరపతిః సమ్యఙ్నేతా తతః ప్రజా
అకర్ణధారా జలధౌ విప్లవే తేహ నౌ రివ. 71.
షడిమాన్ పురుషో జహ్యా ద్భిన్నాం నావ మి వార్ణవే
అప్రవక్తార మాచార్య, మనధీయాన మృత్విజమ్, 72.

అరక్షితారం రాజాన, భార్యాం చాప్రియవాదినీం,
గ్రామకామం చ గోపాలం, వనకామం చ నాపితమ్. 73.

తత్ సంచి న్త్యాన్యః కశ్చి ద్రాజా విహఙ్గమానాం క్రియతామ్.' ఇతి.

అథ తై ర్భద్రాకార ములూక మవలోక్య సర్వై రభిహితమ్.—'య దేష ఉలూకో రాజాఽస్మాకం భవిష్యతి. త దానీయన్తాం నృపాభిషేకసమ్బన్ధినః సమ్భారాః.' ఇతి. అథ సాధితే వివిధతీర్థోదకే, ప్రగుణీకృతేఽష్టోత్తరశతమూలికాసంఘాతే, ప్రదత్తే సింహాసనే, వర్తితే సప్తద్వీపసముద్రభూధరవిచిత్రే ధరిత్రీమణ్డలే, ప్రసారితే వ్యాఘ్రచర్మణి, ఆపూరితేషు హేమకుమ్భేషు దీపేషు వాద్యేషు చ, సజ్జీకృతేషు దర్పణాదిషు మాఙ్గల్యవస్తుషు, పఠత్సు వన్దిముఖ్యేషు, వేదోచ్చారణపరేషు సముదితేషు బ్రాహ్మణేషు, గీతిపరే యువతీజనే, ఆనీతాయా మగ్రమహిష్యాం కృకాలికాయామ్, ఉలూకోఽభిషేకార్థం యావ త్సింహాసన ఉపవిశతి, తావ త్కుతోఽపి వాయసః సమాయాతః. సోఽచిన్తయత్.— 'అహో! కి మేష సకలపక్షిసమాగమో మహోత్సవ శ్చ?'

అథ తే పక్షిణ స్తం దృష్ట్వా మిథః ప్రోచుః.— 'పక్షిణాం మధ్యే వాయస శ్చతురః శ్రూయతే. ఉక్తం చ,—

నరాణాం నాపితో ధూర్తః, పక్షిణాం చైవ వాయసః
దంష్ట్రిణాం చ సృగాల స్తు, శ్వేతభిక్షు స్తపస్వినామ్. 74.

త ద స్యాపి వచనం గ్రాహ్యమ్. ఉక్తం చ,—

బహుధా బహుభిః సార్ధం చిన్తితాః సునిరూపితాః
కథంచి న్న విలీయన్తే విద్వద్భి శ్చిన్తితా నయాః.' 75.

అథ వాయసః సమేత్య తా నాహ:— 'అహో! కిం మహాజనసమాగమోఽయం పరమమహోత్సవ శ్చ?' తే ప్రోచుః.— 'భోః, నా స్తి కశ్చి ద్విహఙ్గమానాం రాజా. త ద స్యోలూకస్య విహఙ్గరాజ్యాభిషేకో నిరూపిత స్తిష్ఠతి సమస్తపక్షిభిః. త త్త్వ మపి స్వమతం దేహి. ప్రస్తావే సమాగతోఽసి. అ థాసౌ కాకో విహ స్యాహ:— 'అహో! న యుక్త మేతత్, య న్మయూర హంస కోకిల చక్రవాక శుక కారణ్డవ హారీత సారసాదిషు పక్షిప్రధానేషు విద్యమానేషు దివాన్ధ స్యాస్య కరాలవక్త్ర స్యాభిషేకః క్రియతే. త న్నైత న్మమ మతమ్. యతః;—

వక్రనాసం సుజిహ్మాక్షం క్రూర మప్రియదర్శనమ్,
అక్రుద్ధ స్యేదృశం వక్త్రం, భవేత్ క్రుద్ధస్య కీదృశమ్? 76.

తథా చ,- స్వభావరౌద్ర మత్యుగ్రం క్రూర మప్రియవాదినమ్
ఉలూకం నృపతిం కృత్వా, కా నః సిద్ధి ర్భవిష్య 77.

అపరం వైనతేయే స్వామిని స్థితే, కి మేష దివాన్ధః క్రియతే రాజా? తద్యద్యపి గుణవాన్ భవతి, తథాఽప్యేకస్మిన్ స్వామిని స్థితే, నాన్యో భూపః ప్రశస్యతే.

ఏక ఏవ హితార్థాయ తేజస్వీ పార్థివో భువః,
యుగాన్త ఇవ భాస్వన్తో బహవోఽత్ర విపత్తయే. 78.

తత్తస్య నామ్నాఽపి యూయం పరేషా మగమ్యా భవిష్యథ. ఉక్తం చ,-

గురూణాం నామమాత్రేఽపి గృహీతే స్వామిసంభవే
దుష్టానాం పురతః క్షేమం తత్క్షణా దేవ జాయతే. 79.

తథా చ,— వ్యపదేశేన మహతాం సిద్ధిః సంజాయతే పరా
శశినో వ్యపదేశేన వసన్తి శశకాః సుఖమ్.' 80.

త ఊచుః.— 'కథ మేతత్?' స ఆహ:—

కథా. ౧.

కస్మింశ్చి ద్వనే చతుర్దన్తో నామ మహాగజో యూథాధిపః ప్రతివసతి స్మ. తత్ర కదాచి న్మహ త్యనావృష్టిః సంజాతా ప్రభూతవర్షాణి యావత్. తయా తడాగహ్రదపల్వలసరాంసి శోష ముపగతాని. అథ తైః సమస్తగజైః స గజరాజః ప్రోక్తః.— 'దేవ, పిపాసకులా గజకలభా మృతప్రాయా, అపరే మృతా శ్చ. త దన్విష్యతాం కశ్చి జ్జలాశయో యత్ర జలపానేన స్వస్థతాం వ్రజన్తి.' తత శ్చిరం ధ్యాత్వా తే నాభిహితమ్.— 'అస్తి మహాన్ హ్రదో వివిక్తే ప్రదేశే స్థలమధ్యగతః పాతాలగఙ్గాజలేన స దైవ పూర్ణః. త త్తత్ర గమ్యతామ్. ఇతి. తథాఽనుష్ఠితే పఞ్చరాత్ర ముపసర్పద్భిః సమాసాదిత స్తైః స హ్రదః. తత్ర స్వేచ్ఛయా జలమవగాహ్యాస్తమయవేలాయాం నిష్క్రాన్తాః. తస్య చ హ్రదస్య సమన్తా చ్ఛశకబిలా అసంఖ్యాః సుకోమలభూమౌ తిష్ఠన్తి. తేఽపి సమస్తై రపి తై ర్గజై రిత స్తతో భ్రమద్భిః పరిభగ్నాః. బహవః శశకా భగ్నపాదశిరోగ్రీవా విహితాః. కేచి న్మృతాః, కేచి జ్జీవశేషా జాతాః. అథ గతే తస్మిన్ గజయూథే, శశకాః సోద్వేగా గజపాదక్షుణ్ణసమావాసాః కేచి ద్భగ్నపాదాః, అన్యే జర్జరితకలేబరా రుధిరప్లుతాః, అన్యే హతశిశవో బాష్పపిహితలోచనాః, సమేత్య మిథో మన్త్రం చక్రుః.—'అహో! వినష్టా వయమ్. నిత్య మే వైత ద్గజయూథ మాగమిష్యతి, యతో నాన్యత్ర జల మస్తి. తత్ సర్వేషాం నాశో భవిష్యతి. ఉక్తం చ,—

స్పృశ న్నపి గజో హన్తి, జిఘ్ర న్నపి భుజఙ్గమః,
హస న్నపి నృపో హన్తి, మానయ న్నపి దుర్జనః. 81.

త చ్చిన్త్యతాం కశ్చి దుపాయః.'

త త్రైకః ప్రోవాచః— 'గమ్యతాం దేశత్యాగేన. కి మన్యత్? ఉక్తం చ మనునా వ్యాసేన చ.—

త్యజే దేకం కుల స్యార్థే, గ్రామ స్యార్థే కులం త్యజేత్,
గ్రామం జనపద స్యార్థ, ఆత్మార్థే పృథివీం త్యజేత్. 82.
క్షేమ్యాం సస్యప్రదాం నిత్యం పశువృద్ధికరీ మపి
పరిత్యజే న్నృపో భూమి మాత్మార్థ మవిచారయన్. 83.
ఆపదర్థే ధనం రక్షే, ద్దారాన్ రక్షే ద్ధనై రపి,
ఆత్మానం సతతం రక్షే ద్దారై రపి ధనై రపి.' 84.

తత శ్చాన్యే ప్రోచుః— 'భోః, పితృపైతామహం స్థానం న సహసా త్యక్తుమ్. తత్ క్రియతాం తేషాం కృతే కాచి ద్బిభీషికా. యత్ కథ మపి దైవా న్న సమాయాన్తి. ఉక్తం చ,—

నిర్విషే ణాపి సర్పేణ కర్తవ్యా మహతీ ఫటా,
విషం భవతు వామా స్తు, ఫటాటోపో భయంకరః.' 85.

అ థాన్యే ప్రోచుః—"య ద్యేవం తత స్తేషాం మహా ద్బిభీషికాస్థాన మస్తి, యేన నాగమిష్యన్తి. సా చ చతురదూతాయత్తా బిభీషికా. యతో విజయదత్తో నామ రాజాఽస్మత్స్వామీ శశక శ్చన్ద్రమణ్డలే నివసతి. తత్ ప్రేష్యతాం కశ్చి న్మిథ్యాదూతో యూథాధిపసకాశం, య 'చ్చన్ద్ర స్త్వా మత్ర హ్రద ఆగచ్ఛన్తం నిషేధయతి. యతో ఽస్మత్పరిగ్రహోఽస్య సమన్తా ద్వసతి.' ఏవ మభిహితే శ్రద్ధేయవచనాత్ కదాఽపి నివర్తతే."

అ థాన్యే ప్రోచుః— 'య ద్యేవం, త దస్తి లమ్బకర్ణో నామ శశకః. స చ వచనరచనాచతురో దూతకర్మజ్ఞః. స తత్ర ప్రేష్యతామ్. ఉక్తం చ,—

సాకారో నిఃస్పృహో వాగ్మీ నానాశాస్త్రవిచక్షణః
పరచిత్తావగన్తా చ రాజ్ఞో దూతః స ఇష్యతే. 86.
అన్యచ్చ,— యో మూర్ఖం లౌల్యసంపన్నం రాజద్వారిక మాచరేత్
మిథ్యావాదం విశేషేణ తస్య కార్యం న సిధ్యతి. 87.

త దన్విష్యతాం య ద్యస్మాద్వ్యసనా దాత్మనాం సునిర్ముక్తిః.' అ థాన్యే ప్రోచుః— 'అహో! యుక్త మేతత్. నాన్యః కశ్చి దుపాయోఽస్మాకం జీవితస్య. త థైవ క్రియతామ్.'

అథ లమ్బకర్ణో గజయూథాధిపసమీపే నిరూపితో గత శ్చ. తథాఽనుష్ఠితే లమ్బకర్ణోఽపి గజమార్గ మాసా ద్యాగమ్యం స్థల మారుహ్య తం గజ మువాచ.—

'భో భో దుష్టగజ, కి మేవం లీలయా నిశ్శఙ్కతయాఽత్ర చన్ద్రహ్రద ఆగచ్ఛసి? త న్నాగన్తవ్యమ్, నివర్త్యతామ్.' ఇతి. త దాకర్ణ్య విస్మితమనా గజ ఆహ:— 'భోః, క స్త్వమ్?' స ఆహ:— 'అహం లమ్బకర్ణో నామ శశక శ్చన్ద్రమణ్డలే వసామి. సాంప్రతం భగవతా చన్ద్రమసా తవ పార్శ్వే ప్రహితో దూతః. జానా త్యేవ భవాన్, యథార్థవాదినో దూతస్య న దోషః కరణీయః. దూతముఖా హి రాజానః సర్వ ఏవ. ఉక్తం చ,—

ఉద్యతే ష్వపి శస్త్రేషు బన్ధువర్గవధే ష్వపి
పరుషా ణ్యపి జల్పన్తో వధ్యా దూతా న భూభుజా.' 88.

త చ్ఛ్రుత్వా స ఆహ:— 'భోః శశక, తత్ కథయ భగవత శ్చన్ద్రమసః సందేశం, యేన సత్వరం క్రియతే.' స ఆహ:— 'భవతాఽతీతదివసే యూథేన సహాగచ్ఛతా ప్రభూతాః శశకా నిపాతితాః. తత్ కిం న వేత్తి భవాన్, య న్మమ పరిగ్రహో ఽయమ్? త ద్యది జీవితేన తే ప్రయోజనమ్, తదా కే నాపి ప్రయోజనే నాత్ర హ్రదే నాగన్తవ్య మితి సందేశః.' గజ ఆహ:— 'అథ క్వ వర్తతే భగవాన్ స్వామీ చన్ద్రః?' స ఆహ:— 'అత్ర హ్రదే సాంప్రతం శశకానాం భవద్యూథమథితానాం హతశేషాణాం సమాశ్వాసనాయ సమాయాత స్తిష్ఠతి. అహం పున స్తవా న్తికం ప్రేషితః.' గజ ఆహ:— 'య ద్యేవం త ద్దర్శయ మే తం స్వామినం యేన ప్రణ మ్యాన్యత్ర గచ్ఛామి.' శశక ఆహ:— 'భోః, ఆగచ్ఛ మయా స హైకాకీ యేన దర్శయామి.' త థాఽనుష్ఠితే శశకో నిశాసమయే తం గజం హ్రదతీరే నీత్వా జలమధ్యే స్థితం చన్ద్రబిమ్బ మదర్శయత్. ఆహ చ.— 'భోః, ఏష నః స్వామీ జలమధ్యే సమాధిస్థ స్తిష్ఠతి. త న్నిభృతం ప్రణమ్య సత్వరం వ్రజ. నో చేత్ సమాధిభఙ్గా ద్భూయోఽపి ప్రభూతం కోపం కరిష్యతి.' అథ గజోఽపి త్రస్తమనా స్తం ప్రణమ్య పున ర్గమనాయ ప్రస్థితః. శశకా శ్చ తద్దినా దారభ్య సపరివారాః సుఖేన స్వేషు స్థానేషు తిష్ఠన్తి స్మ. అతోఽహం బ్రవీమి.— 'వ్యపదేశేన మహతామ్' ఇతి. అపి చ, క్షుద్ర మలసం కాపురుషం వ్యసనిన మకృతజ్ఞం పృష్ఠప్రలపనశీలం స్వామిత్వేన నాభియోజయే జ్జీవితకామః. ఉక్తం చ:—

క్షుద్ర మర్థపతిం ప్రాప్య న్యాయాన్వేషణతత్పరౌ
ఉభా వపి క్షయం ప్రాప్తౌ పురా శశకపిఞ్జలౌ. 89.

తే ప్రోచుః.— 'కథ మేతత్?' స ఆహ:—

కథా. ౨.

కస్మింశ్చి ద్వృక్షే పురాఽహ మవసమ్. త త్రాధస్తాత్ కోటరే కపిఞ్జలో నామ చటకః ప్రతివసతి స్మ. అథ స దైవా స్తమయవేలాయా మాగతయో ర్ద్వయో రనేక

సుభాషితగోష్ఠ్యా దేవర్షి బ్రహ్మర్షి రాజర్షి పురాణచరితకీర్తనేన చ పర్యటనదృష్టానేకకౌతూహల ప్రకథనేన చ పరమసుఖ మనుభవతోః కాలో వ్రజతి. అథ కదాచిత్ కపిఞ్జలః ప్రాణయాత్రార్థ మన్యైశ్చటకైః సహాన్యం పక్వశాలిప్రాయం దేశం గతః. తతో యావ న్నిశాసమయేఽపి నాయాత స్తావ దహం సోద్వేగమనా స్తద్వియోగదుఃఖిత శ్చిన్తితవాన్.— 'అహో! కి మద్య కపిఞ్జలో నాయాతః? కిం కేనాపి పాశేన బద్ధః? ఉతాహోస్విత్ కేనాపి వ్యాపాదితః? సర్వథా యది కుశలీ భవతి త న్మాం వినా న తిష్ఠతి.' ఏవం మే చిన్తయతో బహూ న్యహాని వ్యతిక్రాన్తాని. తత శ్చ తత్ర కోటరే కదాచి చ్ఛీఘ్రగో నామ శశకోఽస్తమయవేలాయా మాగత్య ప్రవిష్టః. మయాఽపి కపిఞ్జలనిరాశత్వేన న నివారితః. అ థాన్యస్మి న్నహని కపిఞ్జలః శాలిభక్షణా దతీవ పీవరతనుః స్వ మాశ్రయం స్మృత్వా భూయోఽపి త త్రైవ సమాయాతః. అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే.—

న తాదృగ్ జాయతే సౌఖ్య మపి స్వర్గే శరీరిణామ్
దారిద్ర్యేఽపి హి యాదృక్ స్యాత్ స్వదేశే స్వపురే గృహే. 90.

అ థాసౌ కోటరా న్తర్గతం శశకం దృష్ట్వా సాక్షేప మాహ:—'భోః శశక, న త్వయా సున్దరం కృతం, య న్మమావసథస్థానే ప్రవిష్టోఽసి. త చ్ఛీఘ్రం నిష్క్రమ్యతామ్.' శశక ఆహ:— 'న త వేదం గృహమ్, కిన్తు మ మైవ. తత్ కిం మిథ్యా పరుషాణి జల్పసి? ఉక్తం చ,—

వాపీకూపతడాగానాం దేవాలయకుజన్మనామ్
ఉత్సర్గాత్ పరతః స్వామ్య మపి కర్తుం న శక్యతే. 91.

తథా చ,— ప్రత్యక్షం యస్య య ద్భుక్తం క్షేత్రాద్యం దశ వత్సరాన్
తత్ర భుక్తిః ప్రమాణం స్యా, న్న సాక్షీ నాక్షరాణి వా. 92.
మానుషాణా మయం న్యాయో మునిభిః పరికీర్తితః,
తిరశ్చాం చ విహఙ్గానాం యావ దేవ సమాశ్రయః. 93.

త న్మ మైత ద్గృహమ్, న తవ.' ఇతి. కపిఞ్జల ఆహ:—'భోః, యది స్మృతిం ప్రమాణీకరోషి త దాగచ్ఛ మయా సహ, యేన స్మృతిపాఠకం పృష్ట్వా స యస్య దదాతి స గృహ్ణాతు.' తథాఽనుష్ఠితే మయాఽపి చిన్తితమ్.— 'కి మత్ర భవిష్యతి? మయా ద్రష్టవ్యోఽయం న్యాయః.' తతః కౌతుకా దహ మపి తా వనుప్రస్థితః.

అ త్రాన్తరే తీక్ష్ణదంష్ట్రో నా మారణ్యమార్జార స్తయో ర్వివాదం శ్రుత్వా మార్గాసన్నం నదీతట మాసాద్య కృతకుశోపగ్రహో నిమీలితనయన ఊర్ధ్వబాహు రర్ధపాదస్పృష్టభూమిః శ్రీసూర్యాభిముఖ ఇమాం ధర్మోపదేశనా మకరోత్.— "అహో!

అసారో౽యం సంసారః. క్షణభఙ్గురాః ప్రాణాః. స్వప్నసదృశః ప్రియసమాగమః. ఇన్ద్రజాలవత్ కుటుమ్బపరిగ్రహో౽యమ్. తద్ధర్మం ముక్త్వా నాన్యా గతి రస్తి. ఉక్తం చ,—

అనిత్యాని శరీరాణి, విభవో నైవ శాశ్వతః,
నిత్యం సన్నిహితో మృత్యుః, కర్తవ్యో ధర్మసంగ్రహః. 94.
యస్య ధర్మవిహీనాని దినా న్యాయాన్తి యాన్తి చ
స లోహకారభస్త్రేవ శ్వస న్నపి న జీవతి. 95.
నాచ్ఛాదయతి కౌపీనం న దంశమశకాపహమ్
శునః పుచ్ఛ మివ వ్యర్థం పాణ్డిత్యం ధర్మవర్జితమ్. 96.
అన్యచ్చ,— పులాకా ఇవ ధాన్యేషు, పూతికా ఇవ పక్షిషు,
మశకా ఇవ మర్త్యేషు, యేషాం ధర్మో న కారణమ్. 97.
శ్రేయః పుష్పం ఫలం వృక్షా, ద్దధ్నః శ్రేయో ఘృతం స్మృతమ్,
శ్రేయ స్తైలం చ పిణ్యాకా, చ్ఛ్రేయాన్ ధర్మ స్తు మానుషాత్. 98.
సృష్టా మూత్రపురీషార్థ మాహారాయ చ కేవలం
ధర్మహీనాః పరార్థాయ పురుషాః పశవో యథా. 99.
స్థైర్యం సర్వేషు కృత్యేషు శంసన్తి నయపణ్డితాః
బహ్వన్తరాయయుక్తస్య ధర్మస్య త్వరితా గతిః. 100.
సంక్షేపాత్ కథ్యతే ధర్మో, జనాః కిం విస్తరేణ వః?
పరోపకారః పుణ్యాయ, పాపాయ పరపీడనమ్. 101.
శ్రూయతాం ధర్మసర్వస్వం, శ్రుత్వా చై వావధార్యతామ్,
ఆత్మనః ప్రతికూలాని పరేషాం న సమాచరేత్." 102.

అథ తస్య తాం ధర్మోపదేశనాం శ్రుత్వా శశక ఆహ:— 'భో భోః కపిఞ్జల, ఏష నదీతీరే తపస్వీ ధర్మవాదీ తిష్ఠతి. త దేనం పృచ్ఛావః.' కపిఞ్జల ఆహ:— 'నను స్వభావతో౽స్మాకం శత్రుభూతో౽య మస్తి. త ద్దూరే స్థితౌ పృచ్ఛావః. కదాచి దస్య వ్రతవైకల్యం సంపద్యతే.' తతో దూరస్థితౌ వూచతుః.— 'భో భో స్తపస్విన్ ధర్మోపదేశక, ఆవయో ర్వివాదో వర్తతే. త ద్ధర్మశాస్త్రద్వారే ణాస్మాకం నిర్ణయం కురు. యో హీనవాదీ స తే భక్ష్యః.' ఇతి. స ఆహ:— "భద్రౌ, మా మైవం వదతమ్. నివృత్తో౽హం నరకపాతకమార్గాత్. అహింసైవ ధర్మమార్గః. ఉక్తం చ,—

అహింసాపూర్వకో ధర్మో యస్మాత్ సద్భి రుదాహృతః,
యూకమత్కుణదంశాదీం స్తస్మా త్తా నపి రక్షయేత్. 103.

హింసకా న్యపి భూతాని యో జిఘాంసతి నిర్ఘృణః
యాతి నరకం ఘోరం కిం పున ర్యః శుభాని చ 104.

ఏతేఽపి యే యాజ్ఞికా యజ్ఞకర పశూ న్వ్యాపాదయన్తి, తే మూర్ఖాః పరమార్థం శ్రుతే ర్న జానన్తి. తత్ర కిలైత దుక్త మజై ర్యష్టవ్య మితి. అజా వ్రీహయ స్తావత్ సప్తవార్షికాః కథ్యన్తే. న పునః పశువిశేషాః. ఉక్తం చ,—

వృక్షాం శ్ఛిత్త్వా, పశూ న్హత్వా, కృత్వా రుధిరకర్దమం,
య ద్యేవ గమ్యతే స్వర్గో, నరకం కేన గమ్యతే? 105.

త న్నాహం భక్షయిష్యామి. పరం జయపరాజయనిర్ణయం కరిష్యామి. కిం త్వహం వృద్ధో దూరా ద్యువయో ర్భాషాన్తరం సమ్య ఙ్న శృణోమి. ఏవం జ్ఞాత్వా మమ సమీపవర్తినౌ భూత్వా మ మాగ్రే న్యాయం వదతమ్. యేన విజ్ఞాయ వివాదపరమార్థం వచో వదతో మే పరలోకబాధో న భవతి. ఉక్తం చ యతః.—

మానా ద్వా యది వా లోభాత్ క్రోధా ద్వా యది వా భయాత్
యో న్యాయ మన్యథా బ్రూతే స యాతి నరకం నరః. 106.
పఞ్చ పశ్వనృతే హన్తి, దశ హన్తి గవానృతే,
శతం కన్యానృతే హన్తి, సహస్రం పురుషానృతే. 107.
ఉపవిష్టః సభామధ్యే యో న వక్తి స్ఫుటం వచః
తస్మా ద్దూరేణ స త్యాజ్యో, న్యాయో వా కీర్తయే దృతమ్. 108.

తస్మా ద్విస్రబ్ధౌ మమ కర్ణోపాన్తికే స్ఫుటం నివేదయతమ్." కిం బహునా. తేన క్షుద్రేణ తథా తౌ తూర్ణం విశ్వాసితౌ యథా త స్యోత్సఙ్గవర్తినౌ సంజాతౌ. తత శ్చ తే నాపి సమకాల మే వైకః పాదాన్తే నాక్రాన్తః, అన్యో దంష్ట్రాక్రకచేన చ. తతో గతప్రాణౌ భక్షితా వితి. అతోఽహం బ్రవీమి.— 'క్షుద్ర మర్థపతిం ప్రాప్య' ఇతి. భవన్తోఽ ప్యేనం దివాన్ధం క్షుద్ర మర్థపతి మాసాద్య రాత్ర్యన్ధాః సన్తః శశకపిఞ్జల మార్గేణ యాస్యన్తి. ఏవం జ్ఞాత్వా య దుచితం తద్విధేయ మతః పరమ్.

అథ తస్య తద్వచన మాకర్ణ్య 'సాధ్వనే నాభిహితమ్' ఇ త్యుక్త్వా 'భూయోఽపి పార్థివార్థం సమేత్య మన్త్రయిష్యామహే' ఇతి బ్రువాణాః సర్వే పక్షిణో యథాభిమతం జగ్ముః. కేవల మవశిష్టో భద్రాసనోపవిష్టోఽభిషేకాభిముఖో దివాన్ధః కృకాలికయా స హాస్తే. ఆహ చ.— 'కః కోఽత్ర భోః? కి మ ద్యాపి న క్రియతే మ మాభిషేకః?' ఇతి శ్రుత్వా కృకాలికయాఽభిహితమ్.— 'భద్ర, త వాఽభిషేకే కృతోఽయం విఘ్నో వాయసేన. గతా శ్చ సర్వేఽపి విహగా యథేప్సితాసు దిక్షు. కేవల మేకోఽయం వాయసోఽవశిష్టః కే నాపి హేతునా తిష్ఠతి. త త్త్వరిత ముత్తిష్ఠ

యేన త్వాం స్వాశ్రయం ప్రాపయామి.' త చ్ఛ్రుత్వా సవిషాద ములూకో వాయస మాహ:— 'భో భో దుష్టాత్మన్, కిం మయా తేఽపకృతమ్, య ద్రాజ్యాభిషేకో మే విఘ్నితః? త దద్యప్రభృతి సాన్వయ మావయో ర్వైరం సంజాతమ్. ఉక్తం చ,—

రోహతే సాయకై ర్విద్ధం, ఛిన్నం రోహతి చాసినా
వచో దురుక్తం బీభత్సం న ప్రరోహతి వాక్క్షతమ్.' 109.

ఇ త్యేవ మభిధాయ కృకాలికయా సహ స్వాశ్రయం గతః.

అథ భయవ్యాకులో వాయసో వ్యచిన్తయత్.— "అహో! అకారణం వైర మాసాదితమ్! మయా కి మిదం వ్యాహృతమ్? ఉక్తం చ,—

అదేశకాలజ్ఞ మనాయతిక్షమం
య దప్రియం లాఘవకారి చాత్మనః,
యోఽత్రాబ్రవీత్ కారణవర్జితం వచో
న త ద్వచః స్యా ద్విష మేవ త ద్వచః. 110.

బలోపపన్నోఽపి హి బుద్ధిమా న్నరః
పరం నయే న్న స్వయ మేవ వైరితామ్;
భిష ఙ్మమా స్తీతి విచిన్త్య భక్షయే
దకారణాత్ కో హి విచక్షణో విషమ్? 111.

పరపరివాదః పరిషది న కథంచిత్ పణ్డితేన వక్తవ్యః,
సత్య మపి త న్న వాచ్యం, య దుక్త మసుఖావహం భవతి. 112.

సుహృద్భి రాప్తై రసకృ ద్విచారితం
స్వయం చ బుద్ధ్యా ప్రవిచారితాశ్రయం,
కరోతి కార్యం ఖలు యః స బుద్ధిమాన్
స ఏవ లక్ష్మ్యా యశసాం చ భాజనమ్." 113.

ఏవం విచిన్త్య కాకోఽపి ప్రయాతః. తదా ప్రభృ త్యస్మాభిః సహ కౌశికానా మన్వయ గతం వైర మస్తి.

మేఘవర్ణ ఆహ:— 'తాత, ఏవం గతేఽస్మాభిః కిం కృత్య మస్తి?' స ఆహ:— 'వత్స, ఏవం గతేఽపి షాడ్గుణ్యా దపరః స్థూలోఽభిప్రాయోఽస్తి. త మఙ్గీకృత్య స్వయ మే వాహం తద్విజయాయ యాస్యామి. రిపూన్ వఞ్చయిత్వా వధిష్యామి. ఉక్తం చ యతః.—

బహుబుద్ధిసమాయుక్తాః సువిజ్ఞానా బలోత్కటాః
శక్తా వఞ్చయితుం ధూర్తా బ్రాహ్మణం ఛాగలా దివ.' 114.

మేఘవర్ణ ఆహ:— 'కథ మేతత్?' సోఽబ్రవీత్.—

కథా. 3.

కస్మింశ్చి దధిష్ఠానే మిత్త్రశర్మా నామ బ్రాహ్మణః కృతాగ్నిహోత్త్రపరిగ్రహః ప్రతివసతి స్మ. తేన కదాచి న్మాఘమాసే సౌమ్యానిలే ప్రవాతి, మేఘాచ్ఛాదితే గగనే, మన్దం మన్దం ప్రవర్షతి పర్జన్యే, పశుప్రార్థనాయ కిఞ్చి ద్గ్రామాన్తరం గత్వా కశ్చి ద్యజమానో యాచితః.— 'భో యజమాన, ఆగామిన్యా మమావస్యాయా మహం యక్ష్యామి యజ్ఞమ్. త ద్దేహి మే పశు మేకమ్.' అథ తేన తస్య శాస్త్రోక్తః పీవరతనుః పశుః ప్రదత్తః. సోఽపి తం సమర్థ మిత శ్చేత శ్చ గచ్ఛన్తం విజ్ఞాయ, స్కన్ధే కృత్వా, సత్వరం స్వపురాభిముఖః ప్రతస్థే. అథ తస్య గచ్ఛతో మార్గే త్రయో ధూర్తాః క్షుత్క్షామకణ్ఠాః సమ్ముఖా బభూవుః. తై శ్చ తాదృశం పీవరతనుం స్కన్ధ ఆరూఢ మవలోక్య మిథోఽభిహితమ్.— 'అహో! అస్య పశో ర్భక్షణా దద్యతనీయో హిమపాతో వ్యర్థతాం నీయతే. త దేనం వఞ్చయిత్వా పశు మాదాయ శీతత్రాణం కుర్మః.' అథ తేషా మేకతమో వేషపరివర్తనం విధా యాపమార్గేణ సమ్ముఖో భూత్వా త మాహితాగ్ని మూచే.—'భో భో బాలాగ్నిహోత్రిన్, కి మేవం జనవిరుద్ధం హాస్యకార్య మనుష్ఠీయతే? య దేష సారమేయోఽపవిత్రః స్కన్ధాధిరూఢో నీయతే. ఉక్తం చయతః.—

శ్వానకుక్కుటచాణ్డాలాః సమస్పర్శాః ప్రకీర్తితాః,
రాసభోష్ట్రౌ విశేషేణ తస్మా త్తా న్నైవ సంస్పృశేత్.' 115.

తత శ్చ తేన కోపాభిభూతే నాభిహితమ్.— 'అహో! కి మన్ధో భవాన్? యత్ పశుం సారమేయం ప్రతిపాదయసి.' సోఽబ్రవీత్.— 'బ్రహ్మన్, కోప స్త్వయా న కార్యః. యథేచ్ఛయా గమ్యతామ్.' ఇతి. అథ యావత్ కిఞ్చి దధ్వనోఽన్తరం గచ్ఛతి, తావ ద్ద్వితీయో ధూర్తః సమ్ముఖే సముపేత్య త మువాచ.— 'భో బ్రహ్మన్, కష్టం కష్టమ్! య ద. వల్లభోఽయం తే మృతవత్సః, తథాఽపి స్కన్ధ మారోపయితు మయుకమ్. ఉ కం చ

తిర్యఞ్చం మానుషం వాపి యో మృతం సంస్పృశేత్ కుధీః
పఞ్చగవ్యేన శుద్ధిః స్యా త్తస్య చాన్ద్రాయణేన వా.' 116.

అథాసౌ సకోప మిద మాహ:— 'భోః, కి మన్ధో భవాన్? యత్ పశుం మృ వదసి.' సోఽబ్రవీత్,— 'భగవన్, మా కోపం కురు. అజ్ఞానా న్మయాభిహితమ్. త త్త్వ మాత్మరుచిం సమాచర.' ఇతి. అథ యావత్ స్తోకం వనాన్తరం గచ్ఛతి తావ త్తృతీయోఽన్యవేషధారీ ధూర్తః సమ్ముఖః సముపేత్య త మువాచ.—'భోః, అయుక్త

మేతత్. య త్త్వం రాసభం స్కన్ధాధిరూఢం నయసి. త త్త్యజ్యతా మేషః. ఉక్తం చ,—

స్పృశే ద్రాసభం మర్త్యో జ్ఞానా దజ్ఞానతోఽపి వా
సచేలం స్నాన ముద్దిష్టం తస్య పాపప్రశాన్తయే. 117.

త త్త్యజైనం యావ దన్యః కశ్చి న్న పశ్యతి.' అథాసౌ తం పశుం రాసభం మన్యమానో భయా ద్భువి ప్రక్షిప్య స్వగృహ ముద్దిశ్య ప్రపలాయితః. తత స్తే త్రయో మిలిత్వా తం పశు మాదాయ యథేచ్ఛయా భక్షితు మారబ్ధాః. అతోఽహం బ్రవీమి.— 'బహుబుద్ధిసమాయుక్తాః' ఇతి. అథవా సాధ్విద ముచ్యతే.—

అభినవసేవకవినయైః ప్రాఘుణికోక్తై ర్విలాసినీరుదితైః
ధూర్తజనవచననికరై రిహ కశ్చి దవఞ్చితో నాస్తి. 118.

కించ దుర్బలై రపి బహుభిః సహ విరోధో న యుక్తః. ఉక్తం చ,—

బహవో న విరోద్ధవ్యా దుర్జయా హి మహాజనాః,
స్ఫురన్త మపి నాగేన్ద్రం భక్షయన్తి పిపీలికాః. 119.

మేఘవర్ణ ఆహ:— 'కథ మేతత్?' స్థిరజీవీ కథయతి.—

కథా. ౪.

అస్తి కస్మింశ్చి ద్వల్మీకే మహాకాయః కృష్ణసర్పోఽతిదర్పో నామ. స కదాచి ద్బిలానుసారమార్గ ముత్సృజ్యాన్యేన లఘుద్వారేణ నిష్క్రమితు మారబ్ధః. నిష్క్రమత శ్చ తస్య మహాకాయత్వాద్ దైవవశతయా లఘువివరత్వా చ్చ శరీరే వ్రణః సముత్పన్నః. అథ వ్రణశోణితగన్ధానుసారిణీభిః పిపీలికాభిః సర్వతో వ్యాప్తో వ్యాకులీకృతశ్చ. కతి వ్యాపాదయతి? కతి వా తాడయతి? అథ ప్రభూతత్వా ద్విస్తారితబహువ్రణః క్షతసర్వాఙ్గోఽతిదర్పః పఞ్చత్వ ముపాగతః. అతోఽహం బ్రవీమి.— 'బహవో న విరోద్ధవ్యాః.' ఇతి. త దత్రాస్తి కిఞ్చి న్మే వక్తవ్య మేవ. త దవధార్య యథోక్త మనుష్ఠీయతామ్.— మేఘవర్ణ ఆహ: 'తత్ సమాదేశయ. తవాదేశో నాన్యథా కర్తవ్యః.' స్థిరజీవీ ప్రాహ:— "వత్స, సమాకర్ణయ తర్హి సామాదీ నతిక్రమ్య యో మయా పఞ్చమ ఉపాయో నిరూపితః. త న్మాం విపక్షభూతం కృత్వాఽతినిష్ఠురవచనై ర్నిర్భర్త్సయ యథా విపక్షప్రణిధీనాం ప్రత్యయో భవతి తథా సమాహృతరుధిరై రాలిప్యా స్యైవ న్యగ్రోధ స్యాధస్తాత్ ప్రక్షిప్య మాం గమ్యతాం, పర్వత మృష్యమూకం ప్రతి. తత్ర సపరివార స్తిష్ఠ, యావ దహం సమస్తాన్ సపత్నాన్ సుప్రణీతేన విధినా విశ్వాస్యాభిముఖాన్ కృత్వా కృతార్థో జ్ఞాతదుర్గమధ్యో దివసే తా నన్ధతాం ప్రాప్తాన్ జ్ఞాత్వా వ్యాపాదయామి. జ్ఞాతం మయా సమ్యక్, నాన్యథాస్మాకం సిద్ధి రితి. యతో

దుర్గమేత దపసారరహితం కేవలం వధాయ భవిష్యతి. ఉక్తంచ యతః,—

అపసారసమాయుక్తం నయజ్ఞై ర్దుర్గ ముచ్యతే
అపసారపరిత్యక్తం దుర్గవ్యాజేన బన్ధనమ్. 120.

న చ త్వయా మదర్థం కృపా కార్యా. ఉక్తం చ,—

ఽపి ప్రాణసమా నిష్టాన్ పాలితాన్ లాలితా నపి
భృత్యాన్ యుద్ధే సముత్పన్నే పశ్యే చ్ఛుష్క మివేన్ధనమ్. 121.

తథా చ,— ప్రాణవ ద్రక్షయే ద్భృత్యాన్ స్వకాయ మివ పోషయేత్,
స దైకదివస స్యార్థే యత్ర స్యాద్రిపు సఙ్గమః. 122.

త త్త్వ యాఽహం నాత్రవిషయే ప్రతిషేధనీయః."

ఇ త్యుక్త్వా తేన సహ శుష్కకలహం కర్తు మారబ్ధః. అ థాన్యే తస్య భృత్యాః స్థిరజీవిన ముచ్ఛృఙ్ఖలవచనై ర్జల్పన్త మవలోక్య తస్య వధా యోద్యతా మేఘవర్ణే నాభిహితాః.— 'అహో నివర్తధ్వం యూయమ్. అహ మే వాస్య శత్రుపక్షపాతినో దురాత్మనః స్వయం నిగ్రహం కరిష్యామి.' ఇ త్యభిధాయ త స్యోపరి సమారుహ్య, లఘుభి శ్చఞ్చుప్రహారై స్తం ప్రహృత్య, ఆహతరుధిరేణ ప్లావయిత్వా, తదుపదిష్ట మృశ్యమూకపర్వతం సపరివారో గతః. ఏతస్మి న్నన్తరే కృకాలికయా ద్విషత్ ప్రణిధీభూతయా తత్ సర్వం మేఘవర్ణ స్యామాత్యస్య వ్యసన ములూకరాజస్య నివేదితమ్, యత్ 'త వారిః సంప్రతి భీతః క్వచిత్ ప్రచలితః సపరివారః.' ఇతి. అ థోలూకాధిప స్త దాకర్ణ్యాస్తమయవేలాయాం సామాత్యః సపరిజనో వాయసవధార్థం ప్రచలితః. ప్రాహ చ.— 'త్వర్యతాం త్వర్యతామ్. భీతః శత్రుః పలాయనపరః పుణ్యై ర్లభ్యతే. ఉక్తం చ,—

శత్రోః ప్రచలనే ఛిద్ర మేక మన్య చ్చ సంశ్రయమ్
కుర్వాణో జాయతే వశ్యో వ్యగ్రత్వే రాజసేవినామ్.' 123.

ఏవం బ్రువాణః సమన్తా న్న్యగ్రోధపాదప మధః పరివేష్ట్య వ్యవస్థితః. యావ న్న కశ్చి ద్వాయసో దృశ్యతే, తావ చ్ఛాఖాగ్ర మధిరూఢో హృష్టమనా వన్దిభి రభిష్టూయమానోఽరిమర్దన స్తాన్ పరిజనాన్ ప్రోవాచ.—'అహో! జ్ఞాయతాం తేషాం మార్గః. కతమేన మార్గేణ ప్రనష్టాః కాకాః. తద్యావ న్న దుర్గం సమాశ్రయన్తి, తావ దేవ పృష్ఠతో గత్వా వ్యాపాదయామి. ఉక్తం చ,—

వృతి మ ప్యాశ్రితః శత్రు రవధ్యః స్యా జ్జిగీషుణా
కిం పునః సంశ్రితో దుర్గం సామగ్ర్యా పరయా యుతమ్.' 124.

అ థైతస్మిన్ ప్రస్తావే స్థిరజీవీ చిన్తయామాస.— 'య దేతేఽస్మచ్ఛత్రవోఽనుప

లబ్ధాస్మద్వృత్తాన్తా యథాగత మేవ యాన్తి. తతో మయా న కిఞ్చి త్కృతం భవతి. ఉక్తం చ,—

అనారమ్భో హి కార్యాణాం ప్రథమం బుద్ధిలక్షణమ్,
ప్రారబ్ధ స్యాన్తగమనం ద్వితీయం బుద్ధిలక్షణమ్. 125.

తద్వర మనారమ్భః, న చారమ్భవిఘాతః. తదహ మేతా న్శబ్దం సంశ్రా వ్యాత్మానం దర్శయామి.' ఇతి విచార్య మన్దం మన్దం శబ్ద మకరోత్. తచ్ఛ్రుత్వా తే సకలా అప్యులూకా స్తద్వధాయ ప్రజగ్ముః. అథ తే నోక్తమ్.— 'అహో! అహం స్థిరజీవీ నామ మేఘవర్ణస్య మన్త్రీ. మేఘవర్ణే నై వేదృశీ మవస్థాం నీతః. త న్నివేద యాత్మ స్వామ్యగ్రే. తేన సహ బహు వక్తవ్య మస్తి.' అథ తై ర్నివేదితః స ఉలూకరాజో విస్మయావిష్ట స్తత్క్షణా త్తస్య సకాశం గత్వా ప్రోవాచ.— 'భో భోః, కి మేతాం దశాం గత స్త్వమ్? తత్ కథ్యతామ్.' స్థిరజీవీ ప్రాహ:— 'దేవ, శ్రూయతాం తదవస్థాకారణమ్. అతీతదినే స దురాత్మా మేఘవర్ణో యుష్మద్వ్యాపాదితప్రభూతవాయసానాం పీడయా యుష్మాక ముపరి కోపశోకగ్రస్తో యుద్ధార్థం, ప్రచలిత ఆసీత్. తతో మయాఽభిహితమ్.— 'స్వామిన్, న యుక్తం భవత స్తదుపరి గన్తుమ్. బలవన్త ఏతే, బలహీనా శ్చ వయమ్. ఉక్తం చ,—

బలీయసా హీనబలో విరోధం న భూతికామో మనసాఽపి వాఞ్ఛేత్,
న వధ్యతేఽత్యన్తబలో హి యస్మా ద్వ్యక్తం ప్రణాశోఽస్తి పతఙ్గవృత్తేః. 126.

తత్తస్యోపాయనప్రదానేన సన్ధి రేవ యుక్తః. ఉక్తం చ,—

బలవన్తం రిపుం దృష్ట్వా సర్వస్వ మపి బుద్ధిమాన్
దత్త్వా హి రక్షయేత్ ప్రాణాన్ రక్షితై స్తై ర్ధనం పునః. 127.

తచ్ఛ్రుత్వా తేన దుర్జనప్రకోపితేన త్వత్పక్షపాతినం మా మాశఙ్కమానే నేమాం దశాం నీతః. త త్తవ పాదౌ సాంప్రతం మే శరణమ్. కిం బహునా విజ్ఞప్తేన. యావ దహం ప్రచలితుం శక్నోమి, తావ త్త్వాం త స్యావాసే నీత్వా సర్వవాయసక్షయం విధాస్యామి.' ఇతి.

అథారిమర్దన స్త దాకర్ణ్య పితృపితామహక్రమాగతమన్త్రిభిః సార్ధం మన్త్రయాఞ్చక్రే. తస్య చ పఞ్చ మన్త్రిణః. త ద్యథా—రక్తాక్షః, క్రూరాక్షః, దీప్తాక్షః, వక్రనాసః, ప్రాకారకర్ణ శ్చేతి. త త్రాదౌ రక్తాక్ష మపృచ్ఛత్.— 'భద్ర, ఏష తావ త్తస్య రిపో ర్మన్త్రీ మమ హస్తగతః. తత్ కిం క్రియతామ్?' ఇతి. రక్తాక్ష ఆహ:— 'దేవ, కి మత్ర చిన్త్యతే? అవిచారిత మయం హన్తవ్యః. యతః.

హీనః శత్రు ర్నిహన్తవ్యో, యావ న్న బలవాన్ భవేత్;
ప్రాప్తస్వపౌరుషబలః పశ్చా ద్భవతి దుర్జయః. 128.

కించ స్వయ ముపాగతా శ్రీ స్త్యజ్యమానా శప తీతి లోకే ప్రవాదః. ఉక్తం చ,-

కాలో హి సకృ దభ్యేతి య న్నరం కాలకాఙ్క్షిణమ్
దుర్లభః స పున స్తేన కాలక ర్మాచికీర్షతా. 129.

శ్రూయతే చ యథా.—

'చితికాం దీపితాం పశ్య, ఫటాం భగ్నాం మ మైవ చ,
భిన్నశ్లిష్టా తు యా ప్రీతి ర్న సా స్నేహేన వర్ధతే. 130.

అరిమర్దనః ప్రాహః— 'కథ మేతత్ ?' రక్తాక్షః కథయతి.—

కథా. ౯.

అస్తి కస్మింశ్చి దధిష్ఠానే హరిదత్తో నామ బ్రాహ్మణః. తస్య చ కృషిం కుర్వతః స దైవ నిష్ఫలః కాలోఽతివర్తతే. అ థైకస్మి న్దివసే స బ్రాహ్మణ ఉష్ణకాలావసానే ఘర్మార్తః స్వక్షేత్రమధ్యే వృక్షచ్ఛాయాయాం ప్రసుప్తోఽనతిదూరే వల్మీకోపరి ప్రసారిత బృహత్ఫటాయుక్తం భీషణం భుజఙ్గమం దృష్ట్వా చిన్తయామాస.—'నూన మేషా క్షేత్ర దేవతా మయా కదాచి దపి న పూజితా. తే నేదం మే కృషికర్మ విఫలీభవతి. త దస్యా అహం పూజా మద్య కరిష్యామి.' ఇ త్యవధార్య కుతోఽపి క్షీరం యాచిత్వా శరావే నిక్షిప్య వల్మీకాన్తిక ముపాగ మ్యోవాచ.— 'భోః క్షేత్రపాల, మ యైతా వన్తం కాలం న జ్ఞాతం య త్త్వ మత్ర వససి. తేన పూజా న కృతా. తత్ సాంప్రతం క్షమస్వ.' ఇతి. ఏవ ముక్త్వా దుగ్ధం చ నివేద్య గృహాభిముఖం ప్రాయాత్. అథ ప్రాత ర్యావ దాగత్య పశ్యతి, తావ ద్దీనార మేకం శరావే దృష్టవాన్. ఏవం చ ప్రతి దిన మేకాకీ సమాగత్య తస్మై క్షీరం దదాతి, ఏ కైకం చ దీనారం గృహ్ణాతి.

అ థైకస్మి న్దివసే వల్మీకే క్షీరనయనాయ పుత్త్రం నిరూప్య బ్రాహ్మణో గ్రామా న్తరం జగామ. పుత్త్రోఽపి క్షీరం తత్ర నీత్వా సంస్థాప్య చ పున ర్గృహం సమాయాతః. దినాన్తరే తత్ర గత్వా దీనార మేకం చ దృష్ట్వా గృహీత్వా చ చిన్తితవాన్.— 'నూనం సౌవర్ణదీనారపూర్ణోఽయం వల్మీకః. త దేనం హత్వా సర్వ మేకవారం గ్రహీ ష్యామి.' ఇ త్యేవం సంప్రధా ర్యాన్యేద్యుః క్షీరం దదతా బ్రాహ్మణపుత్త్రేణ సర్పో లగుడేన శిరసి తాడితః. తతః కథ మపి దైవవశా దముక్తజీవిత ఏవ రోషా త్తమేవ తీవ్రవిషదశనై స్తథాఽదశత్, యథా స సద్యః పఞ్చత్వ ముపాగతః, స్వజనై శ్చ నాతి దూరే క్షేత్రస్య కాష్ఠసంచయైః సంస్కృతః. అథ ద్వితీయదినే తస్య పితా సమా యాతః. స్వజనేభ్యః సుతవినాశకారణం శ్రుత్వా త థైవ సమర్థితవాన్. అబ్రవీ చ్చ.—

'భూతాన్ యో నానుగృహ్ణాతి హ్యాత్మనః శరణాగతాన్
భూతార్థా స్తస్య నశ్యన్తి, హంసాః పద్మవనే యథా. 131.

పురుషై రుక్తమ్.— 'కథ మేతత్ ?' బ్రాహ్మణః కథయతి.—

కథా. ౬.

అస్తి కస్మింశ్చి దధిష్ఠానే చిత్రరథో నామ రాజా. తస్య యోధైః సురక్ష్యమాణం పద్మసరో నామ సర స్తిష్ఠతి. తత్ర చ ప్రభూతా జామ్బూనదమయా హంసా స్తిష్ఠన్తి. షణ్మాసే షణ్మాసే పిచ్ఛ మేకైకం పరిత్యజన్తి. అథ తత్ర సరసి సౌవర్ణో బృహత్పక్షీ సమాయాతః. తై శ్చోక్తః.— 'అస్మాకం మధ్యే త్వయా న వస్తవ్యమ్, యేన కారణే నాస్మాభిః షణ్మాసాన్తే పిచ్ఛైకైకదానం కృత్వా గృహీత మేత త్సరః.' ఏవం చ కిం బహునా? పరస్పరం ద్వైధ ముత్పన్నమ్. స చ రాజ్ఞః శరణం గతో ఽబ్రవీత్.— 'దేవ, ఏతే పక్షిణ ఏవం వదన్తి, యు దస్మాకం రాజా కిం కరిష్యతి? న కస్యాప్యావాసం దద్మః. మయా చోక్తమ్.— న శోభనం యుష్మాభి రభిహితమ్. అహం గత్వా రాజ్ఞే నివేదయిష్యామి. ఏవం స్థితే దేవః ప్రమాణమ్.' తతో రాజా భృత్యా నబ్రవీత్.— 'భో భోః, గచ్ఛత. సర్వాన్ పక్షిణో గతాసూన్ కృత్వా శీఘ్ర మానయత.' రాజాదేశానన్తర మేవ ప్రచేలు స్తే. అథ లగుడహస్తాన్ రాజపురుషాన్ దృష్ట్వా తత్రైకేన పక్షిణా వృద్ధే నోక్తమ్. 'భోః స్వజనాః, న శోభన మాపతితమ్. తతః సర్వై రేకమతీభూయ శీఘ్ర ముత్పతితవ్యమ్' తై శ్చ తథాఽనుష్ఠితమ్. అతోఽహం బ్రవీమి.— 'భూతాన్ యో నానుగృహ్ణాతి.' ఇతి.

ఇ త్యుక్త్వా పున రపి బ్రాహ్మణః ప్రత్యూషే క్షీరం గృహీత్వా తత్ర గత్వా తారస్వరేణ సర్ప మస్తౌత్. తదా సర్ప శ్చిరం వల్మీకద్వారాన్తర్లీన ఏవ బ్రాహ్మణం ప్రత్యువాచ.— 'త్వం లోభా దత్రాగతః పుత్త్రశోక మపి విహాయ. అతః పరం తవ మమ చ ప్రీతి ర్నోచితా. తవ పుత్త్రేణ యౌవనోన్మాదే నాహం తాడితః. మయా స దష్టః. కథం మయా లగుడప్రహారో విస్మర్తవ్యః? త్వయా చ పుత్త్రమృతిదుఃఖం కథం విస్మర్తవ్యమ్?' ఇ త్యుక్త్వా బహుమూల్యం హీరకమణిం తస్మై దత్త్వా 'అతః పరం పున స్త్వయా నాగన్తవ్యమ్.' ఇతి పున రుక్త్వా వివరాన్త ర్గతః. బ్రాహ్మణ శ్చ మణిం గృహీత్వా పుత్త్రబుద్ధిం నిన్దన్ స్వగృహ మాగతః. అతోఽహం బ్రవీమి.— 'చితికాం దీపితాం పశ్య' ఇతి. త దస్మిన్ హతేఽయత్నా ద్దేవ రాజ్య మకణ్టకం భవతో భవతి.'

త స్యైత ద్వచనం శ్రుత్వా క్రూరాక్షం పప్రచ్ఛ.— 'భద్ర, త్వం తు కిం మన్యసే?' సోఽబ్రవీత్.— దేవ, నిర్దయ మేతత్, య దనే నాభిహితమ్. యత్కారణం శరణాగతో న వధ్యతే, సుష్ఠు ఖ ల్విద మాఖ్యాతమ్.

శ్రూయతే హి కపోతేన శత్రుః శరణ మాగతః
పూజిత శ్చ యథాన్యాయం స్వై శ్చ మాంసై ర్నిమన్త్రితః.' 132.

అరిమర్దనోఽబ్రవీత్.. 'కథ మేతత్?' క్రూరాక్షః కథయతి.—

కథా. ౭.

కశ్చిత్ క్షుద్రసమాచారః ప్రాణినాం కాలసన్నిభః
విచచార మహారణ్యే ఘోరః శకునిలుబ్ధకః. 133.
నైవ కశ్చిత్ సుహృ త్తస్య న సంబన్ధీ న బాన్ధవః
స తైః సర్వైః పరిత్యక్త స్తేన రౌద్రేణ కర్మణా. 134.
అథవా,— యే నృశంసా దురాత్మానః ప్రాణినాం ప్రాణనాశకాః
[illegible]జకా హి భూతానాం వ్యాలా ఇవ భవన్తి తే. 135.
స పఞ్జరక మాదాయ పాశం చ లగుడం తథా
నిత్య మేవ వనం యాతి సర్వప్రాణివిహింసకః. 136.
అన్యేద్యు ర్భ్రమత స్తస్య వనే కాపి కపోతికా
జాతా హస్తగతా తాం స ప్రాక్షిపత్ పఞ్జరాన్తరే. 137.
అథ కృష్ణా దిశః సర్వా వనస్థ స్యాభవన్ ఘనైః
వాతవృష్టి శ్చ మహతీ క్షయకాల ఇవాభవత్. 138.
తతః స త్రస్తహృదయః కమ్పమానో ముహుర్ముహుః
అన్వేషయన్ పరిత్రాణ మాససాద వనస్పతిమ్. 139.
ముహూర్తం పశ్యతే యావ ద్వియ ద్విమలతారకం
ప్రాప్య వృక్షం వద త్యేవ 'యోఽత్ర తిష్ఠతి కశ్చన 140.
త స్యాహం శరణం ప్రాప్తః, స పరిత్రాతు మా మి' తి,
శీతేన భిద్యమానం చ క్షుధయా గతచేతసమ్. 141.
అథ తస్య తరోః స్కన్ధే కపోతః సుచిరోషితః
భార్యావిరహిత స్తిష్ఠ న్విలలాప సుదుఃఖితః.— 142.
'వాతవర్షో మహా నాసీ న్న చాగచ్ఛతి మే ప్రియా,
తయా విరహితం హ్యేత చ్ఛూన్య మద్య గృహం మమ, 143.
పతివ్రతా పతిప్రాణా పత్యుః ప్రియహితే రతా
యస్య స్యా దీదృశీ భార్యా ధన్యః స పురుషో భువి. 144.
న గృహం గృహ మిత్యాహు ర్గృహిణీ గృహ ముచ్యతే,
గృహం హి గృహిణీహీన మరణ్యసదృశం మతమ్.'— 245.
పఞ్జరస్థా తతః శ్రుత్వా భర్తు ర్దుఃఖాన్వితం వచః
కపోతికా సుసన్తుష్టా వాక్యం చేద మథాహ సా. 146.

'న సా స్త్రీ త్యభిమన్తవ్యా యస్యా భర్తా న తుష్యతి,
తుష్టే భర్తరి నారీణాం, తుష్టాః స్యుః సర్వదేవతాః. 147.
దావాగ్నినా విదగ్ధేవ సపుష్పస్తబకా లతా
భస్మీభవతు సా నారీ యస్యాం భర్తా న తుష్యతి. 148.
మితం దదాతి హి పితా, మితం భ్రాతా, మితం సుతః,
అమితస్య హి దాతారం భర్తారం కా న పూజయేత్.' 149.

పునశ్చాబ్రవీత్.—

'శ్రుణుష్వావహితః కాన్త యత్తే వక్ష్యామ్యహం హితం,
ప్రాణైరపి త్వయా నిత్యం సంరక్ష్యః శరణాగతః. 150.
ఏష శాకునికః శేతే తవావాసం సమాశ్రితః
శీతార్తశ్చ క్షుధార్తశ్చ పూజామస్మై సమాచర. 151.

శ్రూయతే చ,—

యః సాయమతిథిం ప్రాప్తం యథాశక్తి న పూజయేత్
తస్యాసౌ దుష్కృతం దత్వా సుకృతం చాపకర్షతి. 152.
మా చాస్మై త్వం కృథా ద్వేషం బద్ధాఽనేనేతి మత్ప్రియా,
స్వకృతైరేవ బద్ధాహం ప్రాక్తనైః కర్మబన్ధనైః. 153.
దారిద్ర్యరోగదుఃఖాని బన్ధనవ్యసనాని చ
ఆత్మాపరాధవృక్షస్య ఫలాన్యేతాని దేహినామ్. 154.
తస్మాత్త్వం ద్వేషముత్సృజ్య మద్బన్ధనసముద్భవం,
ధర్మే మనః సమాధాయ, పూజయైనం యథావిధి.' 155.
తస్యాస్తద్వచనం శ్రుత్వా ధర్మయుక్తి సమన్వితమ్,
ఉపగమ్య తతో హృష్టః కపోతః ప్రాహ లుబ్ధకమ్. 156.
'భద్రక, స్వాగతం తేఽస్తు, బ్రూహి కిం కరవాణి తే?
సన్తాపశ్చ న కర్తవ్యః, స్వగృహే వర్తతే భవాన్.' 157.
తస్య తద్వచనం శ్రుత్వా ప్రత్యువాచ విహఙ్గమం,
'కపోత, ఖలు శీతం మే, హిమత్రాణం విధీయతామ్.' 158.
స గత్వాఽఙ్గారకం నీత్వా, పాతయామాస పావకం
తతః శుష్కేషు పర్ణేషు, తమాశు సమదీపయత్. 159.
సుసందీప్తం తతః కృత్వా తమాహ శరణాగతం
'సన్తాపయస్వ విస్రబ్ధం స్వగాత్రాణ్యత్ర నిర్భయః,

న చాస్తి విభవః కశ్చి న్నాశయే యేన తే క్షుధమ్. 160.
సహస్రం భరతే కశ్చి చ్ఛత మన్యో దయాపరః,
మమ త్వకృతపుణ్యస్య క్షుద్ర స్యాత్మాఽపి దుర్భరః. 161.
ఏక స్యాప్యతిథే రన్నం యః ప్రదాతుం న శక్తిమాన్
త స్యానేకపరిక్లేశే గృహే కిం వసతః ఫలమ్ ? 162.
త త్తథా సాధయా మ్యేత చ్ఛరీరం దుఃఖజీవితం
యథా భూయో న వక్ష్యామి నాస్తీ త్యర్థిసమాగమే.' 163.
స నినిన్ద కిలాత్మానం న తు తం లుబ్ధకం పునః,
ఉవాచ 'తర్పయిష్యే త్వాం, ముహూర్తం ప్రతిపాలయ.' 164.
ఏవ ముక్త్వా స ధర్మాత్మా ప్రహృష్టే నాన్తరాత్మనా
త మగ్నిం సంపరిక్రమ్య ప్రవివేశ స్వవేశ్మవత్. 165.
తత స్తం లుబ్ధకో దృష్ట్వా కృపయా పీడితో భృశమ్
కపోత మగ్నౌ పతితం వాక్య మేత దభాషత. 166.
'యః కరోతి నరః పాపం న త స్యాత్మా ధ్రువం ప్రియః,
ఆత్మనా హి కృతం పాప మాత్మ నైవ హి భుజ్యతే. 167.
సోఽహం పాపమతి శ్చైవ పాపకర్మరతః సదా
పతిష్యామి మహాఘోరే నరకే నాత్ర సంశయః. 168.
నూనం మమ నృశంసస్య ప్రత్యాదర్శః సుదర్శితః
ప్రయచ్ఛతా స్వమాంసాని కపోతేన మహాత్మనా. 169.
అద్య ప్రభృతి దేహం స్వం సర్వభోగవివర్జితం
తోయం స్వల్పం యథా గ్రీష్మే శోషయిష్యా మ్యహం పునః. 170.
శీతవాతాతపసహః కృశాఙ్గో మలిన స్తథా
ఉపవాసై ర్బహువిధై శ్చరిష్యే ధర్మ ముత్తమమ్.' 171.
తతో యష్టిం శలాకాం చ జాలకం పఞ్జరం తథా
బభఞ్జ లుబ్ధకో దీనాం కపోతీం చ ముమోచ తామ్. 172.
లుబ్ధకేన తతో ముక్తా దృష్ట్వాఽగ్నౌ పతితం పతిమ్
కపోతీ విలలా పార్తా శోకసంతప్తమానసా. 173.
'న కార్య మద్య మే నాథ జీవితేన త్వయా వినా,
దీనాయాః పతిహీనాయాః కిం నార్యా జీవితే ఫలమ్ ? 174.
మనోదర్ప స్త్వహంకారః కులపూజా చ బన్ధుషు
దాసభృత్యజనే ష్వాజ్ఞా వైధవ్యేన ప్రణశ్యతి.' 175.

ఏవం విలప్య బహుశః కృపణం భృశదుఃఖితా
పతివ్రతా సుసందీప్తం త మేవాగ్నిం వివేశ సా. 176.
తతో దివ్యామ్బరధరా దివ్యాభరణభూషితా
భర్తారం సా విమానస్థం దదర్శ స్వం కపోతికా. 177.
సోఽపి దివ్యతను ర్భూత్వా యథార్థ మిద మబ్రవీత్:—
'అహో మా మనుగచ్ఛన్త్యా కృతం సాధు శుభే త్వయా. 178.
తిస్రః కోట్యోఽర్ధకోటీ చ యాని రోమాణి మానుషే
తావత్ కాలం వసేత్ స్వర్గే భర్తారం యాఽనుగచ్ఛతి.' 179.
కపోతదేవః సూర్యాస్తే ప్రత్యహం సుఖ మన్వభూత్,
సా ఖం సౌరం కపోతస్య ప్రాకృణ్యాప్రభవం హి తత్. 180.
హర్షావిష్ట స్తతో వ్యాధో వివేశ చ వనం ఘనం
ప్రాణిహింసాం పరిత్యజ్య బహునిర్వేదవాన్ భృశమ్. 181.
తత్ర దావానలం దృష్ట్వా వివేశ విగతాశయః
నిర్దగ్ధకల్మషో భూత్వా స్వర్గసౌఖ్య మవాప్తవాన్. 182.

అతోఽహం బ్రవీమి.— 'శ్రూయతే హి కపోతేన' ఇతి.

త చ్ఛ్రుత్వాఽరిమర్దనో దీప్తాక్షం పృష్టవాన్.—'ఏవ మవస్థితే కిం భవాన్ మన్యతే?' సోఽబ్రవీత్.— 'దేవ, న హన్తవ్య ఏ వాయమ్. యతః వణిజోక్తమ్.—

'యా మ మోద్విజతే నిత్యం సా మా మ ద్యావగూహతే,
ప్రియకారక, భద్రం తే, య న్మ మాస్తి హరస్వ తత్.' 183.

చౌరేణ చాప్యుక్తమ్.—

'హర్తవ్యం తే న పశ్యామి, హర్తవ్యం చే ద్భవిష్యతి,
పున ర ప్యాగమిష్యామి, య దీయం నావగూహతే.' 184.

అరిమర్దనః పృష్టవాన్— 'కా చ నావగూహతే? క శ్చాయం చౌరః? ఇతి విస్తరతః శ్రోతు మిచ్ఛామి.' దీప్తాక్షః కథయతి.—

కథా. ౮.

అస్తి కస్మింశ్చి దధిష్ఠానే కామాతురో నామ వృద్ధవణిక్. తేన చ కామోపహతచేతసా మృతభార్యేణ కాచి న్నిర్ధనవణిక్సుతా ప్రభూతం ధనం దత్త్వోద్వాహితా. అథ సా దుఃఖాభిభూతా తం వృద్ధవణిజం ద్రష్టు మపి న శశాక. యుక్తం చైతత్.

ం పదం శిరసి యత్తు శిరోరుహాణాం
స్థానం పరం పరిభవస్య త దేవ పుంసామ్,
ఆరోపితాస్థిశకలం పరిహృత్య యాన్తి
చాణ్డాలకూప మివ దూరతరం తరుణ్యః. 185.

తథా చ,— గాత్రం సంకుచితం, గతి ర్విగలితా, దన్తా శ్చ నాశం గతా,
దృష్టి ర్భ్రశ్యతి, రూప మప్యుపహతం, వక్త్రం చ లాలాయతే,
వాక్యం నైవ కరోతి బాన్ధవజనః, పత్నీ న శుశ్రూషతే,
ధి క్కష్టం జరయాభిభూతపురుషం పుత్రోఽప్యవజ్ఞాయతే. 186.

అథ కదాచిత్ సా తేన స హైకశయనే పరాఙ్ముఖీ యావ త్తిష్ఠతి, తావ ద్గృహే చౌరః ప్రవిష్టః. సాపి తం చౌరం దృష్ట్వా భయవ్యాకులితా వృద్ధ మపి తం పతిం గాఢం సమాలిలిఙ్గ. సోఽపి విస్మయాత్ పులకాఞ్చిత సర్వగాత్ర శ్చిన్తయామాస.— 'అహో! కి మేషా మా మద్యావగూహతే?' యావ న్నిపుణతయా పశ్యతి, తావ ద్గృహకోణైకదేశే చౌరం దృష్ట్వా వ్యచిన్తయత్.— 'నూన మేషాఽస్య భయా న్మా మాలిఙ్గతి.' ఇతి జ్ఞాత్వా తం చౌర మాహ:—

'యా మ మోద్విజతే నిత్యం సా మా మద్యావగూహతే,
ప్రియకారక, భద్రం తే, య న్మ మాస్తి హరస్వ తత్.' 187.

త చ్ఛ్రుత్వా చౌరోఽప్యాహ:—

'హర్తవ్యం తే న పశ్యామి, హర్తవ్యం చే ద్భవిష్యతి,
పున ర ప్యాగమిష్యామి యదీయం నావగూహతే.' 188.

తస్మా చ్చౌర స్యాప్యుపకారిణః శ్రేయ శ్చిన్త్యతే, కిం పున ర్న శరణాగతస్య. అపి చాయం తై ర్విప్రకృతోఽస్మాక మేవ పుష్టయే భవిష్యతి తదీయరన్ధ్రదర్శనాయ చేతి. అనేన కారణే నాయ మవధ్యః.' ఇతి.

ఏత దాకర్ణ్యారిమర్దనోఽన్యం సచివం వక్రనాసం పప్రచ్ఛ.—'భద్ర, సాంప్రత మేవం స్థితే కిం కర్తవ్యమ్?' సోఽబ్రవీత్.— 'దేవ, అవధ్యోఽయమ్. యతః.—

'శత్రవోఽపి హితా యైవ వివదన్తః పరస్పరమ్,
చౌరేణ జీవితం దత్తం, రాక్షసేన తు గోయుగమ్.' 189.

అరిమర్దనః ప్రాహ:— 'కథ మేతత్?' వక్రనాసః కథయతి.—

కథా. ౯.

అస్తి కస్మింశ్చి దధిష్ఠానే దరిద్రో ద్రోణనామా బ్రాహ్మణః ప్రతిగ్రహధనః సతతం విశిష్ట వస్త్రానులేపన గన్ధమాల్యాలంకారతామ్బూలాదిభోగపరివర్జితః ప్రరూఢకేశశ్మశ్రు

నఖరోమోపచితః శీతోష్ణవాతవర్షాదిభిః పరిశోషితశరీరః. తస్య చ కే నాపి యజమానే నానుకమ్పయా శిశుగోయుగం ద త్తమ్. బ్రాహ్మణేన చ బాలభావా దారభ్య యాచిత ఘృతతైలయవసాదిభిః సంవర్ధ్య సుపుష్టం కృతమ్. తచ్చ దృష్ట్వా సహ సైవ కశ్చి చ్చౌర శ్చి న్తితవాన్.— 'అహ మస్య బ్రాహ్మణస్య గోయుగ మిద మపహరిష్యామి.' ఇతి నిశ్చిత్య నిశాయాం బన్ధనపాశం గృహీత్వా యావత్ ప్రస్థితః, తావ దర్ధమార్గే ప్రవిరల తీక్ష్ణద న్తపఙ్క్తి రున్నతనాసావంశో ప్రకటరక్తాన్తనయనో ఽపచితస్నాయుస న్తతి ర్నతగాత్రః శుష్కకపోలః సుహుతహుతవహపిఙ్గలశ్మశ్రుకేశశరీరః కశ్చి ద్దృష్టః. దృష్ట్వా చ తం తీవ్రభయత్రస్తోఽపి చౌరోఽబ్రవీత్.— 'కో భవాన్?' ఇతి. స ఆహ:— 'సత్యవచనోఽహం బ్రహ్మరాక్షసః. భవా నప్యాత్మానం నివేదయతు.' సోఽబ్రవీత్.— 'అహం క్రూరకర్మా చౌరః. దరిద్రబ్రాహ్మణస్య గోయుగం హర్తుం ప్రస్థితోఽస్మి.' అథ జాతప్రత్యయో రాక్షసోఽబ్రవీత్.— 'భద్ర, షష్ఠాహ్నకాలికోఽహమ్. అత స్త మేవ బ్రాహ్మణ మద్య భక్షయిష్యామి. తత్ సున్దర మిదమ్. ఏకకార్యా వే వావామ్.'

అథ తౌ తత్ర గ త్వైకా న్తే కాల మన్వేషయన్తౌ స్థితౌ. ప్రసుప్తే చ బ్రాహ్మణే తద్భక్షణార్థం ప్రస్థితం రాక్షసం దృష్ట్వా చౌరోఽబ్రవీత్.— 'భద్ర, నైష న్యాయః, యతో గోయుగే మయాఽపహృతే పశ్చా త్త్వ మేనం బ్రాహ్మణం భక్షయ.' సోఽబ్రవీత్.— 'కదాచి దయం బ్రాహ్మణో గోశబ్దేన బుధ్యేత, తదాఽనర్థకోఽయం మమారమ్భః స్యాత్.' చౌరోఽప్యబ్రవీత్.— 'త వాపి యది భక్షణా యోపస్థిత స్యా న్తర ఏకోఽప్య న్తరాయః స్యాత్, తదాఽహ మపి న శక్నోమి గోయుగ మప హర్తుమ్. అతః ప్రథమం మయాఽపహృతే గోయుగే పశ్చా త్త్వయా బ్రాహ్మణో భక్ష యితవ్యః.' ఇత్థం చాహమహమికయా తయో ర్వివదతోః సముత్పన్నే ద్వైధే ప్రతిరవ వశా ద్బ్రాహ్మణో జజాగార. అథ తం చౌరోఽబ్రవీత్.— 'బ్రాహ్మణ, త్వా మే వాయం రాక్షసో భక్షయితు మిచ్ఛతి.' రాక్షసోఽప్యాహ:— 'బ్రాహ్మణ, చౌరో ఽయమ్. గోయుగం తేఽపహర్తు మిచ్ఛతి.' ఏవం శ్రు త్వోత్థాయ బ్రాహ్మణః సావ ధానో భూ త్వేష్టదేవతామన్త్రధ్యానే నాత్మానం రాక్షసా దుద్గూర్ణలగుడేన చౌరా ద్గోయుగం రరక్ష. అతోఽహం బ్రవీమి.— 'శత్రవోఽపి హితా యైవ' ఇతి.

అథ తస్య వచన మవధా ర్యారిమర్దనః పున రపి ప్రాకారకర్ణ మపృచ్ఛత్.— 'కథయ. కి మత్ర మన్యతే భవాన్?' సోఽబ్రవీత్.— 'దేవ, అవధ్య ఏ వాయమ్, యతో రక్షి తే నా నేన కదాచిత్ పరస్పరప్రీత్యా కాలః సుఖేన గచ్ఛతి. ఉక్తం చ,—

పరస్పరస్య మర్మాణి యే న రక్ష న్తి జ న్తవః
త ఏవ నిధనం యా న్తి వల్మీకోదరసర్పవత్.' 190.

అరిమర్దనోఽబ్రవీత్.— 'కథ మేతత్?' ప్రాకారకర్ణః కథయతి.—

కథా. ౧౦.

అస్తి కస్మింశ్చిన్నగరే దేవశక్తిర్నామ రాజా. తస్య చ పుత్త్రో జఠర వల్మీకాశ్రయేణోరగేణ ప్రతిదినం ప్రత్యఙ్గం క్షీయతే. అనేకోపచారైః సద్వైద్యైః సచ్ఛాస్త్రోపదిష్టౌషధయుక్త్యాఽపి చికిత్స్యమానో న స్వాస్థ్య మాప్నోతి. అథాఽసౌ రాజపుత్త్రో నిర్వేదా ద్దేశాన్తరం గతః. కస్మింశ్చిన్నగరే భిక్షాటనం కృత్వా మహతి దేవాలయే కాలం యాపయతి. అథ తత్ర నగరే బలిర్నామ రాజాఽస్తి. తస్య చ ద్వే దుహితరౌ యౌవనస్థే తిష్ఠతః. తే చ ప్రతిదివస మాదిత్యోదయే పితుః పాదాన్తిక మాగత్య నమస్కారం చక్రతుః. తత్ర చైకాఽబ్రవీత్.— 'విజయస్వ మహారాజ, యస్య ప్రసాదాత్ సర్వం సుఖం లభ్యతే.' ద్వితీయా తు 'విహితం భుఙ్క్ష్వ మహారాజ' ఇత్యబ్రవీత్. తచ్ఛ్రుత్వా ప్రకుపితో రాజాఽబ్రవీత్.—'భో మన్త్రిన్, ఏనాం దుష్టభాషిణీం కుమారికాం కస్యచి ద్వైదేశికస్య ప్రయచ్ఛ, యేన నిజవిహిత మియమేవ భుఙ్క్తే.' అథ 'తథా' ఇతి ప్రతిప ద్యాల్పపరివారా సా కుమారికా మన్త్రిభిస్తస్య దేవకులాశ్రితరాజపుత్త్రస్య ప్రతిపాదితా. సాఽపి ప్రహృష్టమానసా తం పతిం దేవవత్ ప్రతిప ద్యాదాయ చాన్యవిషయం గతా.

తతః కస్మింశ్చి ద్దూరతరనగరప్రదేశే తడాగతటే రాజపుత్త్ర మావాసరక్షాయై నిరూప్య, స్వయం చ ఘృతతైలలవణతణ్డులాదిక్రయనిమిత్తం సపరివారా గతా. కృత్వా చ క్రయవిక్రయం యావ దాగచ్ఛతి తావత్ స రాజపుత్త్రో వల్మీకోపరి కృతమూర్ధా ప్రసుప్తః. తస్య చ ముఖా ద్భుజగః ఫణాం నిష్క్రమ్య వాయు మశ్నాతి. తత్రైవ చ వల్మీకేఽపరః సర్పో నిష్క్రమ్య తథైవాసీత్. అథ తయోః పరస్పరదర్శనేన క్రోధసంరక్తలోచనయో ర్మధ్యా ద్వల్మీకస్థేన సర్పేణోక్తమ్.—'భో భో దురాత్మన్, కథం సున్దరసర్వాఙ్గం రాజపుత్త్ర మిత్థం కదర్థయసి?' ముఖస్థోఽహి రబ్రవీత్.— 'భో భోః, త్వయాఽపి దురాత్మనాఽస్య వల్మీకస్య మధ్యే కథ మిదం దూషితం హాటకపూర్ణం కలశయుగలమ్?' ఇత్యేవం పరస్పరస్య మర్మాణ్యుద్ఘాటితవన్తౌ. పునర్వల్మీకస్థోఽహి రబ్రవీత్.— 'భో దురాత్మన్, భేషజ మిదం తే కిం కోఽపి న జానాతి? యజ్జీర్ణోత్కాలిత కఞ్జికా రాజికా పానేన భవా న్వినాశ ముపయాతి.' అథోదరస్థోఽహి రబ్రవీత్.— 'తవాప్యేత ద్భేషజం కిం కశ్చి దపి న వేత్తి? య దుష్ణతైలేన వా మహోష్ణోదకేన తవ వినాశః స్యాత్.' ఇతి. ఏవం చ సా రాజకన్యా విటపాన్తరితా తయోః పరస్పరాలాపాన్ మర్మమయా నాకర్ణ్య తథైవాఽనుష్ఠితవతీ. విధాయావ్యఙ్గం నీరోగం భర్తారం నిధిం చ పరమ మాసాద్య స్వదేశాభిముఖం ప్రాయాత్. పితృమాతృ స్వజనైః ప్రతిపూజితా విహితోపభోగం ప్రాప్య సుఖే నావస్థితా.

అతోఽహం బ్రవీమి.- 'పరస్పరస్య మర్మాణి' ఇతి. త చ్ఛ్రుత్వా స్వయ మరిమర్దనోఽప్యేవం సమర్థితవాన్. తథా చానుష్ఠితం దృష్ట్వాఽన్తర్లీనం విహస్య రక్తాక్షః పున రబ్రవీత్.— 'కష్టమ్. వినాశితోఽయం భవద్భి రన్యాయేన స్వామీ. ఉక్తం చ,—

అపూజ్యా యత్ర పూజ్యన్తే, పూజ్యానాం తు విమాననా,
త్రీణి తత్ర ప్రవర్తన్తే దుర్భిక్షం మరణం భయమ్. 191.

తథా చ,— ప్రత్యక్షేఽపి కృతే పాపే మూర్ఖః సామ్నా ప్రశామ్యతి,
రథకారః స్వకాం భార్యాం సజారాం శిరసాఽవహత్. 192.

మన్త్రిణః ప్రాహుః.— 'కథ మేతత్ ?' రక్తాక్షః కథయతి.—

కథా. ౧౧.

అస్తి కస్మింశ్చి దధిష్ఠానే వీరధరో నామ రథకారః. తస్య భార్యా కామదమినీ. సా చ పుంశ్చలీ జనాపవాదసంయుక్తా. సోఽపి తస్యాః పరీక్షణార్థం వ్యచిన్తయత్.— 'అథ మయాఽస్యాః పరీక్షణం కర్తవ్యమ్. ఉక్తంచ యతః,—

యది స్యాత్ పావకః శీతః ప్రోష్ణో వా శశలాఞ్ఛనః,
స్త్రీణాం తదా సతీత్వం స్యాద్, యది స్యా ద్దుర్జనో హితః. 193.

జానామి చైనాం లోకవచనా దసతీమ్. ఉక్తం చ,—

య చ్చ వేదేషు శాస్త్రేషు న దృష్టం న చ సంశ్రుతమ్
తత్ సర్వం వేత్తి లోకోఽయం యత్ స్యా ద్బ్రహ్మాణ్డమధ్యగమ్.' 194.

ఏవం సంప్రధార్య భార్యా మవోచత్.— 'ప్రియే, ప్రభాతేఽహం గ్రామాన్తరం యాస్యామి. తత్ర కతిచి ద్దినాని లగిష్యన్తి. త త్త్వయా కి మపి పాథేయం మమ యోగ్యం విధేయమ్.' సాఽపి తద్వచనం శ్రుత్వా హర్షితచిత్తౌత్సుక్యాత్ సర్వకార్యాణి సంత్యజ్య సిద్ధ మన్నం ఘృతశర్కరాప్రాయ మకరోత్. అథవా సాధ్విద ముచ్యతే.—

దుర్దివసే ఘనతిమిరే వర్షతి జలదే మహాటవీప్రభృతౌ
పత్యు ర్విదేశగమనే పరమసుఖం జఘనచపలాయాః. 195.

అథాఽసౌ ప్రత్యూష ఉత్థాయ స్వగృహా న్నిర్గతః. సాఽపి తం ప్రస్థితం విజ్ఞాయ ప్రహసితవదనాఽఙ్గసంస్కారం కుర్వాణా కథంచి త ద్దివస మత్యవాహయత్.

అథ పూర్వపరిచితవిటగృహే గత్వా తం ప్రత్యుక్తవతీ.— 'స దురాత్మా మే పతి ర్గ్రామాన్తరం గతః. త త్త్వయాఽస్మద్గృహే ప్రసుప్తే జనే సమాగన్తవ్యమ్.' తథా

ఽనుష్ఠితే స రథకారోఽరణ్యే దిన మతివాహ్య, ప్రదోషే స్వగృహేఽపరద్వారేణ ప్రవిశ్య, శయ్యాధస్తలే నిభృతో భూత్వా స్థితః. ఏతస్మి న్నన్తరే స దేవదత్తః సమాగత్య తత్ర శయన ఉపవిష్టః. తం దృష్ట్వా రోషావిష్టచిత్తో రథకారో వ్యచిన్తయత్.— 'కి మేన ముత్థాయ హన్మి? అథవా హేలయైవ ప్రసుప్తౌ ద్వావ ప్యేతౌ వ్యాపాదయామి? పరం పశ్యామి తావ దస్యాశ్చేష్టితమ్. శృణోమి చానేన సహాలాపమ్.' అత్రాన్తరే సా గృహద్వారం నిభృతం విధాయ శయనతల మారూఢా. అథ తస్యా స్తత్రారోహన్త్యా రథకారశరీరే పాదో విలగ్నః. తతః సా వ్యచిన్తయత్.— 'నూన మేతేన దురాత్మనా రథకారేణ మత్పరీక్షణార్థం భావ్యమ్. తతః స్త్రీచిత్రవిజ్ఞానం కి మపి కరోమి.' ఏవం తస్యా శ్చిన్తయన్త్యాః స దేవదత్తః స్పర్శోత్సుకో బభూవ. అథ తయా కృతాఞ్జలిపుటయాఽభిహితమ్. 'భో మహానుభావ, న మే శరీరం త్వయా స్పర్శనీయమ్, యతోఽహం పతివ్రతా మహాసతీ చ. న చే చ్ఛాపం దత్త్వా త్వాం భస్మసా త్కరిష్యామి.' స ఆహ:—'య ద్యేవం తర్హి త్వయా కి మహ మాహూతః.' సాఽబ్రవీత్.— "భోః, శృణు ష్వైకాగ్రమనాః. అహ మద్య ప్రత్యూషే దేవతాదర్శనార్థం చణ్డికాయతనం గతా. తత్రాకస్మాత్ ఖే వాణీ సంజాతా.— 'పుత్రి, కిం కరోమి? భక్తాఽసి మే త్వమ్. పరం షణ్మాసాభ్యన్తరే విధినియోగా ద్విధవా భవిష్యసి.' తతో మయాఽభిహితమ్.— 'భగవతి, యథా త్వ మాపదం వేత్సి, తథా తత్ప్రతీకార మపి జానాసి. త దస్తి కశ్చి దుపాయో యేన మే పతిః శతసంవత్సరజీవీ భవతి?' తత స్తయాఽభిహితమ్.— 'వత్సే, స న్నపి నాస్తి, యత స్త్వాయత్తః స ప్రతీకారః.' త చ్ఛ్రుత్వా మయాఽభిహితమ్.—'దేవి, యది త న్మమ ప్రాణై ర్భవతి, త దాదేశయ యేన కరోమి.' అథ దేవ్యాఽభిహితమ్.—'య ద్యద్య దినే పరపురుషేణ సహైకస్మి చ్ఛయనే సమారుహ్యాలిఙ్గనం కరోషి, త త్తవ భర్తృసక్తోఽపమృత్యు స్తస్య సంచరతి. భర్తాఽపి పునర్వర్షశతం జీవతి.' తేన త్వం మయాఽభ్యర్థితః. త ద్యత్కిఞ్చిత్కర్తుమనా స్తత్ కురుష్వ. న హి దేవతావచన మన్యథా భవిష్య తీతి నిశ్చయః." తతోఽన్తర్హాసవికాసముఖః స తదుచిత మాచచార.

సోఽపి రథకారో మూర్ఖ స్తస్యా స్తద్వచన మాకర్ణ్య పులకాఞ్చితతనుః శయ్యాధస్తలా న్నిష్క్రమ్య తా మువాచ.— 'సాధు పతివ్రతే, సాధు కులనన్దిని, అహం దుర్జనవచనశఙ్కితహృదయ స్త్వత్పరీక్షానిమిత్తం గ్రామాన్తరవ్యాజం కృత్వాఽత్ర ఖట్వాధస్తలే నిభృతం లీనః. త దేహి. ఆలిఙ్గయ మామ్. త్వం స్వభర్తృభక్తానాం ముఖ్యా నారీణామ్, య దేవం బ్రహ్మవ్రతం పరసఙ్గేఽపి పాలితవతీ. మదాయుర్వృద్ధికృతేఽపమృత్యువినాశార్థం చ త్వ మేవం కృతవతీ.' తా మేవ ముక్త్వా సస్నేహ మాలిఙ్గితవాన్. స్వస్కన్ధే తా మారోప్య త మపి దేవదత్త మువాచ.— 'భో మహానుభావ,

మత్పృష్ఠే స్త్వమపి హి గతః. త్వత్ప్రసాదా న్మయా ప్రాప్తం వర్షశతప్రమాణ మాయుః. త త్త్వ మపి మా మాలిఙ్గ్య మత్స్కన్ధే సమారోహ.' ఇతి జల్ప న్ననిచ్ఛన్త మపి దేవదత్త మాలిఙ్గ్య బలాత్ స్వకీయస్కన్ధ ఆరోపితవాన్. తత శ్చ నృత్యం కృత్వా, 'హే బ్రహ్మ వ్రతధరాణాం ధురీణ, త్వయాఽపి మ య్యుపకృతమ్' ఇ త్యా ద్యుక్త్వా, స్కన్ధా దుత్తార్య, యత్ర యత్ర స్వజనగృహద్వారాదిషు బభ్రామ, తత్ర తత్ర తయో రుభయో రపి తద్గుణవర్ణన మకరోత్.

అతోఽహం బ్రవీమి.— 'ప్రత్యక్షేఽపి కృతే పాపే' ఇతి. తత్ సర్వథా మూలోత్ఖాతా వయం వినష్టాః స్మ. సుష్ఠు ఖ ల్విద ముచ్యతే.—

మి త్త్రరూపా హి రిపవః సంభావ్యన్తే విచక్షణైః
యే హితం వాక్య ముత్సృజ్య విపరీతోపసేవినః. 196.

తథా చ.— సన్తోఽప్యర్థా వినశ్యన్తి దేశకాలవిరోధినః
అప్రాజ్ఞాన్ మన్త్రిణః ప్రాప్య, తమః సూర్యోదయే యథా. 197.

తత స్తద్వచోఽనాదృత్య సర్వే తే స్థిరజీవిన ముత్క్షిప్య స్వదుర్గ మానేతు మారబ్ధాః. అ థానీయమానః స్థిరజీ వ్యాహ:— 'దేవ, అ ద్యాకిఞ్చిత్కరే ణైతదవస్థేన కిం మ యోపసంగృహీతేన, యత్ కారణ మిచ్ఛామి దీప్తం వహ్ని మనువేష్టుమ్. త దర్హసి మా మగ్నిప్రదానేన సముద్ధర్తుమ్. అథ రక్తాక్ష స్తస్యా న్తర్గతభావం జ్ఞాత్వాఽబ్రవీత్.— 'కిమర్థ మగ్నిపతన మిచ్ఛసి?' సోఽబ్రవీత్.—'అహం తావ ద్యుష్మదర్థ ఇమా మాపదం మేఘవర్ణేన ప్రాపితః. త దిచ్ఛామి తేషాం వైరయాతనార్థ ములూకత్వ మితి. త చ్ఛ్రుత్వా రాజనీతికుశలో రక్తాక్షః ప్రాహ:—'భద్ర, కుటిల స్త్వం కృతకవచనచతుర శ్చ. త త్త్వ ములూకయోనిగతోఽపి స్వకీయా మేవ వాయసయోనిం బహు మన్యసే. శ్రూయతే చైత దాఖ్యానకమ్.—

సూర్యం భర్తార ముత్సృజ్య పర్జన్యం మారుతం గిరిమ్
స్వజాతిం మూషికా ప్రాప్తా స్వజాతి ర్దురతిక్రమా.' 198.

మన్త్రిణః ప్రోచుః.— 'కథ మేతత్?' రక్తాక్షః కథయతి.—

కథా. ౧౨.

అస్తి విషమశిలాతలస్ఖలితామ్బునిర్ఘోషశ్రవణసంత్రస్తమత్స్యపరివర్తనసంజనితశ్వేత ఫేనశబలతరఙ్గాయా గఙ్గాయా స్తటే జపనియమతపఃస్వాధ్యాయోపవాసయోగక్రియాఽనుష్ఠానపరాయణైః పరిపూతపరిమిత జల జిఘృక్షుభిః కన్దమూలఫలశైవలాభ్యవహారకదర్థితశరీరై ర్వల్కలకృతకౌపీనమాత్రప్రచ్ఛాదనై స్తపస్విభి రాకీర్ణ మాశ్రమపదమ్. తత్ర

యాజ్ఞవల్క్యో నామ కులపతి రాసీత్. తస్య జాహ్నవ్యాం స్నాత్వోపస్ప్రష్టు మారబ్ధస్య కరతలే శ్యేనముఖాత్ పరిభ్రష్టా మూషికా పతితా. తాం దృష్ట్వా న్యగ్రోధ పత్త్రే ఽవస్థాప్య పునః స్నాత్వోపస్పృశ్య చ ప్రాయశ్చిత్తాదిక్రియాం కృత్వా చ మూషికాం తాం స్వతపోబలేన కన్యకాం కృత్వా సమాదాయ స్వాశ్రమ మానినాయ. అనపత్యాం చ జాయా మాహ:—'భద్రే, గృహ్యతా మియం తవ దుహితోత్పన్నా. ప్రయత్నేన సంవర్ధనీయా.' ఇతి. తత స్తయా సంవర్ధితా లాలితా పాలితా చ యావ ద్ద్వాదశవర్షా సంజజ్ఞే. అథ వివాహయోగ్యాం తాం దృష్ట్వా భర్తార మేవ జాయోవాచ.—'భో భర్తః, కి మిదం నావబుధ్యసే, య థాస్యాః స్వదుహితు ర్వివాహసమయాతిక్రమో భవతి.'

అసా వాహ:— 'సాధూక్తమ్. ఉక్తం చ,—

స్త్రియః పూర్వం సురై ర్భుక్తాః సోమగన్ధర్వవహ్నిభిః,
భుఞ్జతే మానుషాః పశ్చా త్తస్మా ద్దోషో న విద్యతే. 199.
సోమ స్తాసాం దదౌ శౌచం, గన్ధర్వాః శిక్షితాం గిరం,
పావకః సర్వమేధ్యత్వం, తస్మా న్నిష్కల్మషాః స్త్రియః 200.
అసంప్రాప్తరజా గౌరీ, ప్రాప్తే రజసి రోహిణీ,
అవ్యఞ్జనా భవేత్ కన్యా, కుచహీనా చ నగ్నికా. 201.
వ్యఞ్జనై స్తు సముత్పన్నైః సోమో భుఙ్క్తే హి కన్యకామ్,
పయోధరాభ్యాం గన్ధర్వో, రజ స్యగ్నిః ప్రతిష్ఠితః. 202.
తస్మా ద్వివాహయేత్ కన్యాం యావ న్నర్తుమతీ భవేత్.
వివాహ శ్చాష్టవర్షాయాః కన్యాయా స్తు ప్రశస్యతే. 203.
వ్యఞ్జనం హన్తి వై పూర్వం పరం చైవ పయోధరౌ,
రతిరిష్టాం స్తథా లోకా న్హన్యా చ్చ పితరం రజః. 204.
ఋతుమత్యాం తు తిష్ఠన్త్యాం స్వేచ్ఛాదానం విధీయతే,
తస్మా దుద్వాహయే న్నగ్నాం మనుః స్వాయంభువో ఽబ్రవీత్. 205
పితృవేశ్మని యా కన్యా రజః పశ్య త్యసంస్కృతా,
అవివాహ్యా తు సా కన్యా, జఘన్యా వృషలీ స్మృతా. 206.
శ్రేష్ఠేభ్యః సదృశేభ్య శ్చ జఘన్యేభ్యో రజస్వ॰
పిత్రా దేయా వినిశ్చిత్య యతో దోషో న విద్యతే. 207.

అతో ఽహ మేనాం సదృశాయ ప్రయచ్ఛామి, నాన్యస్మై. ఉక్తం చ,—

యయో రేవ సమం విత్తం, యయో రేవ సమం కులమ్,
తయో ర్వివాహః సఖ్యం చ, న తు పుష్టవిపుష్టయోః. 208.

తథా చ,— కులం చ శీలం చ సనాథతా చ
విద్యా చ విత్తం చ వపు ర్వయ శ్చ—
ఏతాన్ గుణాన్ సప్త విచిన్త్య దేయా
కన్యా బుధైః శేష మచిన్తనీయమ్. 209.

తద్య ద్యస్యా రోచతే తదా భగవన్త మాదిత్య మాహూయ తస్మై ప్రయచ్ఛామి.' సా ప్రాహః—'ఇహ కో దోషః? క్రియతా మేతత్.' అథ మునినా రవి రాహూతః. వేదమన్త్రామన్త్రణప్రభావా త్తత్క్షణా దే వాభ్యుపగ మ్యాదిత్యః ప్రోవాచ.— భగవన్, కి మహ మాహూతః?' సోఽబ్రవీత్.—'ఏషా మదీయా కన్యకా తిష్ఠతి. య ద్యేషా త్వాం వృణోతి, త ద్వ్యుద్వహస్వ.' ఇతి. ఏవ ముక్త్వా స్వదుహితర మువాచ.— 'పుత్రి, కిం తవ రోచత ఏష భగవాం స్త్రైలోక్యదీపకో భానుః?' పుత్రికాఽబ్రవీత్.— 'తాత, అతిదహనాత్మకోఽయమ్. నాహ మేన మభిలషామి. త దస్మా దన్యః ప్రకృష్టతరః కశ్చి దాహూయతామ్.' అథ తస్యా స్త ద్వచనం శ్రుత్వా ముని ర్భాస్కర మువాచ.— 'భగవన్, త్వత్తోఽధికోఽ స్తి కశ్చిత్?' భాస్కరః ప్రాహః.—'అస్తి మత్తోఽ ప్యధికో మేఘో యే నాచ్ఛాదితోఽహ మదృశ్యో భవామి.'

అథ మునినా మేఘ మ ప్యాహూయ కన్యాఽభిహితా.— 'పుత్రికే, అస్మై త్వాం ప్రయచ్ఛామి.' సా ప్రాహః—'కృష్ణవర్ణోఽయం జడాత్మా చ. త దస్మా దన్యస్య ప్రధానస్య కస్యచి త్మాం ప్రయచ్ఛ.' అథ మునినా మేఘోఽపి పృష్టః — 'భో భో మేఘ, త్వత్తోఽప్యధికోఽ స్తి కశ్చిత్?' మేఘే నోక్తమ్. 'మత్తోఽప్యధికోఽ స్తి వాయుః. వాయునా హతోఽహం సహస్రధా యామి.' త చ్ఛ్రుత్వా మునినా వాయు రాహూతః. ఆహ చ.—'పుత్రికే, కి మేష వాయు స్తే వివాహా యోత్తమః ప్రతిభాతి?' సాఽబ్రవీత్.— 'తాత, అతిచపలోఽయమ్. త దస్మా దప్యధికః కశ్చి దానీయతామ్.' ముని రాహః— 'వాయో, త్వత్తోఽప్యధికోఽ స్తి కశ్చిత్?' పవనే నోక్తమ్.— 'మత్తోఽప్యధికోఽ స్తి పర్వతో యేన సంస్తభ్య బలవా నప్యహం ధ్రియే.' అథ మునిః పర్వత మాహూయ కన్యా మువాచ.—'పుత్రికే, త్వా మస్మై ప్రయచ్ఛామి.' సా ప్రాహః—'తాత, కఠినాత్మకోఽయం స్తబ్ధ శ్చ. త దన్యస్మై దేహి మామ్.' మునినా పర్వతః పృష్టః.—'భోః పర్వతరాజ, త్వత్తోఽప్యధికోఽ స్తి కశ్చిత్?' గిరి ణోక్తమ్.—మత్తోఽప్యధికాః స న్తి మూషికా యే మచ్ఛరీరం బలా ద్విదారయ న్తి.' తతో ముని ర్మూషిక మాహూయ తస్యా అదర్శయత్. ఆహ చ.— 'పుత్రికే, త్వా మస్మై ప్రయచ్ఛామి. కి మేష ప్రతిభాతి తే మూషికరాజః?' సాపి తం దృష్ట్వా స్వజాతీయ ఏష ఇతి మన్యమానా పులకోద్భూషితశరీ రోవాచ.— 'తాత, మాం మూషికాం కృత్వాస్మై ప్రయచ్ఛ, యేన స్వజాతివిహితం గృహధర్మ మనుతిష్ఠామి.' తతః సోఽపి

స్వతపోబలేన తాం మూషికాం కృత్వా తస్మై ప్రాదాత్. అతోఽహం బ్రవీమి.
'సూర్యం భర్తార ముత్సృజ్య' ఇతి.

అథ రక్తాక్షవచన మనాదృత్య తైః స్వవంశవినాశాయ స స్వదుర్గ ముపనీతః. నీయమాన శ్చాన్తర్లీన మవహస్య స్థిరజీవీ వ్యచిన్తయత్.

'హన్యతా మితి యేనోక్తం స్వామినో హితవాదినా
స ఏ వైకోఽత్ర సర్వేషాం నీతిశాస్త్రార్థతత్త్వవిత్. 210.

త ద్యది తస్య వచన మకరిష్య న్నేతే, తతో న స్వల్పోఽప్యనర్థోఽభవిష్య దేతేషామ్. అథ దుర్గద్వారం ప్రాప్యారిమర్దనోఽబ్రవీత్.— 'భో భోః, హితైషిణోఽస్య స్థిరజీవినో యథాసమీహితం స్థానం ప్రయచ్ఛత.' తచ్చ శ్రుత్వా స్థిరజీవీ వ్యచిన్తయత్.— 'మయా తావ దేతేషాం వధోపాయ శ్చిన్తనీయః, స మయా మధ్యస్థేన న సాధ్యతే. యతో మదీయ మిఙ్గితాదికం విచారయన్త స్తేఽపి సావధానా భవిష్యన్తి. త ద్దుర్గద్వార మధిశ్రితోఽభిప్రేతం సాధయామి.' ఇతి నిశ్చి త్యోలూకపతి మాహ:— 'దేవ, యుక్త మిదం యత్ స్వామినా ప్రోక్తమ్. పర మహ మపి నీతిజ్ఞ స్తేఽహిత శ్చ. య ద్యప్యను రక్తః శుచి స్తథాఽపి దుర్గమధ్య ఆవాసో నార్హః. త దహ మత్రైవ దుర్గద్వారస్థః ప్రత్యహం భవత్పాదపద్మరజఃపవిత్రీకృత తనుః సేవాం కరిష్యామి.' 'తథా' ఇతి ప్రతి పన్నే ప్రతిదిన ములూకపతిసేవకా స్తే ప్రకామ మాహారం కృ త్వోలూకరాజాదేశాత్ ప్రకృష్టమాంసాహారం స్థిరజీవినే ప్రయచ్ఛన్తి. అథ కతిపయై రే వాహోభి ర్మయూర ఇవ స బలవా న్సంవృత్తః. అథ రక్తాక్షః స్థిరజీవినం పోష్యమాణం దృష్ట్వా సవిస్మయో మన్త్రిజనం రాజానం చ ప్రత్యాహ:—'అహో! మూర్ఖోఽయం మన్త్రిజనో భవాం శ్చే త్యేవ మహ మవగచ్ఛామి. ఉక్తం చ,—

పూర్వం తావ దహం మూర్ఖో, ద్వితీయః పాశబన్ధకః,
తతో రాజా చ, మన్త్రీ చ, సర్వం వై మూర్ఖమణ్డలమ్.' 211.

తే ప్రాహుః.— 'కథ మేతత్ ? రక్తాక్షః కథయతి.—

కథా. ౧౩.

అస్తి కస్మింశ్చిత్ పర్వతైకదేశే మహా న్వృక్షః. తత్ర చ సిన్ధుకనామా కోఽపి పక్షీ ప్రతివసతి స్మ. తస్య పురీషే సువర్ణ ముత్పద్యతే. అథ కదాచి త్త ముద్దిశ్య వ్యాధః కోఽపి సమాయయౌ. స చ పక్షీ తదగ్రత ఏవ పురీష ముత్ససర్జ. అథ పాతసమకాల మేవ తత్ సువర్ణీభూతం దృష్ట్వా వ్యాధో విస్మయ మగమత్.— 'అహో! మమ శిశు కాలా దారభ్య శకునిబన్ధవ్యసనినోఽశీతివర్షాణి సమభూవన్, న చ కదాచి దపి పక్షి పురీషే సువర్ణం దృష్టమ్!' ఇతి విచిన్త్య తత్ర వృక్షే పాశం బబన్ధ. అథాసా వపి

పక్షీ మూర్ఖ స్తత్రైవ విశ్వ స్తచిత్తో యథాపూర్వ ముపవిష్టః. తత్కాల మేవ పాశేన బద్ధః. వ్యాధ స్తు తం పాశా దున్ముచ్య పఞ్జరకే సంస్థాప్య నిజావాసం నీతవాన్. అథ చిన్తయామాస.— ‘కి మనేన సాపాయేన పక్షిణాఽహం కరిష్యామి. యది కదాచిత్ కోఽప్యము మీదృశం జ్ఞాత్వా రాజ్ఞే నివేదయిష్యతి, త న్నూనం ప్రాణసంశయో మే భవేత్. అతః స్వయ మేవ పక్షిణం రాజ్ఞే నివేదయామి.’ ఇతి విచార్య త థై వానుష్ఠితవాన్. అథ రాజాఽపి తం పక్షిణం దృష్ట్వా వికసితనయనవదనకమలః పరాం తుష్టి ముపాగతః. ప్రాహ చైవమ్.— ‘హంహో రక్షాపురుషాః, ఏనం పక్షిణం యత్నేన రక్షత. అశనపానాదికం చాస్య యథేచ్ఛం ప్రయచ్ఛత.’ అథ మన్త్రిణాఽభిహితమ్.— ‘కి మనే నాశ్రద్ధేయవ్యాధవచనప్రత్యయమాత్రపరిగృహీతే నాణ్డజేన? కిం కదాచిత్ పక్షిపురీషే సువర్ణం సంభవతి? త న్ముచ్యతాం పఞ్జరబన్ధనా దయం పక్షీ.’ ఇతి మన్త్రివచనా ద్రాజ్ఞా మోచితోఽసౌ పక్ష్యున్నతద్వారతోరణే సముపవిశ్య, సువర్ణమయీం విష్ఠాం విధాయ, ‘పూర్వం తావ దహం మూర్ఖః’ ఇతి శ్లోకం పఠిత్వా యథాసుఖ మాకాశమార్గేణ ప్రాయాత్. అతోఽహం బ్రవీమి.—‘పూర్వం తావ దహం మూర్ఖః’ ఇతి.

అథ తే పున రపి ప్రతికూలదైవతయా హిత మపి రక్తాక్షవచన మనాదృత్య భూయ స్తం ప్రభూతమాంసాదివివిధాహారేణ పోషయామాసుః. అథ రక్తాక్షః స్వవర్గ మాహూయ రహః ప్రోవాచ.— ‘అహో! ఏతావ దే వాస్మద్భూపతేః కుశలం దుర్గం చ. త దుపదిష్టం మయా యత్ కులక్రమాగతః సచివోఽభిధత్తే. త ద్వయ మన్యత్ పర్వతదుర్గం సంప్రతి సమాశ్రయామః. ఉక్తం చ యతః.—

అనాగతం యః కురుతే స శోభతే,
స శోచ్యతే యో న కరో త్యనాగతమ్.
వనేఽత్ర సంస్థస్య సమాగతా జరా,
బిలస్య వాణీ న కదాఽపి మే శ్రుతా.’ 212.

తే ప్రోచుః.— ‘కథ మేతమ్?’ రక్తాక్షః కథయతి.—

కథా. ౧౪.

కస్మింశ్చి ద్వనోద్దేశే ఖరనఖరో నామ సింహః ప్రతివసతి స్మ. సకదాచి దిత శ్చేత శ్చ పరిభ్రమన్ క్షుత్క్షామకణ్ఠో న కిఞ్చి దపి సత్త్వ మాససాద. తత శ్చాస్తమయ సమయే మహతీం గిరిగుహా మాసాద్య ప్రవిష్ట శ్చిన్తయామాస.— ‘నూన మేతస్యాం గుహాయాం రాత్రౌ కేనాఽపి సత్త్వే నాగన్తవ్యమ్. త న్నిభృతో భూత్వా తిష్ఠామి. ఏతస్మి న్నన్తరే త త్స్వామీ దధిపుచ్ఛో నామ సృగాలః సమాయాతః. స చ యావత్ తి, తావత్ సింహపదపద్ధతి ర్గుహాయాం ప్రవిష్టా న చ నిష్క్రమణం గతా. తత

శ్చాచిన్తయత్.—'అహో వినష్టోఽస్మి. నూన మస్యా మన్తర్గతేన సింహేన భావ్యమ్. తత్ కిం కరోమి? కథం జ్ఞాస్యామి?' ఏవం విచిన్త్య ద్వారస్థః ఫూత్కర్తు మారబ్ధః.—'అహో బిల, అహో బిల,' ఇత్యుక్త్వా తూష్ణీంభూయ భూయోఽపి తథైవ ప్రత్యభాషత.— 'భోః, కిం న స్మరసి, య న్మయా త్వయా సహ సమయః కృతోఽస్తి. య న్మయా బాహ్యాత్ సమాగతేన త్వం వక్తవ్యః, త్వయా చాహ మాకారణీయ, ఇతి. త ద్యది మాం నాహ్వయసి తతోఽహం ద్వితీయం బిలం యాస్యామి.' అథ త చ్ఛ్రుత్వా సింహ శ్చిన్తితవాన్.— 'నూన మేషా గుహాఽస్య సమాగతస్య సదా సమాహ్వానం కరోతి. పర మద్య మద్భయా న్న కిఞ్చి ద్బ్రూతే. అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే.—

భయసంత్రస్తమనసాం హస్తపాదాదికాః క్రియాః
ప్రవర్తన్తే న వాణీ చ వేపథు శ్చాధికో భవేత్. 213.

త దహ మ స్యాహ్వానం కరోమి యేన త దనుసారేణ ప్రవిష్టోఽయం మే భోజ్యతాం యాస్యతి.' ఏవం సంప్రధార్య సింహ స్త స్యాహ్వాన మకరోత్. అథ సింహశబ్దేన సా గుహా ప్రతిరవసంపూర్ణాఽన్యా నపి దూరస్థా నరణ్యజీవాం స్త్రాసయామాస. సృగాలోఽపి పలాయమాన ఇమం శ్లోక మపఠత్.—

'అనాగతం యః కురుతే స శోభతే,
స శోచ్యతే యో న కరో త్యనాగతమ్;
వనేఽత్ర సంస్థస్య సమాగతా జరా,
బిలస్య వాణీ న కదాఽపి మే శ్రుతా. 214.

తదేవం మత్వా యుష్మాభి ర్మయా సహ గన్తవ్యమ్' ఇతి. ఏవ మభిధా యాత్మానుయాయి పరివారానుగతో దూరదేశాన్తరం రక్తాక్షో జగామ.

అథ రక్తాక్షే గతే స్థిరజీ వ్యతిహృష్టమనా వ్యచిన్తయత్.—'అహో! కల్యాణ మస్మాక ముపస్థితం య ద్రక్తాక్షో గతః. యతః స దీర్ఘదర్శీ. ఏతే చ మూఢమనసః. తతో మమ సుఖఘాత్యాః సంజాతాః. ఉక్తం చ యతః.—

న దీర్ఘదర్శినో యస్య మన్త్రిణః స్యు ర్మహీపతేః
క్రమాయాతా, ధ్రువం తస్య న చిరాత్ స్యాత్ పరిక్షయః. 215.

అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే.—

మన్త్రిరూపా హి రిపవః సంభావ్యన్తే విచక్షణైః
యే సన్తం నయ ముత్సృజ్య సేవన్తే ప్రతిలోమతః. 216.

ఏవం విచిన్త్య స్వకులాయ ఏకైకాం వనకాష్ఠికాం గుహాదీపనార్థం దినే దినే ప్రక్షిపతి. న చ తే మూర్ఖా ఉలూకా విజానన్తి, య దేష కులాయ మస్మద్దాహాయ వృద్ధిం నయతి. అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే.—

అమిత్త్రం కురుతే మిత్త్రం, మిత్త్రం ద్వేష్టి హినస్తి చ,
శుభం వేత్త్యశుభం, పాపం భద్రం, దైవహతో నరః. 217.

అథ కులాయవ్యాజేన దుర్గద్వారే కృతే కాష్ఠనిచయే, సంజాతే సూర్యోదయే, ఽన్ధతాం ప్రాప్తేషూలూకేషు సత్సు, స్థిరజీవీ శీఘ్రం గత్వా మేఘవర్ణ మాహః— 'స్వామిన్, దాహసాధ్యా కృతా రిపుగుహా. తత్ సపరివారః సమేత్యైకైకాం వనకాష్ఠికాం జ్వలన్తీం గృహీత్వా గుహాద్వారేఽస్మత్కులాయే ప్రక్షిప, యేన సర్వే శత్త్రవః కుమ్భీపాకనరకప్రాయేణ దుఃఖేన మ్రియన్తే.' త చ్ఛ్రుత్వా ప్రహృష్టో మేఘవర్ణ ఆహః— 'తాత, కథ యాత్మవృత్తాన్తమ్. చిరా దద్య దృష్టోఽసి.' స ఆహః— 'వత్స, నాయం కథనస్య కాలః. యతః కదాచి త్తస్య రిపోః కశ్చిత్ ప్రణిధి ర్మ మే హాగమనం నివేదయిష్యతి, తజ్ జ్ఞానా దన్ధోఽన్యత్రాపసరణం కరిష్యతి. త త్త్వర్యతామ్. ఉక్తం చ,—

శీఘ్రకృత్యేషు కార్యేషు విలమ్బయతి యో నరః
తత్ కృత్యం దేవతా స్తస్య కోపా ద్విఘ్నన్త్యసంశయమ్. 218.
యస్య యస్య హి కార్యస్య ఫలితస్య విశేషతః
క్షిప్ర మక్రియమాణస్య కాలః పిబతి తత్ఫలమ్. 219.

త ద్గుహాయా మాయాతస్య తే హతశత్త్రోః సర్వం సవిస్తరం నిర్వ్యాకులతయా కథయిష్యామి.' అథాసౌ తద్వచన మాకర్ణ్య సపరిజన ఏకైకాం జ్వలన్తీం వనకాష్ఠికాం చఞ్చ్వగ్రేణ గృహీత్వా తద్గుహాద్వారం ప్రాప్య స్థిరజీవికులాయే ప్రాక్షిపత్. తతః సర్వే తే దివాన్ధా రక్తాక్షవాక్యాని స్మరన్తో ద్వారస్యావృతత్వా దనిస్సరన్తో గుహామధ్యే కుమ్భీపాకన్యాయ మాపన్నా మృతా శ్చ.

ఏవం శత్రూ న్నిశ్శేషతాం నీత్వా భూయోఽపి మేఘవర్ణ స్తదేవ న్యగ్రోధపాదపదుర్గం జగామ. తతః సింహాసనస్థో భూత్వా సభామధ్యే ప్రముదితమనాః స్థిరజీవిన మపృచ్ఛత్.— 'తాత, కథం త్వయా శత్త్రుమధ్యే గతే నైతావాన్ కాలో నీతః? త దత్ర కౌతుక మస్మాకం వర్తతే. తత్ కథ్యతామ్. యతః.

వర మగ్నౌ ప్రదీప్తే తు ప్రపాతః పుణ్యకర్మణామ్,
న చారిజనసంసర్గో ముహూర్త మపి సేవితః 220.

త దాకర్ణ్య స్థిరజీవ్యాహః— 'భద్ర, ఆగామిఫలవాఞ్ఛయా కష్ట మపి సేవకో న జానాతి. ఉక్తం చ యతః.—

ఉపనతభయే ర్యో యో మార్గో హితార్థకరో భవేత్
స స నిపుణయా బుద్ధ్యా సేవ్యో మహాన్ కృపణోఽపి వా;
కరికరనిభౌ జ్యాఘాతాఙ్కౌ మహాస్త్రవిశారదౌ
రచితవలయైః స్త్రీవ ద్బద్ధౌ కరౌ హి కిరీటినా. 221.

శక్తేనాపి సదా నరేన్ద్రవిదుషా కాలాన్తరాపేక్షిణా
వస్తవ్యం ఖలు వాక్యవజ్రవిషమే క్షుద్రేఽపి పాపే జనే;
దర్వీవ్యగ్రకరేణ ధూమమలినే నాయాసయుక్తేన చ
భీమే నాతిబలేన మత్స్యభవనే కిం నోషితం సూదవత్? 222.

యద్వా తద్వా విషమపతితం సాధు వా గర్హితం వా
కాలాపేక్షీ హృదయనిహితం బుద్ధిమాన్ కర్మ కుర్యాత్;
కిం గాణ్డీవస్ఫురదురుఘనాస్ఫాలనక్రూరపాణి
ర్నాసీ ల్లీలానటనవిలసన్మేఖలీ సవ్యసాచీ? 223.

సిద్ధిం ప్రార్థయతా జనేన విదుషా తేజో నిగృహ్య స్వకం,
సత్త్వోత్సాహవతా హి దైవవిధిషు స్థైర్యం ప్రకాశ్యం క్రమాత్;
దేవేన్ద్రద్రవిణేశ్వరాన్తకసమైరప్యన్వితో భ్రాతృభిః
కిం క్లిష్టః సుచిరం త్రిదణ్డమవహచ్ఛ్రీమాన్న ధర్మాత్మజః? 224.

రూపాభిజనసంపన్నౌ కున్తీపుత్త్రౌ బలాన్వితౌ
గోకర్మరక్షావ్యాపారే విరాట్ప్రేష్యతాం గతౌ. 225.

రూపేణాప్రతిమేన, యౌవనగుణైః, శ్రేష్ఠే కులే జన్మనా,
కాన్త్యా శ్రీరివ యాఽత్ర, సాఽపి విదశాం కాలక్రమాదాగతా;
సైరన్ధ్రీతి సగర్వితం యువతిభిః సాక్షేప మజ్ఞాతయా
ద్రౌపద్యా నను మత్స్యరాజభవనే ఘృష్టం న కిం చన్దనమ్?' 226.

మేఘవర్ణ ఆహః— 'తాత, అసిధారావ్రత మిదం మన్యే య దరిణా సహ సంవాసః.' సోఽబ్రవీత్.— "దేవ, ఏవ మేతత్. పరం న తాదృఙ్మూర్ఖసమాగమః క్వాపి మయా దృష్టః. న చ మహాప్రజ్ఞ మనేకశాస్త్రే ష్వప్రతిమబుద్ధిం రక్తాక్షం వినా ధీమాన్, యత్ కారణం తేన మదీయం యథావస్థితం చిత్తం జ్ఞాతమ్. యే పున రన్యే మన్త్రిణ స్తే మహామూర్ఖా మన్త్రిమాత్రవ్యపదేశోపజీవినోఽతత్త్వకుశలా, యై రిద మపి న జ్ఞాతమ్. యతః;

అరితోఽభ్యాగతో భృత్యో దుష్ట స్తత్సఙ్గతత్పరః
అపసర్ప స్స ధర్మత్వా న్నిత్యోద్వేగీ చ దూషితః. 227.

ఆసనే శయనే యానే పానభోజనవస్తుషు
దృష్టాదృష్టప్రమత్తేషు ప్రహర న్త్యరయోఽరిషు.

తస్మాత్ సర్వప్రయత్నేన త్రివర్గనిలయం బుధః
ఆత్మాన మాదృతో రక్షేత్; ప్రమాదా ద్ధి వినశ్యతి.

సాధు చేద ముచ్యతే.—

సన్తాపయన్తి క మపథ్యభుజం న రోగాః?
దుర్మన్త్రిణం క ముపయాన్తి న నీతిదోషాః?
కం శ్రీ ర్న దర్పయతి? కం న నిహన్తి మృత్యుః?
కం స్త్రీకృతా న విషయాః పరిపీడయన్తి? 230.

లుబ్ధస్య నశ్యతి యశః, పిశునస్య మైత్రీ,
నష్టక్రియస్య కుల, మర్థపరస్య ధర్మః,
విద్యాఫలం వ్యసనినః, కృపణస్య సౌఖ్యం,
రాజ్యం ప్రమత్తసచివస్య నరాధిపస్య. 231.

తద్రాజన్, అసిధారావ్రతం మయా చరిత మరిసంసర్గా దితి య ద్భవతోక్తం, త న్మయా సాక్షా దేవానుభూతమ్. ఉక్తం చ,—

అపమానం పురస్కృత్య, మానం కృత్వా తు పృష్ఠతః,
స్వార్థ మభ్యుద్ధరేత్ ప్రాజ్ఞః, స్వార్థభ్రంశో హి మూర్ఖతా. 232.
స్కన్ధే నాపి వహే చ్ఛత్రుం కాల మాసాద్య బుద్ధిమాన్,
మహతా కృష్ణసర్పేణ మణ్డూకా బహవో హతాః." 233.

మేఘవర్ణ ఆహ:— 'కథ మేతత్?' స్థిరజీవీ కథయతి.—

కథా. ౧౫.

అస్తి వరుణాద్రిసమీప ఏకస్మిన్ ప్రదేశే పరిణతవయా మన్దవిషో నామ కృష్ణసర్పః. స ఏవం చిత్తే సంచిన్తితవాన్.— 'కథం నామ మయా సుఖోపాయవృత్త్యా వర్తితవ్యమ్?' ఇతి. తతో బహుమణ్డూకం హ్రద ముపగమ్య ధృతిపరీత మి వాత్మానం దర్శితవాన్. అథ తథా స్థితే తస్మి న్నుదకప్రాన్తగతే నైకేన మణ్డూకేన పృష్టః.— 'మామ, కి మద్య యథాపూర్వ మాహారార్థం న విహరసి?' సోఽబ్రవీత్.— "భద్ర, కుతో మే మన్దభాగ్య స్యాహారాభిలాషః? యత్ కారణ మద్య రాత్రౌ ప్రదోష ఏవ మయాఽఽహారార్థం విహరమాణేన దృష్ట ఏకో మణ్డూకః. త ద్గ్రహణార్థం మయా క్రమః సజ్జితః. సోఽపి మాం దృష్ట్వా మృత్యుభయేన స్వాధ్యాయప్రసక్తానాం బ్రాహ్మణానా మన్తర మపక్రాన్తో న విభావితో మయా క్వాఽపి గతః. తత్సదృశమోహితచిత్తేన మయా కస్యచి ద్బ్రాహ్మణస్య సూనో ర్హ్రదతటజలాన్తఃస్థోఽఙ్గుష్ఠో దష్టః. తతోఽసౌ సపది పఞ్చత్వ ముపాగతః. అథ తస్య పిత్రా దుఃఖితే నాహం శప్తః. 'యథా దురాత్మ, త్వయా నిరపరాధో మత్సుతో దష్టః, త దనేన దోషేణ త్వం మణ్డూ

కానాం వాహనం భవిష్యసి, తత్ ప్రసాదలబ్ధజీవికయా వర్తిష్యసే.' ఇతి. తతో ఽహం యుష్మాకం వాహనార్థమాగతో ఽస్మి." తేన చ సర్వమణ్డూకానామిదమావేదితమ్ తతస్తైః ప్రహృష్టమనోభిః సర్వైరేవ గత్వా జాలపాదనామ్నో దర్దురరాజస్య విజ్ఞప్తమ్. అథాసావపి మన్త్రిపరివృతో ఽత్యద్భుతమిదమితి మన్యమానః ససంభ్రమం హ్రదాదుత్తీర్య మన్దవిషస్య ఫణినః ఫణాప్రదేశమధిరూఢః. శేషా అపి యథాజ్యేష్ఠం తత్పృష్ఠోపరి సమారురుహుః. కిం బహునా. తదుపరి స్థానమప్రాప్తవన్తస్తస్యానుపదం ధావన్తి. మన్దవిషో ఽపి తేషాం తుష్ట్యర్థమనేకప్రకారాన్ గతివిశేషానదర్శయత్. అథ జాలపాదో లబ్ధతదఙ్గసంస్పర్శసుఖస్తమాహ:—

'న తథా కరిణా యానం, తురగేణ రథేన వా,
నరయానేన వా యానం, యథా మన్దవిషేణ మే.' 234.

అథాన్యేద్యుర్మన్దవిషశ్ఛద్మనా మన్దం మన్దం విసర్పతి. తచ్చ దృష్ట్వా జాలపాదో ఽబ్రవీత్.— 'భద్ర మన్దవిష, యథాపూర్వం కిమద్య సాధు నోహ్యతే.' మన్దవిషో ఽబ్రవీత్.— 'దేవ, అద్యాహారవైకల్యాన్న మే వోఢుం శక్తిరస్తి.' అథాసావబ్రవీత్.—'భద్ర, భక్షయ క్షుద్రమణ్డూకాన్.' తచ్ఛ్రుత్వా ప్రహర్షితసర్వగాత్రో మన్దవిషః ససంభ్రమమబ్రవీత్.— 'మమాయమేవ విప్రశాపో ఽస్తి. తత్తవానేనానుజ్ఞావచనేన ప్రీతో ఽస్మి.' తతో ఽసౌ నైరన్తర్యేణ మణ్డూకాన్ భక్షయన్ కతిపయైరేవాహోభిర్బలవాన్ సంవృత్తః ప్రహృష్టశ్చాన్తర్లీనమవహస్యేదమబ్రవీత్.—

మణ్డూకా వివిధా హ్యేతే జాలపాదోపసాదితాః
కియన్తం కాలమక్షీణా భవేయుః స్వాదితా మమ?' 235.

జాలపాదో ఽపి మన్దవిషేణ కృతకవచనవ్యామోహితచిత్తః కిమపి నావబుధ్యతే. అత్రాన్తరే ఽన్యో మహాకాయః కృష్ణసర్పస్తముద్దేశం సమాయాతః. తం చ మణ్డూకైర్వాహ్యమానం దృష్ట్వా విస్మయమగమత్. ఆహ చ.— 'వయస్య, యదస్మాకమశనం తైః కథం వాహ్యసే? విరుద్ధమేతత్.' మన్దవిషో ఽబ్రవీత్.—

సర్వమేతద్విజానామి యథా వాహ్యో ఽస్మి దర్దురైః,
కఞ్చిత్కాలం ప్రతీక్ష్యో ఽహం, ఘృతాన్ధో బ్రాహ్మణో యథా.' 236.

సో ఽబ్రవీత్.— 'కథమేతత్?' మన్దవిషః కథయతి.—

కథా. ౧౬.

అస్తి కస్మింశ్చిదధిష్ఠానే యజ్ఞదత్తో నామ బ్రాహ్మణః. తస్య భార్యా పుంశ్చల్యన్యాసక్తమనా అజస్రం విటాయ సఖణ్డఘృతాన్ ఘృతపూరాన్ కృత్వా భర్తు

శ్చోరికయా ప్రయచ్ఛతి. అథ కదాచి ద్భర్త్రా దృష్ట్వాఽబ్రవీత్.— 'భద్రే, కి మేతత్ పరిదృశ్యతే? కుత్ర వాజస్రం నయ సీదమ్? కథయ సత్యమ్.' సా చోత్పన్నప్రతిభా కృతకవచనై ర్భర్తార మబ్రవీత్.— 'అ స్త్యత్ర నాతిదూరే భగవత్యా దేవ్యా ఆయతనమ్. త త్రాహ ముపోషితా సతీ బలిం భక్ష్యవిశేషాం శ్చాపూర్వా న్నయామి.' అథ తస్య పశ్యతో గృహీత్వా తత్ సకలం దేవ్యాయతనాభిముఖీ ప్రతస్థే, యత్ కారణం దేవ్యా నివేదితే నానేన మదీయో భ ర్తైవం మంస్యతే య న్మమ బ్రాహ్మణీ భగవత్యాః కృతే భక్ష్యవిశేషా న్నిత్య మేవ నయ తీతి. అథ దేవ్యాయతనే గత్వా స్నానార్థం నద్యా మవతీర్య యావత్స్నానక్రియాం కరోతి, తావ ద్భర్తా మార్గాన్తరేణాగత్య దేవ్యాః పృష్ఠతోఽదృశ్యోఽవతస్థే. అథ సా బ్రాహ్మణీ స్నాత్వా దేవ్యాయతన మాగత్య స్నానానులేపనమాల్యధూపబలిక్రియాదికం కృత్వా దేవీం ప్రణమ్య వ్యజిజ్ఞపత్.— 'భగవతి, కేన ప్రకారేణ మమ భర్తాఽన్ధో భవిష్యతి?' త చ్ఛ్రుత్వా స్వరభేదేన దేవీపృష్ఠస్థితో బ్రాహ్మణో జగాద.— 'యది త్వ మజస్రం ఘృతపూరాది భక్ష్యం తస్మై భర్త్రే ప్రయచ్ఛసి, తతః శీఘ్ర మన్ధో భవిష్యతి.' సా తు బన్ధకీ కృతకవచనవఞ్చితమానసా తస్మై బ్రాహ్మణాయ త దేవ నిత్యం ప్రదదౌ. అ థాన్యేద్యు ర్బ్రాహ్మణే నాభిహితమ్.—'భద్రే, నాహం సుతరాం పశ్యామి.' త చ్ఛ్రుత్వా చిన్తిత మనయా.— 'దేవ్యాః ప్రసాదోఽయం ప్రాప్తః' ఇతి. అథ తస్యా హృదయవల్లభో విట స్తత్సకాశ మన్ధీభూతోఽయం బ్రాహ్మణః కిం మమ కరిష్య తీతి నిశ్శఙ్కః ప్రతిదిన మభ్యేతి. అ థాన్యేద్యు స్తం ప్రవిశ న్త మభ్యాశగతం దృష్ట్వా కేశై ర్గృహీత్వా లగుడపార్ష్ణిప్రభృతిప్రహారై స్తావ దతాడయత్, యావ దసౌ పఞ్చత్వ మాప. తా మపి దుష్టపత్నీం ఛిన్ననాసికాం కృత్వా విససర్జ. అతోఽహం బ్రవీమి.— 'సర్వ మేత ద్విజానామి' ఇతి.

అథ మన్దవిషోఽ న్తర్లీన మపహస్య పున రపి 'మణ్డూకా వివిధా హ్యేతే' ఇతి త మేవ మబ్రవీత్. అథ జాలపాద స్త చ్ఛ్రుత్వా సుతరాం వ్యగ్రహృదయః కి మనే నాఽభిహితం ఇతి త మపృచ్ఛత్— 'భద్ర, కిం త్వయాఽభిహిత మిదం విరుద్ధం వచః?' అ థాసా వాకారప్రచ్ఛాదనార్థం 'న కిఞ్చిత్' ఇ త్యబ్రవీత్. త థైవ కృతకవచనవ్యామోహితచిత్తో జలపాద స్తస్య దుష్టాభిసంధిం నావబుధ్యతే. కిం బహునా? తథా తేన సర్వేఽపి భక్షితా యథా బీజమాత్ర మపి నావశిష్టమ్. అతోఽహం బ్రవీమి— 'స్కన్ధే నాపి వహే చ్ఛత్రుమ్' ఇతి. అథ రాజన్, యథా మన్దవిషేణ బుద్ధిబలేన మణ్డూకా నిహతాః, తథా మయాఽపి సర్వేఽపి వైరిణ ఇతి. సాధు చేదముచ్యతే.—

వనే ప్రజ్వలితో వహ్ని ర్దహ న్మూలాని రక్షతి,
సమూలోన్మూలనం కుర్యా ద్వాయు ర్యో మృదుశీతలః. 237.

మేఘవర్ణ ఆహ:— 'తాత, సత్య మే వైతత్. యే మహాత్మానో భవన్తి తే మహాసత్త్వా ఆపద్గతా అపి ప్రారబ్ధం న త్యజన్తి. ఉక్తం చ యతః.—

మహత్త్వ మేత న్మహతాం నయాలఙ్కారధారిణామ్
న ముఞ్చన్తి య దారబ్ధం కృచ్ఛ్రేఽపి వ్యసనోదయే. 238.

తథా చ,— ప్రారభ్యతే న ఖలు విఘ్నభయేన నీచైః,
ప్రారభ్య విఘ్నవిహతా విరమన్తి మధ్యాః,
విఘ్నైః సహస్రగుణితై రపి హన్యమానాః
ప్రారబ్ధ ముత్తమగుణా న పరిత్యజన్తి. 239.

తత్ కృతం నిష్కణ్టకం మమ రాజ్యం శత్రూ న్నిశ్శేషతాం నయతా త్వయా. అథవా యుక్త మేత న్నయవేదినామ్. ఉక్తం చ యతః.—

ఋణశేషం చాగ్నిశేషం శత్రుశేషం తథైవ చ
వ్యాధిశేషం చ నిశ్శేషం కృత్వా ప్రాజ్ఞో న సీదతి.' 240.

సోఽబ్రవీత్.—'దేవ, భాగ్యవాం స్త్వ మే వాసి, య స్యారబ్ధం సర్వ మేవ సంసిధ్యతి. త న్న కేవలం శౌర్యం కృత్యం సాధయతి. కిన్తు ప్రజ్ఞయా యత్ క్రియతే త దేవ విజయాయ భవతి. ఉక్తం చ,—

శస్త్రై ర్హతా న హి హతా రిపవో భవన్తి,
ప్రజ్ఞాహతా స్తు రిపవః సుహతా భవన్తి;
శస్త్రం నిహన్తి పురుషస్య శరీర మేకం,
ప్రజ్ఞా కులం చ విభవం చ యశ శ్చ హన్తి. 241.

త దేవం ప్రజ్ఞాపురుషకారాభ్యాం యుక్త స్యాయత్నేన కార్యసిద్ధయః సంభవన్తి

ప్రసరతి మతిః కార్యారమ్భే, స్థిరీభవతి స్మృతిః,
స్వయ ముపనయ న్నర్థాన్ మన్త్రో న గచ్ఛతి విప్లవమ్,
స్ఫురతి సఫల స్తర్కః, శ్చిత్తం సమున్నతి మశ్నుతే,
భవతి చ రతిః శ్లాఘ్యే కృత్యే, నరస్య భవిష్యతః. 242.

తథా చ. నయత్యాగశౌర్యసంపన్నే పురుషే రాజ్య మితి. ఉక్తం చ,—

త్యాగిని శూరే విదుషి చ సంసర్గరుచి ర్జనో గుణీ భవతి,
గుణవతి, ధనం ధనా చ్ఛ్రీః, శ్రీమ త్యాజ్ఞా, తతో రాజ్యమ్.' 243

మేఘవర్ణ ఆహ:—‘నూనం సద్యఃఫలాని నీతిశాస్త్రాణి, య త్త్వయాఽనుకృత్యే నానుప్రవి శ్యారిమర్దనః సపరిజనో నిశ్శేషితః.’ స్థిరజీ వ్యాహ:—

తీక్ష్ణోపాయప్రాప్తిగమ్యోఽపి యోఽర్థః
త స్యాప్యాదౌ సంశ్రయః సాధుయుక్తః,
ఉత్తుఙ్గాగ్రః సారభూతో వనానాం
మానాభ్యర్చ్య చ్ఛిద్యతే పాదపేన్ద్రః. 244.

అథవా స్వామిన్, కిం తే నాభిహితేన య దనన్తరకాలే క్రియారహిత మసుఖసాధ్యం వా భవతి. సాధు చేద ముచ్యతే.—

అనిశ్చితై రధ్యవసాయభీరుభిః
పదే పదే దోషశతానుదర్శిభిః,
ఫలై ర్విసంవాద ముపాగతా గిరః
ప్రయాన్తి లోకే పరిహాసవస్తుతామ్. 245.

న చ లఘు ష్వపి కర్తవ్యేషు ధీమద్భి రనాదరః కార్యః. యతః.

‘శక్ష్యామి కర్తు మిద మల్ప మయత్నసాధ్య
మత్రాదరః క’ ఇతి కృత్య ముపేక్షమాణాః,
కేచిత్ ప్రమత్తమనసః పరితాపదుఃఖ
మాపత్ప్రసఙ్గసులభం పురుషాః ప్రయాన్తి. 246.

త దద్య జితారే రస్మద్విభో ర్యథాపూర్వం నిద్రాలాభో భవిష్యతి. ఉచ్యతే చైతత్.—

నిస్సర్పే బద్ధసర్పే వా భవనే సుప్యతే సుఖమ్,
సదా దృష్టభుజఙ్గే తు నిద్రా దుఃఖేన లభ్యతే. 247.

తథా చ,— విస్తీర్ణవ్యవసాయసాధ్యమహతాం స్నిగ్ధోపభుక్తాశిషాం
కార్యాణాం నయసాహసోన్నతిమతా మిచ్ఛాపదారోహిణామ్
మానోత్సేకపరాక్రమవ్యసనినః పారం న యావ ద్గతాః,
సామర్షే హృదయేఽవకాశవిషయా తావత్ కథం నిర్వృతిః? 248.

తదవసితకార్యారమ్భస్య విశ్రామ్య తీవ మే హృదయమ్. త దిద మధునా నిహతకణ్టకం రాజ్యం ప్రజాపాలనతత్పరో భూత్వా పుత్త్రపౌత్త్రాదిక్రమే ణాచలచ్ఛత్త్రాసనశ్రీ శ్చిరం భుఙ్క్ష్వ. అపిచ,—

ప్రజా న రఞ్జయే ద్యస్తు రాజా రక్షాదిభి ర్గుణైః
అజాగలస్తన స్యేవ తస్య రాజ్యం నిరర్థకమ్. 249.

గుణేషు రాగో, వ్యసనే ష్వనాదరో,
రతిః సుభృత్యేషు చ, యస్య భూపతేః,
చిరం స భుఙ్క్తే చలచామరాంశుకాం
సితాతపత్రాభరణాం నృపశ్రియమ్. 250.

న చ త్వయా ప్రాప్తరాజ్యోఽహ మితి మత్వా శ్రీమదే నాత్మా వ్యంసయితవ్యః, యత్ కారణం చలా హి రాజ్ఞో విభూతయః, వంశారోహణవద్రాజ్యలక్ష్మీ ర్దురారోహా క్షణ వినిపాతరతా ప్రయత్నశతై రపి ధార్యమాణా దుర్ధరా, ప్రశస్తారాధితాఽప్యన్తే విప్రలమ్భినీ, వానరజాతి రివ విద్రుతానేకచిత్తా, పద్మపత్త్రోదక మి వాఘటితసంశ్లేషా, పవనగతి రి వాతిచపలా, అనార్యసఙ్గత మి వాస్థిరా, ఆశీవిష ఇవ దురుపచారా, సన్ధ్యాభ్రలేఖేవ ముహూర్తరాగా, జలబుద్బుదావ లీవ స్వభావభఙ్గురా, శీరప్రకృతి రివ కృతఘ్నా, స్వప్నలబ్ధద్రవ్యరాశి రివ క్షణదృష్టనష్టా. అపి చ;

య దైవ రాజ్యే క్రియతేఽభిషేక
స్తదైవ బుద్ధి ర్వ్యసనేషు యోజ్యా,
ఘటా హి రాజ్ఞా మభిషేకకాలే
సహామ్భసేవాపద ముద్గిరన్తి. 251.

న చ కశ్చి దనధిగమనీయో నా మా స్త్యాపదామ్. ఉక్తం చ,—

రామస్య వ్రజనం, బలే ర్నియమనం,
పాణ్డోః సుతానాం వనం,
వృష్ణీనాం నిధనం, నలస్య నృపతే
రాజ్యాత్ పరిభ్రంశనమ్,
నాట్యాచార్యక మర్జునస్య, పతనం
సంచిన్త్య లఙ్కేశ్వరే,
సర్వం కాలవశా జ్జనోఽత్ర సహతే,
కః కం పరిత్రాయతే? 252.

క్వ స దశరథః స్వర్గే భూత్వా మహేన్ద్రసుహృ ద్గతః?
క్వ స జలనిధే ర్వేలాం బద్ధ్వా నృపః సగర స్తథా?
క్వ స కరతలా జ్జాతో వైన్యః క్వ సూర్యతను ర్మను?
ర్ననుబలవతా కాలే నైతే ప్రబోధ్య నిమీలితాః? 253.

మాన్ధాతా క్వ గత స్త్రిలోకవిజయీ ?
రాజా క్వ సత్యవ్రతో ?
దేవానాం నృపతి ర్గతః క్వ నహుషః ?
సచ్ఛాస్త్రవాన్ కేశవః ?
మన్యన్తే సరథాః సకుఞ్జరవరాః
శక్రాసనాధ్యాసినః
కాలే నైవ మహాత్మనా త్వనుకృతా
కాలేన నిర్వాసితాః ? 254.

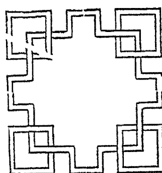
అపి చ,—

స చ నృపతి స్తే సచివా స్తాః ప్రమదా స్తాని కాననవనాని
స చ తే చ తా శ్చ తాని చ కృతా న్తదృష్టాని నష్టాని. 254.

ఏవం మత్తకరికర్ణచఞ్చలాం రాజ్యలక్ష్మీ మవాప్య న్యాయైకనిష్ఠో భూ త్వోపభుఞ్క్ష్వ.

ఇతి శ్రీవిష్ణుశర్మవిరచితే పఞ్చతన్త్రికే కాకోలూకీయం నామ

తృతీయం తన్త్రం సమాప్తమ్.

శ్రీ

లబ్ధప్రణాశమ్.

అథేద మారభ్యతే లబ్ధప్రణాశం నామ చతుర్థం తన్త్రమ్. యస్యాయ మాదిమః శ్లోకః.—

సముత్పన్నేషు కార్యేషు బుద్ధి ర్యస్య న హీయతే
స ఏవ దుర్గం తరతి జలస్థో వానరో యథా. 1.

తద్యథాऽనుశ్రూయతే.— అస్తి కస్మింశ్చిత్ సముద్రోపకణ్ఠే మహాఞ్జమ్బూపాదపః సదాఫలః. తత్ర చ రక్తముఖో నామ వానరః ప్రతివసతి స్మ. తత్ర చ తస్య తరో రధః కదాచిత్ కరాలముఖో నామ మకరః సముద్రసలిలా న్నిష్క్రమ్య సుకోమలవాలుకాసనాథే తీరోపాన్తే న్యవిశత్. తత శ్చ రక్తముఖేన స ప్రోక్తః.—'భోః, భవాన్ సమభ్యాగతోऽతిథిః. త ద్భక్షయతు మయా దత్తా న్యమృతతుల్యాని జమ్బూఫలాని. ఉక్తం చ,—

ప్రియో వా, యది వా ద్వేష్యో, మూర్ఖో వా, యది ప
వైశ్వదేవాన్త మాపన్నః సోऽతిథిః స్వర్గసంక్రమః. 2.
న పృచ్ఛే చ్చరణం గోత్రం, న చ విద్యాం, కులం న చ,
అతిథిం వైశ్వదేవాన్తే శ్రాద్ధే చ మను రబ్రవీత్. 3.
దూరమార్గశ్రమశ్రాన్తం వైశ్వదేవాన్త మాగతమ్
అతిథిం పూజయే ద్యస్తు స యాతి పరమాం గతిమ్. 4.
అపూజితోऽతిథి ర్యస్య గృహా ద్యాతి వినిశ్వసన్
గచ్ఛన్తి విముఖా స్తస్య పితృభిః సహ దేవతాః.' 5.

ఏవ ముక్త్వా తస్మై జమ్బూఫలాని దదౌ. సోऽపి తాని భక్షయిత్వా తేన సహ చిరం గోష్ఠీసుఖ మనుభూయ భూయోऽపి స్వభవన మాగతః. ఏవం నిత్య మేవ తౌ వానరమకరౌ జమ్బూచ్ఛాయాస్థితౌ వివిధశాస్త్రగోష్ఠ్యా కాలం నయన్తౌ సుఖేన తిష్ఠతః. సోऽపి మకరో భక్షితశేషాణి జమ్బూఫలాని గృహం గత్వా స్వపత్న్యై ప్రయచ్ఛతి.

అథాన్యతమే దివసే తయా స పృష్టః.— 'నాథ, క్వైవంవిధా న్యమృతఫలాని ప్రాప్నోషి.' స ఆహ:— 'భద్రే, మమాస్తి పరమసుహృ ద్రక్తముఖో నామ వానరః.

స ప్రీతిపూర్వ మిమాని ఫలాని ప్రయచ్ఛతి.' అథ తయాఽభిహితమ్.— 'యః స దైవామృతప్రాయాణీదృశాని ఫలాని భక్షయతి, తస్య హృదయ మమృతమయం భవిష్యతి. త ద్యది మయా భార్యయా తే ప్రయోజనమ్, తత స్తస్య హృదయం మహ్యం ప్రయచ్ఛ. యేన త ద్భక్షయిత్వా జరామరణరహితా త్వయా సహ భోగాన్ భుఞ్జే.' స ఆహ:—'భద్రే, మా మైవం వద. యతః స ప్రతిపన్నోఽస్మాకం భ్రాతా. అపరం ఫలదాతా. తతో వ్యాపాదయితుం న శక్యతే. త త్త్యజైనం మిథ్యాగ్రహమ్. ఉక్తం చ,—

ఏకం ప్రసూయతే మాతా, ద్వితీయం వాక్ ప్రసూయతే,
వాగ్జాత మధికం ప్రోచుః సోదర్యా దపి బన్ధువత్. 6.

అథ మకర్యాహ:— 'త్వయా కదాచి దపి మమ వచనం నాన్యథా కృతమ్. త న్నూనం సా వానరీ భవిష్యతి, యత స్తస్యా అనురాగతః సకల మపి దినం తత్ర గమయసి. త త్త్వం జ్ఞాతో మయా సమ్యక్. యతః,—

సాహ్లాదం వచనం ప్రయచ్ఛసి న మే, నో వాఞ్ఛితం కిఞ్చన,
ప్రాయః ప్రోచ్ఛ్వసిషి ద్రుతం హుతవహజ్వాలాసమం రాత్రిషు,
కణ్ఠాశ్లేషపరిగ్రహే శిథిలతా, య న్నాదరా చ్చుమ్బసే,
త త్తే ధూర్త హృది స్థితా ప్రియతమా కాచి న్మమై వాపరా.' 7.

సోఽపి పత్న్యాః పాదోపసంగ్రహం కృత్వాఽఙ్కోపరి నిధాయ తస్యాః కోపకోటి మాపన్నాయాః సుదీన మువాచ.—

'మయి తే పాదపతితే కిఙ్కరత్వ ముపాగతే
త్వం ప్రాణవల్లభే కస్మాత్ కోపనే కోప మేష్యసి?' 8.

సాఽపి తద్వచన మాకర్ణ్యాశ్రుప్లుతముఖీ త మువాచ.—

'సార్ధం మనోరథశతై స్తవ ధూర్త కాన్తా
సైవ స్థితా మనసి కృత్రిమభావరమ్యా,
అస్మాక మస్తి న కథంచి దిహావకాశ
స్తస్మాత్ కృతం చరణపాతవిడమ్బనాభిః. 9.

అపరం సా యది తవ వల్లభా న భవతి, తత్ కిం మయా భణితేఽపి తాం న వ్యాపాదయసి. అథ యది స వానర స్తత్ క స్తేన సహ తవ స్నేహః? తత్ కిం బహునా? యది తస్య హృదయం న భక్షయామి, త న్మయా ప్రాయోపవేశనం కృతం విద్ధి.'

ఏవం తస్యా స్తం నిశ్చయం జ్ఞాత్వా చిన్తావ్యాకులితహృదయః స ప్రోవాచ. అథవా సాధ్విద ముచ్యతే;—

వజ్రలేపస్య మూర్ఖస్య నారీణాం కర్కటస్య చ
ఏకో గ్రహ స్తు మీనానాం నీలీమద్యపయో స్తథా. 10.

తత్ కిం కరోమి? కథం స మే వధ్యో భవతి?' ఇతి విచిన్త్య వానరస్య పార్శ్వ మగమత్. వానరోఽపి చిరాయాన్తం తం సోద్వేగ మవలోక్య ప్రోవాచ.— 'భో మిత్ర, కి మద్య చిరవేలాయాం సమాయాతోఽసి? కస్మాత్ సాహ్లాదం నాలపసి? న సుభాషితాని పఠసి?' స ఆహ:— 'మిత్ర, అహం తవ భ్రాతృజాయయా నిష్ఠురతరై ర్వాక్యై రభిహితః.— 'భోః కృతఘ్న, మా మే త్వం స్వముఖం దర్శయ, యత స్త్వం ప్రతిదినం మిత్ర ముపజీవసి. న చ తస్య పునః ప్రత్యుపకారం గృహదర్శనమాత్రేణాపి కరోషి. త త్తే ప్రాయశ్చిత్త మపి నాస్తి. ఉక్తం చ,—

బ్రహ్మఘ్నే చ సురాపే చ చోరే భగ్నవ్రతే శఠే
నిష్కృతి ర్విహితా సద్భిః, కృతఘ్నే నాస్తి నిష్కృతిః. 11.

త త్త్వం మమ దేవరం గృహీత్వాఽద్య ప్రత్యుపకారార్థం గృహ మానయ. నో చే త్త్వయా సహ మే పరలోకే దర్శనమ్. త దహం త యైవం ప్రోక్త స్తవ సకాశ మాగతః. త దద్య తయా సహ త్వదర్థే కలహాయతో మ మేయతీ వేలా విలగ్నా. త దాగచ్ఛ మే గృహమ్. తవ భ్రాతృపత్నీ రచితచతుష్కా ప్రగుణితవస్త్రమణిమాణిక్యాద్యుచితాభరణా ద్వారదేశబద్ధవన్దనమాలా సోత్కణ్ఠా తిష్ఠతి.' మర్కట ఆహ:— 'భో మిత్ర, యుక్త మభిహితం మద్భ్రాతృపత్న్యా. ఉక్తం చ,—

వర్జయేత్ కౌలికాకారం మిత్రం ప్రాజ్ఞతరో నరః
ఆత్మనః సమ్ముఖం నిత్యం య ఆకర్షతి లోలుపః. 12.

తథా చ,— దదాతి ప్రతిగృహ్ణాతి గుహ్య మాఖ్యాతి పృచ్ఛతి
భుఙ్క్తే భోజయతే చైవ షడ్విధం ప్రీతిలక్షణమ్. 13.

పరం వయం వనచరాః, యుష్మదీయం చ జలాన్తరే గృహమ్. తత్ కథం శక్యతే తత్ర గన్తుమ్? తస్మా త్తా మపి మే భ్రాతృపత్నీ మ త్రానయ, యేన ప్రణమ్య తస్యా ఆశీర్వాదం గృహ్ణామి.' స ఆహ:— 'భో మిత్ర, అస్తి సముద్రాన్తరే సురమ్యే పులినప్రదేశేఽస్మద్గృహమ్. త న్మమ పృష్ఠ మారూఢః సుఖే నాకృతభయో గచ్ఛ.' సోఽపి త చ్ఛ్రుత్వా సానన్ద మాహ:— 'భద్ర, య ద్యేవం తత్ కిం విలమ్బ్యతే? త్వర్యతామ్. ఏషోఽహం తవ పృష్ఠ మారూఢః.' తథాఽనుష్ఠితేఽగాధే జలధౌ గచ్ఛన్తం మకర మాలోక్య భయత్రస్తమనా వానరః ప్రోవాచ.— 'భ్రాతః శనైః శనై ర్గమ్యతామ్. జలకల్లోలైః ప్లావ్యతే మే శరీరమ్.'

త దాకర్ణ్య మకర శ్చిన్తయామాస.— 'అసా వగాధం జలం ప్రాప్తో మే వశః

సంజాతః. మత్పృష్ఠగత స్తిలమాత్ర మపి చలితుం న శక్నోతి. తస్మాత్ కథయామ్యస్య నిజాభిప్రాయమ్, యేనాభీష్టదేవతాస్మరణం కరోతి.' ఆహ చ.— 'మిత్ర, త్వం మయా వధాయ సమానీతో భార్యావాక్యేన విశ్వాస్య. తత్ స్మర్యతా మభీష్టదేవతా.' స ఆహ:— 'భ్రాతః, కిం మయా తస్యా స్తవాపి చాపకృతం యేన మే వధోపాయ శ్చిన్తితః? మకర ఆహ:—'భోః, తస్యా స్తావ త్తవ హృదయస్యామృతమయఫలరసాస్వాదనమృష్టస్య భక్షణే దోహదః సంజాతః. తేనైత దనుష్ఠితమ్.' ప్రత్యుత్పన్నమతి ర్వానర ఆహ:— 'భద్ర, య ద్యేవం తత్ కిం త్వయా మమ తత్రైవ న వ్యాహృతమ్. యేన స్వహృదయం జమ్బూకోటరే సదైవ మయా సుగుప్తం కృతమ్. త ద్భ్రాతృపత్న్యై అర్పయామి. త్వయాఽహం శూన్యహృదయోఽత్ర కస్మా దానీతః? త దాకర్ణ్య మకరః సానన్ద మాహ:— 'భద్ర, య ద్యేవం త దర్పయ మే హృదయమ్. యేన సా దుష్టపత్నీ త ద్భక్షయిత్వాఽనశనా దుత్తిష్ఠతి. అహం త్వాం త మేవ జమ్బూపాదపం ప్రాపయామి.' ఏవ ముక్త్వా నివృత్య జమ్బూతల మగాత్. వానరోఽపి కథ మపి జల్పితవివిధదేవతోపచారపూజ స్తీర మాసాదితవాన్. తత శ్చ దీర్ఘతరచఙ్క్రమణేన త మేవ జమ్బూపాదపమారూఢ శ్చిన్తయామాస.— 'అహో! లబ్ధా స్తావత్ ప్రాణాః. అథవా సాధ్విద ముచ్యతే.—

న విశ్వసే దవిశ్వస్తే, విశ్వస్తేఽపి న విశ్వసేత్,
విశ్వాసా ద్భయముత్పన్నం మూలా న్యపి నికృన్తతి. 14.

త న్మ మైత దద్య పునర్జన్మదిన మివ సంజాతమ్.' ఇతి చిన్తయమానం మకర ఆహ:— 'భో మిత్ర, అర్పయ త ద్ధృదయం యథా తే భ్రాతృపత్నీ భక్షయిత్వాఽనశనా దుత్తిష్ఠతి.' అథ విహస్య నిర్భర్త్సయన్ వానర స్త మాహ:—'ధిగ్ధి ఙ్మూర్ఖ విశ్వాసఘాతక. కిం కస్యచి ద్ధృదయద్వయం భవతి? త దాశు గమ్యతామ్. జమ్బూవృక్ష స్యాధస్తా న్న భూయోఽపి త్వయాఽత్రాగన్తవ్యమ్. ఉక్తం చ యతః.—

సకృ ద్దుష్టం చ యో మిత్రం పునః సన్ధాతు మిచ్ఛతి,
స మృత్యు ముపగృహ్ణాతి గర్భ మశ్వతరీ యథా.' 15.

త చ్ఛ్రుత్వా మకరః సవిలక్షం చిన్తితవాన్.— 'అహో! మయాఽతిమూఢేన కి మస్య స్వచిత్తాభిప్రాయో నివేదితః, త ద్య ద్యసౌ పున రపి కథఞ్చి ద్విశ్వాసం గచ్ఛతి, త ద్భూయోఽపి విశ్వాసయామి.' ఆహ చ.—'మిత్ర, హాస్యేన మయా తేఽభిప్రాయో లబ్ధః. తస్యా న కిఞ్చి త్తవ హృదయేన ప్రయోజనమ్. త దాగచ్ఛ ప్రాఘుణికన్యాయే నాస్మద్గృహమ్. తవ భ్రాతృపత్నీ సోత్కణ్ఠా వర్తతే.' వానర ఆహ:— "భో దుష్ట, గమ్యతామ్. అధునా నాహ మాగమిష్యామి. ఉక్తం చ,—

బుభుక్షితః కిం న కరోతి పాపం?
క్షీణా జనా నిష్కరుణా భవన్తి.
ఆఖ్యాహి భద్రే ప్రియదర్శనస్య
'న గఙ్గదత్తః పున రేతి కూపమ్.' " 16.

మకర ఆహ: 'కథ మేతత్?' స ఆహ:—

కథా. ౧.

కస్మింశ్చిత్ కూపే గఙ్గదత్తో నామ మణ్డూకరాజః ప్రతివసతి స్మ. స కదాచి ద్దాయాదై రుద్వేజితోఽరఘట్టఘటీ మారుహ్య నిష్క్రాన్తః. అథ తేన చిన్తితమ్.— 'కథం తేషాం దాయాదానాం మయా ప్రత్యపకారః కర్తవ్యః? ఉక్తం చ,—

ఆపది యే నాపకృతం, యేన చ హసితం దశాసు విషమాసు,
అపకృత్య తయో రుభయోః పున రపి జాతం నరం మన్యే.' 17.

ఏవం చిన్తయ న్బిలే ప్రవిశన్తం కృష్ణసర్ప మపశ్యత్. తం దృష్ట్వా భూయోఽప్య చిన్తయత్.— 'య దేనం తత్ర కూపే నీత్వా సకలదాయాదానా ముచ్ఛేదం కరోమి. ఉక్తం చ,—

శత్రుభి ర్యోజయే చ్ఛత్రుం బలినా బలవత్తరం
స్వకార్యాయ యతో న స్యాత్ కాచిత్ పీడాత్ర తత్క్షయే. 18.

తథా చ,— శత్రు మున్మూలయేత్ ప్రాజ్ఞ స్తీక్ష్ణం తీక్ష్ణేన శత్రుణా,
వ్యథాకరం సుఖార్థాయ కణ్టకే నేవ కణ్టకమ్' 19.

ఏవం స విభావ్య బిలద్వారం గత్వా త మాహూతవాన్.— 'ఏ హ్యేహి ప్రియదర్శన, ఏహి.' త చ్ఛ్రుత్వా సర్ప శ్చిన్తయామాస.— 'య ఏష మా మాహ్వయతి, స స్వజాతీయో న భవతి. యతో నైషా సర్పవాణీ. అన్యేన కే నాపి సహ మమ మర్త్యలోకే సన్ధానం నాస్తి. త దత్రైవ దుర్గే స్థిత స్తావ ద్వేద్మి కోఽయం భవిష్యతి? ఉక్తం చ,—

యస్య న జ్ఞాయతే శీలం న కులం న చ సంశ్రయః
న తేన సఙ్గతిం కుర్యా దిత్యువాచ బృహస్పతిః. 20.

కదాచిత్ కోఽపి మన్త్రివా ద్యౌషధచతురో వా మా మాహూయ బన్ధనే క్షిపతి. అథవా కశ్చిత్ పురుషో వైర మాశ్రిత్య కస్యచి ద్భక్షణార్థే మా మాహ్వయతి.' ఆహ చ.— 'భోః, కో భవాన్?' స ఆహ:—'అహం గఙ్గదత్తో నామ మణ్డూకాధిపతి స్త్వత్సకాశే మైత్ర్యర్థ మభ్యాగతః.' త చ్ఛ్రుత్వా సర్ప ఆహ:— 'భోః, అశ్రద్ధేయ మేతత్, య త్తృణానాం వహ్నినా సహ సఙ్గమః. ఉక్తం చ,—

యో యస్య జాయతే వధ్యః స స్వప్నేఽపి కథఞ్చన
న తత్సమీప మభ్యేతి, తత్ కి మేవం ప్రజల్పసి?' 21.

గఙ్గదత్త ఆహ:— 'భోః, సత్య మేతత్. స్వభావవైరీ త్వ మస్మాకమ్. పరం పరపరిభవాత్ ప్రాప్తోఽహం తే సకాశమ్. ఉక్తం చ,—

సర్వనాశే చ సంజాతే, ప్రాణానా మపి సంశయే,
అపి శత్రుం ప్రణమ్యాపి రక్షేత్ ప్రాణధనాని చ.' 22.

సర్ప ఆహ:— 'కథయ కస్మా త్తే పరిభవః?' స ఆహ:— 'దాయాదేభ్యః.' సోఽప్యాహ:— 'క్వ త ఆశ్రయో వాప్యాం కూపే తడాగే హ్రదే వా? తత్ కథయ స్వాశ్రయమ్.' తే నోక్తమ్.— 'పాషాణచయనిబద్ధే కూపే.' సర్ప ఆహ:—'అహో! అపదా వయమ్. త న్నాస్తి తత్ర మే ప్రవేశః. ప్రవిష్టస్య చ స్థానం నాస్తి. యత్ర స్థిత స్తవ దాయాదాన్ వ్యాపాదయామి. త ద్గమ్యతామ్. ఉక్తం చ,—

య చ్ఛక్యం గ్రసితుం సస్యం, గ్రస్తం పరిణమే చ్చ యత్
హితం చ పరిణామే య త్త దాద్యం భూతి మిచ్ఛతా.' 23.

గఙ్గదత్త ఆహ:— 'భోః, సమాగచ్ఛ త్వమ్. అహం సుఖోపాయేన తత్ర తవ ప్రవేశం కారయిష్యామి. తథా తస్య మధ్యే జలోపాన్తే రమ్యతరం కోటర మస్తి. తత్ర స్థిత స్త్వం లీలయా దాయాదాన్ వ్యాపాదయిష్యసి.' త చ్ఛ్రుత్వా సర్పో వ్యచిన్తయత్.— 'అహం తావత్ పరిణతవయాః, కదాచిత్ కథంచి న్మూషక మేకం ప్రాప్నోమి. తత్ సుఖావహో జీవనోపాయోఽయ మనేన కులాఙ్గారేణ మే దర్శితః. త ద్గత్వా తాన్ మణ్డూకాన్ భక్షయామి.' ఇతి. అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే.—

యో హి ప్రాణపరిక్షీణః సహాయపరివర్జితః
స హి సర్వసుఖోపాయాం వృత్తి మారచయే ద్బుధః.' 24.

ఏవం విచిన్త్య త మాహ:— 'భో గఙ్గదత్త, య ద్యేవం త దగ్రే భవ. యేన తత్ర గచ్ఛావః.' గఙ్గదత్త ఆహ:— 'భోః ప్రియదర్శన, అహం త్వాం సుఖోపాయేన తత్ర నేష్యామి, స్థానం చ దర్శయిష్యామి. పరం త్వయాఽస్మత్పరిజనో రక్షణీయః. కేవలం యా నహం తవ దర్శయిష్యామి త ఏవ భక్షణీయాః.' ఇతి. సర్ప ఆహ:—'సాంప్రతం త్వం మే మిత్త్రం జాతమ్. త న్న భేతవ్యమ్. తవ వచనేన భక్షణీయా స్తే దాయాదాః.' ఏవ ముక్త్వా బిలా న్నిష్క్రమ్య త మాలిఙ్గ్య చ తే నైవ సహ ప్రస్థితః.

అథ కూప మాసా ద్యారఘట్టఘటికామార్గేణ సర్ప స్తే నాత్మనా స్వాలయం నీతః. తత శ్చ గఙ్గదత్తేన కృష్ణసర్పం కోటరే ధృత్వా దర్శితా స్తే దాయాదాః. తే చ తేన శనైః శనై ర్భక్షితాః. అథ మణ్డూకాభావే సర్పేణాభిహితమ్.— 'భద్ర, నిశ్శే

షితా స్తే రిపవః. తత్ ప్రయ చ్ఛాన్య స్మై కిఞ్చి ద్భోజనమ్. యతో ఽహం త్వయా ఽత్రానీతః. గఙ్గదత్త ఆహ:—'భద్ర, కృతం త్వయా మిత్రకృత్యమ్. తత్ సాంప్రత మనే నైవ ఘటికాయన్త్రమార్గేణ గమ్యతామ్' ఇతి. సర్ప ఆహ:— 'భో గఙ్గదత్త, న సమ్య గభిహితం త్వయా. కథ మహం తత్ర గచ్ఛామి. మదీయబిలదుర్గ మన్యేన రుద్ధం భవిష్యతి. తస్మా దత్రస్థస్య మే మణ్డూక మేకైకం స్వవర్గీయం ప్రయచ్ఛ. నో చేత్ సర్వా నపి భక్షయిష్యామి.' ఇతి. త చ్ఛ్రుత్వా గఙ్గదత్తో వ్యాకులమనా వ్యచిన్తయత్: 'అహో! కి మేత న్మయా కృతం సర్ప మానయతా? త ద్యది నిషేధయిష్యామి తత్ సర్వా నపి భక్షయిష్యతి. అథవా యుక్త ముచ్యతే.

యోఽమిత్రం కురుతే మిత్రం వీర్యాభ్యధిక మాత్మనః
స కరోతి న సన్దేహః స్వయం హి విషభక్షణమ్. 25.

తత్ ప్రయచ్ఛా మ్య స్యైకం దినం ప్రతి సుహృదమ్. ఉక్తం చ,---

సర్వస్వహరణే యుక్తం శత్రుం బుద్ధియుతా నరాః
తోషయ న్త్యల్పదానేన బాడబం సాగరో యథా. 26.

తథా చ,— యో దుర్బలోఽణూ నపి యాచ్యమానో
బలీయసా యచ్ఛతి నైవ సామ్నా,
ప్రయచ్ఛతే నైవ చ దర్శ్యమానం,
ఖారీం స చూర్ణస్య పున ర్దదాతి. 27.

తథా చ,— సర్వనాశే సముత్పన్నే అర్ధం త్యజతి పణ్డితః,
అర్ధేన కురుతే కార్యం, సర్వనాశో హి దుస్తరః. 28.
న స్వల్పస్య కృతే భూరి నాశయే న్మతిమాన్ నరః,
ఏత దేవ హి పాణ్డిత్యం యత్ స్వల్పా ద్భూరిరక్షణమ్.' 29.

ఏవం నిశ్చిత్య నిత్య మేకైక మాదిశతి. సోఽపి తం భక్షయిత్వా తస్య పరోక్షేఽన్యా నపి భక్షయతి. అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే.—

యథా హి మలినై ర్వస్త్రై ర్యత్ర తత్రోపవిశ్యతే
ఏవం చలితవిత్త స్తు విత్తశేషం న రక్షతి. 30.

అథాన్యదినే తే నాపరాన్ మణ్డూకాన్ భక్షయిత్వా గఙ్గదత్తసుతో యమునాదత్తో భక్షితః. తం భక్షితం మత్వా గఙ్గదత్త స్తారస్వరేణ ధిగ్ధిక్ప్రలాపపరః కథంచి దపి న విరరామ. తతః స్వపత్న్యాఽభిహితః.—

'కిం క్రన్దసి దురాక్రన్ద స్వపక్షక్షయకారక?
స్వపక్షస్య క్షయే జాతే, కో న స్త్రాతా భవిష్యతి? 31.

త దద్యాపి విచిన్త్యతా మాత్మనో నిష్క్రమణమ్, అస్య వధోపాయం చ.'

అథ గచ్ఛతా కాలేన సకల మపి కబలితం మణ్డూకకులమ్. కేవల మేకో గఙ్గదత్త స్తిష్ఠతి. తతః ప్రియదర్శనేన భణితమ్.— 'భో గఙ్గదత్త, బుభుక్షితోఽహమ్. నిశ్శేషితాః సర్వే మణ్డూకాః. త ద్దీయతాం మే కిఞ్చి ద్భోజనం యతోఽహం త్వయాఽత్రానీతః.' స ఆహః— 'భో మిత్ర, న త్వయాఽత్ర విషయే మయాఽవస్థితేన కాఽపి చిన్తా కార్యా. త ద్యది మాం ప్రేషయసి తతోఽన్యకూపస్థా నపి మణ్డూకాన్, విశ్వా స్యాత్రానయామి.' స ఆహః— 'మమ తావత్ త్వ మభక్ష్యో భ్రాతృస్థానే. త ద్య ద్యేవం కరోషి తత్ సాంప్రతం పితృస్థానే భవసి. త దేవం క్రియతామ్.' ఇతి. సోఽపి త దాక ర్ణ్యారఘట్టఘటికా మాశ్రిత్య వివిధ దేవతోపకల్పిత పూజోపయాచిత స్తస్మాత్ కూపా ద్వినిష్క్రాన్తః. ప్రియదర్శనోఽపి త దాకాఙ్క్షయా తత్రస్థః ప్రతీక్షమాణ స్తిష్ఠతి. అథ చిరా దనాగతే గఙ్గదత్తే ప్రియదర్శనోఽన్యకోటరనివాసినీం గోధా మువాచ —'భద్రే, క్రియతాం స్తోకం సాహాయ్యమ్, యత శ్చిరపరిచిత స్తే గఙ్గదత్తః. త ద్గత్వా తత్సకాశం కుత్రచి జ్జలాశయేఽన్విష్య మమ సన్దేశం కథయ. యథా 'ఆగమ్యతా మేకాకినాఽపి భవతా ద్రుతతరం, య ద్యన్యే మణ్డూకా నాగచ్ఛన్తి. అహం త్వయా వినా నాత్ర వస్తుం శక్నోమి. తథా య ద్యహం తవ విరుద్ధ మాచరామి, తత్ సుకృత మన్తరే మయా విధృత' మితి." గోధాఽపి త ద్వచనా ద్గఙ్గదత్తం ద్రుతతర మన్విష్యాహః— 'భద్ర గఙ్గదత్త, స తవ సుహృత్ ప్రియదర్శన స్తవ మార్గం సమీక్షమాణ స్తిష్ఠతి. త చ్ఛీఘ్ర మాగమ్యతామ్' ఇతి. అపరం చ తేన తవ విరూపకరణే సుకృత మన్తరే ధృతమ్. త న్నిశ్శఙ్కేన మనసా సమాగమ్యతామ్.' త దాకర్ణ్య గఙ్గదత్త ఆహః—

బుభుక్షితః కిం న కరోతి పాపం?
క్షీణా నరా నిష్కరుణా భవన్తి.
ఆఖ్యాహి భద్రే ప్రియదర్శనస్య
న గఙ్గదత్తః పున రేతి కూపమ్.' 32.

ఏవ ముక్త్వా స తాం విసర్జయామాస.

తద్భో దుష్టజలచర, అహ మపి గఙ్గదత్త ఇవ త్వద్గృహే న కథఞ్చి దపి యాస్యామి. త చ్ఛ్రుత్వా మకర ఆహః— 'భో మిత్ర, నైత ద్యుజ్యతే. సర్వథైవ మే కృతఘ్నతాదోష మపనయ మద్గృహాగమనేన. అథవాఽత్రాహ మనశనాత్ ప్రాణత్యాగం త వోపరి కరిష్యామి.' వానర ఆహః— 'మూఢ, కి మహం లమ్బకర్ణో మూర్ఖః? దృష్టాపాయోఽపి స్వయ మేవ తత్ర గత్వాఽఽత్మానం వ్యాపాదయామి?

ఆగత శ్చ గత శ్చైవ దృష్ట్వా సింహపరాక్రమమ్
అకర్ణహృదయో మూర్ఖో యో గత్వా పున రాగతః.' 33.

మకర ఆహ:— 'భద్ర, స కో లమ్బకర్ణః? కథం వ్యాఘ్రాపాయోఽపి మృతః? తన్మే నివేద్యతామ్.' వానర ఆహ:—

కథా. ౨.

కస్మింశ్చి ద్వనోద్దేశే కరాలకేసరో నామ సింహః ప్రతివసతి స్మ. తస్య చ ధూసరకో నామ సృగాలః సదైవానుయాయీ పరిచారకోఽస్తి. అథ కదాచిత్ తస్య హస్తినా సహ యుధ్యమానస్య శరీరే గురుతరాః ప్రహారాః సంజాతాః, యైః పద మేక మపి చలితుం న శక్నోతి. తస్యాచలనా చ్చ ధూసరకః క్షుత్క్షామకణ్ఠో దౌర్బల్యం గతః, అన్యస్మి న్నహని త మవోచత్.— 'స్వామిన్, బుభుక్షయా పీడితోఽహమ్. పదాత్ పద మపి చలితుం న శక్నోమి. తత్ కథం తే శుశ్రూషాం కరోమి?' సింహ ఆహ:— 'భోః, గచ్ఛ. అన్వేషయ కిఞ్చిత్ సత్త్వమ్, యే నేమా మవస్థాం గతోఽపి వ్యాపాదయామి.' త దాకర్ణ్య సృగాలోఽన్వేషయన్ కఞ్చిత్ సమీపవర్తినం గ్రామ మాసాదితవాన్. తత్ర లమ్బకర్ణో నామ గర్దభ స్తడాగోపాన్తే ప్రవిరల దూర్వాఙ్కురాన్ కృచ్ఛ్రా దాస్వాదయన్ దృష్టః. తత శ్చ సమీపవర్తినా సతా తే నాభిహితః.— 'మామ, నమస్కారోఽయం మదీయః సంభావ్యతామ్. చిరా ద్దృష్టోఽసి. తత్ కథయ కి మేవం దుర్బలతాం గతః?' స ఆహ:— 'భో భగినీపుత్త్ర, కిం కథయామి? రజకోఽతినిర్దయోఽతిభారేణ మాం పీడయతి. ఘాసముష్టి మపి న ప్రయచ్ఛతి. కేవలం దూర్వాఙ్కురాన్ ధూలిమిశ్రితాన్ భక్షయామి. తత్ కుతో మే శరీరే పుష్టిః?' సృగాల ఆహ:— 'మామ, య ద్యేవం, త దస్తి మరకతసదృశశష్పప్రాయో నదీసనాథో రమణీయతరః ప్రదేశః. తత్రాగత్య మయా సహ సుభాషితగోష్ఠీసుఖ మనుభవం స్తిష్ఠ.' లమ్బకర్ణ ఆహ:— 'భో భగినీసుత, యుక్త ముక్తం భవతా. పరం వయం గ్రామ్యాః పశవోఽరణ్యచారిణాం వధ్యాః. తత్ కిం తేన భవ్యప్రదేశేన?' సృగాల ఆహ:— "మామ, మైవం వద. మద్భుజపఞ్జరపరిరక్షితః స దేశః. త న్నాస్తి కశ్చి దపరస్య తత్ర ప్రవేశః. పర మనే నైవ దోషేణ రజకకదర్థితా స్తత్ర తిస్రో రాసభ్యోఽనాథాః సన్తి. తా శ్చ పుష్టి మాపన్నా యౌవనోత్కటా ఇదం మా మూచుః.— 'యది త్వ మస్మాకం సత్యో మాతుల స్తదా కిఞ్చి ద్గ్రామాన్తరం గత్వాఽస్మద్యోగ్యం కఞ్చిత్ పతి మానయ.' త దర్థే త్వా మహం తత్ర నయామి." అథ సృగాలవచనాని శ్రుత్వా కామపీడితాఙ్గ స్త మవోచత్.— 'భద్ర, య ద్యేవం త దగ్రే భవ, యే నాగచ్ఛామి.' అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే.—

నామృతం న విషం కిఞ్చి దేకాం ముక్త్వా నితమ్బినీమ్,
యస్యాః సఙ్గేన జీవే చ్చ, మ్రియేత చ వియోగతః. 34.

తథా చ యాసాం నామ్నాఽపి కామః స్యాత్ సఙ్గమం దర్శనం వినా,
తాసాం దృక్సఙ్గమం ప్రాప్య, య న్న ద్రవతి, కౌతుకమ్. 35.

తథాఽనుష్ఠితే సృగాలేన సహ సింహాన్తిక మాగతః. సింహోఽపి వ్యథాకులిత స్తం దృష్ట్వా యావత్ సముత్తిష్ఠతి, తావ ద్రాసభః పలాయితు మారబ్ధవాన్. అథ తస్య పలాయమానస్య సింహేన తలప్రహారో దత్తః. స చ మన్దభాగ్యస్య వ్యవసాయ ఇవ వ్యర్థతాం గతః. అ త్రాన్తరే సృగాలః కోపావిష్ట స్త ముచాచ.— 'భోః, కి మేవంవిధః ప్రహార స్తే? య ద్గర్దభోఽపి తవ పురతో బలా ద్గచ్ఛతి. తత్ కథం గజేన సహ యుద్ధం కరిష్యసి? త ద్దృష్టం తే బలమ్.' అథ సవిలక్షస్మితం సింహ ఆహ:— 'భోః, కి మహం కరోమి? మయా న క్రమః సజ్జీకృత ఆసీత్. అన్యథా గజోఽపి మత్క్రమాక్రాన్తో న గచ్ఛతి.' సృగాల ఆహ:—'అ ద్యా ప్యేకవారం త వాన్తికే త మానేష్యామి. పరం త్వయా సజ్జీకృతక్రమేణ స్థాతవ్యమ్.' సింహ ఆహ:— 'భద్ర, యో మాం ప్రత్యక్షం దృష్ట్వా గతః స పునః కథ మ త్రాగమిష్యతి? త దన్యత్ కి మపి సత్త్వ మన్విష్యతామ్.' సృగాల ఆహ:— 'కిం త వానేన వ్యాపారేణ త్వం కేవలం సజ్జితక్రమ స్తిష్ఠ.' తథాఽనుష్ఠితే సృగాలోఽపి యావ ద్రాసభమార్గేణ గచ్ఛతి, తావత్ త త్రైవ స్థానే చరన్ దృష్టః. అథ సృగాలం దృష్ట్వా రాసభః ప్రాహ:—'భో భగినీ సుత, శోభనస్థానే త్వయా ఽహం నీతః. ద్రా ఙ్మృత్యువశం గతః. తత్ కథయ కిం తత్ సత్త్వమ్? య స్యాతిరౌద్రవజ్రసదృశకరప్రహారా దహం ముక్తః.' త చ్ఛ్రుత్వా ప్రహసన్ సృగాల ఆహ:— "భద్ర, రాసభీ త్వా మాయాన్తం దృష్ట్వా సానురాగ మాలిఙ్గితుం సముత్థితా. త్వం చ కాతరత్వా న్నష్టః. సా పున ర్న శక్తా త్వాం వినా స్థాతుమ్. తయా తు నశ్యత స్తేఽవలమ్బనార్థం హ స్తః క్షిప్తః, నాన్యకారణేన. త దాగచ్ఛ. సా త్వత్కృతే ప్రాయోపవేశనోపవిష్టా తిష్ఠతి. ఏత ద్వదతి.—'యల్లమ్బకర్ణో యది మే భర్తా న భవతి, త దహ మగ్నౌ జలే వా ప్రవిశామి. పున స్తస్య వియోగం సోఢుం న శక్నోమి. తత్ ప్రసాదం కృత్వా త త్రాగమ్యతా మి'తి. నో చేత్ తవ స్త్రీహత్యా భవిష్యతి. అపరం భగవాన్ కామః కోపం త వోపరి కరిష్యతి. ఉక్తం చ,—

స్త్రీముద్రాం మకరధ్వజస్య జయినీం సర్వార్థ సంపత్కరీం
యే మూఢాః ప్రవిహాయ యాన్తి కుధియో మిథ్యాఫలాన్వేషిణః,
తే తే నైవ నిహత్య నిర్దయతరం నగ్నీకృతా ముణ్డితాః
కేచి ద్రక్తపటీకృతా శ్చ జటిలాః కాపాలికా శ్చాపరే." 36.

అథాసౌ తద్వచనం శ్రద్ధేయతయా శ్రుత్వా భూయోఽపి తేన సహ ప్రస్థితః. అథవా సాధ్విద ముచ్యతే.—

జానన్నపి నరో దైవాత్ ప్రకరోతి విగర్హితమ్
కర్మ కిం? కస్యచి ల్లోకే గర్హితం రోచతే కథమ్? 37.

అత్రాన్తరే సజ్జితక్రమేణ సింహేన స లమ్బకర్ణో వ్యాపాదితః. తత స్తం హత్వా సృగాలం రక్షకం నిరూప్య స్వయం స్నానార్థం నద్యాం గతః. సృగాలేనాపి లౌల్యౌ త్సుక్యాత్ తస్య కర్ణహృదయం భక్షితమ్. అత్రాన్తరే సింహో యావత్ స్నాత్వా కృతదేవార్చనః ప్రతర్పితపితృగణః సమాయాతి తావత్ కర్ణహృదయరహితో రాసభ స్తిష్ఠతి. తం దృష్ట్వా కోపపరీతాత్మా సింహః సృగాల మాహ:— 'పాప, కి మిద మనుచితం కర్మ సమాచరితమ్? యత్ కర్ణహృదయభక్షణే నాయ ముచ్ఛిష్టతాం నీతః.' సృగాలః సవినయ మాహ:—'స్వామిన్, మా మైవం వద. యత్ కర్ణహృదయరహితోఽయం రాసభ ఆసీత్, తేనేహాగత్య త్వా మవలోక్య భూయోఽప్యాగతః.' అథ తద్వచనం శ్రద్ధేయం మత్వా, సింహ స్తేనైవ సహ సంవిభజ్య, నిశ్శఙ్కితమనా స్తం భక్షితవాన్. అతోఽహం బ్రవీమి 'ఆగత శ్చ గత శ్చైవ' ఇతి.— త న్మూర్ఖ, కపటం కృతం త్వయా. పరం యుధిష్ఠిరేణేవ సత్యవచనేన వినాశితమ్. అథవా సాధ్విద ముచ్యతే.—

'స్వార్థ ముత్సృజ్య యో దమ్భా సత్యం బ్రూతే సుమన్దధీః
స స్వార్థా ద్భ్రశ్యతే నూనం యుధిష్ఠిర ఇ వాపరః.' 38.

మకర ఆహ:— 'కథ మేతత్?' స ఆహ:—

కథా. 3.

కస్మింశ్చి దధిష్ఠానే కుమ్భకారః ప్రతివసతి స్మ. స కదాచిత్ ప్రమాదా దర్ధభగ్నఘటకర్పరతీక్ష్ణాగ్ర స్యోపరి మహతా వేగేన ధావన్ పతితః. తతః కర్పరకోట్యా పాటితలలాటో రుధిరప్లావితతనుః కృచ్ఛ్రా దుత్థాయ స్వాశ్రయం గతః. తత శ్చాపథ్యసేవనాత్ స ప్రహార స్తస్య కరాలతాం గతః కృచ్ఛ్రేణ నీరోగతాం నీతః. అథ కదాచి ద్దుర్భిక్షపీడితే దేశే స కుమ్భకారః క్షుత్క్షామకణ్ఠః కైశ్చి ద్రాజసేవకైః సహ దేశాన్తరం గత్వా క స్యాపి రాజ్ఞః సేవకో బభూవ. సోఽపి రాజా తస్య లలాటే వికరాలం ప్రహారక్షతం దృష్ట్వా చిన్తయామాస.—'య ద్వీరః పురుషః కశ్చి దయమ్. నూనం తేన లలాటపట్టే సమ్ముఖప్రహారః.' అత స్తం సమ్మానాదిభిః సర్వేషాం రాజపుత్త్రాణాం మధ్యే విశేషప్రసాదేన పశ్యతి స్మ. తేఽపి రాజపుత్త్రా స్తస్య తం ప్రసాదాతిరేకం పశ్యన్తః పరమేర్ష్యాధర్మం వహన్తో రాజభయా న్న కిఞ్చి దూచుః.

అథాన్యస్మి న్నహని తస్య భూపతే ర్వీరసమ్భావనాయాం క్రియమాణాయాం, విగ్రహే సముపస్థితే, ప్రకల్ప్యమానేషు గజేషు, సంనహ్యమానేషు వాజిషు, యోధేషు

ప్రగుణీక్రియమాణేషు, తేన భూభుజా స కుమ్భకారః ప్రస్తావానుగతం పృష్టో నిర్జనే.— 'భో రాజపుత్త్ర, కిం తే నామ? కా చ జాతిః? కస్మిన్ సంగ్రామే ప్రహారోఽయం తే లలాటే లగ్నః?' స ఆహ:— 'దేవ, నాయం శస్త్రప్రహారః. యుధిష్ఠిరాభిధః కులాలోఽహం ప్రకృత్యా. మద్గేహేఽనేకకర్పరాణ్యాసన్. అథ కదాచి న్మద్యపానం కృత్వా నిర్గతః ప్రధావన్ కర్పరోపరి పతితః. తస్య ప్రహారవికారోఽయం మే లలాట ఏవం వికరాలతాం గతః.' త దాకర్ణ్య రాజా సవ్రీడ మాహ:— 'అహో! వఞ్చితోఽహం రాజపుత్త్రానుకారిణాఽనేన కులాలేన. త ద్దీయతాం ద్రా గేతస్య చన్ద్రార్ధః.' త థాఽనుష్ఠితే కుమ్భకార ఆహ:— 'మా మైవం కురు. పశ్య మే రణే హస్తలాఘవమ్.' రాజా ప్రాహ:— 'భోః, సర్వగుణసంపన్నో భవాన్, తథాఽపి గమ్యతామ్. ఉక్తం చ,—

శూర శ్చ కృతవిద్య శ్చ దర్శనీయోఽసి పుత్త్రక,
యస్మిన్ కులే త్వ ముత్పన్నో గజ స్తత్ర న హన్యతే.' 39.

కులాల ఆహ:— 'కథ మేతత్?' రాజా కథయతి.—

కథా. ౮.

కస్మింశ్చి దుద్దేశే సింహదమ్పతీ ప్రతివసతః స్మ. అథ సింహీ పుత్త్రద్వయ మజీజనత్. సింహోఽపి నిత్య మేవ మృగాన్ వ్యాపాద్య సింహ్యై దదాతి. అ థాన్యస్మి న్నహని తేన కి మపి నాసాదితమ్. వనే భ్రమతోఽపి తస్య రవి రస్తం గతః. అథ తేన స్వగృహ మాగచ్ఛతా సృగాలశిశుః ప్రాప్తః. స చ బాలకోఽయ మి త్యవధార్య యత్నేన దంష్ట్రామధ్యగతం కృత్వా సింహ్యై జీవ న్త మేవ సమర్పితవాన్. తతః సింహ్యాఽభిహితమ్.— 'భోః కాన్త, త్వయాఽఽనీతం కిఞ్చి దస్మాకం భోజనమ్.' సింహ ఆహ:— 'ప్రియే, మయాఽద్యైనం సృగాలశిశుం పరిత్యజ్య న కిఞ్చిత్ సత్త్వ మాసాదితమ్. స చ మయా బాలోఽయ మితి మత్వా న వ్యాపాదితో, విశేషాత్ స్వజాతీయ శ్చ. ఉక్తం చ,—

స్త్రీవిప్రలిఙ్గిబాలేషు ప్రహర్తవ్యం న కర్హిచిత్,
ప్రాణత్యాగేఽపి సంజాతే, విశ్వస్తేషు విశేషతః. 40.

ఇదానీం త్వ మేనం భక్షయిత్వా పథ్యం కురు. ప్రభాతేఽన్యత్ కిఞ్చి దుపార్జయిష్యామి.' సా ప్రాహ:— 'భోః కాన్త, త్వయా బాలకోఽయం విచిన్త్య న హతః. తత్ కథ మేన మహం స్వోదరార్థే వినాశయామి? ఉక్తం చ,—

అకృత్యం నైవ కర్తవ్యం, ప్రాణత్యాగేఽపి సంస్థితే;
న చ కృత్యం పరిత్యాజ్య, మేష ధర్మః సనాతనః. 41.

తస్మా న్మ మాయం తృతీయః పుత్త్రో భవిష్యతి.' ఇ త్యేవ ముక్త్వా త మపి స్వ స్తన క్షీరేణ పరాం పుష్టి మనయత్. ఏవం తే త్రయో ఽపి శిశవః పరస్పర మజ్ఞాతజాతివిశేషా ఏకాచారవిహారా బాల్యసమయం నిర్వాహయన్తి.

అథ కదాచిత్ తత్ర వనే భ్రమ న్నరణ్యగజః సమాయాతః. తం దృష్ట్వా తౌ సింహసుతౌ ద్వా వపి కుపితాననౌ తం ప్రతి ప్రచలితౌ యావత్, తావత్ తేన సృగాలసుతే నాభిహితమ్.— 'అహో! గజో ఽయం యుష్మత్ కులశత్త్రుః. త న్న గన్తవ్య మేత స్యాభిముఖమ్.' ఏవ ముక్త్వా గృహం ప్రధావితః. తా వపి జ్యేష్ఠబాన్ధవభఙ్గా న్నిరుత్సాహతాం గతౌ. అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే.—

ఏకే నాపి సుధీరేణ సోత్సాహేన రణం ప్రతి
సోత్సాహం జాయతే సైన్యం, భగ్నే భఙ్గ మవాప్నుయాత్. 42.

తథా చ,— అత ఏవ హి వాఞ్ఛన్తి భూపా యోధా న్మహాబలాన్
శూరా న్వీరా న్కృతోత్సాహాన్, వర్జయన్తి చ కాతరాన్. 43.

అథ తౌ ద్వా వపి గృహం ప్రాప్య పిత్రో రగ్రతో విహసన్తౌ జ్యేష్ఠభ్రాతృచేష్టిత మూచతుః. యథా గజం దృష్ట్వా దూరతో ఽపి నష్టః. సో ఽపి త దాకర్ణ్య కోపావిష్టమనాః ప్రస్ఫురితాధరపల్లవ స్తామ్రలోచన స్త్రిశిఖాం భ్రుకుటిం కృత్వా తౌ నిర్భర్త్సయ న్పరుషతరవచనా న్యువాచ. తతః సింహ్యా ఏకాన్తే నీత్వా ప్రబోధితో ఽసౌ.— 'వత్స, మైవం కదాచి జ్జల్ప. భవదీయలఘుభ్రాతరా వేతౌ.' అథాసౌ ప్రభూతకోపావిష్ట స్తా మువాచ.— 'కి మహ మేతాభ్యాం శౌర్యేణ రూపేణ విద్యాభ్యాసేన కౌశలేన వా హీనః? యేన మా ముపహసతః? త న్మయా ఽవశ్య మేతౌ వ్యాపాదనీయౌ.' త దాకర్ణ్య సింహీ తస్య జీవిత మిచ్ఛ న్త్యన్త ర్విహస్య ప్రాహ:—

'శూరో ఽసి, కృతవిద్యో ఽసి, దర్శనీయో ఽసి, పుత్త్రక,
యస్మి న్కులే త్వ ముత్పన్నో గజ స్తత్ర న హన్యతే. 44.

తత్ సమ్యక్ శృణు. వత్స, త్వం సృగాలీసుతః; కృపయా మయా స్వ స్తనక్షీరేణ పుష్టిం నీతః. త ద్యావ దేతౌ మత్పుత్త్రౌ శిశుత్వాత్ త్వాం సృగాలం న జానీతః, తావ ద్ద్రుతతరం గత్వా స్వజాతీయానాం మధ్యే భవ. నో చే దాభ్యాం హతో మృత్యుపథం సమేష్యసి.' సో ఽపి త ద్వచనం శ్రుత్వా భయవ్యాకులమనాః శనైః శనై రపసృత్య స్వజాత్యా మిళితః.

తస్మాత్ త్వ మపి యావ దేతే రాజపుత్త్రా స్త్వాం కులాలం న జానన్తి, తావ ద్ద్రుతతర మపసర. నో చే దేతేషాం సకాశా ద్విడమ్బనాం ప్రాప్య మరిష్యసి. కులాలో ఽపి త దాకర్ణ్య సత్వరం ప్రనష్టః. అతో ఽహం బ్రవీమి. 'స్వార్థ ముత్సృజ్య యో

దమిహ్మా' ఇతి.— ధిఙ్మూర్ఖ, యత్ త్వయా స్త్రీయోఽర్థ ఏతత్ కార్య మనుష్ఠాతు మారబ్ధమ్. న హి స్త్రీణాం కథఞ్చి ద్విశ్వాస ముపగచ్ఛేత్. ఉక్తం చ,—

యదర్థే స్వకులం త్యక్తం, జీవితార్ధం చ హారితమ్
సా మాం త్యజతి నిస్స్నేహా, కః స్త్రీణాం విశ్వసే న్నరః? 45.

మకర ఆహ:— 'కథ మేతత్?' వానర ఆహ:—

కథా. ౫.

అస్తి కస్మింశ్చి దధిష్ఠానే కోఽపి బ్రాహ్మణః. తస్య చ భార్యా ప్రాణేభ్యోఽప్యతిప్రియాఽఽసీత్. సాపి ప్రతిదినం కుటుమ్బేన సహ కలహం కుర్వాణా న విశ్రామ్యతి. సోఽపి బ్రాహ్మణః కలహ మసహమానో భార్యావాత్సల్యాత్ స్వకుటుమ్బం పరిత్యజ్య బ్రాహ్మణ్యా సహ విప్రకృష్టం దేశాన్తరం గతః. అథ మహాటవీమధ్యే బ్రాహ్మణ్యాఽభిహితః.— 'ఆర్యపుత్త్ర, తృష్ణా మాం బాధతే. త దుదకం క్వాపి అన్వేషయ.' అథాసౌ తద్వచనానన్తరం యావ దుదకం గృహీత్వా సమాగచ్ఛతి, తావత్ తాం మృతా మపశ్యత్. అతివల్లభతయా విషాదం కుర్వన్ యావ ద్విలపతి, తావ దాకాశే వాచం శృణోతి. తథా హి.—'యది బ్రాహ్మణ, త్వం స్వకీయజీవిత స్యార్ధం దదాసి, తత స్తే జీవతి బ్రాహ్మణీ.' త చ్ఛ్రుత్వా బ్రాహ్మణేన శుచీభూయ తిసృభి ర్వాచాభిః స్వజీవితార్ధం దత్తమ్. వాక్సమ మేవ చ బ్రాహ్మణీ జీవితా సా. అథ తౌ జలం పీత్వా వనఫలాని భక్షయిత్వా గన్తు మారబ్ధౌ. తతః క్రమేణ కస్యచి న్నగరస్య ప్రవేశే పుష్పవాటికాం ప్రవిశ్య బ్రాహ్మణో భార్యా మభిహితవాన్.— 'భద్రే, యావ దహం భోజనం గృహీత్వా సమాగచ్ఛామి తావ దత్ర త్వయా స్థాతవ్యమ్.' ఇత్యభిధాయ బ్రాహ్మణో నగరమధ్యే జగామ. అథ తస్యాం పుష్పవాటికాయాం పఙ్గు రరఘట్టం ఖేలయన్ దివ్యగిరా గీత ముద్గిరతి. త చ్ఛ్రుత్వా కుసుమేషుణాఽర్దితయా బ్రాహ్మణ్యా తత్సకాశం గత్వాఽభిహితమ్.— 'భద్ర, యది మాం న కామయసే, త న్మత్సక్తా స్త్రీహత్యా తవ భవిష్యతి.' పఙ్గు రబ్రవీత్.— 'కిం వ్యాధిగ్రస్తేన మయా కరిష్యసి?' సాఽబ్రవీత్.—'కి మనే నోక్తేన? అవశ్యం త్వయా సహ మయా సఙ్గమః కర్తవ్యః.' త చ్ఛ్రుత్వా తథా కృతవాన్. సురతానన్తరం సాఽబ్రవీత్.— 'ఇతః ప్రభృతి యావజ్జీవం మయాఽఽత్మా భవతే దత్తః. ఇతి జ్ఞాత్వా భవా నస్మాభిః సహాగచ్ఛతు.' సోఽబ్రవీత్.— 'ఏవ మస్తు.'

అథ బ్రాహ్మణో భోజనం గృహీత్వా సమాగత్య తయా సహ భోక్తు మారబ్ధః. సాఽబ్రవీత్.— 'ఏష పఙ్గు ర్బుభుక్షితః. త దేత స్యాపి కియన్త మపి గ్రాసం దేహి' ఇతి. తథాఽనుష్ఠితే బ్రాహ్మణ్యాఽభిహితమ్. 'బ్రాహ్మణ, సహాయహీన స్త్వం యదా

గ్రామాన్తరం గచ్ఛసి, తదా మమ వచనసహాయోఽపి నాస్తి. తదేనం పఙ్గుం గృహీత్వా గచ్ఛావః.' సోఽబ్రవీత్.— 'న శక్నోమ్యాత్మానమప్యాత్మనా వోఢుమ్. కిం పునరేనం పఙ్గుమ్.' సాఽబ్రవీత్.— 'పేటాభ్యన్తరస్థమేనమహం నేష్యామి.' అథ తత్కృతకవచనవ్యామోహితచిత్తేన తేన ప్రతిపన్నమ్. తథాఽనుష్ఠితేఽన్యస్మిన్ దినే కూపోపకణ్ఠే విశ్రాన్తో బ్రాహ్మణస్తయా చ పఙ్గుపురుషాసక్తయా సంప్రేర్య కూపాన్తః పాతితః. సాఽపి పఙ్గుం గృహీత్వా కస్మింశ్చిన్నగరే ప్రవిష్టా.

తత్ర శుల్కచౌర్యరక్షానిమిత్తం రాజపురుషైరితస్తతో భ్రమద్భిస్తన్మస్తకస్థా పేటా దృష్టా. బలాదాచ్ఛిద్య రాజాగ్రే నీతా. రాజా చ యావత్ తాముద్ఘాటయతి, తావత్ తం పఙ్గుం దదర్శ. తతః సా బ్రాహ్మణీ విలాపం కుర్వతీ రాజపురుషానుపదమేవ తత్రాగతా. రాజ్ఞా పృష్టా.— 'కో వృత్తాన్తః' ఇతి. సాఽబ్రవీత్.— 'మమైష భర్తా వ్యాధిబాధితో దాయాదసమూహైరుద్వేజితో మయా స్నేహవ్యాకులితమానసయా శిరసి కృత్వా భవదీయనగర ఆనీతః.' తచ్ఛ్రుత్వా రాజాఽబ్రవీత్ — 'బ్రాహ్మణి, త్వం మే భగినీ. గ్రామద్వయం గృహీత్వా భర్త్రా సహ భోగాన్ భుఞ్జానా సుఖేన తిష్ఠ.' అథ స బ్రాహ్మణో దైవవశాత్ కేనాపి సాధునా కూపాదుత్తారితః పరిభ్రమంస్తదేవ నగరమాయాతః. తయా దుష్టభార్యయా దృష్టో రాజ్ఞే నివేదితః.—'రాజన్, అయం మమ భర్తుర్వైరీ సమాయాతః.' రాజ్ఞాఽపి వధ ఆదిష్టః. సోఽబ్రవీత్.— 'దేవ, అనయా మమ సక్తం కిఞ్చిద్గృహీతమస్తి. యది త్వం ధర్మవత్సలః, తద్దాపయ.' రాజాఽబ్రవీత్.— 'భద్రే, యత్ త్వయాఽస్య సక్తం కిఞ్చిద్గృహీతమస్తి తత్ సమర్పయ.' సా ప్రాహ:—'దేవ, మయా న కిఞ్చిద్గృహీతమ్.' బ్రాహ్మణ ఆహ:— 'యన్మయా త్రివాచికం స్వజీవితార్ధం దత్తమ్, తద్దేహి.' అథ సా రాజభయాత్ తత్రైవ 'త్రివాచికమేవ జీవితమనేన దత్తమ్' ఇతి జల్పన్తీ ప్రాణైర్విముక్తా. తతః సవిస్మయం రాజాఽబ్రవీత్.— 'కిమేతత్ ?' ఇతి. బ్రాహ్మణేనాపి పూర్వవృత్తాన్తః సకలోఽపి తస్మై నివేదితః. అతోఽహం బ్రవీమి 'యదర్థే స్వకులం త్యక్తమ్' ఇతి.— వానరః పునరాహ:—'సాధు చేదముపాఖ్యానకం శ్రూయతే.—

న కిం దద్యాన్న కిం కుర్యాత్ స్త్రీభిరభ్యర్థితో నరః,
అనశ్వా యత్ర హేషన్తే శిరః పర్వణి ముణ్డితమ్.' 46.

మకర ఆహ:— 'కథమేతత్ ? వానరః కథయతి.—

కథా. ౬.

అస్తి ప్రఖ్యాతబలపౌరుషోఽనేకనరేన్ద్రముకుటమరీచిజాలజటిలీకృతపాదపీఠః శరచ్ఛశాఙ్కకిరణనిర్మలయశాః సముద్రపర్యన్తాయాః పృథివ్యా భర్తా నన్దో నామ

రాజా. తస్య సర్వశాస్త్రాధిగతసమస్తతత్త్వః సచివో వరరుచి ర్నామ. తస్య చ ప్రణయకలహేన జాయా కుపితా. సా చాతీవ వల్లభా అనేకప్రకారం పరితోష్యమాణాఽపి న ప్రసీదతి. బ్రవీతి చ భర్తా— 'భద్రే, యేన ప్రకారేణ తుష్యసి తం వద. నిశ్చితం కరోమి.' తతః కథఞ్చిత్ తయోక్తమ్.—'యది శిరో ముణ్డయిత్వా మమ పాదయో ర్నిపతసి, తదా ప్రసాదాభిముఖీ భవామి.' తథాఽనుష్ఠితే ప్రసన్నాఽఽసీత్.

అథ నన్దస్య భార్యాఽపి తథైవ రుష్టా ప్రసాద్యమానాఽపి న తుష్యతి. తేనోక్తమ్.— 'భద్రే, త్వయా వినా ముహూర్త మపి న జీవామి. పాదయోః పతిత్వా త్వాం ప్రసాదయామి.' సాఽబ్రవీత్ —'యది ఖలీనం ముఖే పక్షిప్యాహం తవ పృష్ఠే సమారుహ్య త్వాం ధావయామి, ధావిత స్తు యద్యశ్వవ ద్ధ్రేషసే, తదా ప్రసన్నా భవామి.' రాజ్ఞాఽపి తథైవానుష్ఠితమ్. అథ ప్రభాతసమయే సభాయా ముపవిష్టస్య రాజ్ఞః సమీపే వరరుచి రాయాతః. తం చ దృష్ట్వా రాజా పప్రచ్ఛ.— 'భో వరరుచే, కిం పర్వణి ముణ్డితం శిర స్త్వయా?' సోఽబ్రవీత్.—

'న కిం దద్యా న్న కిం కుర్యాత్ స్త్రీభి రభ్యర్థితో నరః?
అనశ్వా యత్ర హేషన్తే శిరః పర్వణి ముణ్డితమ్.' 47.

తద్భో దుష్టమకర, త్వ మపి నన్దవరరుచివత్ స్త్రీవశ్యః. తతో భద్ర, ఆగతేన త్వయా మాం ప్రతి వధోపాయప్రయాసః ప్రారబ్ధః, పరం స్వవాగ్దోషే ణైవ ప్రకటీభూతః. అథవా సాధ్విద ముచ్యతే.—

ఆత్మనో ముఖదోషేణ బధ్యన్తే శుకశారికాః,
బకా స్తత్ర న బధ్యన్తే, మౌనం సర్వార్థసాధనమ్. 48.

తథా చ,— సుగుప్తం రక్ష్యమాణోఽపి దర్శయన్ దారుణం వపుః
వ్యాఘ్రచర్మప్రతిచ్ఛన్నో వాక్కృతే రాసభో హతః. 49.

మకర ఆహ:— 'కథ మేతత్?' వానరః కథయతి.—

కథా. ౭.

కస్మింశ్చి దధిష్ఠానే శుద్ధపటో నామ రజకః ప్రతివసతి స్మ. తస్య చ గర్దభ ఏకోఽస్తి. సోఽపి ఘాసాభావా దతిదుర్బలతాం గతః. అథ తేన రజకేనాటవ్యాం పరిభ్రమతా మృతవ్యాఘ్రో దృష్టః. చిన్తితం చ,— 'అహో! శోభన మాపతితమ్. అనేన వ్యాఘ్రచర్మణా ప్రతిచ్ఛాద్య రాసభం, రాత్రౌ యవక్షేత్రే షూత్సృక్ష్యామి; యేన వ్యాఘ్రం మత్వా సమీపవర్తినః క్షేత్రపాలా ఏనం న నిష్కాసయిష్యన్తి.' తథాఽనుష్ఠితే రాసభో యథేచ్ఛయా యవభక్షణం కరోతి. ప్రత్యూషే భూయోఽపి రజకః స్వాశ్రయం నయతి. ఏవం గచ్ఛతా కాలేన స రాసభః పీవరతను ర్జాతః. కృచ్ఛ్రా

ద్బన్ధనస్థాన మపి నీయతే. అథాన్యస్మి న్నహని స మదోద్ధతో దూరా ద్రాస మశృణోత్. త చ్ఛ్రవణమాత్రే ణైవ స్వయం శబ్దయితు మారబ్ధః. అథ తే క్షేత్రపాలా రాసభోఽయం వ్యాఘ్రచర్మప్రతిచ్ఛన్న ఇతి జ్ఞాత్వా లగుడశరపాషాణప్రహారై స్తం వ్యాపాదితవన్తః. అతోఽహం బ్రవీమి 'సుగుప్తం రక్ష్యమాణోఽపి' ఇతి.

అథైవం తేన సహ వదతో మకరస్య జలచరే ణైకే నాగ త్యాభిహితమ్.—'భో మకర, త్వదీయా భార్యాఽనశనోపవిష్టా, త్వయి చిరయతి ప్రణయాభిభవా ద్విపన్నా.' ఏత ద్వజ్రపాతసదృశవచన మాకర్ణ్యైవ వ్యాకులితహృదయః ప్రలపిత మేవం చకార.—'అహో! కి మిదం సంజాతం మే మన్దభాగ్యస్య? ఉక్తం చ,—

మాతా యస్య గృహే నాస్తి, భార్యా చ ప్రియవాదినీ,
అరణ్యం తేన గన్తవ్యం, యథారణ్యం తథా గృహమ్. 50.

తన్మిత్ర, క్షమ్యతామ్. మయా తేఽపరాధః కృతః. సంప్రత్యహం తు స్త్రీవియోగా ద్వైశ్వానరప్రవేశం కరిష్యామి.' త చ్ఛ్రుత్వా వానరః ప్రహసన్ ప్రోవాచ.—'భోః, జ్ఞాతో మయా ప్రథమ మేవ యత్ త్వం స్త్రీవశ్యః స్త్రీజిత శ్చ. సాంప్రతం చ ప్రత్యయః సంజాతః. త న్మూఢ, ఆనన్దేఽపి జాతే, త్వం విషాదం గతః. తాదృగ్ భార్యాయాం మృతాయా ముత్సవః కర్తుం యుజ్యతే. ఉక్తం చ యతః.—

యా భార్యా దుష్టచారిత్రా సతతం కలహప్రియా
భార్యారూపేణ సా జ్ఞేయా విబుధై ర్దారుణా జరా. 51.
తస్మాత్ సర్వప్రయత్నేన నామాపి పరివర్జయేత్
స్త్రీణా మిహ హి సర్వాసాం య ఇచ్ఛేత్ సుఖ మాత్మనః. 52.
య దన్త స్తన్న జిహ్వాయాం, య జ్జిహ్వాయాం న త ద్బహిః,
య ద్బహి స్తన్న కుర్వన్తి, విచిత్రచరితాః స్త్రియః. 53.
కే నామ న వినశ్యన్తి మిథ్యాజ్ఞానా న్నితమ్బినీమ్
రమ్యాం య ఉపసర్పన్తి దీపాభాం శలభా యథా. 54.
అన్తర్విషమయా హ్యేతా, బహి శ్చైవ మనోరమాః,
గుఞ్జాఫలసమాకారాః స్వభావా దేవ యోషితః. 55.
తాడితా అపి దణ్డేన, శస్త్రై రపి విఖణ్డితాః,
న వశం యోషితో యాన్తి, న దానై ర్న చ సంస్తవైః. 56.
ఆస్తాం తావత్ కి మన్యేన దౌరాత్మ్యే నేహ యోషితామ్
విధృతం స్వోదరే ణాపి ఘ్నన్తి పుత్త్రం స్వకం రుషా. 57.
రూక్షాయాం స్నేహసద్భావం, కఠోరాయాం సుమార్దవమ్,
నీరసాయాం రసం, బాలో బాలికాయాం వికల్పయేత్. 58.

మకర ఆహః— 'భో మిత్ర, అ స్త్వేతత్. పరం కిం కరోమి? మ మానర్థద్వయ మేతత్ సఞ్జాతమ్. ఏక స్తావ ద్గృహభఙ్గః, అపర స్త్వద్విధేన మిత్రేణ సహ చిత్తవిశ్లేషః. అథవా భవ త్యేవం దైవయోగాత్. ఉక్తం చ యతః.—

యాదృశం మమ పాణ్డిత్యం, తాదృశం ద్విగుణం తవ,
నాభూ జ్జారో న భర్తా చ, కి ముత్పశ్యసి నగ్నికే?' 59.

వానర ఆహః— 'కథ మేతత్?' మకరోఽబ్రవీత్.—

కథా. ౮.

కస్మింశ్చి దధిష్ఠానే హాలికదమ్పతీ ప్రతివసతః స్మ. సా చ హాలికభార్యా పత్యు ర్వృద్ధభావాత్ సదై వాన్యచిత్తా న కథఞ్చి ద్గృహే స్థిరతా మాలమ్బతే. కేవలం పరపురుషా నన్వేషమాణా పరిభ్రమతి. అథ కేనచిత్ పరవిత్తాపహారకేణ ధూర్తేన సా లక్షితా విజనే, ప్రోక్తా చ;—'సుభగే, మృతభార్యోఽహమ్. త్వద్దర్శనేన స్మరపీడిత శ్చ. తద్దీయతాం మే రతిదక్షిణా.' తత స్తయాఽభిహితమ్.— 'భోః సుభగ, య ద్యేవం, త దస్తి మే పత్యుః ప్రభూతం ధనమ్. స చ వృద్ధత్వాత్ ప్రచలితు మ ప్యసమర్థః. తత స్తద్ధన మాదా యాహ మాగచ్ఛామి. యేన త్వయా స హాన్యత్ర గత్వా యథేచ్ఛయా రతిసుఖ మనుభవిష్యామి.' సోఽబ్రవీత్.— 'రోచతే మహ్య మ ప్యేతత్. తత్ ప్రత్యూషేఽత్ర స్థానే శీఘ్ర మేవ సమాగన్తవ్యమ్, యేన శుభతరం కిఞ్చి న్నగరం గత్వా త్వయా సహ జీవలోకః సఫలీక్రియతే.' సాఽపి 'త థేతి ప్రతిజ్ఞాయ ప్రహసితవదనా స్వగృహం గత్వా రాత్రౌ ప్రసుప్తే భర్తరి సర్వం విత్త మాదాయ ప్రత్యూషసమయే తత్కథితస్థాన ముపాద్రవత్. ధూర్తోఽపి తా మగ్రే విధాయ దక్షిణాం దిశ మాశ్రిత్య సత్వరగతిః ప్రస్థితః. ఏవం తయో ర్వ్రజతో ర్యోజనద్వయ మాత్రే ణాగ్రతః కాచి న్నదీ సముపస్థితా. తాం దృష్ట్వా ధూర్త శ్చిన్తయామాస.— 'కి మహ మనయా యౌవనప్రాన్తే వర్తమానయా కరిష్యామి? కిఞ్చ కదాఽప్యస్యాః పృష్ఠతః కోఽపి సమేష్యతి, త న్మే మహా ననర్థః స్యాత్. తత్ కేవల మస్యా విత్త మాదాయ గచ్ఛామి.' ఇతి నిశ్చిత్య తా మువాచ.— 'ప్రియే, సుదుస్తరేయం మహానదీ. త దహం ద్రవ్యమాత్రాం పారే ధృత్వా సమాగచ్ఛామి. తత స్త్వా మేకాకినీం స్వపృష్ఠ మారోప్య సుఖే నోత్తారయిష్యామి.' సా ప్రాహః— 'సుభగ, ఏవం క్రియతామ్.' ఇ త్యుక్త్వాఽశేషం విత్తం తస్మై సమర్పయామాస.' అథ తే నాభిహితమ్.— 'భద్రే, పరిధానాచ్ఛాదనవస్త్ర మపి సమర్పయ యేన జలమధ్యే నిశ్శఙ్కా వ్రజసి. తథాఽనుష్ఠితే ధూర్తో విత్తం వస్త్రయుగలం చాదాయ యథాచిన్తితవిషయం గతః. సాఽపి కణ్ఠనివేశితహస్తయుగలా సోద్వేగా నదీపులినదేశ ఉపవిష్టా యావత్ తిష్ఠతి, తావ దేతస్మి న్నన్తరే కాచిత్ సృగాలికా వదనగృహీతమాంసపిణ్డా త త్రాజగామ,

ఆగత్య చ యావత్ పశ్యతి, తావ న్నదీతీరే మహాన్ మత్స్యః సలిలా న్నిష్క్రమ్య బహిః స్థిత ఆస్తే. ఏతం చ దృష్ట్వా సా మాంసపిణ్డం సముత్సృజ్య తం మత్స్యం ప్రత్యుపాద్రవత్. అత్రాన్తర ఆకాశా దవతీర్య కోఽపి గృధ్ర స్తం మాంసపిణ్డ మాదాయ పునః ఖ ముత్పపాత. మత్స్యోఽపి సృగాలికాం దృష్ట్వా నద్యాం ప్రవివేశ. సా సృగాలికా వ్యర్థశ్రమా గృధ్ర మవలోకయన్తీ తయా నగ్నికయా సస్మిత మభిహితా.—

'గృధ్రే ణాపహృతం మాంసం మత్స్యోఽపి సలిలం గతః,
మత్స్యమాంసపరిభ్రష్టే కి ముత్పశ్యసి జమ్బుకి?' 60.

త చ్ఛ్రుత్వా సృగాలికా తా మపి పతిధనజారపరిభ్రష్టాం దృష్ట్వా సోపహాస మాహ:—

'యాదృశం మమ పాణ్డిత్యం, తాదృశం ద్విగుణం తవ,
జారభర్తృభయభ్రష్టే, కి ముత్పశ్యసి నగ్నికే?' 61.

ఏవం తస్య కథయతః పున రన్యేన జలచరే ణాగత్య నివేదితమ్.—'య దహో! త్వదీయం గృహ మ ప్యపరేణ మహామకరేణ గృహీతమ్.' త చ్ఛ్రుత్వాఽసా వతిదుఃఖితమనా స్తం గృహా న్నిస్సారయితు ముపాయం చిన్తయ న్నువాచ.—'అహో! దృశ్యతాం మే దైవోపహతత్వమ్.

మిత్త్రం హ్యమిత్త్రతాం యాత, మపరం మే ప్రియా మృతా,
గృహ మన్యేన చ వ్యాప్తం, కి మద్యాపి భవిష్యతి? 62.

అథవా యుక్త మిద ముచ్యతే.—

క్షతే ప్రహారా నిపత న్త్యభీక్ష్ణం, మన్నక్షయే వర్ధతి జాఠరాగ్నిః,
ఆపత్సు వైరాణి సముద్భవన్తి, వామే విధౌ సర్వ మిదం నరాణామ్. 63.

తత్ కిం కరోమి? కి మనేన సహ యుద్ధం కరోమి? కిం వా సామ్నైవ సంబోధ్య గృహా న్నిస్సారయామి. కిం వా భేదం దానం వా కరోమి? అథవాఽము మేవ వానరమిత్త్రం పృచ్ఛామి? ఉక్తం చ.—

యః పృష్ట్వా కురుతే కార్యం ప్రష్టవ్యాన్ స్వహితాన్ గురూన్,
న తస్య జాయతే విఘ్నః కస్మింశ్చి దపి కర్మణి.' 64.

ఏవం సంప్రధార్య భూయోఽపి త మేవ జమ్బూవృక్ష మారూఢం కపి మపృచ్ఛత్.—'భో మిత్త్ర, పశ్య మే మన్దభాగ్యతామ్. యత్ సంప్రతి గృహ మపి మే బలవత్తరేణ మకరేణ రుద్ధమ్. త దహం త్వాం ప్రష్టు మభ్యాగతః. కథయ కిం కరోమి? సామాదీనా ముపాయానాం మధ్యే క స్యాత్ర విషయః?' స ఆహ:—'భోః కృతఘ్న పాపచారిన్, మయా నిషిద్ధోఽపి కిం భూయో మా మనుసరసి? నాహం తవ మూర్ఖస్యోపదేశ మపి దాస్యామి.' త చ్ఛ్రుత్వా మకరః ప్రాహ:—'భో మిత్త్ర, సాపరాధస్య మే పూర్వస్నేహ మనుస్మృత్య హితోపదేశం దేహి.' వానర ఆహ:—'నాహం

తే కథయిష్యామి. య ద్భార్యావాక్యేన భవతాఽహం సముద్రే ప్రక్షేప్తుం నీతః. తదేవం న యుక్తమ్. యద్యపి భార్యా సర్వలోకా దపి వల్లభా భవతి, తథాఽపి న మిత్రాణి బాన్ధవా శ్చ భార్యావాక్యేన సముద్రే ప్రక్షిప్యన్తే. త న్మూర్ఖ, మూఢత్వేన నాశ స్తవ మయా ప్రాగేవ నివేదిత ఆసీత్. యతః.

సతాం వచన మాదిష్టం మదేన న కరోతి యః
స వినాశ మవాప్నోతి ఘణ్టోష్ట్ర ఇవ సత్వరమ్.' 65.

మకర ఆహ:— 'కథ మేతత్?' సోఽబ్రవీత్.—

కథా. ౯.

కస్మింశ్చి దధిష్ఠాన ఉజ్జ్వలకో నామ రథకారః ప్రతివసతి స్మ. స చాతీవ దారిద్ర్యోపహత శ్చిన్తితవాన్.— 'అహో! ధి గియం దరిద్రతాఽస్మద్గృహే. యతః సర్వోఽపి జనః స్వకర్మ ణ్యేవ రత స్తిష్ఠతి. అస్మదీయః పున ర్వ్యాపారో నాత్రాధిష్ఠానేఽర్హతి. యతః సర్వలోకానాం చిరన్తనా శ్చతుర్భూమికా గృహాః సన్తి. మమ చ నాత్ర. తత్ కిం మదీయేన రథకారత్వేన ప్రయోజనమ్?' ఇతి చిన్తయిత్వా దేశా న్నిష్క్రాన్తః. యావత్ కిఞ్చి ద్వనం గచ్ఛతి తావ ద్గహ్వరాకారవనగహనమధ్యే సూర్యాస్తమయవేలాయాం స్వయూథా ద్భ్రష్టాం ప్రసవవేదనయా పీడ్యమానా ముష్ట్రీ మపశ్యత్. స చ దాసేరకయుక్తా ముష్ట్రీం గృహీత్వా స్వస్థానాభిముఖః ప్రస్థితః. గృహ మాసాద్య రజ్జుం గృహీత్వా తా ముష్ట్రికాం బబన్ధ. తత శ్చ తీక్ష్ణం పరశు మాదాయ తస్యాః కృతే పల్లవానయనార్థం పర్వతైకదేశే గతః. తత్ర చ నూతనాని కోమలాని బహూని పల్లవాని ఛిత్త్వా శిరసి సమారోప్య తస్యా అగ్రే నిచిక్షేప. తయా చ తాని శనైః శనై ర్భక్షితాని. పశ్చాత్ పల్లవభక్షణప్రభావా దహర్నిశం పీవరతను రుష్ట్రీ సంజాతా. సోఽపి దాసేరకో మహా నుష్ట్రః సంజాతః. తతః స నిత్య మేవ దుగ్ధం గృహీత్వా స్వకుటుమ్బం పరిపాలయతి. అథ రథకారేణ వల్లభత్వా ద్దాసేరకగ్రీవాయాం మహతీ ఘణ్టా ప్రతిబద్ధా.

పశ్చా ద్రథకారో వ్యచిన్తయత్.— 'అహో! కి మన్యై ర్దుష్కృతకర్మభిః? యావ న్మ మైతస్మా దే వోష్ట్రీపరిపాలనా దస్య కుటుమ్బస్య భవ్యం సంజాతమ్. తత్ కి మన్యేన వ్యాపారేణ?' ఏవం విచిన్త్య గృహ మాగత్య ప్రియా మాహ:— 'భద్రే, సమీచీనోఽయం వ్యాపారః. తవ సమ్మతి శ్చేత్ కుతోఽపి ధనికాత్ కిఞ్చి ద్ద్రవ్య మాదాయ మయా గుర్జరదేశే గన్తవ్యం కలభగ్రహణాయ. తావత్ త్వ యైతౌ యత్నేన రక్షణీయౌ యావ దహ మపరా ముష్ట్రీం నీత్వా సమాగచ్ఛామి.' తత శ్చ గుర్జరదేశం గత్వోష్ట్రీం గృహీత్వా స్వగృహ మాగతః. కిం బహునా? తేన తథా కృతం యథా తస్య ప్రచురా ఉష్ట్రాః కరభా శ్చ సమ్మిలితాః. తత స్తేన మహ దుష్ట్రయూథం కృత్వా

రక్షాపురుషో ధృతః. తస్య వర్షం ప్రతి వృత్త్యా కరభ మేకం ప్రయచ్ఛతి. అన్య చ్చాహర్నిశం దుగ్ధపానం తస్య నిరూపితమ్. ఏవం రథకారోఽపి నిత్య మే వోష్ట్రీకరభవ్యాపారం కుర్వన్ సుఖేన తిష్ఠతి. అథ తే దాసేరకా అధిష్ఠానోపవన ఆహారార్థం గచ్ఛన్తి. కోమలవల్లీ ర్యథేచ్ఛయా భక్షయిత్వా, మహతి సరసి పానీయం పీత్వా, సాయంతనసమయే మన్దం మన్దం లీలయా గృహ మాగచ్ఛన్తి. స చ పూర్వదాసేరకో మదాతిరేకాత్ పృష్ఠ ఆగత్య మిలతి. తత స్తైః కలభై రభిహితమ్.— 'అహో! మన్దమతి రయం దాసేరకో యథా యూథా ద్భ్రష్టః పృష్ఠే స్థిత్వా ఘణ్టాం వాదయన్నాగచ్ఛతి. యది క స్యాఽపి దుష్టసత్త్వస్య ముఖే పతిష్యతి, త న్నూనం మృత్యుమవాప్స్యతి. అథ తస్య తద్వనం గాహమానస్య కశ్చిత్ సింహో ఘణ్టారవ మాకర్ణ్య సమాయాతో యావ దవలోకయతి, తావ దుష్ట్రీదాసేరకాణాం యూథం గచ్ఛతి. ఏక స్తు పునః పృష్ఠే క్రీడాం కుర్వన్ వల్లరీ శ్చరన్ యావ త్తిష్ఠతి, తావ దన్యే దాసేరకాః పానీయం పీత్వా, స్వగృహే గతాః. సోఽపి వనా న్నిష్క్రమ్య యావ ద్దిశోఽవలోకయతి, తావ న్న కిఞ్చి న్మార్గం పశ్యతి వేత్తి చ. యూథా ద్భ్రష్టో మన్దం మన్దం బృహచ్ఛబ్దం కుర్వన్ యావత్ కియ ద్దూరం గచ్ఛతి, తావత్ తచ్ఛబ్దానుసారీ సింహోఽపి క్రమం కృత్వా నిభృతోఽగ్రే వ్యవస్థితః. తతో యావ దుష్ట్రః సమీపమాగతః, తావత్ సింహేన లఙ్ఘయిత్వా గ్రీవాయాం గృహీతో మారిత శ్చ. అతోఽహం బ్రవీమి 'సతాం వచన మాదిష్టమ్' ఇతి.

అథ త చ్ఛ్రుత్వా మకరః ప్రాహ:— 'భద్ర,

ప్రాహుః సాప్తపదం మైత్ర్యం జనాః శాస్త్రవిచక్షణాః,
మిత్రతాం చ పురస్కృత్య కిఞ్చి ద్వక్ష్యామి త చ్ఛృణు. 66.

ఉపదేశప్రదాతౄణాం నరాణాం హిత మిచ్ఛతామ్
పరస్మి న్నిహ లోకే చ వ్యసనం నోపపద్యతే. 67.

తత్ సర్వథా కృతఘ్న స్యాపి మే కురు ప్రసాద ముపదేశప్రదానేన. ఉక్తం చ,—

ఉపకారిషు యః సాధుః సాధుత్వే తస్య కో గుణః?
అపకారిషు యః సాధుః స సాధుః సద్భి రుచ్యతే.' 68.

త దాకర్ణ్య వానరః ప్రాహ:— 'భద్ర, య ద్యేవం తర్హి తత్ర గత్వా తేన సహ యుద్ధం కురు. ఉక్తం చ,—

హత స్త్వం ప్రాప్స్యసి స్వర్గం, జీవన్ గృహ మథో యశః,
యుధ్యమానస్య తే భావి గుణద్వయ మనుత్తమమ్. 69.

ఉత్తమం ప్రణిపాతేన, శూరం భేదేన యోజయేత్,
నీచ మల్పప్రదానేన, సమశక్తిం పరాక్రమైః.' 70.

మకరః ప్రాహ:— 'కథ మేతత్?' సోఽబ్రవీత్.—

కథా. ౧౦.

ఆసీత్ కస్మింశ్చి ద్వనోద్దేశే మహాచతురకో నామ సృగాలః. తేన కదాచి దరణ్యే స్వయం మృతో గజః సమాసాదితః. తస్య సమన్తాత్ పరిభ్రమతి, పరం కఠినాం త్వచం భేత్తుం న శక్నోతి. అథా త్రావసర ఇత శ్చేత శ్చ విచరన్ కశ్చిత్ సింహ స్త త్రైవ ప్రదేశే సమాయయౌ. అథ సింహం సమాగతం దృష్ట్వా స క్షితితల న్యస్తమౌలిమణ్డలః సంయోజితకరయుగలః సవినయ మువాచ.— 'స్వామిన్, త్వదీయోఽహం లాగుడికః స్థితః, త్వదర్థే గజ మిమం రక్షామి. త దేనం భక్షయతు స్వామీ.' తం ప్రణతం దృష్ట్వా సింహః ప్రాహ:—'భోః, నాహ మన్యేన హతం సత్త్వం కదాచి దపి భక్షయామి. ఉక్తం చ,—

వనేఽపి సింహా మృగమాంసభక్ష్యా బుభుక్షితా నైవ తృణం చరన్తి,
ఏవం కులీనా వ్యసనాభిభూతా న నీతిమార్గం పరిలఙ్ఘయన్తి. 71.

తత్ త వైవ గజోఽయం మయా ప్రసాదీకృతః.' త చ్ఛ్రుత్వా సృగాలః సానన్ద మాహ:— 'యుక్త మిదం స్వామినో నిజభృత్యేషు. ఉక్తం చ యతః.—

అన్త్యావస్థోఽపి మహాన్ స్వామిగుణా న్న తు జహాతి శుద్ధతయా,
న శ్వేతభావ ముజ్ఝతి శఙ్ఖః శిఖిభుక్తముక్తోఽపి.' 72.

అథ సింహే గతే కశ్చి ద్వ్యాఘ్రః సమాయయౌ. త మపి దృష్ట్వాఽసౌ వ్యచిన్తయత్.— 'అహో! ఏక స్తావ ద్దురాత్మా ప్రణిపాతే నాపవాహితః. తత్ కథ మిదానీ మేన మపవాహయిష్యామి? నూనం శూరోఽయమ్. న ఖలు భేదం వినా సాధ్యో భవిష్యతి. ఉక్తం చ యతః.—

న యత్ర శక్యతే కర్తుం సామ దాన మథాపి వా,
భేద స్తత్ర ప్రయోక్తవ్యో యతః స వశకారకః. 73.

కిఞ్చ సర్వగుణసంపన్నోఽపి భేదేన బధ్యతే. ఉక్తం చ యతః.—

అన్తఃస్థేన నిరుద్ధేన సువృత్తే నాతిచారుణా
అన్తర్భిన్నేన సంప్రాప్తం మౌక్తికే నాపి బన్ధనమ్.' 74.

ఏవం సంప్రధార్య త స్యాభిముఖో భూత్వా గర్వా దున్నతకన్ధరః ససంభ్రమ మువాచ.— 'మామ, కథ మత్ర భవాన్ మృత్యుముఖే ప్రవిష్టః? యే నైష గజః సింహేన వ్యాపాదితః. స చ మా మేతద్రక్షణే నియుజ్య నద్యాం స్నానార్థం గతః. తేన చ గచ్ఛతా మమ సమాదిష్టమ్.—'యది కశ్చి దిహ వ్యాఘ్రః సమాయాతి, తత్ త్వయా సుగుప్తం మ మావేదనీయమ్. యేన వన మిదం మయా నిర్వ్యాఘ్రం కర్తవ్యమ్. యతః పూర్వం వ్యాఘ్రే ణైకేన మయా వ్యాపాదితో గజః శూన్యే భక్షయి

తోఽప్యుచ్ఛిష్టతాం నీతః. తద్దినా దారభ్య వ్యాఘ్రాత్ ప్రతి ప్రకుపితోఽస్మి.' తచ్ఛ్రుత్వా వ్యాఘ్రః సంత్రస్త స్త మాహః— 'భో భాగినేయ, దేహి మే ప్రాణదక్షిణామ్. త్వయా త స్యాత్ర చిరాయాఽఽయాత స్యాపి మదీయా కాపి వార్తా నాఖ్యేయా.' ఏవ మభిధాయ సత్వరం పలాయాఞ్చక్రే.

అథ గతే వ్యాఘ్రే తత్ర కశ్చి ద్ద్వీపీ సమాయాతః. త మపి దృష్ట్వాఽసౌ వ్యచిన్తయత్.— 'దృఢదంష్ట్రోఽయం చిత్రకః. త దస్య పార్శ్వా దస్య గజస్య యథా చర్మచ్ఛేదో భవతి తథా కరోమి.' ఏవం నిశ్చిత్య త మ ప్యువాచ.— 'భో భగినీసుత, కిమితి చిరా ద్దృష్టోఽసి. కథం చ బుభుక్షిత ఇవ లక్ష్యసే. త దతిథి రసి మే. ఏష గజః సింహేన హత స్తిష్ఠతి. అహం చాస్య తదాదిష్టో రక్షాపాలః. పరం తథాఽపి యావత్ సింహో న సమాయాతి, తావ దస్య గజస్య మాంసం భక్షయిత్వా తృప్తిం కృత్వా ద్రుతతరం వ్రజ.' స ఆహః— 'మామ, య ద్యేవం తన్న కార్యం మే మాంసాశనేన, యతః జీవ న్నరో భద్రశతాని పశ్యతి. ఉక్తం చ.—

య చ్ఛక్యం గ్రసితుం గ్రాసం గ్రస్తం పరిణమే చ్చ యత్
హితం చ పరిణామే య త్త దాద్యం భూతి మిచ్ఛతా. 75.

తత్ సర్వథా త దేవ భుజ్యతే య దేవ పరిణమతి. త దహ మితోఽపయాస్యామి.' సృగాల ఆహః— 'భో అధీర, విశ్రబ్ధో భూత్వా భక్షయ త్వమ్. త స్యాగమనం దూరతోఽపి త వాహం నివేదయిష్యామి.' తథాఽనుష్ఠితే ద్వీపినా భిన్నాం త్వచం విజ్ఞాయ జమ్బూకే నాభిహితమ్.— 'భో భగినీసుత, గమ్యతామ్. ఏష సింహః సమాయాతి.' త చ్ఛ్రుత్వా చిత్రకో దూరం ప్రనష్టః.

అథ యావ దసౌ త ద్భేదకృతద్వారేణ కిఞ్చి న్మాంసం భక్షయతి, తావ దతి సంక్రుద్ధోఽపరః సృగాలః సమాయయౌ. అథ తమాత్మతుల్యపరాక్రమం దృష్ట్వైనం శ్లోక మపఠత్.

'ఉత్తమం ప్రణిపాతేన, శూరం భేదేన యోజయేత్,
నీచ మల్పప్రదానేన, సమశక్తిం పరాక్రమైః.' 76.

త దభిముఖకృతప్రయాణః స్వదంష్ట్రాభి స్తం విదార్య, దిశాం భాగం కృత్వా, స్వయం సుఖేన చిరకాలం హస్తిమాంసం బుభుజే. ఏవం త్వమపి తం రిపుం స్వజాతీయం యుద్ధేన పరిభూయ దిశాం భాగం కురు. నో చేత్ పశ్చా ద్బద్ధమూలా దస్మాత్ త్వ మపి వినాశ మవాప్స్యసి. ఉక్తం చ యతః.—

సమ్భావ్యం గోషు సంపన్నం, సమ్భావ్యం బ్రాహ్మణే తపః,
సమ్భావ్యం స్త్రీషు చాపల్యం, సమ్భావ్యం జాతితో భయమ్, 77.

అన్యచ్చ,— సుభిక్షాణి విచిత్రాణి, శిథిలాః పౌరయోషితః,
ఏకో దోషో విదేశస్య స్వజాతి ర్య ద్విరుధ్యతే. 78.

మకర ఆహ:— 'కథ మేతత్?' వానరోఽబ్రవీత్.—

కథా. ౧౧.

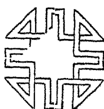
అస్తి కస్మింశ్చి దధిష్ఠానే చిత్రాఙ్గో నామ సారమేయః. తత్ర చ చిరకాలం దుర్భిక్షం పతితమ్. అన్నాభావాత్ సారమేయాదయో నిష్కులతాం గన్తు మారబ్ధాః. అథ చిత్రాఙ్గః క్షుత్క్షామకణ్ఠ స్తద్భయా ద్దేశాన్తరం గతః. తత్ర చ కస్మింశ్చిత్ పురే కస్యచి ద్గృహమేధినో గృహిణ్యాః ప్రమాదేన ప్రతిదినం గృహం ప్రవిశ్య వివిధాన్నాని భక్షయన్ పరాం తృప్తిం గచ్ఛతి. పరం తద్గృహా ద్బహి ర్నిష్క్రాన్తోఽన్యై ర్మదోద్ధతసారమేయైః సర్వదిక్షు పరివృత్య సర్వాఙ్గం దంష్ట్రాభి ర్విదార్యతే. తత స్తేన విచిన్తితమ్.— 'అహో! వరం స్వదేశో యత్ర దుర్భిక్షేఽపి సుఖేన స్థీయతే. న చ కోఽపి యుద్ధం కరోతి. త దేవం స్వనగరం వ్రజామి.' ఇ త్యవధార్య స్వస్థానం ప్రతి జగామ. అథాసౌ దేశాన్తరాత్ సమాయాతః సర్వైరపి స్వజనైః పృష్టః.— 'భో శ్చిత్రాఙ్గ, కథ యాస్మాకం దేశాన్తరవార్తామ్. కీదృగ్ దేశః? కిం చేష్టితం లోకస్య? క ఆహారః? క శ్చ వ్యవహార స్తత్ర?' ఇతి. స ఆహ:— 'కిం కథ్యతే విదేశస్య స్వరూపవిషయః!

సుభిక్షాణి విచిత్రాణి, శిథిలాః పౌరయోషితః,
ఏకో దోషో విదేశస్య స్వజాతి ర్య ద్విరుధ్యతే.' 79.

సోఽపి మకర స్త దుపదేశం శ్రుత్వా కృతమరణనిశ్చయో వానర మనుజ్ఞాప్య స్వాశ్రయం గతః. తత్ర చ తేన స్వగృహప్రవిష్టే నాతతాయినా సహ విగ్రహం కృత్వా. దృఢసత్త్వావష్టమ్భనా చ్చ తం వ్యాపాద్య, స్వాశ్రయం చ లబ్ధ్వా, సుఖేన చిరకాల మతిష్ఠత్. సా ధ్విద ముచ్యతే.—

అకృత్వా పౌరుషం యా శ్రీః కిం తయాఽపి సుభోగ్యయా?
జరద్గవః సమశ్నాతి దైవా దుపగతం తృణమ్. 80.

ఇతి శ్రీవిష్ణుశర్మవిరచితే పఞ్చతన్త్రకే లబ్ధప్రణాశం నామ
చతుర్థం తన్త్రం సమాప్తమ్.

శ్రీ

అపరీక్షితకారిత్వమ్.

అథేద మారభ్యతేఽపరీక్షితకారిత్వం నామ పఞ్చమం తన్త్రమ్, యస్యాయ మాదిమః శ్లోకః.—

కుదృష్టం కుపరిజ్ఞాతం కుశ్రుతం కుపరీక్షితమ్,
తన్నరేణ న కర్తవ్యం నాపితే నాత్ర యత్ కృతమ్. 1.

తద్యథాఽనుశ్రూయతే.— అస్తి దాక్షిణాత్యే జనపదే పాటలిపుత్త్రం నామ నగరమ్. తత్ర మణిభద్రో నామ శ్రేష్ఠీ ప్రతివసతి స్మ. తస్య చ ధర్మార్థకామమోక్ష కర్మాణి కుర్వతో విధివశా ద్ధనక్షయః సంజాతః. తతో విభవక్షయా దపమానపరమ్పరయా పరం విషాదం గతః. అథాన్యదా రాత్రౌ సుప్త శ్చిన్తితవాన్.—“అహో! ధిగిమాం దరిద్రతామ్! ఉక్తం చ,—

శీలం, శౌచం, క్షాన్తి, ర్దాక్షిణ్యం, మధురతా, కులే జన్మ,
న విరాజన్తి హి సర్వే విత్తవిహీనస్య పురుషస్య. 2.
మానో వా దర్పో వా విజ్ఞానం విభ్రమః సుబుద్ధి ర్వా,
సర్వం ప్రణశ్యతి సమం విత్తవిహీనో యదా పురుషః. 3.
ప్రతిదివసం యాతి లయం వసన్తవాతాహతేవ శిశిరశ్రీః
బుద్ధి ర్బుద్ధిమతా మపి కుటుమ్బభరచిన్తయా సతతమ్. 4.
నశ్యతి విపులమతే రపి బుద్ధిః పురుషస్య మన్దవిభవస్య
ఘృతలవణతైలతణ్డులవస్త్రేన్ధనచిన్తయా సతతమ్. 5.
గగన మివ నష్టతారం, శుష్క మివ సరః, శ్మశాన మివ రౌద్రమ్,
ప్రియదర్శన మపి రూక్షం, భవతి గృహం ధనవిహీనస్య.
న విభావ్యన్తే లఘవో విత్తవిహీనాః పురోఽపి నివసన్తః
సతతం జాతవినష్టాః పయసా మివ బుద్బుదాః పయసి. 7.
సుకులం కుశలం సుజనం విహాయ, కులకుశలశీలవికలేఽపి
ఆఢ్యే కల్పతరా వివ నిత్యం రజ్యన్తి జననివహాః. 8.
విఫల మిహ పూర్వసుకృతం విద్యావన్తోఽపి కులసముద్భూతాః
యస్య యదా విభవః స్యాత్ తస్య తదా దాసతాం యాన్తి. 9.

లఘు రయ మాహ న లోకః కామం గర్జన్త మపి పతిం పయసామ్
సర్వ మలజ్జాకర మిహ యత్ కుర్వ న్తీహ పరిపూర్ణాః.'' 10.

ఏవం సంప్రధార్య భూయోఽప్యచిన్తయత్.— 'త దహ మనశనం కృత్వా ప్రాణా నుత్సృజామి. కి మనేన మే వ్యర్థజీవితవ్యసనేన?' ఏవం నిశ్చయం కృత్వా సుప్తః.

అథ తస్య స్వప్నే పద్మనిధిః క్షపణకరూపీ దర్శనం గత్వా ప్రోవాచ.—'భోః శ్రేష్ఠిన్, మా త్వం వైరాగ్యం గచ్ఛ. అహం పద్మనిధి స్తవ పూర్వపురుషోపార్జితః. త దనే నైవ రూపేణ ప్రాత స్త్వద్గృహ మాగమిష్యామి. తత్ త్వయాఽహం లగుడ ప్రహారేణ శిరసి తాడనీయః, యేన కనకమయో భూత్వాఽక్షయో భవామి. అథ ప్రాతః ప్రబుద్ధః సన్ స్వప్నం స్మరం శ్చిన్తాచక్ర మారూఢ స్తిష్ఠతి. 'అహో, సత్యోఽయం స్వప్నః, కిం వా అసత్యో భవిష్యతి? న జ్ఞాయతే. అథవా నూనం మిథ్యా భావ్యమ్, యతోఽహం కేవలం విత్త మేవ చిన్తయామి. ఉక్తం చ,—

వ్యాధితేన సశోకేన చిన్తాగ్రస్తేన జన్తునా
కామార్తే నాథ మత్తేన దృష్టః స్వప్నో నిరర్థకః.' 11.

ఏతస్మి న్నన్తరే తస్య భార్యయా కశ్చి న్నాపితః పాదప్రక్షాలనా యాహూతః. అత్రాన్తరే చ యథానిర్దిష్టః క్షపణకః సహసా ప్రాదుర్బభూవ. అథ స త మాలోక్య ప్రహృష్టమనా యథాసన్నకాష్ఠదణ్డేన తం శిర స్యతాడయత్. సోఽపి సువర్ణమయో భూత్వా తత్క్షణా ద్భూమౌ నిపతితః. అథ స శ్రేష్ఠీ నిభృతం స్వగృహమధ్యే కృత్వా నాపితం సంతోష్య ప్రోవాచ.— 'త దేత ద్ధనం వస్త్రాణి చ మయా దత్తాని గృహాణ. భద్ర, పునః కస్యచి న్నాఖ్యేయో వృత్తాన్తః.'

నాపితోఽపి స్వగృహం గత్వా వ్యచిన్తయత్.— 'నూన మేతే సర్వేఽపి నగ్నకాః శిరసి దణ్డహతాః కాఞ్చనమయా భవన్తి. త దహ మపి ప్రాతః ప్రభూతా నాహూయ లగుడైః శిరసి హన్మి, యేన ప్రభూతం హాటకం మే భవతి.' ఏవం చిన్తయతో మహతా కష్టేన నిశాఽతిచక్రామ. అథ ప్రభాతేఽభ్యుత్థాయ, బృహల్లగుడ మేకం ప్రగుణీకృత్య క్షపణకవిహారం గత్వా, జినేన్ద్రస్య ప్రదక్షిణత్రయం విధాయ, జానుభ్యా మవనిం గత్వా, వక్త్రద్వారన్యస్తోత్తరీయాఞ్చల స్తారస్వరే ణేమం శ్లోక మపఠత్.—

'జయన్తి తే జినా యేషాం కేవలజ్ఞానశాలినామ్
ఆజన్మనః స్మరోత్పత్తౌ మానసే నోషరాయితమ్. 12.

అన్యచ్చ,—

సా జిహ్వా యా జినం స్తౌతి, త చ్చిత్తం య జ్జినే రతమ్,
తా వేవ చ కరౌ శ్లాఘ్యౌ యౌ తత్పూజాకరౌ కరౌ, 13.

తథా చ,— ధ్యానవ్యాజ ముపేత్య చిన్తయసి కా ? మున్మీల్య చక్షుః క్షణం
పశ్యానఙ్గశరాతురం జన మిమం; త్రాతాఽపి నో రక్షసి;
మిథ్యాకారుణికోఽసి; నిర్ఘృణతర స్త్వత్తః కుతోఽన్యః పుమాన్ ?
సేర్ష్యం మారవధూభి రి త్యభిహితో బౌద్ధో జినః పాతు వః.' 14.

ఏవం సంస్తుత్య తతః ప్రధానక్షపణక మాసాద్య క్షితినిహితజానుచరణః, 'నమోఽస్తు, వన్దే' ఇ త్యుచ్చార్య లబ్ధధర్మవృద్ధ్యాశీర్వాదః సుఖమాలికానుగ్రహలబ్ధవ్రతాదేశ ఉత్తరీయనిబద్ధగ్రన్థిః సప్రశ్రయ మిద మాహ:— 'భగవన్, అద్య విహరణక్రియా సమస్తమునిసమేతే నాస్మద్గృహే కర్తవ్యా.' స ఆహ:— 'భోః శ్రావక, ధర్మజ్ఞోఽపి కి మేవం వదసి? కిం వయం బ్రాహ్మణసమానాః, యత ఆమన్త్రణం కరోషి? వయం సదైవ తత్కాలపరిచర్యయా భ్రమన్తో భక్తిభాజం శ్రావక మవలోక్య తస్య గృహే గచ్ఛామః. తేన కృచ్ఛ్రా దభ్యర్థితా స్తద్గృహే ప్రాణధారణమాత్రా మశనక్రియాం కుర్మః. త ద్గమ్యతామ్. నైవం భూయోఽపి వాచ్యమ్.' త చ్ఛ్రుత్వా నాపిత ఆహ:— 'భగవన్ వేద్మ్యహం యుష్మద్ధర్మమ్. పరం భవతో బహుశ్రావకా ఆహ్వయన్తి, సాంప్రతం పునః పుస్తకాచ్ఛాదనయోగ్యాని కర్పటాని బహుమూల్యాని ప్రగుణీకృతాని. తథా పుస్తకానాం లేఖకానాం చ విత్తం సంచిత మాస్తే. తత్ సర్వథా కాలోచితం కార్యమ్.'

తతో నాపితోఽపి స్వగృహం గతః. తత్ర చ గత్వా ఖాదిరమయం లగుడం సజ్జీకృత్య కవాటయుగలం ద్వారి సమాధాయ సార్ధైకప్రహరసమయే భూయోఽపి విహారద్వార మాశ్రిత్య సర్వాన్ క్రమేణ నిష్క్రామతో గురుప్రార్థనయా స్వగృహ మానయత్. తేఽపి సర్వే కర్పటవిత్తలోభేన భక్తియుక్తా నపి పరిచితశ్రావకాన్ పరిత్యజ్య ప్రహృష్టమనస స్తస్య పృష్ఠతో యయుః. అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే.—

ఏకాకీ గృహసంత్యక్తః పాణిపాత్రో దిగమ్బరః
సోఽపి సంవాహ్యతే లోకే తృష్ణయా, పశ్య కౌతుకమ్. 15.

జీర్యన్తి జీర్యతః కేశా, దన్తా జీర్యన్తి జీర్యతః,
చక్షుః శ్రోత్రే చ జీర్యేతే, తృష్ణైకా తరుణాయతే.' 16.

అపరం గృహమధ్యే తాన్ ప్రవేశ్య, ద్వారం నిభృతం విధాయ, లగుడప్రహారైః శిర స్యతాడయత్. తేఽపి తాడ్యమానా ఏకే మృతాః, అన్యే భిన్నమస్తకాః ఫూత్కర్తు ముపచక్రమిరే. అత్రాన్తరే త మాక్రన్ద మాకర్ణ్య కోటరక్షపాలై రభిహితమ్.— 'భో భోః, కి మయం మహాన్ కోలాహలో నగరమధ్యే. తద్గమ్యతాం గమ్యతామ్.' తే చ సర్వే తదాదేశకారిణ స్తత్సహితా వేగాత్ తద్గృహం గతా యావత్ పశ్యన్తి, తావ

రుధిరప్లావితదేహాః పలాయమానా నగ్నకా దృష్టాః; పృష్టా శ్చ.—'భోః, కి మేతత్?' తే ప్రోచు ర్యథావస్థితం నాపితవృత్తాన్తమ్. తై రపి స నాపితో బద్ధో, హతశేషైః సహ ధర్మాధిష్ఠానం నీతః. తై ర్నాపితః పృష్టః.— 'భోః, కి మేత ద్భవతా కుకృత్య మనుష్ఠితమ్.' స ఆహః—'కిం కరోమి? మయా శ్రేష్ఠిమణిభద్రగృహే దృష్ట ఏవంవిధో వ్యతికరః.' సోఽపి సర్వం మణిభద్రవృత్తాన్తం యథాదృష్ట మకథయత్. తతః శ్రేష్ఠిన మాహూయ భణితవన్తః.— 'భోః శ్రేష్ఠిన్, కిం త్వయా కశ్చిత్ క్షపణకో వ్యాపాదితః?' తత స్తే నాపి సర్వః క్షపణకవృత్తాన్త స్తేషాం నివేదితః. అథ తై రభిహితమ్.— 'అహో, శూల మారోప్యతా మసౌ దుష్టాత్మా కుపరీక్షితకారీ నాపితః.' తథాఽనుష్ఠితే తై రభిహితమ్.—

కుదృష్టం కుపరిజ్ఞాతం కుశ్రుతం కుపరీక్షితమ్
తన్నరేణ న కర్తవ్యం నాపితే నాత్ర యత్ కృతమ్. 17.

అథవా సాధ్విద ముచ్యతే.—

అపరీక్ష్య న కర్తవ్యం, కర్తవ్యం సుపరీక్షితమ్,
పశ్చా ద్భవతి సన్తాపో, బ్రాహ్మణ్యా నకులార్థతః.' 18.

మణిభద్ర ఆహః— 'కథ మేతత్?' తే ధర్మాధికారిణః ప్రోచుః.—

కథా. ౧.

కస్మింశ్చి దధిష్ఠానే దేవశర్మా నామ బ్రాహ్మణః ప్రతివసతి స్మ. తస్య భార్యా ప్రసూతా సుత మజనయత్. తస్మి న్నేవ దినే నకులీ నకులం ప్రసూతా. అథ సా సుతవత్సలా దారకవత్ త మపి నకులం స్తన్యదానాభ్యఙ్గమర్దనాదిభిః పుపోష. పరం తస్య న విశ్వసితి, యత్ కదాచి దేష స్వజాతిదోషవశా దస్య దారకస్య విరుద్ధ మాచరిష్యతీతి. ఏవం జానాతి స్వచిత్తే. ఉక్తం చ,—

కుపుత్రోఽపి భవేత్ పుంసాం హృదయానన్దకారకః
దుర్వినీతః కురూపోఽపి మూర్ఖోఽపి వ్యసనీ ఖలః. 19.

ఏవం చ భాషతే లోక 'శ్చన్దనం కిల శీతలమ్.'
పుత్రగాత్రస్య సంస్పర్శ శ్చన్దనా దతిరిచ్యతే. 20.

సౌహృదస్య న వాఞ్ఛన్తి జనకస్య హితస్య చ
లోకాః ప్రపాలక స్యాపి యథా పుత్రస్య బన్ధనమ్. 21.

అథ సా కదాచి చ్ఛయ్యాయాం పుత్రం శాయయిత్వా జలకుమ్భ మాదాయ పతి మువాచ.— 'బ్రాహ్మణ, జలార్థ మహం తడాగే యాస్యామి, త్వయా పుత్రో

ఽయం నకులా ద్రక్షణీయః.’ అథ తస్యాం గతాయాం పృష్ఠే బ్రాహ్మణోఽపి శూన్యం గృహం ముక్త్వా భిక్షార్థం క్వచి న్నిర్గతః. అత్రాన్తరే దైవవశాత్ కృష్ణసర్పో బిలా న్నిష్క్రాన్తః. నకులోఽపి తం స్వభావవైరిణం మత్వా భ్రాతూ రక్షణార్థం సర్పేణ సహ యుద్ధ్వా సర్పం ఖణ్డశః కృతవాన్. తతో రుధిరాప్లావితవదనః సానన్దం స్వవ్యాపారప్రకాశనార్థం మాతుః సమ్ముఖో గతః. మాతాఽపి తం రుధిరక్లిన్నముఖ మవలోక్య శఙ్కితచిత్తా ‘య దనేన దురాత్మనా దారకో భక్షితః’ ఇతి విచిన్త్య కోపా త్తస్యోపరి తం జలకుమ్భం చిక్షేప. ఏవం సా నకులం వ్యాపాద్య యావత్ ప్రలపన్తీ గృహ ఆగచ్ఛతి, తావత్ సుత స్తథైవ సుప్త స్తిష్ఠతి. సమీపే కృష్ణసర్పం ఖణ్డశః కృత మవలోక్య పుత్త్రవధశోకే నాత్మశిరో వక్షఃస్థలం చ తాడయితు మారబ్ధా. అత్రాన్తరే బ్రాహ్మణో గృహీతనిర్వాపః సమాయాతో యావత్ పశ్యతి, తావత్ పుత్త్రశోకాభితప్తా బ్రాహ్మణీ ప్రలపతి.— ‘భో భో లోభాత్మన్, లోభాభిభూతేన త్వయా న కృతం మద్వచః. త దనుభవ సాంప్రతం పుత్త్రమృత్యుదుఃఖవృక్షఫలమ్. అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే.—

అతిలోభో న కర్తవ్యో, లోభం నైవ పరిత్యజేత్,
అతిలోభాభిభూతస్య చక్రం భ్రమతి మస్తకే. 22.

బ్రాహ్మణ ఆహ:— ‘కథ మేతత్?’ సా ప్రాహ:—

కథా. ౨.

కస్మింశ్చి దధిష్ఠానే చత్వారో బ్రాహ్మణపుత్త్రాః పరస్పరం మిత్త్రతాం గతా వసన్తి స్మ. తే చాపి దారిద్ర్యోపహతాః పరస్పరం మన్త్రం చక్రుః.— “అహో! ధిగిమాం దరిద్రతామ్. ఉక్తం చ,—

వరం వనం వ్యాఘ్రగజాదిసేవితం జనేన హీనం బహుకణ్టకావృతమ్,
తృణాని శయ్యా, పరిధానవల్కలం, న బన్ధుమధ్యే ధనహీనజీవితమ్. 23.

తథా చ,— స్వామీ ద్వేష్టి సుసేవితోఽపి, సహసా ప్రోజ్ఝన్తి సద్బాన్ధవా,
రాజన్తే న గుణా, స్త్యజన్తి తనుజాః, స్ఫారీభవ న్త్యాపదః,
భార్యా సాధు సువంశజాఽపి భజతే నో, యాన్తి మిత్త్రాణి చ
న్యాయారోపితవిక్రమా ణ్యపి, నృణాం యేషాం న హి స్యా ద్ధనమ్. 24.

శూరః సురూపః సుభగ శ్చ వాగ్మీ
శస్త్రాణి శాస్త్రాణి విదాంకరోతి;
అర్థం వినా నైవ యశ శ్చ మానం
ప్రాప్నోతి మర్త్యోఽత్ర మనుష్యలోకే. 25.

తా నీన్ద్రియా ణ్యవికలాని, త దేవ నామ,
సా బుద్ధి రప్రతిహతా, వచనం త దేవ,
అర్థోష్మణా విరహితః పురుషః స ఏవ,
బాహ్యః క్షణేన భవ తీతి విచిత్ర మేతత్ ! 26.

త ద్గచ్ఛామః కుత్రచి దర్థాయ.'' ఇతి సంమన్త్ర్య స్వదేశం పురం చ స్వసుహృత్సహితం బాన్ధవయుతం గృహం చ పరిత్యజ్య ప్రస్థితాః. అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే.—

సత్యం పరిత్యజతి, ముఞ్చతి బన్ధువర్గం,
శీఘ్రం విహాయ జననీ, మపి జన్మభూమిమ్
సన్త్యజ్య, గచ్ఛతి విదేశ మభీష్టలోకం,
చిన్తాకులీకృతమతిః పురుషోఽత్ర లోకే. 27.

ఏవం క్రమేణ గచ్ఛన్తోఽవన్తీం ప్రాప్తాః. తత్ర శిప్రాజలే కృతస్నానా మహాకాలం ప్రణమ్య యావ న్నిర్గచ్ఛన్తి, తావ ద్భైరవానన్దో నామ యోగీ సమ్ముఖో బభూవ. తత స్తం బ్రాహ్మణోచితవిధినా సంభావ్య తే నైవ సహ తస్య మఠం జగ్ముః. అథ తేన తే పృష్టాః.— 'కుతో భవన్తః సమాయాతాః? క్వ యాస్యథ? కిం ప్రయోజనమ్?' తత స్తై రభిహితమ్.— "వయం సిద్ధియాత్రికాః. తత్ర యాస్యామో యత్ర ధనాప్తి ర్మృత్యు ర్వా భవిష్య తీ త్యేష నిశ్చయః. ఉక్తం చ,—

దుష్ప్రాప్యాణి బహూని చ లభ్యన్తే వాఞ్ఛితాని ద్రవిణాని
అవసరతులితాభి రలం తనుభిః సాహసికపురుషాణామ్. 28.

తథా చ,— పతతి కదాచి న్నభసః, ఖాతే పాతాలతోఽపి జల మేతి,
దైవ మచిన్త్యం బలవ, ద్బలవా న్న తు పురుషకారోఽపి. 29.
అభిమతసిద్ధి రశేషా భవతి హి పురుషస్య పురుషకారేణ,
దైవ మితి య దపి కథయసి, పురుషగుణః సోఽప్యదృష్టాఖ్యః. 30.
భయ మతులం గురులోకాత్ తృణ మివ తులయన్తి సాధు సాహసికాః
ప్రాణా నద్భుత మేత చ్చరితం చరితం హ్యుదారాణామ్. 31.
క్లేశ స్యాఙ్గ మదత్త్వా సుఖ మేవ సుఖాని నేహ లభ్యన్తే,
మధుభి న్మథనాయస్తై రాశ్లిష్యతి బాహుభి ర్లక్ష్మీమ్. 32.
తస్య కథం న చలా స్యాత్ పత్నీ విష్ణో ర్నృసింహక స్యాపి
మాసాం శ్చతురో నిద్రాం యః సేవతి జలగతః సతతమ్. 33.
దురధిగమః పరభాగో యావత్ పురుషేణ సాహసం న కృతమ్,
జయతి తులా మధిరూఢో భాస్వా నిహ జలదపటలాని. 34.

తత్ కథ్యతా మస్మాకం కశ్చి ద్ధనోపాయో వివరప్రవేశ - శాకినీసాధన - శ్మశాన సేవన - మహామాంసవిక్రయ - సాధకవర్తి - ప్రభృతీనా మేకతమః. అద్భుతశక్తి ర్భవా ఞ్ఛ్రూయతే. వయ మ ప్యతిసాహసికాః. ఉక్తం చ,—

మహాన్త ఏవ మహతా మర్థం సాధయితుం క్షమాః,
ఋతే సముద్రా దన్యః కో బిభర్తి బడబానలమ్?" 35.

భైరవానన్దోఽపి తేషాం సిద్ధ్యర్థం బహూపాయం సిద్ధవర్తిచతుష్టయం కృత్వా ఽఽర్పయత్. ఆహ చ.— 'గమ్యతాం హిమాలయదిశి. తత్ర సంప్రాప్తానాం యత్ర వర్తిః పతిష్యతి, తత్ర నిధాన మసందిగ్ధం ప్రాప్స్యథ. తత్ర స్థానం ఖనిత్వా నిధిం గృహీత్వా వ్యావర్త్యతామ్.' తథాఽనుష్ఠితే తేషాం గచ్ఛతా మేకతమస్య హస్తా ద్వర్తి ర్నిపపాత. అథాసౌ యావత్ తం ప్రదేశం ఖనతి, తావత్ తామ్రమయీ భూమిః. తత స్తే నాభిహితమ్.— 'అహో, గృహ్యతాం స్వేచ్ఛయా తామ్రమ్.' అన్యే ప్రోచుః.— 'భో మూఢ, కి మనేన క్రియతే? తత్ ప్రభూత మపి దారిద్ర్యం న నాశయతి. త దుత్తిష్ఠ. అగ్రతో గచ్ఛామః.' సోఽబ్రవీత్.— 'యాన్తు భవన్తః. నాహ మగ్రే యాస్యామి.' ఏవ మభిధాయ తామ్రం యథేచ్ఛయా గృహీత్వా ప్రథమో నివృత్తః. తే త్రయోఽప్యగ్రే ప్రస్థితాః.

అథ కిఞ్చిన్మాత్రం గత స్యాగ్రేసరస్య వర్తి ర్నిపపాత. సోఽపి యావత్ ఖనితు మారబ్ధ స్తావ ద్రూప్యమయీ క్షితిః. తతః ప్రహర్షితః ప్రాహ:— 'య ద్భో భోః, గృహ్యతాం యథేచ్ఛయా రూప్యమ్. నాగ్రే గన్తవ్యమ్.' తా వూచతుః.— 'భోః, పృష్ఠత స్తామ్రమయీ భూమిః, అగ్రతో రూప్యమయీ. త న్నూన మగ్రే సువర్ణమయీ భవిష్యతి. త దనేన ప్రభూతే నాపి దారిద్ర్యనాశో న భవతి. త దావా మగ్రే యాస్యావః.' ఏవ ముక్త్వా ద్వా వ ప్యగ్రే ప్రస్థితౌ. సోఽపి స్వశక్త్యా రూప్య మాదాయ నివృత్తః.

తయో రపి గచ్ఛతో రేక స్యాగ్రే వర్తిః పపాత. సోఽపి ప్రహృష్టో యావత్ ఖనతి, తావత్ సువర్ణభూమిం దృష్ట్వా ద్వితీయం ప్రాహ:— 'భోః, గృహ్యతాం స్వేచ్ఛయా సువర్ణమ్. సువర్ణా దన్య న్న కిఞ్చి దుత్తమం భవిష్యతి.' స ప్రాహ:— 'మూఢ, న కిఞ్చి ద్వేత్సి. ప్రాక్ తామ్రమ్, తతో రూప్యమ్, తతః సువర్ణమ్. త న్నూన మతః పరం రత్నాని భవిష్యన్తి, యేషా మేకతమే నాపి దారిద్ర్యనాశో భవతి. త దుత్తిష్ఠ. అగ్రే గచ్ఛావః. కి మనేన భారభూతే నాపి ప్రభూతేన.' స ఆహ:— 'గచ్ఛతు భవాన్. అహ మత్ర స్థిత స్త్వాం ప్రతిపాలయిష్యామి.'

తథాఽనుష్ఠితే సోఽపి గచ్ఛ న్నేకాకీ గ్రీష్మార్కప్రతాపసంతప్తతనుః పిపాసా

కులితః సిద్ధిమార్గచ్యుత ఇత శ్చేత శ్చ బభ్రామ. అథ భ్రామ్య న్స్థలోపరి పురుష మేకం రుధిరప్లావితగాత్రం భ్రమచ్చక్రమస్తక మపశ్యత్. తతో ద్రుతతరం గత్వా త మవోచత్.—'భోః, కో భవాన్. కి మేవం చక్రేణ భ్రమతా శిరసి తిష్ఠసి? తత్ కథయ మే యది కుత్రచి జ్జల మస్తి.' ఏవం తస్య ప్రవదత స్త చ్చక్రం తత్క్షణాత్ తస్య శిరసో బ్రాహ్మణమస్తకే చటితమ్. స ఆహః—'భద్ర, కి మేతత్?' స ఆహః—'మ మా ప్యేవ మే వైత చ్ఛిరసి చటితమ్.' స ఆహః—'తత్ కథయ క దైత దు త్తరిష్యతి? మహతీ మే వేదనా వర్తతే.' స ఆహః— 'యదా త్వ మివ కశ్చి ద్ధృతసిద్ధివర్తి రేవ మాగత్య త్వా మాలాపయిష్యతి, తదా తస్య మస్తకే చటిష్యతి.' స ఆహః— 'కియాన్ కాల స్త వైవం స్థితస్య.' స ఆహః— 'సాంప్రతం కో రాజా ధరణీతలే?' స ఆహః— 'వీణావత్సరాజః' స ఆహః— 'అహం తావత్ కాలసంఖ్యాం న జానామి. పరం యదా రామో రాజాఽఽసీత్ తదాఽహం దారిద్ర్యోపహతః సిద్ధివర్తి మాదా యానేన పథా సమాయాతః. తతో మ యాన్యో నరో మస్తకధృతచక్రో దృష్టః, పృష్ట శ్చ. తత శ్చైత జ్జాతమ్.' స ఆహః— 'భద్ర, కథం త వైవం స్థితస్య భోజనజలప్రాప్తి రాసీత్? స ఆహః— 'భద్ర, ధనదేన నిధానహరణభయాత్ సిద్ధానా మేత ద్భయం దర్శితమ్. తేన కశ్చి దపి నాగచ్ఛతి. యది కశ్చి దాయాతి, స క్షుత్పిపాసానిద్రారహితో జరామరణవర్జితః కేవల మేవం వేదనా మనుభవతీ. త దాజ్ఞాపయ మాం స్వగృహాయ.' ఇ త్యుక్త్వా గతః.

అథ తస్మిం శ్చిరయతి, స సువర్ణసిద్ధి స్త స్యాన్వేషణపర స్తత్పదపఙ్క్త్యా యావత్ కిఞ్చిద్వనాన్తర మాగచ్ఛతి, తావ ద్రుధిరప్లావితశరీర స్తీక్ష్ణచక్రేణ మస్తకే భ్రమతా సవేదనః క్వణ న్నుపవిష్ట స్తిష్ఠతి. త త్సమీపవర్తినా భూత్వా సబాష్పం పృష్టః.— 'భద్ర, కి మేతత్?' స ఆహః— 'విధినియోగః.' స ఆహః—'కథం తత్? కథయ కారణ మేతస్య.' సోఽపి తేన పృష్టః సర్వం చక్రవృత్తాన్త మకథయత్. త చ్ఛ్రుత్వాఽసౌ తం విగర్హయ న్నిద మాహః—'భోః, నిషిద్ధ స్త్వం మయాఽనేకశో న శృణోషి మే వాక్యమ్. తత్ కిం క్రియతే. విద్యావా నపి కులీనోఽపి బుద్ధిరహితః. అథవా సాధ్విద ముచ్యతే.—

వరం బుద్ధి ర్న సా విద్యా, విద్యాయా బుద్ధి రుత్తమా,
బుద్ధిహీనా వినశ్యన్తి యథా తే సింహకారకాః.' 36.

చక్రధర ఆహః— 'కథ మేతత్.' సువర్ణసిద్ధి రాహః—

కథా. 3.

కస్మింశ్చి దధిష్ఠానే చత్వారో బ్రాహ్మణపుత్త్రాః పరస్పరం మిత్త్రభావ ముపగతా వసన్తి స్మ. తేషాం త్రయః శాస్త్రపారం గతాః, పరం తు బుద్ధిరహితాః. ఏక స్తు

బుద్ధిమాన్ కేవలం శాస్త్రపరాఙ్ముఖః. అథ తైః కదాచి న్మిత్త్రై ర్మన్త్రితమ్.— 'కో గుణో విద్యాయా యేన దేశాన్తరం గత్వా భూపతీన్ పరితోష్యార్థోపార్జనా న క్రియతే? తత్ పూర్వదేశం గచ్ఛామః.' తథాఽనుష్ఠితే కఞ్చి న్మార్గం గత్వా తేషాం జ్యేష్ఠతరః ప్రాహ:— 'అహో! అస్మాక మేక శ్చతుర్థో మూఢః, కేవలం బుద్ధిమాన్. న చ రాజప్రతిగ్రహో బుద్ధ్యా లభ్యతే విద్యాం వినా. త న్నాస్మై స్వోపార్జితం దాస్యామి. త ద్గచ్ఛతు గృహమ్.' తతో ద్వితీయే నాభిహితమ్.— 'భోః సుబుద్ధే, గచ్ఛ త్వం స్వగృహే, యత స్తే విద్యా నాస్తి.' తత స్తృతీయే నాభిహితమ్.— 'అహో ! న యుజ్యత ఏవం కర్తుం, యతో వయం బాల్యాత్ ప్రభృ త్యేకత్ర క్రీడితాః త దాగచ్ఛతు మహానుభావోఽస్మదుపార్జితవిత్తస్య సమభాగీ భవిష్య తీతి. ఉక్తం చ,—

కిం తయా క్రియతే లక్ష్మ్యా యా వధూ రివ కేవలా,
యా న వేశ్యేవ సామాన్యా పథికై రుపభుజ్యతే? 37.

తథా చ,— అయం నిజః పరో వేతి గణనా లఘుచేతసామ్,
ఉదారచరితానాం తు వసు ధైవ కుటుమ్బకమ్. 38.

త దాగచ్ఛ త్వేషోఽపి' ఇతి. తథాఽనుష్ఠితే తై ర్మార్గాశ్రితై రటవ్యాం మృతసింహ స్యాస్థీని దృష్టాని. తత శ్చైకే నాభిహితమ్.—'అహో! అద్య విద్యాప్రత్యయః క్రియతే. కిఞ్చి దేతత్ సత్త్వం మృతం తిష్ఠతి. త ద్విద్యాప్రభావేణ జీవనసహితం కుర్మః. అహ మస్థిసంచయం కరోమి.' తత శ్చైకే నౌత్సుక్యా దస్థి సంచయః కృతః. ద్వితీయేన చర్మమాంసరుధిరం సంయోజితమ్. తృతీయోఽపి యావ జ్జీవనం సంచారయతి, తావత్ సుబుద్ధినా నిషిద్ధః.— 'భోః, తిష్ఠతు భవాన్. ఏష సింహో నిష్పాద్యతే. య ద్యేనం సజీవం కరిష్యసి, తతః సర్వా నపి వ్యాపాదయిష్యతి.' ఇతి తే నాభిహితః స ఆహ:— 'ధిఙ్ మూర్ఖ, నాహం విద్యాయా విఫలతాం కరోమి.' తత స్తే నాభిహితమ్.—'తర్హి ప్రతీక్షస్వ క్షణం యావ దహం వృక్ష మారోహామి.' తథాఽనుష్ఠితే యావత్ సజీవః కృత స్తావత్ తే త్రయోఽపి సింహే నోత్థాయ వ్యాపాదితాః. స చ పున ర్వృక్షా దవతీర్య గృహే గతః. అతోఽహం బ్రవీమి.— 'వరం బుద్ధి ర్న సా విద్యా' ఇతి. అతః పర ముక్తం చ,—

అపి శాస్త్రేషు కుశలా లోకాచారవివర్జితాః
సర్వే తే హాస్యతాం యాన్తి యథా తే మూర్ఖపణ్డితాః.' 39.

చక్రధర ఆహ:— 'కథ మేతత్?' సోఽబ్రవీత్.—

కథా. ౪.

కస్మింశ్చి దధిష్ఠానే చత్వారో బ్రాహ్మణాః పరస్పరం మిత్త్రత్వ మాపన్నా వసన్తి బాలభావే తేషాం మతి రజాయత.— 'భోః, దేశాన్తరం గత్వా విద్యాయా

ఉపార్జనం క్రియతే.' అథాన్యస్మిన్ దివసే బ్రాహ్మణాః పరస్పరం నిశ్చయం కృత్వా విద్యోపార్జనార్థం కాన్యకుబ్జే గతాః. తత్ర చ విద్యామఠే గత్వా పఠన్తి. ఏవం ద్వాదశాబ్దాని యావ దేకచిత్తతయా విద్యాకుశలా స్తే సర్వే సంజాతాః, తత స్తై శ్చతుర్భి ర్మిలి త్వోక్తమ్.— 'వయం సర్వవిద్యాపారే గతాః. త దుపాధ్యాయ ముత్కలాపయిత్వా స్వదేశే గచ్ఛామః.' 'త థైవ క్రియతామ్.' ఇ త్యుక్త్వా బ్రాహ్మణా ఉపాధ్యాయ ముత్కలాపయిత్వాఽనుజ్ఞాం లబ్ధ్వా పుస్తకాని నీత్వా ప్రచలితాః. యావత్ కఞ్చి న్మార్గం యాన్తి తావ ద్ద్వౌ పన్థానౌ సమాయాతౌ. ఉపవిష్టాః సర్వే. త త్రైకః ప్రోవాచ.— 'కేన మార్గేణ గచ్ఛామః?' ఏతస్మిన్ సమయే తస్మిన్ పత్తనే కశ్చి ద్వణిక్పుత్రో మృతః. తస్య దాహార్థే మహాజనో గతోఽభూత్. తత శ్చతుర్ణాం మధ్యా దేకేన పుస్తక మవలోకితమ్.—

'మహాజనో యేన గతః స పన్థాః.'

ఇతి. 'త న్మహాజనమార్గేణ గచ్ఛామః.' అథ తే పణ్డితా యావ న్మహాజనమేలాపకేన సహ యాన్తి తావ ద్రాసభః కశ్చిత్ తత్ర శ్మశానే దృష్టః. అథ ద్వితీయేన పుస్తక ముద్ఘాట్యావలోక్యోక్తమ్.—

'ఉత్సవే వ్యసనే ప్రాప్తే దుర్భిక్షే శత్రుసఙ్కటే
రాజద్వారే శ్మశానే చ య స్తిష్ఠతి స బాన్ధవః. 40.

త దహో? అయ మస్మదీయో బాన్ధవః.' తతః కశ్చిత్ తస్య గ్రీవాయాం లగతి. కోఽపి పాదౌ ప్రక్షాలయతి. అథ యావత్ తే పణ్డితా దిశా మవలోకనం కుర్వన్తి, తావత్ కశ్చి దుష్ట్రో దృష్టః. తై శ్చోక్తమ్.— 'ఏతత్ కిమ్?' తావత్ తృతీయేన పుస్తక ముద్ఘాట్యోక్తమ్.—

'ధర్మస్య త్వరితా గతిః.'

'ఏష ధర్మ స్తావత్.' చతుర్థే నోక్తమ్.—

'ఇష్టం ధర్మేణ యోజయేత్.'

అథ తై శ్చ రాసభ ఉష్ట్రగ్రీవాయాం బద్ధః. కేనచి ద్రజక స్యాగ్రే కథితమ్. యావ ద్రజక స్తేషాం మూర్ఖపణ్డితానాం ప్రహారకరణాయ సమాయాత స్తావత్ తే ప్రనష్టాః. యావ దగ్రే కిఞ్చిత్ స్తోకం మార్గం యాన్తి, తావత్ కాచి న్నదీ సమాసాదితా. తత్ తస్యా జలమధ్యే పలాశపత్త్ర మాయాతం దృష్ట్వా పణ్డితే నైకే నోక్తమ్.—

'ఆగమిష్యతి యత్ పత్త్రం త దస్మాం స్తారయిష్యతి.'

ఏతత్ కథయిత్వా తత్ పత్త్ర స్యోపరి పతితో యావ న్నద్యా నీయతే తావత్ తం నీయమాన మవలోక్యాన్యేన పణ్డితేన కేశాన్తం గృహీ త్వోక్తమ్.—

'సర్వనాశే సముత్పన్నే అర్ధం త్యజతి పణ్డితః,
అర్ధేన కురుతే కార్యం సర్వనాశో హి దుస్సహః' 41.

ఇత్యుక్త్వా తస్య శిరశ్ఛేదో విహితః. అథ తైశ్చ పశ్చాద్గత్వా కశ్చిద్గ్రామ ఆసాదితః. తేఽపి గ్రామీణైర్నిమన్త్రితాః పృథక్ పృథగ్ గృహేషు నీతాః. తత ఏకస్య సూత్రికా ఘృతఖణ్డసంయుక్తా భోజనే దత్తా. తతో విచిన్త్య పణ్డితేనోక్తమ్.—

'దీర్ఘసూత్రీ వినశ్యతి.'

ఏవముక్త్వా భోజనం పరిత్యజ్య గతః. తథా ద్వితీయస్య మణ్డకా దత్తాః. తేనాప్యుక్తమ్.—

'అతివిస్తారవిస్తీర్ణం తద్భవేన్న చిరాయుషమ్.'

స చ భోజనం త్యక్త్వా గతః. అథ తృతీయస్య వటికాభోజనం దత్తమ్. తత్రాపి పణ్డితేనోక్తమ్.-

'ఛిద్రేష్వనర్థా బహులీభవన్తి.'

ఏవం తే పణ్డితాః క్షుత్క్షామకణ్ఠా లోకైర్హాస్యమానాస్తతః స్థానాత్ స్వదేశం గతాః.

అథ సువర్ణసిద్ధిరాహ:—'యత్ త్వం లోకవ్యవహారమజానన్ మయా వార్యమాణోఽపి న స్థితః, తత ఈదృశీమవస్థాముపగతః. అతోఽహం బ్రవీమి.— 'అపి శాస్త్రేషు కుశలాః' ఇతి. తచ్ఛ్రుత్వా చక్రధర ఆహ:—'అహో! అకారణమేతత్.

దుష్టదైవేన నశ్యన్తి కదాపి బహుబుద్ధయః
స్వల్పబుద్ధయ ఏకస్మిన్ కులే నన్దన్తి సంతతమ్ 42.

ఉక్తం చ,—

అరక్షితం తిష్ఠతి దైవరక్షితం, సురక్షితం దైవహతం వినశ్యతి
జీవత్యనాథోఽపి వనే విసర్జితః, కృతప్రయత్నోఽపి గృహే న జీవతి. 43.

తథా చ,— శతబుద్ధిః శిరస్థోఽయం లమ్బతే చ సహస్రధీః
ఏకబుద్ధిరహం భద్రే క్రీడామి విమలే జలే.' 44.

సువర్ణసిద్ధిరాహ:— 'కథమేతత్.' స ఆహ:—

కథా. ౫.

కస్మింశ్చిజ్జలాశయే శతబుద్ధిః సహస్రబుద్ధిశ్చ ద్వౌ మత్స్యౌ నివసతః స్మ. అథ తయోరేకబుద్ధిర్నామ మణ్డూకో మిత్రతాం గతః. ఏవం తే త్రయోఽపి జలతీరే కఞ్చిత్ కాలం వేలాయాం చ సుభాషితగోష్ఠీసుఖమనుభూయ భూయోఽపి సలిలం ప్రవిశన్తి. అథ కదాచిత్ తేషాం గోష్ఠీగతానాం జాలహస్తా ధీవరాః ప్రభూతైర్మత్స్యైర్

ర్వ్యాపాదితై ర్మస్తకే విధృతై రస్తమయ వేలాయాం తస్మిఞ్జలాశయే సమాయాతాః.

సలిలాశయం దృష్ట్వా మిథః ప్రోచుః.— 'అహో, బహుమత్స్యోఽయం హ్రదో దృశ్యతే, స్వల్పసలిల శ్చ. తత్ ప్రభాతేఽత్రాగమిష్యామః.' ఏవ ముక్త్వా స్వగృహం గతాః. మత్స్యా శ్చ విషణ్ణవదనా మిథో మన్త్రం చక్రుః. తతో మణ్డూక ఆహ:— 'భోః శతబుద్ధే, శ్రుతం ధీవరోక్తం భవతా? తత్ కిమత్ర యుజ్యతే కర్తుమ్? పలాయన మవష్టమ్భో వా? యత్ కర్తుం యుక్తం భవతి త దాదిశ్యతా మద్య.' తచ్ఛ్రుత్వా సహస్రబుద్ధిః ప్రహస్య ఆహ:— 'భో మిత్ర, మా భైషీః. యతో వచన శ్రవణమాత్రా దేవ భయం న కార్యమ్. న భేతవ్యమ్. ఉక్తం చ.—

సర్పాణాం చ ఖలానాం చ సర్వేషాం దుష్టచేతసామ్
అభిప్రాయా న సిధ్యన్తి, తే నేదం వర్తతే జగత్. 45.

తత్ తావత్ తేషా మాగమన మపి న సమ్పత్స్యతే, భవిష్యతి వా. తర్హి త్వాం బుద్ధిప్రభావే ణాత్మసహితం రక్షయిష్యామి, యతోఽనేకాం సలిలగతిచర్యా మహం జానామి.' త దాకర్ణ్య శతబుద్ధి రాహ:— 'భోః, యుక్త ముక్తమ్. సహస్రబుద్ధి రేవ భవాన్. అథవా సా ధ్విద ముచ్యతే.—

బుద్ధే ర్బుద్ధిమతాం లోకే నా స్త్యగమ్యం హి కిఞ్చన,
బుద్ధ్యా యతో హతా నన్దా శ్చాణక్యే నాసిపాణయః. 46.

తథా చ,— న యత్రా స్తి గతి ర్వాయో రశ్మీనాం చ వివస్వతః
తత్రాపి ప్రవిశ త్యాశు బుద్ధి ర్బుద్ధిమతాం సదా. 47.

తతో వచనశ్రవణమాత్రా దపి పితృపర్యాయాగతం జన్మస్థానం త్యక్తుం న శక్యతే. ఉక్తం చ,—

న తత్ స్వర్గేఽపి సౌఖ్యం స్యా ద్దివ్యస్పర్శనశోభనే
కుస్థానేఽపి భవేత్ పుంసాం జన్మనో యత్ర సంభవః. 48.

త న్న కదాఽపి గన్తవ్యమ్. అహం త్వాం సుబుద్ధిప్రభావేణ రక్షయిష్యామి.' మణ్డూక ఆహ:— 'భద్రౌ, మమ తావ దేకైవ బుద్ధిః పలాయనపరా. త దహ మన్యం జలాశయ మద్యైవ సభార్యో యాస్యామి.' ఏవ ముక్త్వా స మణ్డూకో రాత్రా వే వాన్యజలాశయం గతః.

ధీవరై రపి ప్రభాత ఆగత్య జఘన్య మధ్య మోత్తమ జలచరా మత్స్య కూర్మ మణ్డూక కర్కటాదయో గృహీతాః. తా వపి శతబుద్ధిసహస్రబుద్ధీ సభార్యౌ పలాయమానౌ చిర మాత్మానం గతివిశేషవిజ్ఞానైః కుటిలచారేణ రక్షన్తౌ జాలే పతితౌ వ్యాపాదితౌ చ. అథాపరాహ్ణసమయే ప్రహృష్టా స్తే ధీవరాః స్వగృహం ప్రతి ప్రస్థితాః.

గృహీత్వా చైకేన శతబుద్ధిః స్కన్ధే కృతః. సహస్రబుద్ధిః ప్రలమ్బమానో నీయతే. తతశ్చ వాపీకణ్ఠోపగతేన మణ్డూకేన తౌ తథా నీయమానౌ దృష్ట్వాఽభిహితా స్వపత్నీ.— 'ప్రియే, పశ్య పశ్య.

శతబుద్ధిః శిరస్థోఽయం లమ్బ చ సహస్రధీః
ఏకబుద్ధి రహం భద్రే క్రీడామి విమలే జలే. 49.

అతోఽహం బ్రవీమి.—'శతబుద్ధిః శిరస్థోఽయమ్' ఇతి. నైకాన్తే బుద్ధి రపి ప్రమాణమ్. సువర్ణసిద్ధి రాహ:—'య ద్యప్యేత దస్తి తథాపి మిత్రవచన మనుల్లఙ్ఘనీయమ్. పరం కిం క్రియతే? నివారితోఽపి మయా న స్థితోఽతిలౌల్యా ద్విద్యాహంకారా చ్చ. అథవా సాధ్విద ముచ్యతే.—

సాధు మాతుల గీతేన, మయా ప్రోక్తోఽపి న స్థితః,
అపూర్వోఽయం మణి ర్బద్ధః, సంప్రాప్తం గీతలక్షణమ్.' 50.

చక్రధర ఆహ:— 'కథ మేతత్?' సోఽబ్రవీత్.—

కస్మింశ్చి దధిష్ఠానే ఉద్ధతో నామ గర్దభః ప్రతివసతి స్మ. స సదైవ రజకగృహే భారోద్వహనం కృత్వా రాత్రౌ స్వేచ్ఛయా పర్యటతి. తతః ప్రత్యూషే బన్ధనభయాత్ స్వయ మేవ రజకగృహ మాయాతి. రజకోఽపి తత స్తం బన్ధనేన నియునక్తి. అథ తస్య రాత్రౌ పర్యటతః క్షేత్రాణి కదాచిత్ సృగాలేన సహ మైత్రీ సంజాతా. స చ పీవరత్వా ద్వృతిభఙ్గం కృత్వా కర్కటికాక్షేత్రే సృగాలసహితః ప్రవిశతి. ఏవం తౌ యదృచ్ఛయా చిర్భటికాభక్షణం కృత్వా ప్రత్యహం ప్రత్యూషే స్వస్థానం వ్రజతః. అథ కదాచిత్ తేన మదోద్ధతేన రాసభేన క్షేత్రమధ్యస్థితేన సృగాలోఽభిహితః — 'భో భగినీసుత, పశ్య పశ్య. అతీవ నిర్మలా రజనీ. త దహం గీతం కరిష్యామి. తత్ కథయ కతమేన రాగేణ కరోమి.' స ఆహ:— "మామ, కి మనేన వృథానర్థప్రచాలనేన? యత శ్చౌరకర్మప్రవృత్తా వావామ్; నిభృతై శ్చ చౌరజారై రత్ర స్థాతవ్యమ్. ఉక్తం చ.—

'కాసయుక్త స్త్యజే చ్చౌర్యం, నిద్రాలు శ్చేత్ స చౌరికామ్,
జిహ్వాలౌల్యం రుజాక్రాన్తో, జీవితం యోఽత్ర వాఞ్ఛతి.' 51.

అపరం త్వదీయం గీతం న మధురస్వరమ్, శఙ్ఖశబ్దానుకారం, దూరా దపి శ్రూయతే. త దత్ర క్షేత్రే రక్షాపురుషాః సుప్తాః సన్తి. త ఉత్థాయ వధం బన్ధం వా కరిష్యన్తి. త ద్భక్షయ తావ దమృతమయీ శ్చిర్భటీః. మా త్వ మత్ర గీతవ్యాపారపరో భవ."

తచ్ఛ్రుత్వా రాసభ ఆహ:- "భోః, వనాశ్రయత్వాత్ త్వం గీతరసం న వేత్సి. తేనైత ద్బ్రవీషి. ఉక్తం చ,—

'శరజ్జ్యోత్స్నాహతే దూరం తమసి, ప్రియసన్నిధౌ,
ధన్యానాం విశతి శ్రోత్రే గీతఝఙ్కారజా సుధా.'' 52.

సృగాల ఆహ:— 'మామ, అస్త్యేతత్. పరం న వేత్సి త్వం గీతమ్. కేవల మున్నదసి. తత్ కిం తేన స్వార్థభ్రంశకేన?' రాసభ ఆహ:— "ధిగ్ధి ఙ్మూర్ఖ, కి మహం న జానామి గీతమ్? త ద్యథా తస్య భేదాః శృణు.

సప్త స్వరా స్త్రయో గ్రామా, మూర్ఛనా శ్చైకవింశతిః,
తాలా స్త్వేకోనపఞ్చాశత్, తిస్రో మాత్రా, లయా స్త్రయః, 53.
స్థానత్రయం, యతీనాం చ, షడాస్యాని, రసా నవ,
రాగాః షట్త్రింశతి, ర్భావా ద్విచత్వారింశ, దీరితాః. 54.
పఞ్చాశీత్యధికం హ్యేత ద్గీతాఙ్గానాం శతం స్మృతమ్;
స్వయ మేవ పురా ప్రోక్తం భరతేన శ్రుతేః పరమ్. 55.
నాన్య ద్గీతాత్ ప్రియం లోకే దేవానా మపి దృశ్యతే,
శుష్కస్నాయుస్వరాహ్లాదా త్త్ర్యక్షం జగ్రాహ రావణః 56.

తత్ కథం భగినీసుత, మా మనభిజ్ఞం వద న్నివారయసి?''

సృగాల ఆహ:—'మామ, య ద్యేవం త దహం తావ ద్వృతే ర్ద్వారస్థితః క్షేత్రపాల మవలోకయామి. త్వం పునః స్వేచ్ఛయా గీతం కురు.' తథాఽనుష్ఠితే రాసభరటిన మాకర్ణ్య క్షేత్రపః క్రోధా ద్దన్తా న్ఘర్షయ న్ప్రధావితః. యావ ద్రాసభో దృష్ట స్తావ ల్లగుడప్రహారై స్తథా హతః, యథా ప్రతాడితో భూపృష్ఠే పతితః. తత శ్చ సచ్ఛిద్ర ములూఖలం గలే బద్ధ్వా క్షేత్రపాలః ప్రసుప్తః. రాసభోఽపి స్వజాతిస్వభావా ద్గతవేదనః క్షణే నా[illegible] ఉక్తం చ.—

సారమేయస్య చాశ్వస్య రాసభస్య విశేషతః
ముహూర్తాత్ పరతో న స్యాత్ ప్రహారజనితా వ్యథా. 57.

తత స్త మే వోలూఖల మాదాయ వృతిం చూర్ణయిత్వా పలాయితు మారబ్ధః. అత్రాన్తరే సృగాలోఽపి దూరా దేవ తం దృష్ట్వా సస్మిత మాహ:—

'సాధు మాతుల గీతేన, మయా ప్రోక్తోఽపి న స్థితః,
అపూర్వోఽయం మణి ర్బద్ధః, సంప్రాప్తం గీతలక్షణమ్.' 58.

త ద్భవా నపి మయా వార్యమాణోఽపి న స్థితః.— తచ్ఛ్రుత్వా చక్రధర ఆహ:—'భో మిత్త్ర, సత్య మేతత్. అథవా సాధ్విద ముచ్యతే.—

యస్య నాస్తి స్వయం ప్రజ్ఞా, మిత్రోక్తం న కరోతి యః,
స ఏవ నిధనం యాతి, యథా మన్థరకౌలికః. 59.

సువర్ణసిద్ధి రాహ:— 'కథ మేతత్?' సోఽబ్రవీత్.—

కథా. ౭.

కస్మింశ్చి దధిష్ఠానే మన్థరకో నామ కౌలికః ప్రతివసతి స్మ. తస్య కదాచిత్ పట్టకర్మాణి ్రతః సర్వపట్టకర్మకాష్ఠాని భగ్నాని. తతః స కుఠార మాదాయ వనే కాష్ఠార్థం గతః. స చ సముద్రతటం యావ ద్భ్రమన్ ప్రయాతః, తత శ్చ తత్ర శింశపాపాదప స్తేన దృష్టః. తత శ్చిన్తితవాన్.— 'మహా నయం వృక్షో దృశ్యతే. త దనేన కర్తితేన ప్రభూతాని పట్టకర్మోపకరణాని భవిష్యన్తి.' ఇ త్యవధార్య త స్యోపరి కుఠార ముత్క్షిప్తవాన్. అథ తత్ర వృక్షే కశ్చి ద్వ్యన్తరః సమాశ్రిత ఆసీత్. అథ తే నాఽభిహితమ్..—'భోః మదాశ్రయోఽయం పాదపః సర్వథా రక్షణీయః, యతోఽహ మత్ర మహాసౌఖ్యేన తిష్ఠామి సముద్రకల్లోలస్పర్శనా చ్ఛీతవాయు నాప్యాయితః.' కౌలిక ఆహ:— 'భోః, కి మహం కరోమి? దారుసామగ్రీం వినా మే కుటుమ్బం బుభుక్షయా పీడ్యతే. తస్మా దన్యత్ర శీఘ్రం గమ్యతామ్. అహ మేనం కర్తయిష్యామి.' వ్యన్తర ఆహ:— 'భోః, తుష్ట స్త వాహమ్. తత్ ప్రార్థ్యతా మభీష్టం కిఞ్చిత్. రక్షైనం పాదపమ్' ఇతి. కౌలిక ఆహ:— 'య ద్యేవం త దహం స్వగృహం గత్వా స్వమిత్రం స్వభార్యాం చ పృష్ట్వాఽఽగమిష్యామి. తత స్త్వయా దేయమ్. అథ తథేతి ప్రతిజ్ఞాతే వ్యన్తరేణ, స కౌలికః ప్రహృష్టః స్వగృహం ప్రతి నివృత్తః.

యావ దగ్రే గచ్ఛతి తావ ద్గ్రామప్రవేశే నిజసుహృదం నాపిత మపశ్యత్. తత స్తస్య వ్యన్తరవాక్యం నివేదయామాస.—'య దహో మిత్ర, మమ కశ్చి ద్వ్యన్తరః సిద్ధః. తత్ కథయ కిం ప్రార్థయే. అహం త్వాం ప్రష్టు మాగతః.' నాపిత ఆహ:— 'భద్ర, య ద్యేవం తద్రాజ్యం ప్రార్థయ. యేన త్వం రాజా భవసి, అహం త్వన్మన్త్రీ చ. ద్వా వపీహ సుఖ మనుభూయ పరలోకసుఖ మనుభవావః. ఉక్తం చ.—

రాజా దానపరో నిత్య మిహ కీర్తి మవాప్య చ
త త్ప్రభావాత్ పునః స్వర్గే స్పర్ధతే త్రిదశైః సహ. 60.

కౌలిక ఆహ: పరమ్, తథాఽపి గృహిణీం పృచ్ఛామి.' స ఆహ:— 'భద్ర, శాస్త్రవిరుద్ధ మేత ద్యత్ స్త్రియా సహ మన్త్రః, యత స్తాః స్వల్పమతయో భవన్తి. ఉక్తం చ,—

భోజనాచ్ఛాదనే దద్యాద్, ఋతుకాలే చ సఙ్గమమ్,
భూషణాద్యం చ నారీణాం, న తాభి ర్మన్త్రయేత్ సుధీః. 61.

యత్ర స్త్రీ, యత్ర కితవో, బాలో యత్ర ప్రశాసితా,
తద్గృహం క్షయ మాయాతి భార్గవో హీద మబ్రవీత్. 62.
తావత్ స్యాత్ సుప్రసన్నాస్యః, స్తావ ద్గురుజనే రతిః,
పురుషో యోషితాం యావ న్న శృణోతి వచో రహః. 63.
ఏతాః స్వార్థపరా నార్యః, కేవలం స్వసుఖే రతాః,
న తాసాం వల్లభః కోఽపి, సుతోఽపి స్వసుఖం వినా.' 64.

కౌలిక ఆహః— తథాఽపి ప్రష్టవ్యా సా మయా. యతః పతివ్రతా సా. అపరం తా మపృష్ట్వాఽహం న కిఞ్చిత్ కరోమి.

ఏవం త మభిధాయ సత్వరం గత్వా తా మువాచ.— 'ప్రియే, అ ద్యాస్మాకం కశ్చి ద్వ్యన్తరః సిద్ధః, స వాఞ్ఛితం ప్రయచ్ఛతి. త దహం త్వాం ప్రష్టు మాగతః. తత్ కథయ కిం ప్రార్థయే? ఏష తావ న్మమ మిత్త్రం నాపితో వద త్యేవం య ద్రాజ్యం ప్రార్థయస్వ.' సాహ:- 'ఆర్యపుత్త్ర, కా మతి ర్నాపితానామ్? త న కార్యం తద్వచః. ఉక్తం చ.—

చారణై ర్వన్దిభి ర్నీచై ర్నాపితై ర్బాలకై రపి
న మన్త్రం మతిమాన్ కుర్యాత్ సార్థం భిక్షుభి రేవ చ. 65.

అపరం మహతీ క్లేశపరమ్పరైషా రాజ్యస్థితిః. సన్ధి విగ్రహ యానాసన సంశ్రయ ద్వైధీభావాదిభిః కదాచిత్ పురుషస్య సుఖం న ప్రయచ్ఛతీతి. యతః.—

య దైవ రాజ్యే క్రియతేఽభిషేక స్త దైవ యాతి వ్యసనేషు బుద్ధిః,
ఘటా నృపాణా మభిషేకకాలే స హామ్భ సై వాపద ముద్గిరన్తి. 66.
రామస్య వ్రజనం, బలే ర్నియమనం, పాణ్డోః సుతానాం వనం,
వృష్ణీనాం నిధనం, నలస్య నృపతే రాజ్యాత్ పరిభ్రంశనమ్,
సౌదాసం తదవస్థ, మర్జునవధం సంచిన్త్య, లఙ్కేశ్వరం
దృష్ట్వా రాజ్యకృతే విడమ్బనగతం, తస్మా న్న త ద్వాఞ్ఛయేత్. 67.
యదర్థం భ్రాతరః పుత్త్రా అపి వాఞ్ఛన్తి యే నిజాః
వధం రాజ్యభృతాం రాజ్ఞాం, త ద్రాజ్యం దూరత స్త్యజేత్.' 68.

కౌలిక ఆహః—'సత్య ముక్తం భవత్యా. తత్ కథయ కిం ప్రార్థయే. సాహః 'త్వం తావ దేకం పటం నిత్య మేవ నిష్పాదయసి. తేన సర్వా వ్యయశుద్ధి స్సంపద్య[illegible] ఇదానీం త్వ మాత్మనోఽన్య ద్బాహుయుగలం ద్వితీయం శిర శ్చ యాచస్వ. [illegible] పటద్వయం సమ్పాదయసి పురతః పృష్ఠత శ్చ. ఏకస్య మూల్యేన గృహే యథాపూర్వ[illegible] వ్యయం సమ్పాదయిష్యసి. ద్వితీయస్య మూల్యేన విశేషకృత్యాని కరిష్యసి. [illegible]